

› N. 6

**SOMNIS DE BUTXACA.
NOIS I NOIES MENORS MIGRANTS
NO ACOMPANYATS A CATALUNYA**

Grup de recerca Infància i Famílies en Ambients Multiculturals (IFAM)
Fundació Pere Tarrés-Universitat Ramon Llull

Violeta Quiroga (directora)
Ariadna Alonso
Montserrat Sòria

En la recerca han participat com a investigadores de suport: Anna Berga, M. Antònia Capó, Ariadna Casas, Néus Albèrich, Carme Guasch; com alumnes en pràctiques: Francina Mas, Carlos Díaz, Isabel Grabulosa, Clara Vidal, Laia Sànchez i Sandra Pascual.

La recerca ha estat possible gràcies a la col·laboració de:

La col·lecció Publicacions Digitals de la Fundació Jaume Bofill inclou investigacions que es consideren d'especial rellevància pel seu interès social i polític. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

Primera edició: desembre de 2009

© dels textos: Grup de recerca IFAM

© d'aquesta edició:
Fundació Jaume Bofill, 2009
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
<http://www.fbofill.cat>

Disseny de la col·lecció: Amador Garrell
Maquetació: Toni Sánchez Poy
Edició i muntatge del CD-ROM: José Manuel Jarque
ISBN 978-84-692-7422-4
DL: B-46.620-2009

Índex

Agraïments	6
1. Introducció	8
2. Metodologia	11
Tècniques quantitatives.....	11
Tècniques qualitatives	15
3. Marc teòric	18
Els processos migratoris a l'Estat espanyol i a Catalunya.....	18
La migració dels menors no acompanyats.....	23
Claus del capítol	34
4. Dimensió sociodemogràfica del fenomen a Catalunya	35
Situació actual: el volum	36
Situació actual: les característiques	41
Evolució del fenomen	57
Claus del capítol	63
5. Contextos d'origen	65
Dades generals dels països i zones de procedència	65
El context de partida	80
Claus del capítol	116
6. El projecte migratori	118
Antecedents migratoris a Europa	118
Causes i detonants de la sortida	128
La decisió d'emigrar i les estratègies emprades.....	135
Claus del capítol	147
7. Durant el trajecte. Rutes i condicions del viatge	149
Del país d'origen a la frontera de l'Estat espanyol.....	149
Per l'Estat espanyol fins a Catalunya.....	156
Claus del capítol	167

8. L'arribada i la integració	169
Evolució de la xarxa de recursos.....	170
La resposta institucional.....	174
La repatriació com a mesura	192
Els menors invisibles	201
Claus del capítol	210
9. Conclusions i recomanacions	211
Conclusions.....	211
Recomanacions.....	216
Bibliografia	221
Annex I.....	228

La informació i les dades d'aquest informe es van recollir entre els anys 2006 i 2007 i la redacció es va desenvolupar al llarg del 2008. Per aquest motiu, i partint de la base que la migració de menors no acompanyats és un fenomen dinàmic i canviant, existeix la possibilitat que en la data de la seva publicació la realitat de la comunitat autònoma de Catalunya no coincideixi amb els resultats que s'exposen en aquest estudi.

Agraïments

En aquesta investigació, igual que en moltes d'altres, existeix un equip visible que ha dut a terme el treball de camp, l'anàlisi i la realització de l'informe. Això no obstant, convé no oblidar que darrere d'una recerca sempre hi ha una multitud de persones i entitats que amb el seu suport, col·laboració i presència han fet possible no només que aquesta investigació arribés a bon port sinó que aquest port fos l'indicat.

En primer lloc, volem agrair la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, que a través de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca Catalana, la Secretaria per a la Immigració i la Secretaria d'Infància i Adolescència, ens ha finançat part de la recerca, i a més a més, a través de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), ens ha permès l'accés a les dades i als menors.

En segon lloc, volem agrair enormement la confiança dipositada per la Fundació Jaume Bofill, una institució amb la qual hem treballat al llarg dels anys en aquesta temàtica, i que també ha recolzat econòmicament el projecte i ens ha fet arribar mostres d'interès continuades.

En tercer lloc, no ens volem oblidar de la Corporació de Salut del Maresme i la Selva (Unitat d'Atenció a les Drogodependències) ni, especialment, de les educadores del Projecte Carretera, la Clara i la Delia, per la seva desinteressada col·laboració, confiança i interès en la nostra recerca, que ens han deixat acompanyar-les en la seva activitat en l'atenció a les treballadores del sexe de carretera i clubs de la zona durant cinc mesos. La seva col·laboració ha estat fonamental per accedir a la realitat de les menors migrants no acompanyades treballadores del sexe i per poder fer les entrevistes.

En quart lloc, també volem agrair al Casal dels Infants del Raval i a l'Agrupació d'Entitats per a l'Acollida de Menors Immigrants a Catalunya - Associació AMICS, la seva col·laboració en moments en què la investigació semblava haver-se encallat.

Volem aprofitar per reconèixer la inestimable col·laboració de tots els i les professionals amb els quals hem contactat al llarg d'aquest estudi (els de l'Administració pública i els de les entitats), i donar-los les gràcies perquè malgrat que molts estan treballant en la seva pràctica diària en condicions i situacions d'una duresa colpidora, han cregut que la seva participació en aquesta investigació els podia servir per millorar les seves intervencions.

També volem deixar constància de la nostra gratitud a moltes persones anònimes que ens han ajudat en algun moment.

Finalment, volem donar les gràcies als quaranta nois i noies, menors en l'actualitat o que ja s'han fet majors d'edat en el procés, als quals hem entrevistat i que han compartit el seu valuós temps amb nosaltres i ens han deixat explicar les seves històries, les de les seves famílies i les dels seus països. Esperem, de tot cor, que puguin llegir algun dia aquest informe i que en fer-ho, sentin que la qualitat del seu present i del seu futur sí que ens importa.

1. Introducció

Les migracions són un fenomen dinàmic i molt canviant que exigeix un coneixement de les seves peculiaritats de forma inintermitent.

L'objectiu principal de la investigació és proporcionar elements de coneixement sobre el fenomen dels menors migrants no acompanyats (MMNA) a Catalunya, posant especial atenció en els nous grups emergents dins d'aquest col·lectiu, i així contribuir a millorar els programes i els projectes vinculats a aquests menors a través de mecanismes, dispositius i actuacions de protecció a la infància i a l'adolescència en risc.

Els objectius més específics són:

- a. Explorar i analitzar les noves característiques del fenomen de menors migrants no acompanyats: canvis en les nacionalitats (Àfrica subsahariana, Europa de l'Est, Àsia, etc.), en les rutes, en les pautes migratòries i en les dinàmiques d'acomodació i integració d'aquests menors al Catalunya.
- b. Investigar la feminització incipient que s'està produint en aquest fenomen: l'existència d'un nombre indeterminat de nenes i joves migrants no acompanyades menors d'edat no detectades pels sistemes de protecció de la infància, que poden estar vivint situacions de risc social.

Els resultats d'aquest informe s'inicien, en part, amb el finançament parcial del projecte d'investigació *menors migrants no acompanyats a Espanya. Situació actual i noves tendències* del Grup d'Investigació IFAM (Infància i Família en Ambients Multiculturals) de la Fundació Pere Tarrés - Universitat Ramon Llull pel Programa Nacional I+D+I 2006-08 de l'antic Ministeri d'Educació i Ciència. En aquest projecte inicial, el treball de camp es limitava a les comunitats de Catalunya i de Madrid, però finalment també s'ha realitzat a la Comunitat Valenciana i al País Basc. Així mateix, les dades i els resultats relatius a totes aquestes comunitats autònomes també s'inclouran en l'anàlisi de l'informe estatal. En definitiva, és una informació que circula i es retroalimenta amb ambdós informes, un de caràcter autonòmic i l'altre de caràcter estatal.

L'informe aprofundirà en la dada que situa Catalunya com la cinquena comunitat autònoma en volum de MMNA, per darrere d'Andalusia, Canàries, Comunitat Valenciana i País Basc al 2007, considerant que dues d'aquestes comunitats són llocs d'entrada i accés a territori espanyol. Catalunya és una comunitat que té un creixement no continuat; si des del 1997 fins al 2002 situava en el segon lloc en volum de MMNA (amb l'excepció del 2001), creixent any rere any, a partir del 2003 comença a perdre posicions fins a arribar a la cinquena posició actual.

El present informe està dividit en nou capítols, els dos primers dels quals corresponen a la introducció i la metodologia. En el tercer capítol, de caràcter més teòric, se situen alguns conceptes analítics clau per a la comprensió del fenomen de la migració de menors no acompanyats: els moviments migratoris, la migració de menors, la diversitat de denominacions utilitzades per referir-se a aquests infants i joves, els antecedents històrics del fenomen, etc. En tots ells es realitza una comparació entre la realitat catalana i la de l'Estat espanyol.

En el capítol quart es mostren les dades estadístiques sobre aquesta realitat a Catalunya i a la resta de l'Estat espanyol. Una primera part tracta sobre l'evolució del fenomen, des del 1996 fins al 2006, i una segona part se centra en el moment actual, amb les últimes dades disponibles l'any 2007. Algunes de les variables que s'estudien són: nombre total de menors, província, nacionalitat, sexe i edat.

El cinquè capítol se centra en els aspectes relatius al context d'origen, com ara la nacionalitat, la tipologia familiar, la situació socioeconòmica del menor, la trajectòria escolar i/o laboral així com les seves relacions d'oci. Amb aquest capítol s'introdueix la perspectiva transnacional, impossible d'ignorar en l'estudi de les migracions.

El sisè capítol aborda el projecte migratori del menor: els antecedents familiars i socials, les primeres idees, els motius de l'emigració i el detonant, la implicació de la família i les estratègies emprades en la preparació del viatge, l'ús d'organitzacions migratòries, el cost del viatge, etc.

En el setè capítol s'estudia la diversitat de rutes utilitzades així com els aspectes relatius al trajecte que realitzen els menors, des que surten dels seus països fins que aconsegueixen arribar a Catalunya, indicant els transports emprats, els països i les ciutats de pas, el seu pas per altres comunitats autònomes, les seves experiències prèvies en altres circuits d'atenció així com les xarxes de suport que s'activen en els processos migratoris.

En el vuitè capítol s'efectua una descripció detallada del circuit d'atenció i d'acollida des de la singularitat de cadascuna de les quatre províncies catalanes, fent un repàs històric des del primer cas de MMNA fins al setembre del 2008. En segon lloc es fa referència als projectes educatius dels diversos centres. En tercer lloc s'aborda la mesura del reagrupament a partir de l'anàlisi de les dades. Per últim, es fa referència als menors invisibles: les MMNA de sexe femení –majoritàriament procedents de l'Europa de l'Est, que es dediquen a la prostitució, i les MMNA de nacionalitat marroquina–, amb trajectòries i dinàmiques d'acomodació diferents de les dels nois de la mateixa procedència, menors acollits per familiars o compatriotes no tutelats per la DGAIA, i menors que viuen al carrer i que acaben amb un deteriorament físic i psicològic important.

Per l'últim, el novè capítol recull les principals conclusions d'aquest estudi i ofereix una sèrie de recomanacions.

Aquesta investigació, com a recerca aplicada, pretén que el coneixement que se'n derivi sigui àmpliament utilitzat. En primer lloc, per l'Administració pública, per diagnosticar i per dissenyar polítiques i mesures de detecció, protecció i atenció més efectives. I, en segon lloc, per les entitats d'intervenció i els seus professionals, protagonistes de gestionar aquesta realitat en el dia a dia i, alhora, en una posició clau per a la implementació de propostes de millora en l'acollida i la integració d'aquests menors en el present i en el futur.

2. Metodologia

La metodologia utilitzada en aquest informe parteix de l'interès d'analitzar la realitat del col·lectiu de menors migrants no acompanyats (MMNA) a Catalunya ateses les seves característiques i particularitats concretes.

El coneixement i l'*expertesa* ja acumulats sobre la temàtica per l'equip investigador ha permès ajustar al màxim la metodologia als objectius de la investigació i a la realitat estudiada, tant a l'inici com en el transcurs del procés investigador.

Aquest projecte es defineix com un estudi amb un disseny d'investigació descriptiu i explicatiu alhora, ja que es volia estudiar el fenomen en general però també predir quines serien les tendències a llarg termini.

Segons la variable temporal s'ha fet èmfasi en el caràcter longitudinal del fenomen, ja que s'han tingut en compte els inicis i l'evolució de l'arribada de MMNA a Catalunya i a la resta de l'Estat espanyol. No obstant això, bona part de l'estudi se centra en la informació a partir del moment més actual del fenomen, 2006-2007.

Respecte a les tècniques utilitzades, s'ha apostat per la triangulació, la combinació de tècniques quantitatives i qualitatives, ja que ens ha permès tenir diferents perspectives i òptiques des de les quals estudiar el fenomen, i per tant una capacitat d'anàlisi més completa. La metodologia ha quedat oberta en el transcurs de tota la investigació, atès que es plantejava com un procés obert i dinàmic.

El treball de camp és l'estratègia principal d'aquesta investigació, utilitzada en la realització d'entrevistes, l'observació participant i l'enquesta. També s'han revisat fonts documentals i dades estadístiques sobre el fenomen.

TÈCNIQUES QUANTITATIVES

Les dues tècniques de caràcter quantitatiu que s'han utilitzat són:

- a) La recollida, el tractament i l'explotació de dades estadístiques.
- b) La realització d'una enquesta als directors i les directores de recursos dirigits a menors migrants no acompanyats.

Les dades estadístiques

Amb relació a les dades estadístiques, s'ha recorregut, fonamentalment, a les fonts primàries, que ens han facilitat des de diferents instàncies públiques i privades, i posteriorment s'ha procedit al seu tractament i elaboració per assolir els objectius plantejats. No obstant això, en alguns apartats també s'han citat fonts secundàries.

Les dades han estat recollides durant els anys 2007 i 2008 i se n'han recuperat algunes d'obtingudes l'any 2000 quan part de l'equip ja treballava sobre aquest tema. Les dades fan referència sobretot al 2006 i al 2007 i s'han proporcionat també dades anteriors que cobreixen tota l'evolució del fenomen a Catalunya i a l'Estat espanyol.

Aquestes dades han estat facilitades bàsicament per:

- Serveis Territorials de Barcelona Ciutat, Girona, Lleida i Tarragona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA). Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.
- Observatori dels Drets de la Infància de la Secretaria d'Infància i Adolescència. Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.
- Àrea de Suport als Joves Tutelats i Ex-tutelats (ASJTET). Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya.
- Subdelegació del Govern de Catalunya.
- Ministeri d'Interior.
- Ministeri de Treball i Afers Socials.
- Unitat Central de Menors. Mossos d'Esquadra, Generalitat de Catalunya.
- Unidad Contra Redes de Inmigración y Falsedades Documentales (UCRIF). Cuerpo Nacional de Policía (CNP).

L'obtenció de la informació de caràcter estadístic ha estat una tasca difícil i molt laboriosa, ja que no totes les institucions recullen les dades amb els mateixos criteris i s'han detectat múltiples errors en la comptabilitat dels menors (que s'han intentat esmenar en la mesura que ha estat possible amb l'ajuda d'aquestes institucions).

Les variables mínimes que s'han tingut en compte són les següents:

- Ingressos
- Acolliments
- Ingressos i/o acolliments segons el sexe
- Ingressos i/o acolliments segons l'edat
- Ingressos i/o acolliments segons la nacionalitat
- Ingressos i/o acolliments segons la zona de procedència

Aquestes variables permeten veure les característiques del col·lectiu de menors migrants no acompanyats. I, a través del temps, l'evolució d'aquestes variables facilita la visualització de tendències futures com, per exemple, el descens o l'augment en les edats dels menors, l'increment o no de la presència de MMNA de sexe femení o la diversificació de les procedències i, per tant, de les nacionalitats.

S'ha intentat, també, creuar variables per obtenir informació més precisa i enriquidora, però tal com s'han facilitat les dades no ha estat possible. No obstant això, amb algunes excepcions, en general s'ha aconseguit la informació que s'esperava, però és rellevant explicitar les dificultats presents al llarg de tot el treball:

- Els recursos disponibles dirigits a MMNA són limitats, i no sempre hi ha temps i personal suficient per dedicar-se a la recollida de dades i a la gestió dels registres. Aquestes s'acostumen a ser tasques afegides, i no sempre es duen a terme.
- La recollida de dades no es fa de forma sistematitzada per tots els recursos i, quan es fa, els camps que s'utilitzen no són clars, ni compartits, ni homogenis. Així, la informació no resulta fiable perquè no es disposa de criteris comparables.
- En alguns casos, en el moment del registre de la població menor estrangera no es diferencia entre “no acompanyats” i “acompanyats” per la qual cosa es fa difícil extreure les particularitats dels menors migrants no acompanyats, tant per analitzar-los com a grup, com per intervenir des de les administracions públiques.
- Hi ha altres variables que són fonamentals per a la descripció del col·lectiu objecte d'estudi i a vegades, tampoc no són tingudes en compte. En concret, no s'haurien d'obviar variables bàsiques com el sexe, l'edat o la nacionalitat.

L'enquesta

La segona tècnica quantitativa utilitzada és l'enquesta realitzada als directors i a les directores de recursos de menors que atenen MMNA. Aquesta enquesta s'ha realitzat amb l'objectiu de recollir l'opinió dels recursos respecte a l'atenció socioeducativa dels menors no acompanyats, per tal de proporcionar a la investigació informació útil i necessària per elaborar propostes de millora.

L'univers d'estudi que conforma l'enquesta està integrat pels recursos de menors de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) que compleixen una de les condicions següents:

- Ser un recurs exclusivament de menors migrants no acompanyats.
- Ser un recurs amb places disponibles per aquests menors.

Aquest univers d'estudi també integra la totalitat de tipologies de recursos, tant per la dependència administrativa, com per la modalitat del recurs. Des de la dependència administrativa, els recursos poden ser *propis*, *de gestió delegada* o bé *col·laboradors*. I, segons la tipologia, es concreten en centres de menors (centre de dia, centre d'urgència, centre d'emergència, centre residencial o bé altres modalitats de centre) i xarxes de pisos per a menors.

La mostra de l'enquesta és idèntica a l'univers d'estudi. Aquesta mostra, i univers d'estudi, s'ha reconstruït a través dels llistats dels recursos en funcionament fins a l'1 de desembre del 2007 que la DGAIA ha facilitat. Les unitats mostrals coincideixen, com s'ha dit, amb les unitats de l'univers: són els centres i les xarxes de pisos amb MMNA.

Malgrat que l'univers d'estudi i la mostra els conformaven vint-i-tres recursos, només han respost a l'enquesta setze i els set restants no ho han fet per dificultats relacionades amb el temps, bàsicament.

Com ja s'ha comentat en la introducció, aquest és un projecte d'àmbit estatal i els resultats de l'enquesta de Catalunya es tindran en compte també per a l'anàlisi global. El qüestionari es caracteritza per ser un instrument complex atès que ha de cobrir cadascuna de les realitats de l'Estat espanyol en matèria de recursos destinats a MMNA i, malgrat que hi ha moltes similituds, hi ha procediments diferents en els recursos que s'han intentat tenir en compte.

L'enquesta s'ha realitzat de forma autoadministrada a través de l'aplicació informàtica SNAP Survey. Per tant, ha requerit un seguiment molt intens als recursos, atès que l'enquesta no es realitzava de forma presencial. Aquest fet ha estat compensat per unes indicacions exhaustives exposades en l'enquesta a través de l'aplicació informàtica utilitzada per fer arribar i respondre els qüestionaris, i per una posterior supervisió al llarg del treball de camp.

El treball de camp es va dur a terme de l'1 de desembre del 2007 a l'1 de setembre del 2008. Així doncs, aquest procés ha durat aproximadament deu mesos, a causa de les circumstàncies de la majoria de recursos, que han manifestat dificultats a l'hora de respondre el qüestionari per falta de temps i sobresaturació del personal.

La metodologia d'anàlisi de les dades s'ha centrat en les variables, a partir de la seva anàlisi descriptiva, i en el contrast dels resultats obtinguts a partir de les tècniques qualitatives.

TÈCNIQUES QUALITATIVES

Les tres tècniques de caràcter qualitatiu que s'han utilitzat són:

- a) Revisió de fonts documentals secundàries.
- b) Les entrevistes en profunditat a informants clau i a menors migrants no acompanyats.
- c) L'observació participant.

La revisió de fonts documentals secundàries

S'han revisat diverses fonts documentals secundàries d'experts i agents clau sobre la matèria, així com d'entitats i d'organitzacions que treballen fent sensibilització o intervenció amb el col·lectiu de MMNA.

Cal dir que no hi ha gaires fonts secundàries sobre aquesta temàtica, a causa de la seva especificitat i a ser un fenomen molt actual i poc conegut. La bibliografia que s'ha revisat conté principalment les referències específiques sobre Catalunya, així com publicacions d'àmbit estatal i estudis centrats en altres comunitats autònomes.

Les entrevistes

El treball de camp qualitatiu va ser realitzat exclusivament per l'equip coordinador de Catalunya i es va desenvolupar des del gener del 2007 fins al gener del 2008.

S'ha realitzat entrevistes en profunditat a informants clau que treballen amb el col·lectiu de MMNA. En total s'ha dut a terme trenta-dues entrevistes, entre les quals es troben les realitzades als cossos de policia (vuit entrevistes), als professionals de l'Administració (quatre entrevistes), als professionals de l'atenció directa (dinou entrevistes) i als experts (una entrevista).

Així mateix, s'han realitzat entrevistes en profunditat a menors a través de la DGAIA. També se n'han realitzat d'altres a través d'associacions que treballen amb aquest col·lectiu, a través de la xarxa informal i dels contactes personals. És a dir, també s'ha utilitzat la tècnica de la bola de neu.

En un inici, es van programar vint-i-cinc entrevistes en profunditat a MMNA, però finalment se'n va realitzar un total de quaranta-dues, de les quals dues s'han descartat ja que no s'ajusten al perfil de menors migrants no acompanyats. Per tant, són quaranta les entrevistes a menors finalment realitzades.

Aquest augment en el nombre d'entrevistes a menors respon al fet que la mostra del treball de camp ha estat estratègica i no representativa a partir del criteri de selecció de nacionalitat, sexe i edat. Això s'ha decidit així perquè un dels objectius d'aquest estudi era detectar nous escenaris, entre els quals es dibuixaven l'arribada de noves nacionalitats així com l'arribada de menors amb edats més primerenques. Així, aquestes quaranta entrevistes garantien cobrir totes les característiques i els perfils dels MMNA dels diferents territoris que es detecten al llarg del treball de camp qualitatiu.

Cal dir que a causa de la dificultat d'accés a alguns dels col·lectius (principalment a les menors migrants no acompanyades de sexe femení que exerceixen la prostitució), el treball de camp ha tingut una evolució lenta.

En total s'ha dut a terme dinou entrevistes a menors del Magrib (la totalitat procedeixen del Marroc), quinze entrevistes a menors d'Àfrica subsahariana (Senegal, Mali, Costa d'Ivori, Ghana i Libèria), i sis entrevistes a nenes menors de l'Europa de l'Est (Romania, Bulgària i Eslovàquia).

S'ha entrevistat catorze noies (del total de quaranta entrevistes). El pes de les MMNA és menor, perquè són menys quantitativament, però cal dir que l'accés a elles és encara més complicat perquè es troben en situacions de risc social, de marginalitat, i d'alta invisibilitat, que fan molt difícil que siguin detectades. Com veurem al llarg d'aquest informe, s'alerta de l'existència de les MMNA de sexe femení no detectades per l'Administració. Aquesta informació s'ha recollit en dues publicacions del Grup IFAM, i ha estat corroborada durant el treball de camp realitzat a la Comunitat Valenciana.

A continuació es presenten les característiques de la mostra de MMNA entrevistats i entrevistades segons zones de procedència, sexe i edat.

Taula 1.

MMNA entrevistats i entrevistades, per sexe i segons zones de procedència

Sexe	Zona de procedència							
	Total		Magrib		Europa de l'Est		Àfrica subsahariana	
	Núm	(%)	Núm	(%)	Núm	(%)	Núm	(%)
Home	26	65,0	13	68,4	0	0,0	13	86,7
Dona	14	35,0	6	31,6	6	100,0	2	13,3
Total	40	100,0	19	100,0	6	100,0	15	100,0

Font: Treball de camp realitzat entre el maig del 2007 i el febrer del 2008. Elaboració pròpia.

Taula 2.

MMNA entrevistats i entrevistades, per edat i segons zones de procedència

Edat	Zona de procedència							
	Total		Magrib		Europa de l'Est		Àfrica subsahariana	
	Núm	(%)	Núm	(%)	Núm	(%)	Núm	(%)
De 14 a 16 anys	9	22,5	2	10,5	1	16,7	6	40,0
De 16 a 19 anys	22	55,0	13	68,4	2	33,3	7	46,7
De 20 a 22 anys	4	10,0	2	10,5	2	33,3	0	0,0
De 23 a 25 anys	4	10,0	2	10,5	1	16,7	1	6,7
No sap/no contesta	1	2,5	0	0,0	0	0,0	1	6,7
Total	40	100,0	19	100,0	6	100,0	15	100,0

Font: Treball de camp realitzat entre el maig del 2007 i el febrer del 2008. Elaboració pròpia.

Per últim, cal dir que s'ha mantingut l'anonimat a través de la modificació dels noms de tots els menors fins i tot d'aquells que havien donat el permís per mantenir el nom real, amb l'objectiu de seguir el mateix criteri per a tots. Així mateix, es vol informar del fet que alguns dels discursos dels menors s'han sotmès a correccions ortogràfiques per facilitar la comprensió i la lectura dels textos. En les cites textuais que apareixen en l'informe s'afegeixen indicacions entre parèntesis per facilitar la comprensió de la informació (nom, nacionalitat i data de la realització de l'entrevista).

L'observació participant

S'ha dut a terme observació participant del col·lectiu de menors migrants no acompanyats en diferents centres de Catalunya. A part de realitzar les entrevistes als MMNA, l'equip investigador ha estat present en espais informals dels MMNA, així com en alguns centres amb l'equip educatiu i els mateixos menors.

També s'ha portat a terme observació participant respecte al col·lectiu de menors migrants no acompanyades que exerceix la prostitució. Per dur a terme aquesta activitat, s'ha acompanyat les professionals de diverses organitzacions (Hospital de Calella i Àmbit Dona) en les sortides (diürnes i/o nocturnes) que realitzen per oferir atenció sòciosanitària, ja sigui a la carretera, en clubs o a l'espai urbà de la ciutat de Barcelona.

En la taula 3 veiem el resum d'aquesta activitat:

Taula 3.
Observació participant de les MMNA que exerceixen la prostitució el 2007

Dia	Hores	Organització	Tasca desenvolupada per l'organització	Localitat
7 març	Tarda	Proj. Carretera (Hosp. Calella)		Calella, Tordera i Lloret de Mar
14 març	Tarda	Proj. Carretera (Hosp. Calella)		Calella, Tordera i Lloret de Mar
11 abril	Tarda	Proj. Carretera (Hosp. Calella)	- Distribució gratuïta de preservatius	Hostalric Tordera
12 abril	Tarda	Proj. Carretera (Hosp. Calella)	- Contacte i seguiment de les treballadores del sexe	Hostalric Tordera
25 abril	Nit	Proj. Carretera (Hosp. Calella)	- Atenció sòciosanitària	Lloret de Mar
2 maig	Nit	Proj. Carretera (Hosp. Calella)		Barcelona
4 maig	Nit	Àmbit Dona		Lloret de Mar
10 juliol	Nit	Proj. Carretera (Hosp. Calella)		Lloret de Mar

Font: Treball de camp realitzat entre el maig del 2007 i el febrer del 2008. Elaboració pròpia.

3. Marc teòric

ELS PROCESSOS MIGRATORIS A L'ESTAT ESPANYOL I A CATALUNYA

A l'Estat espanyol

L'Estat espanyol ha passat de ser un país d'emigrants a un d'immigrants. Coincidint amb els canvis que ha experimentat aquest país a partir de finals de la dècada dels seixanta, s'ha convertit en objectiu migratori, i ha rebut població estrangera de manera constant. Encara que s'ha passat d'una presència testimonial a una de significativa, que ens acostava als paràmetres europeus, destaca la procedència extracomunitària, com ja s'ha assenyalat anteriorment, pels avançaments en el camp dels transports i les noves tecnologies, i com a resultat d'una economia de mercat que fomenta les desigualtats. És, doncs, un procés global que esquitxa tots els àmbits.

A partir del 1973, una sèrie de fenòmens determinaran aquest canvi: l'enduriment de la política d'immigració dels països centreeuropeus es traduirà en un canvi d'hàbits migratoris dels col·lectius procedents del nord d'Àfrica, així com de filipins i llatinoamericans que, davant la política restrictiva nord-americana, opten per cercar a l'Estat espanyol un nou destí laboral. A més a més, les dictadures que s'imposen a l'Uruguai, Xile i l'Argentina, així com a Guinea Equatorial, empenyen a èxodes massius de població, no només per motius polítics sinó també econòmics.

Paral·lelament, el nostre país consolida una obertura social, política i econòmica que fa que cessin els fluxos de població camp-ciutat i, per consegüent, existeixi una menor pressió sobre el mercat de treball més estigmatitzat (treball domèstic, per exemple), col·lectiu procedent, en la seva gran majoria, de les zones rurals. A territori espanyol hi arriba no tan sols població procedent d'altres països europeus, temptada per l'alta qualitat de vida, sinó també població extracomunitària atreta, fonamentalment, per una política de fronteres poc definida en comparació amb a la resta de països europeus i que garanteix l'assentament a Espanya sense grans dificultats. Aquesta política difusa perdurarà fins l'any 1985, moment en què les condicions d'entrada es comencen a restringir seguint els preceptes de la Unió Europea.

Generalment, l'objectiu dels i les immigrants extracomunitaris no era el de romandre a l'Estat espanyol, sinó que aquest només era el país-pont per accedir a Europa. No obstant això, les polítiques restrictives que imperaven als països de destí es tradueixen en un efecte "tap" a les fronteres del nord d'Es-

panya (frontera pirinenca amb França), com veurem més endavant, que obliga els migrants a romandre a Catalunya a l'espera de poder accedir a altres països i, transcorregut un cert temps, a instal·lar-se definitivament en territori espanyol.

La immigració a l'Estat espanyol té el seu punt d'inflexió l'any 2000, quan la xifra de població estrangera amb residència legal ascendeix de 99.122 a 330.881 persones. A partir d'aquest mateix any, el creixement es desborda i experimenta un creixement gradual any rere any. Pel que fa a les procedències, tot i que s'han produït canvis significatius, és el Marroc qui se situa com una de les nacionalitats amb una trajectòria més consolidada, tal com es mostra a la taula següent.

Taula 4.

Immigracions procedents de l'estranger classificades per país de procedència. Decenni 1997-2006

País de procedència	Anys									
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Marroc	6.899	10.534	14.843	38.178	39.256	39.930	40.865	58.839	69.288	60.830
Argentina	892	1.291	2.163	7.401	18.086	40.628	24.759	23.237	23.664	23.044
Bolívia	79	147	500	3.318	4.835	10.562	18.119	35.339	38.349	69.467
Brasil	629	879	1.598	4.113	4.283	4.582	7.349	13.017	20.771	28.249
Colòmbia	955	2.298	7.451	45.868	71.014	34.042	10.888	16.610	20.541	27.864
Equador	579	1.954	8.973	91.120	82.571	88.732	72.581	11.936	11.588	14.292
Perú	1.207	2.054	2.898	5.893	7.057	7.884	13.310	12.968	17.095	18.884
Romania	168	503	1.773	17.435	23.276	48.292	54.998	49.487	93.976	111.920
Rep. Dominicana	1.349	2.145	2.868	5.552	5.383	5.458	6.558	8.167	10.506	12.291
Països restants	22.859	35.390	56.055	112.003	138.287	162.975	180.097	416.244	376.933	436.130
Total estrangers	35.616	57.195	99.122	330.881	394.048	443.085	429.524	645.844	682.711	802.971

Font: Estadística de Variacions Residencials. INE, 2009. Elaboració pròpia.

Com veiem a la taula 4, fins a l'any 1999 el Marroc és la primera nacionalitat d'immigrants estrangers a l'Estat espanyol, seguida, a llarga distància, per Cuba i la República Dominicana. L'any 2000 –i es manté el 2001– es produeix un canvi significatiu i les nacionalitats procedents d'Amèrica del Sud prenen el relleu al Marroc, que passa a ocupar el tercer lloc, per darrere de l'Equador, Colòmbia i Romania. L'any 2002, l'Equador se situa en el primer lloc, seguida de Romania, l'Argentina, el Marroc i Colòmbia. El 2003 és molt similar a l'any anterior, amb la novetat que el Marroc torna a situar-se en la tercera posició, seguit de l'Argentina i Bolívia. El 2004 és un any estrany en què les tendències semblen tornar a fer un gir radical: el Marroc torna a ser la primera nacionalitat, seguit per Romania (que presenta un descens), Bolívia, l'Argentina, el Brasil i Colòmbia. El 2005 torna a entroncar amb les tendències anteriors al 2004, i Romania se situa al capdavant, seguida pel Marroc, Bolívia, l'Argentina i el Brasil. El 2006 Romania experimenta un creixement desorbitat, Bolívia ja es col·loca en segon lloc, seguida pel Marroc, el Brasil, Colòmbia i l'Argentina.

A l'Estat espanyol la gran majoria de MMNA procedeixen del Marroc, país amb gran tradició migratòria, com veurem als capítols 5 i 6. A causa de la importància que presenta aquest país com a país d'origen de la població immigrant, ja sigui adulta o menor, ens detindrem a analitzar, amb més detall, l'evolució dels processos migratoris dels seus ciutadans i ciutadanes al nostre país.

Malgrat la proximitat de l'Estat espanyol i el Marroc, la presència de marroquins al nostre país ha estat mínima fins a mitjans del segle passat. Tot i així, Espanya no era un objectiu migratori com ho podien ser Alemanya o França, sinó que es considerava una zona de trànsit; aquesta situació variarà amb les polítiques restrictives d'aquests països, que obligaran els immigrants a romandre a l'Estat espanyol. El Colectivo IOE (1994) destaca tres etapes migratòries del col·lectiu marroquí:

- Del 1960 al 1975, període que coincideix amb l'obertura d'Espanya a Europa. Aquesta etapa d'obertura culminarà amb la crisi del petroli i el tancament de les fronteres dels Pirineus, fet que determinarà que el col·lectiu marroquí freni el seu ascens a Europa (França, Alemanya, Països Baixos o Bèlgica, bàsicament) i variï el destí del seu procés migratori cap a la Península, sent aquest destí de caràcter transitori perquè l'objectiu era utilitzar-lo com a plataforma d'espera abans d'intentar el salt a Europa o de tornar al país d'origen mentre s'aprofitaven les oportunitats laborals que ofería el país. El perfil migratori durant aquesta etapa era d'homes sols que ocupaven espais laborals en la indústria i en les obres de construccions públiques, bàsicament, tot i que encara podem trobar migrants ocupats en la mineria o en l'agricultura (àrea metropolitana de Barcelona). En pocs anys, es produeix el reagrupament familiar i s'establirà un projecte vital de llarga durada. El marc legal del moment permet la residència a Espanya sense la necessitat de tramitar documentació residencial o laboral.
- Del 1975 al 1986: Durant aquesta etapa apareixen les primeres restriccions a França i Alemanya, així com la promulgació a l'Estat espanyol de la Llei de drets i llibertats dels estrangers i les mesures que se'n deriven, i que instauren un nou ordre jurídic. El tancament de fronteres des de l'Estat espanyol a França i països del nord d'Europa (que continuaven essent l'objectiu dels ciutadans del nord d'Àfrica) provoca, sobretot a Catalunya, un col·lapse d'immigrants que desitjaven accedir a Europa però que, davant les dificultats per poder travessar la frontera, s'establiren a Catalunya. El perfil d'immigrant continua essent un home sol que, una vegada establert, reagrupa l'esposa i els fills.
- Del 1986 al 1991: període caracteritzat per la implantació gradual i progressiva d'una política restrictiva en matèria d'immigració –que es correspon amb la signatura del Tractat de Schengen– i que afecta no només l'Estat espanyol, sinó tots els països europeus. Malgrat la dificultat per entrar al país, en aquesta etapa es produeix el major índex d'entrades. Encara que el perfil segueix corresponent-se a homes joves que realitzen el projecte migratori en solitari (i que més tard, amb ocupació i habitatge, reagruparan la família), apareixen les primeres dones que, en solitari (dones solteres, vídues o separades), prenen el relleu migratori (Ramírez, 1996).

A partir dels treballs de López García (2004), assenyalaríem una quarta etapa:

- Del 1991 al 2003: etapa marcada, malgrat les restriccions d'entrada que imposen els visats, per un creixement enorme de població immigrant marroquina, no només pel procés migratori sinó

també pels naixements esdevinguts al país com ho demostren les inscripcions consulars i, sobretot, pels reagrupaments familiars. També serà diversa la procedència dels marroquins; si fins aleshores procedien del nord del país, a partir del 2002 comencen a arribar també immigrants de la zona sud. L'any 2000 l'arribada de població immigrant d'altres llocs augmenta, principalment de l'Amèrica del Sud, i desbanca, relativament, el Marroc. La procedència és molt diversa, com s'observa a la Taula 4 (pàgina 19). És en aquesta etapa quan es produeix la migració de menors no acompanyats de nacionalitat marroquina, que s'iniciarà, tímidament, a partir del 1992 i s'incrementarà significativament a partir del 1996, i trobarà l'auge entre el 1998 i el 2002.

El Colectivo IOE marca tres etapes cronològiques migratòries a Catalunya, que són extrapolables a altres comunitats autònomes, així com també ho és la quarta etapa assenyalada per Bernabé López. En totes les etapes cronològiques podem observar els perfils migratoris que les caracteritzen. En un primer moment, trobem l'arribada d'homes sols. En l'etapa següent, aquests homes comencen a reagrupar les seves famílies i el tercer moment es caracteritza per la feminització de la migració marroquina. En la darrera etapa, coincidint amb el gran creixement del col·lectiu marroquí a casa nostra, cal destacar els naixements de fills d'immigrants, producte dels reagrupaments i dels casaments produïts per l'arribada de dones soles a l'Estat espanyol.

Paral·lelament a l'arribada d'immigrants adults marroquins, es desenvolupa el fenomen de l'arribada de menors no acompanyats d'aquesta mateixa nacionalitat. Aquest nou perfil apareix en la quarta etapa cronològica, o en una nova etapa si parlem de perfils (Jiménez, 2004). Aquest perfil correspon, exclusivament, a menors d'edat, fonamentalment barons, tot i que, en menor mesura, hi trobarem també noies.

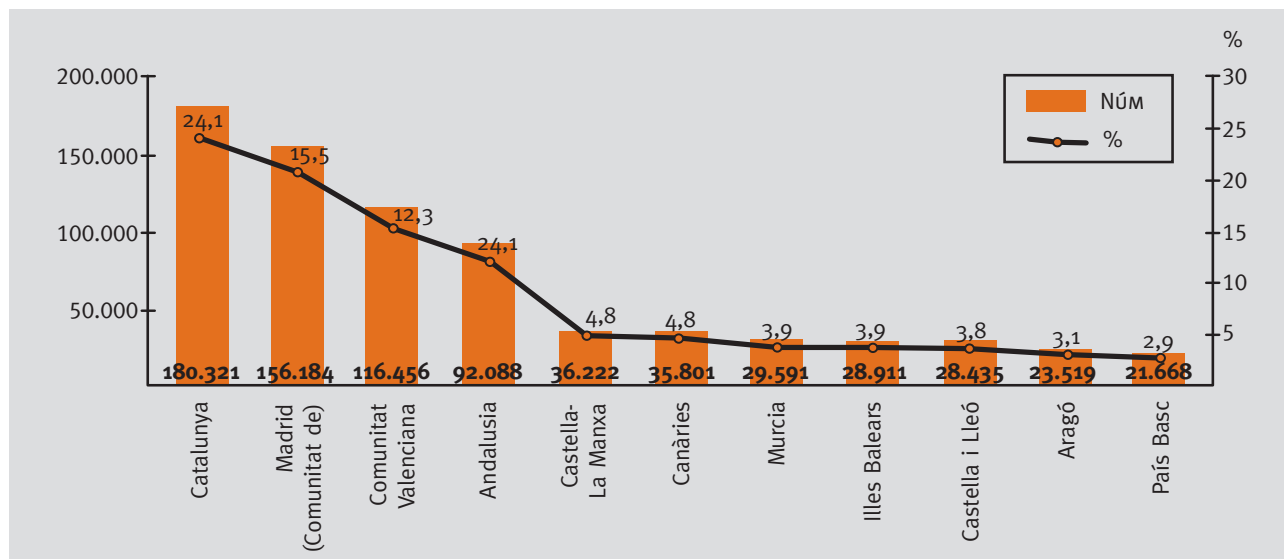
A Catalunya

La història migratòria de Catalunya va paral·lela a la seva baixa fecunditat (Cabré, 1992). La demografia catalana es va caracteritzar, fins ben entrats els anys cinquanta, per una feble reproducció biològica i una immigració sempre important, essent un poble que ha absorbit, més que enviat, corrents migratòries, sobretot d'altres zones de l'Estat. Catalunya és un cas peculiar ja que acull trets migratoris especials, entre els quals cal destacar una persistència d'immigració en volums constants i elevats (també lligada a una baixa natalitat i a un procés industrial important) que han ajudat al desenvolupament d'aquesta comunitat. L'experiència migratòria de Catalunya es pot observar com a positiva des de dues vessants diferents: pel que fa a la contribució al mateix país i al desenvolupament de determinades zones, però també per la contribució al desenvolupament de les zones d'origen, més enllà de totes aquelles pèrdues personals que suposa qualsevol experiència migratòria.

En termes generals, Catalunya ha experimentat un creixement important de població estrangera, com veurem més endavant, i ha esdevingut la comunitat autònoma amb un major nombre de persones immigrades. Aquest creixement s'explicaria des de la multicausalitat, és a dir, que no hi ha una raó única que l'expliqui. Ja hem assenyalat la tradició migratòria del país, com a terra d'acollida. Tampoc no hem d'oblidar que Catalunya és terra de pas i que, en arribar el tancament de les fronteres europees, esdevé zona d'establiment per a tots aquells que no poden fer el salt a Europa. També cal tenir en compte els factors econòmics: necessitat de mà d'obra per als sectors, sobretot, de la indústria i la construcció.

Gràfic 1.

Població estrangera a les comunitats autònomes, 2006

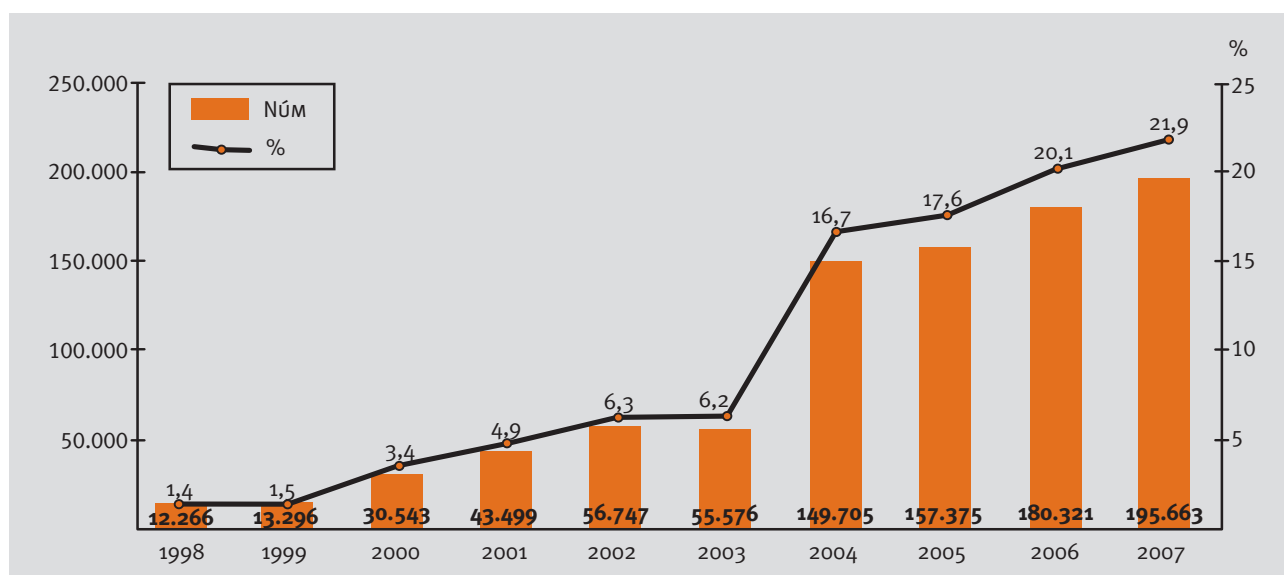

Font: Estadística de Variacions Residencials. INE, 2009. Elaboració pròpia.

A Catalunya hi ha una tendència cap al creixement, any rere any, que fa d'aquesta comunitat una regió que s'ha consolidat com a centre de recepció d'immigrants. Aquesta dada cobra especial importància si tenim en compte que s'estan produint transformacions importants pel que fa als llocs preferents d'assentament en el conjunt de l'Estat espanyol.

Gràfic 2.

Increment de població estrangera. Catalunya, 1998-2007

Font: Estadística de Variacions Residencials. INE, 2009. Elaboració pròpia.

En aquest sentit, es constata un creixement en la dispersió dels assentaments estrangers per diverses comunitats autònomes en detriment de la concentració espacial que regnava fa vint anys, tot i ser Catalunya la comunitat autònoma que rep més immigrants.

La població immigrada a Catalunya augmenta a partir dels anys noranta, però és l'any 2000 quan aquest creixement es dispara, que augmenta de forma progressiva fins l'any 2004. Si a l'any 1998 la població de procedència estrangera sumava 12.266 persones al 2007 ja era de 195.663 persones. A partir del 2004, amb les normatives restrictives, la immigració segueix creixent però de manera estable.

Taula 5.

Saldos migratoris externs d'estrangers per territori i període. Catalunya, 1998-2007

Territori	Any										Total
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Barcelona	8.179	8.360	18.874	25.160	33.248	30.978	104.994	109.448	125.292	13.2341	596.874
Tarragona	2.245	2.467	5.405	9.133	11.258	11.960	17.108	18.569	22.416	24.711	125.272
Lleida	688	912	1.939	4.035	5.076	5.991	11.034	10.210	10.823	13.349	64.057
Girona	1.550	1.557	4.325	5.171	7.165	6.647	16.619	19.148	21.790	25.262	109.234
Total	12.662	13.296	30.543	43.499	56.747	55.576	149.705	157.375	180.321	195.663	895.437

Font: INE, 2009. Elaboració pròpia.

En la taula 5 podem observar el creixement de l'arribada d'estrangers a les diferents províncies catalanes, en què destaca el creixement a Barcelona i Tarragona, sobretot els anys 2000 i 2004 i entre l'any 2005 i el 2007. Actualment, i amb dades de l'any 2007 de l'Institut Nacional de Estadística, el col·lectiu extracomunitari¹ més nombrós és el dels marroquins (20.469), seguit dels bolivians (11.59), brasilers (7.744), colombians (6.399), xinesos (5.806), argentins (5.672), equatorians (5.541) i peruans (5.158).

LA MIGRACIÓ DELS MENORS NO ACOMPANYATS

En el panorama europeu, el fenomen migratori dels menors migrants no acompanyats apareix entre el 1980 i el 1990. Tot i que les migracions de menors s'havien produït amb anterioritat en la història d'Europa i del món, no és fins al 1989, any en què es ratifica la Convenció dels Drets de la Infància, que es produeix una modificació en els plantejaments i es fa efectiva una perspectiva proteccionista, atorgant als menors d'edat el dret de ser emparats per l'atenció de les institucions que disposen de la competència de protecció de menors.

L'arribada al nostre país de menors d'edat que emprenen l'aventura de la immigració en solitari o acompanyats d'adults que no els tutel·len s'ha consolidat com una nova estratègia d'immigració que ha de ser tractada independentment de la duta a terme pels adults. Cada vegada és major el nombre de menors que emprenen aquest camí, un camí que comença ple d'il·lusions i de desitjos per complir. La seva condició de menors d'edat hauria d'actuar com a garant del respecte i l'acompliment dels drets

1 El col·lectiu comunitari més important és el romanès (20.789 persones).

dels infants. Però la realitat és que la condició d'immigrant s'imposa, moltes vegades, perquè ambdues lògiques són contradictòries, com veurem més endavant.

El concepte de MMNA

Com s'ha vist, la migració de menors no acompanyats implica un patró migratori nou, amb particularitats pròpies que no es poden assimilar a la dels adults. De la mateixa manera que aquesta migració qüestiona alguns dels supòsits bàsics de les migracions internacionals, també resulta problemàtica quant a la seva denominació.

Amb l'arribada d'un gran nombre de menors sense referents adults al continent europeu, el Consell de la Unió Europea, el 1997, designa aquests menors estrangers com a *menors no acompanyats*. El mateix any, l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) dota aquesta denominació del significat següent:

“Els nens i adolescents menors de divuit anys que es troben fora del país d'origen i estan separats d'ambdós pares o de la persona que per llei o costum els tingués a càrrec seu. Alguns d'aquests menors estan totalment sols, mentre que d'altres conviuen amb altres familiars. Els menors no acompanyats poden haver sol·licitat asil per por a la persecució, a la falta de protecció davant violacions de drets humans, conflictes armats i/o greus disturbis al seu país d'origen. Alguns oden haver estat víctimes del tràfic de persones o un altre tipus d'explotació o poden haver viatjat a Europa fugint de situacions de pobresa severa. Molts d'aquests menors han viscut experiències terribles i han sobreviscut a circumstàncies d'extrema duresa.”

Enfront d'aquesta nova situació, l'ACNUR i Save The Children plantegen la necessitat de redefinir el concepte. L'abast semàntic de *menor no acompanyat* s'intenta superar amb la introducció del terme de *menor separat*. Ambdues organitzacions defensen que aquest terme reflecteixi amb major exactitud la realitat d'aquests menors ja que estan “separats” de la seva família però també dels seus orígens o de la seva cultura i poden estar acompanyats per una família extensa al país d'origen.

A Europa, la terminologia utilitzada majoritàriament per denominar-los és la de *menor no acompanyat* (MNA); tant a Suïssa, a Bèlgica, a Irlanda, a França com a Espanya és àmpliament utilitzat. A Dinamarca utilitzen el vocable *menor refugiat no acompanyat* així com el de *menor separat*, aquest últim també vigent a Portugal o al Regne Unit. A Itàlia distingeixen entre *menor estranger no acompanyat* (MENA) i *menor en estat d'abandó*. Malgrat la diversitat de termes utilitzats per definir a aquest col·lectiu, en el marc europeu el concepte més utilitzat és el de MNA, encara que les connotacions legals i socials del terme difereixen a cada país. Bàsicament, són coincidents a assenyalar que es tracta de menors d'origen estranger de menys de divuit anys, encara que variarà l'accent, segons cada país, en el *no acompanyat*.

A Espanya també és utilitzat el terme *menor no acompanyat*, que es complementa amb altres denominacions. Un dels conceptes més habituals per referir-nos a aquest col·lectiu és el de *menor estranger no acompanyat* (MENA), utilitzat a la Comunitat de Madrid, a la Comunitat Valenciana i al País Basc. A Catalunya, la DGAIA de la Generalitat de Catalunya afegeix el terme d'*indocumentat* al de *menor estranger no acompanyat* (MEINA).

Quiroga, Alonso i Armengol (2005)², en el marc del Projecte europeu CON RED, a partir de la definició aportada per l'ACNUR i Save The Children, proposen el concepte de *menor migrant no acompanyat* (MMNA), redefinint el terme ja existent i que vol tenir en compte tota la casuística al voltant dels MNA, amb la intenció d'aglutinar les diferents concepcions nacionals (tant si s'ha accedit al país d'acollida a través de la sol·licitud d'asil com a través d'una immigració irregular) i anar una mica més enllà:

- *Menor* perquè són nens i nenes i adolescents que tenen menys de divuit anys.
- *Migrant* perquè es vol ressaltar el fet que aquests infants i joves posseeixen un projecte migratori concret, sigui de forma voluntària o imposat per la família i/o per la guerra .
- *No acompanyat* perquè els menors “no estan acompanyats” des del primer moment o en el transcurs de la seva estada al país d'acollida.

El Projecte europeu CON RED intenta fugir de les restriccions del terme i incorpora la diversitat de possibilitats que es reflecteixen en les situacions de *no acompanyament*, entenent que la falta d'un referent adult que li doni el suport necessari, situa el menor en un pla d'indefensió i vulnerabilitat:

1. Menor estranger de menys de divuit anys que arriba sense els seus pares o tutors legal, o que arriba o està amb algun familiar que no és el tutor legal.
2. Menor estranger de menys de divuit anys que arriba sense pares o tutor legal, o que arriba o està amb algun familiar que no pot atendre'l adequadament.
3. Menor estranger de menys de divuit anys que arriba sense pares o tutor legal, o que arriba o està amb algun membre de la família extensa que no pot atendre'l adequadament, o bé que té una relació amb l'adult que genera dubtes.

La definició de *menor migrant no acompanyat* (MMNA) és la següent:

“Els nens i adolescents menors de 18 anys que emigren fora del país d'origen sols i/o separats, d'ambdós pares o tutor legal o persona que per llei o costum els tingués a càrrec seu; o acompanyats d'alguna persona de la família extensa o persona al qual el tutor legal hi ha encarregat per llei o costum del país, i que per alguna circumstància acaben sols o no són atesos adequadament, o bé sorgeix algun dubte sobre la relació entre el menor i l'adult. Tots, com a infants, són nens separats i amb dret a rebre protecció internacional sota una àmplia gamma d'instruments internacionals i regionals. Els menors accedeixen al territori europeu sol·licitant asil o de forma irregular.

2 Violeta Quiroga i Ariadna Alonso són membres de l'IFAM, essent-ne Quiroga la investigadora principal.

Els sol·licitants d'asil ho fan per por a la persecució, a la falta de protecció davant violacions de drets humans, conflictes armats i/o greus disturbis al seu país d'origen. Mentrestant, els que ni accedeixen de forma irregular poden haver estat víctimes de tràfic de persones o un altre tipus d'explotació, o han viatjat a Europa fugint de situacions de pobresa severa o de serioses privacions o d'expectatives de promoció social. Molts d'aquests menors han viscut experiències terribles i han sobreviscut a circumstàncies d'extrema duresa". (Quiroga, Alonso y Armengol, 2005)

Durant el treball de camp del projecte I+D "menors migrants no acompanyats a Espanya" realitzat entre 2007 i 2008, que es va dur a terme a diverses comunitats autònomes, com s'ha assenyalat a la introducció, s'ha pogut comprovar que no resulten tan excepcionals com es podria pensar les situacions per les quals els menors resideixen amb algun familiar que no pot atendre'ls adequadament o bé amb una relació de parentiu entre l'adult i el menor dubtosa.³ Els casos de menors migrants que es troben "mal acompanyats" també s'estan reproduint a l'Estat espanyol, i, sovint, es fa difícil de separar del concepte de menor "no acompanyat". Destaquem el perfil de menors mal acompanyats amb les característiques de cada gènere:

- Nois "mal acompanyats" per germans majors d'edat o familiars o compatriotes en la mateixa situació d'irregularitat i/o de marginació (principalment marroquins, també alguns pakistanesos, bengalís...).
- Noies "mal acompanyades" per familiars o compatriotes (marroquines); per sogres o marits (romaneses); per la parella, companys o intermediaris adults (prostitució).

En definitiva, per a l'anàlisi de la migració de menors no acompanyats és fonamental ampliar horitzons i incorporar-hi aquestes noves situacions, que doten de més significats el concepte.

Investigacions sobre la migració de menors no acompanyats

L'estudi del fenomen de la migració de menors no acompanyats s'ha anat succeint al llarg dels anys des que van començar a ser detectats aquests nois i noies, i hi ha diversos treballs que han intentat explicar aquesta realitat.

A Europa hi ha diversos treballs que fan referència a menors no acompanyats. En primer lloc, cal destacar els informes resultants del programa Separated Children in Europe desenvolupat per Save The Children a vint-i-set països, en que s'analitzen les situacions viscudes pels menors separats, així com les polítiques que s'haurien de modificar per adaptar-se a les necessitats d'aquests, necessitats recollides, al seu torn, en el *Manual de Bones Pràctiques* realitzat per aquesta entitat, conjuntament amb l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) el 1999. En la mateixa línia, el projecte MINMIG, desenvolupat pel Berlin Institute of Comparative Social Research i la Universitat de Florència, realitza informes dels quinze estats membres de la Unió entre el 1999 i el 2003. En una

³ Aquestes són situacions més pròpies dels països del nord d'Europa, com Dinamarca o Finlàndia, o com algun país del sud d'Europa, com ara Itàlia.

última fase, s'analitza la situació en els últims deu països que s'han incorporat a partir del 2004. Des de l'Estat espanyol, i des de la Fundació Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull, es va dur a terme el Projecte d'àmbit europeu CON RED entre els anys 2000 i 2004, a partir de la comparació de la situació dels menors a vuit països europeus per poder oferir respostes a preguntes de professionals dels serveis socials que intervenen en l'atenció d'aquests menors. Cal assenyalar, també, el projecte Seeking Asylum Alone que compara la situació en el Regne Unit amb la d'altres països no europeus que reben menors (Austràlia i els Estats Units). Per l'últim, des del treball realitzat per l'Observatori Internacional de Justícia Juvenil (2007) es recull la situació dels menors en un estudi comparat de sis països europeus o el projecte europeu *Los niños indocumentados en Europa: Víctimas invisibles de las restricciones a la inmigración* de l'organització PICUM (Plataforma de Cooperación Internacional para Inmigrantes Indocumentados).

A l'Estat espanyol destaca el treball de Jiménez i Suárez (2000), finançat per la Dirección General de Acción Social, del Menor y de la Familia del Ministerio del Trabajo y Asuntos Sociales, que porta per títol *Menores extranjeros no acompañados* es què es compara la situació de cinc comunitats autònomes (Andalusia, Catalunya, Ceuta, Melilla i Madrid). Aquest treball va tenir continuïtat el 2002 amb la publicació d'*Integración de los menores de origen extranjero de la Comunidad de Madrid. Necesidades, derechos y actuaciones*, sota el patrocini de l'oficina del Defensor del Menor de la Comunidad de Madrid. També assenyalarem l'obra conjunta *Menores tras la Frontera. Otra inmigración que aguarda* (2006).

La majoria d'estudis se centren en les diferents comunitats autònomes. A Catalunya, destacarem el treball de Capdevila i Ferrer (2003a), la tesi doctoral de Quiroga (2003) i la publicació de la Fundació Jaume Bofill de Comas i Quiroga (2005). Aquesta fundació ha esdevingut, des del moment emergent del fenomen, un eix aglutinador de les diverses recerques i reflexions en aquest camp, tot creant un espai d'intercanvi i contacte entre la praxis i la reflexió teòrica. En destacaríem els treballs següents: *L'atenció als menors immigrants no acompanyats a Catalunya. Anàlisi de la realitat i propostes d'actuació*, obra coordinada per Comas (2001) en què diversos autors aporten dades sobre el tema dels menors, el treball de la Fundació FICAT i Irma Rognoni sobre els aspectes jurídics dels MMNA amb el títol *Menors del carrer, visió sociojurídica* (2001), presentat els anys 2002 i 2003 en diferents espais i les propostes presentades des de la vessant jurídica per Aja i Moya (2002) sota el títol *Estudi sociojurídic i de legislació sobre menors estrangers*, document inèdit. Per últim cal destacar el treball de Màster d'Ariadna Alonso (2008), membre del grup IFAM, que amb el títol *En terra de ningú*, pretén ser una aproximació a la realitat de les noies menors d'edat de l'Europa de l'Est que arriben a Catalunya per exercir la prostitució. No podem deixar de banda les memòries i els informes del síndic de greuges: tant la memòria del 2005 i del 2006, que tracten el tema d'infants i adolescents en situació de desprotecció, com l'informe sobre *La situació dels menors immigrants sols* (2006).

A la comunitat de Madrid, a més de l'informe del defensor del menor, també destaquen l'article de Monteros, a l'obra conjunta *Las otras migraciones: la emigración de menores marroquíes no acompañados a España* coordinada per Jiménez i Ramírez (2005), o la tesi doctoral de Monteros (2007), des de la perspectiva de "l'agency".

Tant l'estudi del defensor del menor de la Comunidad de Madrid com les dades aportades per l'Ararteko a *Situación de los menores extranjeros no acompañados en la CAPV* (2005) al País Basc

aporten noves dades al fenomen. També al País Basc destaquem l'article de Setién i Barceló (2008) sobre el sistema d'acollida en aquesta comunitat i *Los y las Menores Migrantes No Acompañados/ das en el País Vasco. Estado Actual y nuevas tendencias* (Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch, 2008) del grup IFAM.

A Andalusia, els estudis realitzats sobre l'impacte d'aquestes arribades són obra de Jiménez (2003) i Arce (1999), i cal destacar, també, les aportacions de l'Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía (2006) i d'Human Rights Watch España (2008) sobre la situació dels menors no acompanyats en aquesta comunitat, així com les aportacions de l'Observatorio de la Infancia de Andalucía (2006) a *Buenas Prácticas en la atención de menores inmigrantes en Andalucía* i *Informe Especial sobre los Menores Inmigrantes en Andalucía del defensor del menor andalus* (2004). Cal remarcar, a més a més, els articles d'Elisa García i Ahmed Khalifa (2005), sobre les respostes tutelars del govern andalús en aquest tema i d'Aycart (2005) (resum d'un informe sobre de la situació dels MMNA a Andalusia, no publicat).

Per últim, val la pena assenyalar els treballs realitzats a la Comunitat Valenciana, sobretot per Santoja i Konrad, des d'una vessant psicològica, *Menores migrantes: de los puntos cardinales a la rosa de los vientos* (2005), i de Bueno i Mestre (2006) amb el títol "La protección de menores migrantes no acompañados. Un modelo de intervención social".

Cal destacar el paper preponderant dels defensors del menor de les diferents comunitats autònomes a l'hora de posar sobre la taula la situació d'aquests menors, i afavorir el coneixement de la seva situació.

Com hem vist, els estudis sobre aquesta temàtica s'han realitzat majoritàriament des d'una perspectiva autonòmica i a hores d'ara no hi ha obres de referència que realitzin una anàlisi del fenomen d'àmbit estatal. En aquest sentit, el grup d'investigació IFAM (Infància i Família en Ambients Multiculturals) de la Universitat Ramon Llull té com una de les seves línies d'investigació prioritàries l'estudi de les migracions de menors no acompanyats com a fenomen. El projecte, finançat pel programa I+D del Ministerio de Educación y Ciencia, permetrà abordar aquest fenomen des d'una perspectiva estatal i a través de la triangulació de les tècniques qualitatives i quantitatives, mitjançant les quals poder establir les similituds i les diferències dels MMNA que resideixen en les diverses comunitats autònomes.

Marc Legal

L'arribada d'estrangers menors d'edat que emigren sols, o amb adults que no tenen potestat sobre ells, s'ha convertit en una nova estratègia migratòria sobre la qual el dret tracta d'oferir respostes compatibles entre la jurisprudència en estrangeria i el dret de protecció al menor. A més, no s'ha d'oblidar que, sobre la situació jurídica d'aquests menors, concorren diferents poders públics tant pel que fa a la presa de decisions com a la pluralitat de normes de protecció, segons la diversitat autonòmica del país. Fem un petit repàs històric. En el marc de la Declaració de Ginebra sobre els Drets de la Infància (1924) apareix per primera vegada l'interès per preservar els interessos d'infants i joves enfront dels adults. El 1959, l'Assemblea General de les Nacions Unides aprova la Declaració Universal dels Drets de la Infància ja que el nen o la nena, a causa de la seva falta de maduresa física i mental, necessita solucions i atenció

especials, incloent-hi la protecció legal. Durant tot aquest període de temps i fins a la Convenció sobre Drets dels Infants el 1989, que l'Estat espanyol va ratificar el 1990, el dret internacional de protecció a la infància ha evolucionat considerablement, sobretot a partir de la dècada dels noranta.

Hem de remetre'ns a aquesta última convenció per trobar la delimitació de la minoria d'edat, que se situarà als divuit anys (construcció social de la infància i l'adolescència), i la consideració del menor com a persona d'interès *superior*. Els països que la van ratificar l'han anat incorporant a les seves legislacions, com és el cas d'Espanya, que la inclou en l'article 39.4 de la Constitució en què assenyala que *els menors gaudiran de la protecció prevista en els acords internacionals que vetllen pels seus drets*. Amb aquesta resolució del Consell de la Unió Europea de 26 de juny de 1997 (97/C221/03) queda delimitada la protecció als menors de divuit anys nacionals de països tercers que arribin al territori dels estats membres sense anar acompanyats d'un adult que se'n faci responsable, ja sigui legalment o d'acord amb els usos i costums. La resolució s'aplicarà també a aquells menors de tercers països que, havent entrat al territori acompanyats, siguin abandonats.

La Llei Orgànica 1/1996 sobre protecció jurídica del menor, en compliment de la Convenció de l'ONU, reconeix a l'Estat espanyol la competència sobre els menors que es troben en el seu territori (article 1). Però aquests menors adquiririen una doble condició jurídica que en determinarà el futur: són immigrants i, alhora menors. D'acord amb el dret internacional, el seu estatus de menor hauria de prevaler sobre el d'immigrant ja que la legislació sobre la protecció de la infància hauria de situar-se per sobre de qualsevol legislació en matèria d'estrangeria. I, de fet, a l'Estat espanyol això va ser així en els primers anys, però amb el desenvolupament de lleis específiques en matèria d'immigració, tant pel mateix Estat com per les comunitats autònomes (que posseeixen les competències en matèria de menors), s'han introduït mesures restrictives, igual que en la resta de països europeus.

Amb la Llei d'estrangeria 7/1985 neix la primera norma de caràcter orgànic que fa referència als drets i les llibertats públiques dels estrangers a Espanya, tot i que era una llei que no protegia ni reconeixia de manera eficaç els drets dels estrangers que residien a l'Estat espanyol. Amb aquesta llei, i amb la posada en marxa del seu reglament el 1986, serà necessària la sol·licitud de visat així com d'un contracte previ de treball per poder accedir al país, entre altres mesures.

La política en matèria d'estrangeria quedarà marcada per la signatura del Tractat de Maastricht (1992) i l'entrada en vigor de l'Acord de Schenguen (1995), ja que l'Estat espanyol passa a convertir-se en una de les fronteres exteriors de l'espai comunitari. L'acord permet la lliure circulació de persones dels estats membres així com també de mercaderies, però enfortirà els punts externs que permeten l'entrada a la Unió Europea, posant traves i frenant l'entrada de tercers mitjançant l'homogenització de les normatives dels estats membres en matèria d'immigració. Davant les crítiques a aquest reglament, i sis anys després de la seva aplicació, a través del Reial Decret 155/1996 s'aprova un nou decret que permet algunes reformes de la llei, reformes que giren entorn del dret dels estrangers a accedir a la sanitat, l'educació, assistència jurídica, etc. En aquest decret s'estableixen, per primera vegada, els drets del menor (articles 12 al 15), encara que l'article 13, no està dirigit, a *priori*, als MMNA sinó als fills d'immigrants irregulars o irregulars en situació de desemparament.

Malgrat les modificacions en els diferents reglaments, la Llei 7/1985 es demostra ineficaç, sobretot davant l'augment d'estrangers que desitgen establir-se a l'Estat, es produeix una reforma que donarà

pas a la Llei Orgànica 4/2000 que va ser modificada, mesos més tard, pel Govern del Partit Popular, per donar pas a la Llei Orgànica 8/2000. Mentre que la primera admetia la necessitat de mà d'obra forana així com els drets d'aquesta, la segona entenia que s'havia d'intentar d'evitar el possible efecte crida que, segons assenyalava el govern, portava implícita la 4/2000. Per això, la nova llei restringia l'entrada mitjançant un sistema de sancions i infraccions (que derivessin en expulsions i aplicació de procediments d'urgència), i regulava els fluxos d'entrada. Tampoc no hem d'oblidar que la Llei 8/2000 (Reial Decret 864/2001) es dotarà d'un cos de reglamentacions que ajudarà a desenvolupar tots els objectius proposats.

Tot això es tradueix en una reducció dels drets dels estrangers, drets guanyats en lleis anteriors i que afecten directament els menors migrants (articles 35 i 40) perquè es reforcen les mesures de repatriació que, en cas de no poder-se dur a terme, havien de substituir-se per mecanismes d'integració i regularització (article 62). En l'esmentada llei es fan evidents les contradiccions de la mateixa amb preceptes bàsics de la protecció del menor, bàsicament pel que fa al perill de segregació i per la capacitat de retenir un menor fins a trenta dies en un centre obert d'acollida.

La repatriació és la primera opció quan un menor estranger no acompanyat és detectat a Espanya, encara que la seva realització pràctica comporta una sèrie de dificultats que fan que, en la majoria dels casos, no sigui viable i no es dugui a terme. La legislació estableix que els menors estrangers només poden retornar al seu país d'origen si es reintegren a la seva família o a un centre de protecció estatal. La Llei espanyola estableix que *l'Administració general de l'Estat, conforme al principi de reagrupament del menor, després d'haver escoltat el menor i amb un informe previ dels Serveis de Protecció de Menors, resoldrà el que procedeixi sobre el retorn al seu país d'origen o a aquell on es trobessin els seus familiars, o, si no n'hi ha, sobre la seva permanència a Espanya. D'acord amb el principi d'interès superior del menor, la repatriació al seu país d'origen només s'acordarà si es donessin les condicions per a l'efectiu reagrupament familiar del menor, o per a l'adequada tutela per part dels serveis de protecció de menors del país d'origen.* Segons la Llei d'estrangeria, és la Fiscalia General de l'Estat la que ha de prendre contacte amb els consolats i les famílies dels menors perquè puguin ser retornats als seus països. No obstant això, si la família rebutja acollir-lo, el Fiscal ha de denegar-ne la repatriació. Aquesta mesura de repatriació es reforça en la Llei 8/2000 per disminuir el suposat *efecte crida*. El fenomen dels menors es tracta en l'article 35, en que s'estableix que, davant un menor indocumentat, els cossos i forces de l'Estat han d'establir la seva minoria d'edat, oferir-li l'atenció que necessiti i intentar que retorni amb la seva família; en cas de romandre a l'Estat espanyol, l'Administració l'haurà de tutelar i documentar, així com protegir-lo. Malgrat aquesta normativa, algunes organitzacions que treballen amb menors (CEAR, Save The Children) han denunciat casos en què no s'escolta el menor o no es tenen garanties que la seva repatriació es realitzi amb garanties suficients.

Si, com acabem de veure, les competències en jurisprudència d'estrangeria es troben en mans de l'Estat, les competències en matèria de menors queden en mans de cada comunitat autònoma.

A Catalunya queden regulades per la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, l'article 166 de la qual estableix la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció a la infància i a l'adolescència. En aquesta llei s'estableix que les funcions tutelars de l'Administració pública es faran efectives "en el supòsit dels menors en situació de desemparament" (article 32 de la Llei 8/1995), i aquestes funcions tutelars són exercides per la

DGAIA, organisme adscrit al Departament de Famílies i Benestar Social de la Generalitat de Catalunya. Per a declarar la situació de desemparament d'un/a menor s'ha de donar almenys un dels onze supòsits que posen en perill la integritat física i/o psíquica del o la menor, tal com queda establert en el Decret 127/1997 del Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció de la Generalitat de Catalunya.

Fins a l'any 2005, la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (DGAIA), vinculada al Departament de Benestar i Família, era l'organisme que s'ocupava de l'atenció de la infància i l'adolescència amb risc social. A partir del 2006, amb l'entrada en vigor del Decret 243/2005, de 8 de novembre, de modificació parcial de l'estructura del Departament de Benestar i Família, la DGAIA amplia els seus àmbits d'actuació al col·lectiu d'infants i adolescents en general, inclosos els que no són de risc social.

Així mateix, un altre dels canvis més significatius quan entra en vigor el Decret 243/2005 és la descentralització de la gestió de la DGAIA, potenciant els òrgans adscrits als Serveis Territorials del mateix Departament, a partir d'uns Equips Funcionals d'Infància. Els Serveis Territorials es divideixen en sis: Barcelona Ciutat, Barcelona Comarques, Girona, Lleida, Tarragona i Terres de l'Ebre.

Breu radiografia del fenomen

Els moviments humans han estat una constant al llarg de la història, i els moviments de menors han quedat integrats en el marc dels desplaçaments dels adults, atès que no serà fins a finals del segle xx quan comencen a construir-se socialment les categories vinculades a l'edat. El fenomen dels menors immigrants no acompanyats no és exclusiu del continent europeu sinó que es reproduïx en aquelles zones on conflueixen desigualtats socials profundes (Quiroga, 2003; Suárez, 2006).

Les causes d'aquesta immigració de menors cal cercar-les en fenòmens multicausals: raons de tipus polític, econòmiques o de millora d'expectatives socials i culturals i, en el cas d'algunes de les noies, l'afany de fugir d'unes relacions familiars coercitives al país d'origen. Els factors que determinen l'elecció del país de destí responen a la proximitat i a la facilitat de transport, els llaços històrics, econòmics o lingüístics, els antecedents migratoris en el nucli familiar o unes legislacions favorables a l'acollida en el país de destí, o bé fins i tot a la casualitat.

Com ja s'ha dit, la novetat d'aquest fenomen no és el desplaçament i la circulació de menors sinó més aviat la visualització i el tractament institucional d'aquest col·lectiu, a partir de l'aparició de les lleis proteccionistes del menor com ara la Convenció sobre Drets dels Nens (1989). L'arribada de MMNA a Europa es produeix en la dècada dels noranta (a Dinamarca són detectats a partir de 1986) en una evolució creixent fins al 2000, però sempre molt per sota dels índexs de migració adulta. Aquesta visualització té el seu epicentre en la percepció social que es té del fenomen i en els possibles problemes d'ordre públic que els menors poden arribar a generar. En els seus inicis, els MMNA constituïen un col·lectiu altament desconegut, del qual no se sabia ni tan sols la característica principal: la magnitud. Si l'arribada de població estrangera és un fenomen relativament recent a l'Estat espanyol, més encara pot dir-se que ho és l'arribada de menors immigrants no acompanyats, el nombre dels quals comença a ser significatiu pels volts de l'any 1998 o 1999.

A Espanya, la majoria dels menors també són d'origen marroquí i segueixen els passos de molts dels seus compatriotes adults, encara que, en els últims anys, han variat les procedències. Els menors traspassen, majoritàriament, les fronteres de manera irregular i, segons quin sigui el seu lloc de procedència al Marroc, ho faran a sota de camions o autocars, a tall de polissons de vaixell; si procedeixen de zones de l'interior i del sud del país, el mitjà de transport més habitual per arribar a Espanya seran les pasteres, com veurem en el capítol 7.

Segons Jiménez (2004), prenent l'exemple dels menors procedents del Marroc, tres factors condicionen l'afany migratori d'aquests menors:

- La situació de precarietat del sistema de protecció de la infància, que és incapaç de donar respostes viables a les urgents situacions de pobresa que es viuen tant en zones rurals com urbanes.
- La situació social de moltes famílies a les àrees metropolitanes de les grans ciutats i a zones rurals aïllades.
- El paper transcendental de l'imaginari col·lectiu de la immigració, que veu en aquesta una opció de promoció social.

Com ja s'ha anat descrivint en els apartats anteriors, la migració de menors sense referents adults a l'Estat espanyol ja fa gairebé quinze anys que es dona. El fenomen de les migracions es caracteritza, actualment, per les restriccions pel que fa a la llibertat de circulació dels individus i afecta, de manera directa, a infància i adolescència. Els menors immigrants que es troben a l'Estat sense la tutela d'un adult constitueixen un col·lectiu extremadament vulnerable que ha experimentat un augment constant en els últims deu anys, i s'han convertit, en l'actualitat, en una preocupació per a l'Administració i les institucions socials.

Monteros (2007, p. 161) assenyala que aquest és un fenomen construït i potenciat jurídicament des dels seus inicis, que adopta característiques particulars però també ressaltades per la relació que aquest grup ha mantingut amb els sistemes de protecció. No obstant això, es poden destacar característiques específiques d'aquest fenomen perquè genera problemàtiques particulars no intrínseques d'un col·lectiu marcat per la falta d'homogeneïtat en el moment actual.

Encara que, com s'ha dit anteriorment, el perfil d'aquells que emprenen el procés migratori sense un referent adult és fonamentalment un perfil masculí i adult (Capdevila i Ferrer, 2003b), hi ha un percentatge, encara que menor, de nenes que també emigren (Morante i Trujillo, 2006; Quiroga, Berga, Alonso i Sòria, 2007; Alonso, 2008). Existeixen dades fiables que demostren que les noies també emigren, tot i que en menor proporció que els nois: MMNA treballadores del sexe de l'est d'Europa i Nigèria, MMNA marroquines i llatinoamericanes que fugen de conflictes familiars, MMNA romaneses que exerceixen de pidolaires o realitzen petits furtis, entre altres.

En la migració de les MMNA de sexe femení conflueixen diverses dimensions. De la mateixa manera que la migració de menors no es pot assimilar a la dels adults i les migracions femenines es distingeixen de les masculines, la migració de les MMNA de sexe femení té particularitats diferents de la dels nois i la posició i la condició de gènere tenen un paper crucial en el seu procés migratori (Alonso, 2008).

En primer lloc, els projectes migratoris protagonitzats per les dones adultes ens ofereixen moltes pistes per a la comprensió de la migració de les noies i es constitueixen com un marc vàlid per a l'anàlisi. La diversitat en la migració femenina és molt àmplia, també entre les menors. Com a pauta general, és una migració que es caracteritza per la seva invisibilitat, relacionada amb el tipus d'inserció social, vinculada alhora, a treballs a tercers, en itineraris ocults i en circuits desregularitzats com ara l'atenció a les persones, el treball domèstic, el furt o el treball sexual, entre altres.

En segon lloc, cal destacar que l'accés d'aquestes noies al sistema de protecció és molt limitat i poc habitual. Les mesures institucionals educatives no encaixen amb els perfils i l'èxit en l'acollida i l'atenció és insuficient: les menors que acaben en aquests circuits tampoc no hi estan prou temps ja que són reagrupades al seu país d'origen, s'escapen o compleixen la majoria d'edat, i l'Administració no aconsegueix tota la informació per intervenir i aprofundir en aquest camp.

En aquesta investigació s'ha fet un esforç molt explícit per ressaltar la variable sexe i treure de la invisibilitat les noies. El sexe ha estat massa vegades una variable oblidada en molts dels estudis sobre les migracions, i també ho és en els estudis sobre joventut (Berga, 2007).

La incorporació de les noies als estudis sobre la migració de menors no acompanyats ha de ser obligada i constitueix un repte i un desafiament teòric important, ja que pot fer trontollar alguns dels supòsits que es creia que caracteritzaven la migració de menors en general (Alonso, 2008). Obviar la seva existència, com fins ara, no fa més que condemnar-les a majors situacions d'exclusió social i vulnerabilitat. D'alguna manera, traient-les a la llum se les reconeix i per tant es pot treballar per dissenyar i posar en funcionament mesures protectores d'atenció i acollida reals i realistes.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- L'Estat espanyol ha passat de ser un país d'emigrants a un d'immigrants, de tenir una presència testimonial de nouvinguts a una de significativa, equiparable als paràmetres d'altres països europeus.
- La immigració a l'Estat espanyol té un punt d'inflexió l'any 2000, moment en què el creixement es desborda, i des de llavors experimenta un augment gradual cada any que passa.
- El Marroc se situa com una de les nacionalitats amb una trajectòria més consolidada, tot i que, des de l'any 2002, Romania experimenta un creixement important, sobretot amb l'entrada a la Unió Europea. Bolívia ocupa el segon lloc, seguida del Marroc.
- Catalunya ha estat una comunitat pionera a l'hora de rebre immigració, sobretot d'origen marroquí, i és la comunitat autònoma amb major nombre d'immigrants.
- El fenomen migratori dels MMNA apareix, a Europa, entre el 1980 i el 1990. A Catalunya hi ha les primeres deteccions de MMNA l'any 1992, que s'incrementen fins al 1996, quan es produeix un *boom*.
- La migració de menors no acompanyats implica un patró migratori nou, amb particularitats pròpies que no es poden assimilar a les dels adults.
- L'any 1989 es produeix una modificació en els plantejaments i es fa efectiva una perspectiva pro-teccionista a partir de la ratificació de la Convenció Drets dels Menors (1989).
- Els menors adquireixen una doble condició jurídica que en determinarà el futur: són immigrants i, alhora, són menors, fet que comporta contradiccions constants.
- La resposta de la Llei d'estrangeria a la presència de MMNA és el reforç de la repatriació com a mesura prioritària.
- Les competències en matèria d'estrangeria són estatals i les competències en matèria de menors queden en mans de les comunitats autònomes. A Catalunya les competències les exerceix la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'adolescència (DGAIA).
- A l'Estat espanyol, la majoria dels menors són de sexe masculí i d'origen marroquí i segueixen les passes de molts dels seus compatriotes adults, tot i que, en els últims anys, les procedències han anat variant.
- Existeixen dades fiables que demostren que les nenes també emigren, tot i que en menor proporció que els nois.
- La migració femenina de nenes té particularitats diferents de la dels nois; la posició i la condició de gènere té un paper crucial en el seu procés migratori.

4. Dimensió sociodemogràfica del fenomen a Catalunya

El fenomen dels menors migrants no acompanyats (MMNA) és una realitat present en la societat catalana des de ja fa uns anys. L'any 1996 es recullen les primeres dades estadístiques sobre la seva existència, malgrat que en algunes entrevistes s'indica que en anys anteriors ja existien casos de MMNA a Catalunya.

La rellevància d'aquest fenomen a Catalunya ha anat variant amb els anys. Actualment, com es veurà més endavant, té un pes prou important, però no tant com en anys anteriors. Les raons seran explicades en aquest capítol.

Abans cal esmentar que aquest capítol se centra en l'anàlisi de la situació actual dels MMNA i els trets principals que els caracteritzen, a través de les dades estadístiques facilitades per la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (DGAIA), els seus serveis territorials, el Ministerio de Interior i el Ministerio de Trabajo e Inmigración.

La possibilitat de recollir dades objectives sobre la temàtica permet reflexionar sobre el fenomen des d'una perspectiva analítica i facilita poder contextualitzar-lo en una realitat que va més enllà de l'entorn immediat dels menors.

Les dades que oferim a continuació han de servir com a referència d'una realitat que es dona a Catalunya, però que s'emmarca i s'explica més enllà de les seves fronteres. Així s'aporten dades estatals i per comunitats autònomes, per situar Catalunya en el marc estatal i en relació amb la resta de comunitats autònomes. Tot i així, no sempre serà possible fer-ho, perquè les dades estatals a vegades són difícilment comparables per la seva diversitat formal.⁴

Tenint en compte això, cal dir que el fenomen ha tingut una rellevància creixent en termes numèrics en algunes comunitats autònomes, cosa que ha comportat dificultats a l'Administració pública per la seva capacitat de gestió i d'atenció.

⁴ Les dades facilitades pel Ministerio de Interior i pel Ministerio de Trabajo e Inmigración mostren diferències entre comunitats autònomes en alguns anys, pel que fa a les dates i la manera com s'han recollit les dades (ingressos, acolliments totals o acolliments en una data concreta). Aquests fets dificulten fer la comparativa de les dades per comunitats autònomes. Les dades mostren doncs una aproximació a la realitat objecte d'estudi.

A continuació es presenten les dades respecte a:

- la situació actual dels MMNA a Catalunya,
- la situació actual dels MMNA a l'Estat espanyol,
- l'evolució del fenomen dels MMNA a Catalunya i a l'Estat espanyol, i
- les característiques dels MMNA a Catalunya: sexe, edat i nacionalitat.

A més a més de presentar les dades estadístiques sobre els MMNA, s'hi afegixen les dades recollides per l'Àrea de Suport de Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET). Aquestes dades fan referència tant a joves estrangers menors d'edat com a majors d'edat. Una part important d'aquests són o van ser MMNA que es mantenen dins del circuit de protecció⁵.

SITUACIÓ ACTUAL: EL VOLUM

A través dels diferents apartats reflexim l'actualitat del fenomen a Catalunya. En primer lloc oferirem una fotografia de l'evolució del tema que ens ocupa en els últims dos anys, començant per l'arribada d'aquests menors als diferents recursos de Catalunya.

L'arribada dels MMNA a Catalunya en els darrers dos anys, com veurem més endavant, ha disminuït per motius diversos, la qual cosa no vol dir que la rellevància d'aquest fenomen sigui menor.

De fet els MMNA continuen arribant a Catalunya, i principalment a Barcelona. La majoria de menors es concentren a la capital catalana, com confirmen els informants clau entrevistats, entre ells els professionals de la Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència (DGAIA).

L'arribada a Catalunya ve marcada per diversos factors:

- La situació de Catalunya, que fa frontera amb França i, per tant, és un punt de partida cap a altres destinacions europees.
- L'objectiu de trobar una feina en una ciutat com Barcelona i la seva regió metropolitana, amb un potencial econòmic superior que el d'altres zones o territoris d'altres comunitats.
- El coneixement previ que els menors tenen sobre Barcelona en els seus països d'origen, bé pels mitjans de comunicació o per la informació que tenen d'altres persones, com ara familiars, amics, veïns, etc.
- L'existència de comunitats del mateix origen dels MMNA a Catalunya, atesa la seva tradició i història com a país d'acollida.
- El trasllat de menors de les illes Canàries, com a conseqüència de l'enorme saturació dels recursos en aquesta comunitat autònoma per l'arribada important de MMNA, especialment de l'Àfrica subsahariana.

⁵ S'ofereixen les dades sobre estrangers en general perquè el Pla Interdepartamental per a majors de divuit anys no diferencia entre estrangers acompanyats i no acompanyats. Igualment, des del Pla s'indica que una part important de les persones estrangeres ateses són joves que han arribat a Catalunya com a menors no acompanyats, malgrat que aquesta dada no estigui recollida formalment.

Aquests factors i altres, que poden ser més o menys específics, relacionats amb les persones o amb raons que van més enllà de les seves motivacions individuals, sinó que són propis del sistema econòmic i dels models polítics i socials dels països d'origen, poden portar a prendre la decisió d'emigrar i establir-se a Catalunya, com es veurà en el Capítol 5.

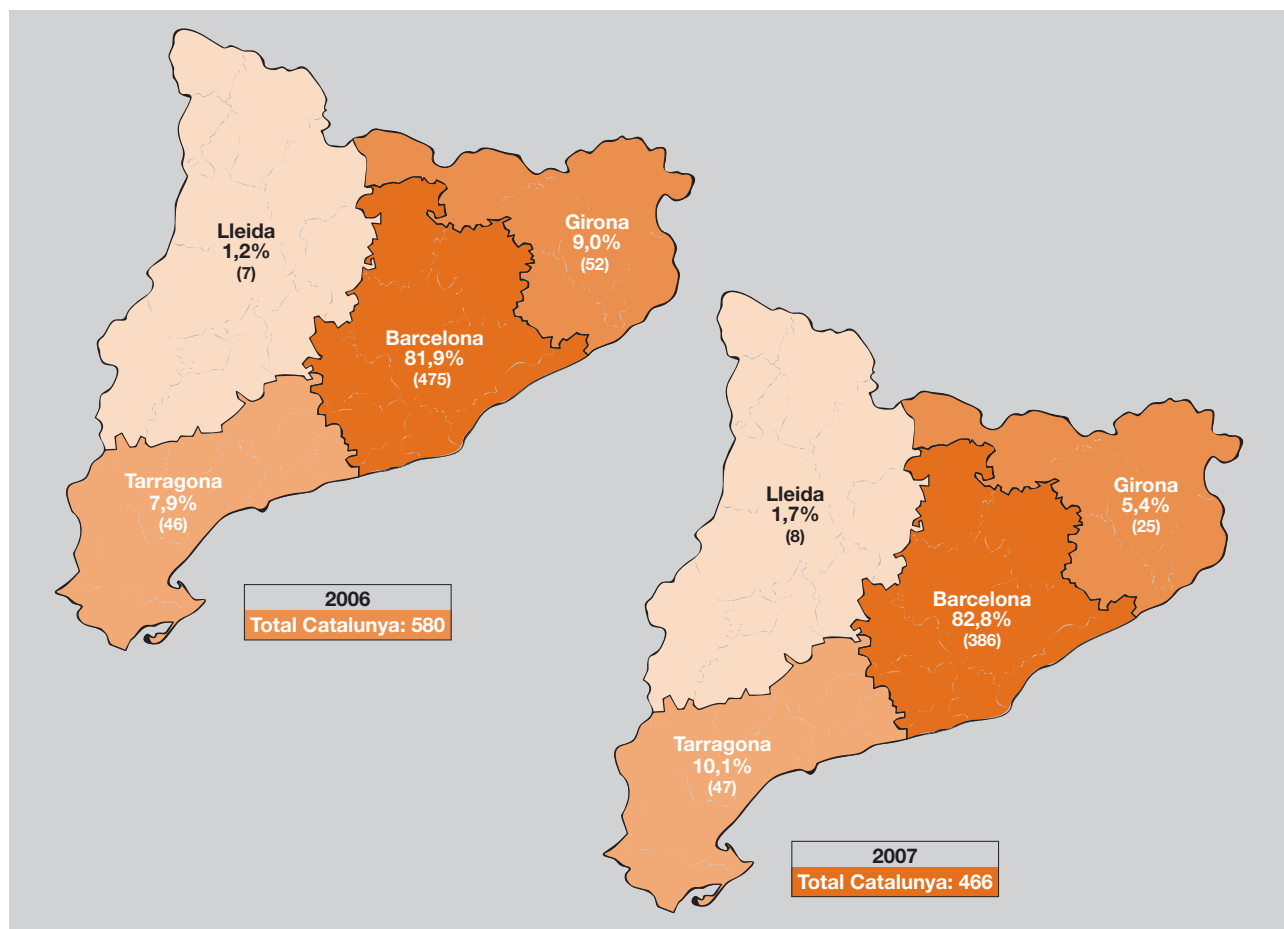
Ingressos de menors migrants no acompanyats

L'any 2006 van arribar 580 menors, i el 2007, 466. El 2007 van arribar 114 menors menys. Això també ho reflecteixen les dades de Barcelona i Girona. En el cas de Lleida i Tarragona es dona un augment molt lleu, d'un cas.

La disminució del nombre d'ingressos és rellevant, ja que significa una descongestió en l'entrada al sistema de protecció, on freqüentment s'han donat casos de sobreocupació i, per tant, una necessitat important de recursos i mitjans en aquesta fase del procés d'acollida i de protecció.

Mapa 1.

Ingressos de menors migrants no acompanyats. Catalunya, 2006-2007

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2006 i el 2007, procedents dels Serveis Territorials de Barcelona Ciutat, de Girona, de Lleida i de Tarragona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), 2008. Elaboració pròpia.

En el marc estatal, Catalunya se situa en quart lloc el 2006⁶, i en cinquè lloc el 2007. Probablement l'any 2007 hauria de tenir un percentatge més proper a les primeres posicions, ja que les dades referents a la Comunitat Valenciana són equívokes, en la mesura que inclouen també menors migrants acompanyats.⁷

Les primeres comunitats autònomes en nombre de MMNA són Andalusia, amb el 29% del total de MMNA el 2006 i el 23% el 2007; Canàries, amb el 16% el 2006 i el 12% el 2007; el País Basc, amb l'11% tant el 2006 com el 2007; i la Comunitat Valenciana, amb el 22% el 2007. Tant Andalusia com les Canàries es configuren com a llocs d'entrada i de pas. Els MMNA que arriben a l'Estat espanyol entren per aquestes comunitats autònomes i després s'estableixen en altres (si en tenen la possibilitat, perquè en el cas de les Canàries, hi ha menors que romanen en els seus centres sense passar per altres comunitats autònomes).

La Comunitat Valenciana és un territori d'establiment per als i les MMNA, però si les xifres són tan elevades és perquè en les dades d'aquesta comunitat autònoma no es diferencia entre menors migrants acompanyats i no acompanyats. L'any 2007 es parla de 1.368 menors (acompanyats i no acompanyats), quan el 2006 es detecten 333 casos de MMNA a través del buidatge realitzat per l'equip investigador. Per tant s'ha de questionar la segona posició d'aquesta comunitat el 2007, ja que la diferència entre les xifres del 2006 i del 2007 és realment significativa.⁸

Catalunya, com s'ha dit, ocupa el quart lloc l'any 2006, amb el 10% dels ingressos a l'Estat espanyol, i la cinquena posició el 2007 amb el 7% dels ingressos. Catalunya és una comunitat autònoma habitual d'arribada de MMNA des de l'inici del fenomen. Però en aquests últims anys ha quedat desplaçada per altres comunitats autònomes. Això passa també a la Comunidad de Madrid, on en una primera època hi va haver una arribada massiva de menors.

En els primers anys del fenomen, un volum important de MMNA arribaven a Madrid o a Catalunya, esperant tenir més oportunitats en aquests territoris. Amb el pas del temps, la saturació dels recursos en aquestes comunitats autònomes i la política que van adoptar de repatriacions dictades i/o efectuades han contribuït a la dispersió dels MMNA per altres comunitats autònomes.

Múrcia és la comunitat autònoma que té l'augment més rellevant (de 210 menors). El 2006 acollia el 2% del total de MMNA de l'Estat espanyol, i el 2007 supera aquesta xifra i assoleix el 5% dels ingressos.

A continuació es presenta la taula 6, que fa referència als ingressos de MMNA en les diferents comunitats autònomes en els anys 2006 i 2007.

6 Les dades facilitades per el Ministerio de Trabajo e Inmigración són incompletes. La Comunitat de Madrid no ha proporcionat les dades al Ministerio de Trabajo e Inmigración. Per tant es desconeix el número d'ingressos de MMNA que es dona en aquest territori el 2006, però s'intueix que ha de ser un volum important, segons dades estadístiques anteriors (vegeu la taula 5). Tampoc no hi ha dades de Navarra.

7 El 2006 és l'únic any en què es disposa de les dades tan sols de MMNA de la Comunitat Valenciana (333 casos), ja que l'equip investigador del projecte va realitzar un buidatge de tots els expedients dels centres de primera acollida d'aquesta comunitat entre el febrer i el maig del 2007.

8 Segons les entrevistes realitzades als informants clau d'aquesta CCAA, s'intueix que el número de MMNA en el 2007 és igualment elevat, i que la Comunitat Valenciana està en els primers llocs de CCAA amb més MMNA.

Taula 6.**Ingressos de MMNA a l'Estat espanyol segons la comunitat autònoma, 2006-2007**

	2006		2007	
	Núm.	(%)	Núm.	(%)
Andalusia	1.732	29,1	1.436	22,6
Canàries	947	15,9	734	11,6
País Basc	667	11,2	677	10,7
Catalunya	580	9,8	466	7,3
Ceuta	446	7,5	408	6,4
Comunitat Valenciana	333 ⁹	5,6	1.368	21,5
Melilla	269	4,5	258	4,1
Castella i Lleó	225	3,8	201	3,2
Castella - la Manxa	172	2,9	125	2,0
Cantàbria	105	1,8	47	0,7
Astúries	101	1,7	67	1,1
Aragó	96	1,6	114	1,8
Múrcia	89	1,5	299	4,7
Galícia	70	1,2	85	1,3
Extremadura	67	1,1	23	0,4
Balears	37	0,6	28	0,4
Madrid	-	0,0	10	0,2
La Rioja	7	0,1	5	0,1
Navarra	-	0,0	-	0,0
Total	5.943	100,0	6.351	100,0

Font: Dirección General de Integración de los Inmigrantes. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Generalitat de Catalunya, Generalitat Valenciana, Junta de Castilla y León. Buidatge d'expedients dels centres de primera acollida de la Comunitat Valenciana de l'Equip Investigador i Xunta de Galicia, 2007-2008.

Elaboració pròpia.

Els menors migrants no acompanyats acollits

El nombre d'ingressos d'aquests menors ens permet veure quin tipus d'arribada de MMNA es produeix, fet que té repercussions sobre el circuit d'acollida i sobre els sistemes de protecció de menors de l'Administració protectora.

⁹ Aquesta dada es correspon al buidatge de tots els expedients dels centres de primera acollida de la Comunitat valenciana realitzat per l'equip invetsigador a aquesta CCAA entre el febrer i maig del 2007.

Per MMNA “acollits” entenem els ingressos de menors d’un any concret més els menors ingressats en anys anteriors que encara resten sota la tutela de l’Administració competent.

Els acolliments de MMNA mostren una disminució mínima entre l’any 2006 i l’any 2007, a diferència dels ingressos (en què la diferència és superior), en el cas de Barcelona¹⁰. El 2007 hi ha dotze casos menys que el 2006. El 2006 hi ha sis-cents dos casos i el 2007, cinc-cents noranta casos.

Malgrat que els ingressos siguin inferiors, el sistema de protecció continua atenent un nombre similar de MMNA, ja que no hi ha una variació important, com s’ha dit, en el nombre d’acollits. La disminució en els ingressos afecta l’entrada en el sistema, que resta més pressió en aquesta primera etapa de l’acollida dels MMNA.

Taula 7.

MMNA acollits. Barcelona, 2006 i 2007

	Any			
	2006		2007	
	Núm	(%)	Núm	(%)
Barcelona	602	100	590	100

Font: Dades estadístiques de desembre de 2006 i desembre de 2007, Servei Territorial de Barcelona Ciutat de la Direcció General d’Atenció a la Infància i l’Adolescència (DGAIA) (2008).

Elaboració pròpia.

Tot seguit es presenta el nombre de MMNA acollits a 31 de desembre del 2007 en els diferents centres de primera acollida de la província de Barcelona.

Si es disposés dels ingressos, es podria aportar una visió més global de tot l’any 2007 i, per tant, més real. Però atès que no es disposa d’aquestes dades, es presenten les “fotografies” corresponents a l’estat de la qüestió dels diferents centres de primera acollida de Barcelona¹¹ específics per a MMNA de sexe masculí a 31 de desembre. Aquesta fotografia permet veure la situació dels MMNA i fer les comparacions entre MMNA en un moment concret.

Tant a 31 de desembre de 2006 com a la mateixa data del 2007, els centres mantenen les mateixes posicions. El centre Alcor és el que té un percentatge més alt tots dos anys. A 31 de desembre de 2007 acull el 39% dels MMNA dels centres de primera acollida de Barcelona, i en aquesta mateixa data però de l’any 2006 n’acull el 31%. Pateix, per tant, un augment del 9%. La resta de centres de primera acollida tenen disminucions molt lleus.

El centre El Castell està en la segona posició, amb el 22% de MMNA el 2006, i el 20% el 2007. En tercer lloc hi ha el centre Can Mas, que acull el 21% dels MMNA de sexe masculí dels centres de primera acollida a 31 de desembre de 2006, i el 19% en la mateixa data però de l’any 2007. El centre Verge del

¹⁰ No es disposa de les dades de la resta de províncies, però en la mesura que Barcelona és la receptora principal de MMNA i la que manté més acolliments, les dades són rellevants.

¹¹ Ha variat la tipologia d’alguns d’aquests centres, com es mostra al capítol 8.

Mar acull el 14% dels MMNA el 2006, i el 12% el 2007. I el centre Cesemi n'acull el 12% el 2006, i el 10% el 2007, a 31 de desembre.

Taula 8.

MMNA de sexe masculí en els centres de primera acollida. Barcelona, 2006-2007

Centre	Any			
	2006		2007	
	Núm	(%)	Núm	(%)
Centre Alcor	43	30,9	61	39,4
Centre El Castell	31	22,3	31	20,0
Centre Can Mas	29	20,9	30	19,4
Centre Verge del Mar	20	14,4	18	11,6
Centre Cesemi	16	11,5	15	9,7
Base	139	100,0	155	100,0

Font: Dades estadístiques a 31 de desembre de 2006 i 31 de desembre de 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), 2008. Elaboració pròpia.

SITUACIÓ ACTUAL: LES CARACTERÍSTIQUES

Conèixer les característiques sociodemogràfiques dels MMNA aporta més informació sobre el col·lectiu i coneixements sobre el seu perfil, de manera que poden orientar millor la intervenció.

Com ja succeeix en altres països europeus, a l'Estat espanyol s'hi comencen a destacar noves tendències a partir de canvis pel que fa al sexe, l'edat i la nacionalitat dels MMNA. Augmenten els casos detectats de MMNA de sexe femení, l'edat d'arribada sembla disminuir i la diversitat dels països d'origen és més gran. Les pautes migratòries canvien i tot això afecta les societats d'acollida i, en concret, els sistemes de protecció, que han d'adaptar-se a les noves realitats.

En els apartats següents, a través del sexe, l'edat o la nacionalitat, s'intenta construir el perfil majoritari dels MMNA que arriben i comprovar amb quin grau d'incidència es donen les noves tendències a Catalunya.

El sexe

La majoria de MMNA són de sexe masculí. Hi ha pocs casos detectats de noies MMNA, tot i que són rellevants per les seves característiques associades.

Normalment les MMNA es troben en situacions més precàries i vulnerables de risc social (treball domèstic, treball sexual, furt i robatoris). Aquestes situacions s'emmarquen en contextos de marginalitat que

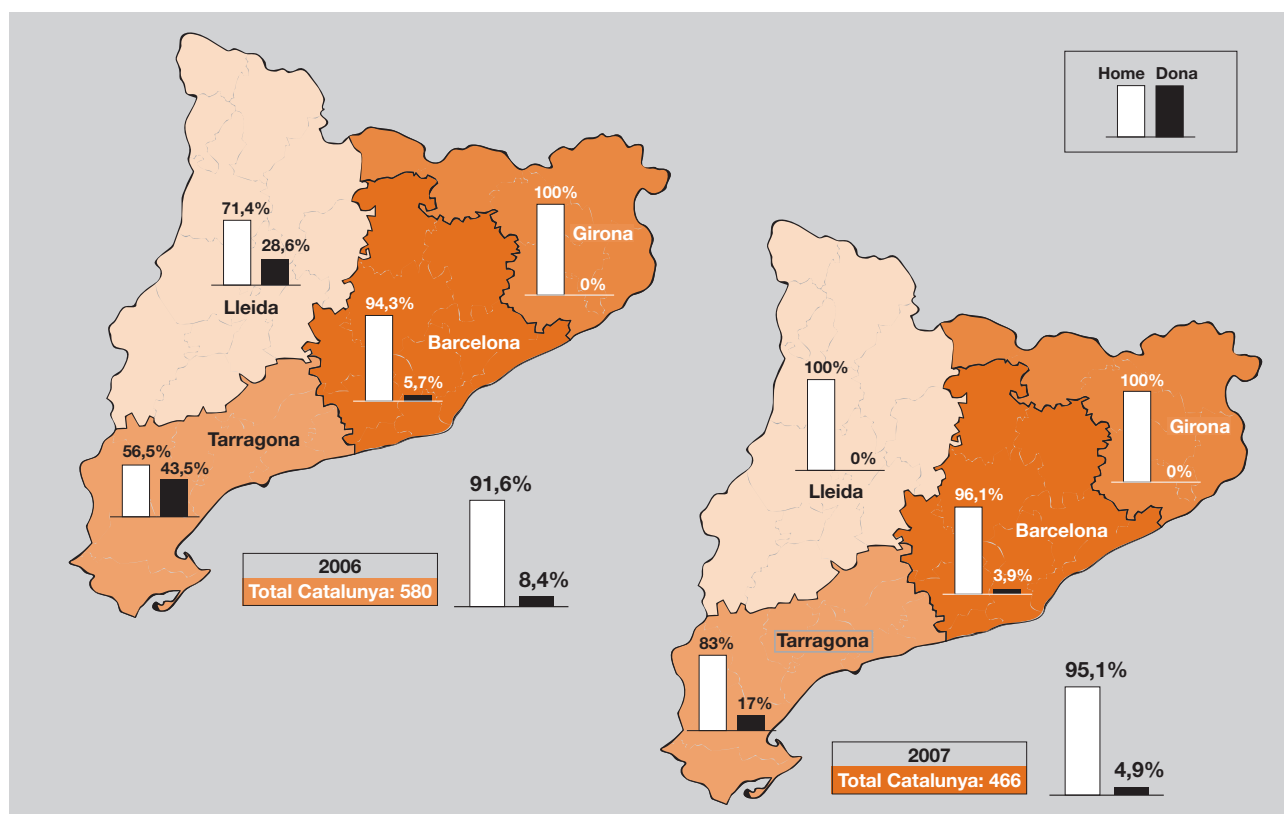
les mantenen en una invisibilitat social total. Per tant, són menors que es troben fora del circuit de protecció, i que difícilment són detectades per les administracions protectores, com s'ha pogut comprovar en el treball de camp a Catalunya (Quiroga, Berga, Alonso i Sòria, 2007), al País Basc, a la Comunitat Valenciana i a Madrid. Cal donar-hi importància per així detectar millor els casos.

El nombre de MMNA de sexe femení segurament és major al que mostren les dades, però encara és força inferior al número de MMNA de sexe masculí.

En el gràfic 3 i el mapa 2 s'observa el petit nombre de nenes i joves MMNA detectades. El 2007, del total d'ingressos, només el 4,9% són noies (vint-i-tres casos d'un total de 466).¹² A Girona no hi ha cap cas documentat perquè només es van facilitar les dades referents al sexe masculí. En el cas de Lleida sí que no es detecta cap cas de noia MMNA. Tarragona és el territori amb el percentatge més alt de MMNA de sexe femení. El 17% dels ingressos són dones (vuit casos d'un total de quaranta-set).

Mapa 2.

Ingressos de MMNA segons el sexe. Catalunya, 2006-2007

Font: Dades de MMNA del 2007, Serveis Territorials de Barcelona ciutat, Girona, Lleida i Tarragona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), 2008.

Elaboració pròpia.

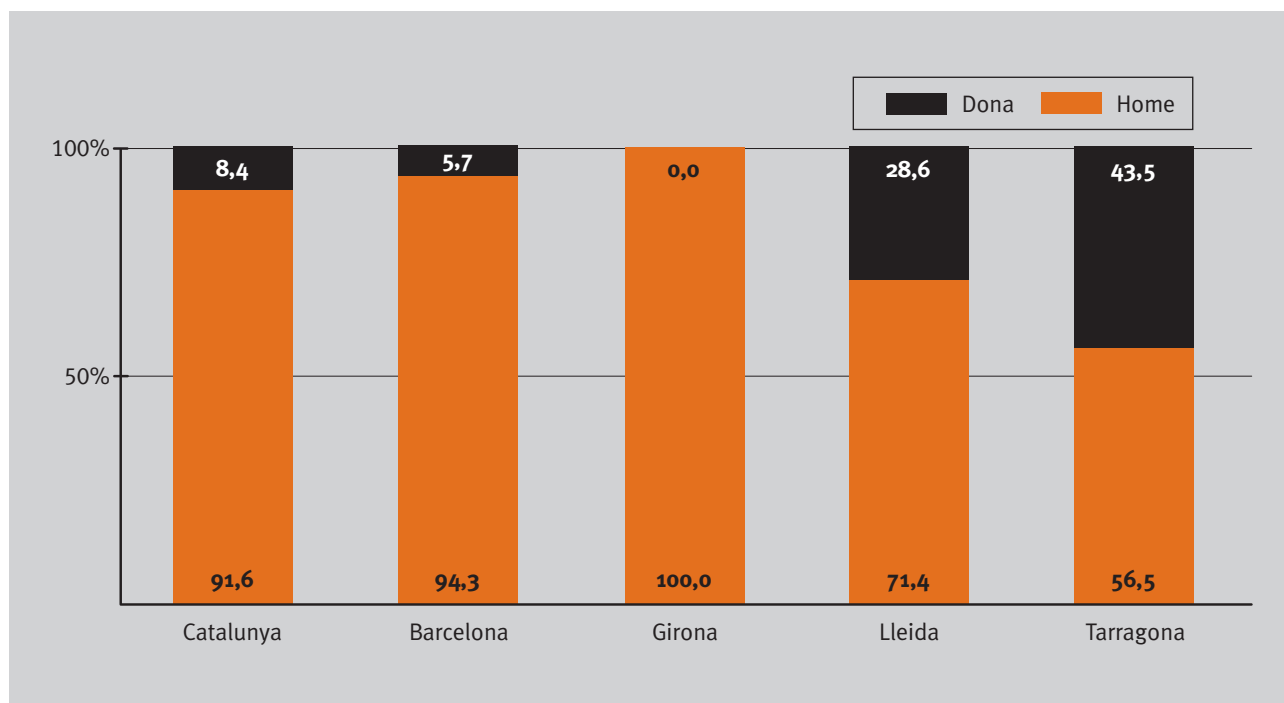
12 A l'article "Les menors migrants no acompanyades marroquines: una nova tendència?" realitzat per V. Quiroga, del grup IFAM, es parla de vint casos de MMNA de sexe femení, no de vint-i-tres. La diferència entre les xifres s'explica per dos motius: 1) en el moment de realitzar l'article no es comptava amb la totalitat de les dades (per totes les províncies catalanes). Es tractaven els casos de Barcelona com si fossin els únics existents a Catalunya; i 2) posteriorment s'han detectat en buidatges casos de MMNA que en realitat eren majors d'edat en el moment d'entrada als centres.

El 2006, el percentatge de noies MMNA a Catalunya és del 8,4% (quaranta-nou casos d'un total de 531). Per tant, el 2007 el nombre de dones disminueix i, en termes relatius, ho fa un 3%¹³.

Girona té registrats, també en aquest cas, només casos de MMNA de sexe masculí, ja que no es disposa de les dades referents a MMNA de sexe femení. A Lleida el 28,6% d'ingressos són de noies (dos casos d'un total de set). Aquest percentatge és superior al de l'any següent (2007), quan no n'hi ha cap cas. Tarragona també té un percentatge superior de MMNA de sexe femení el 2006 (43,5%, vint casos d'un total de quaranta-sis). El mateix passa a Barcelona, però en menor grau. El 2006 el percentatge de noies MMNA és del 5,7%, i el 2007 del 3,9%.

Gràfic 3.

Ingressos de MMNA segons sexe. Catalunya i províncies catalanes, 2006

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats del 2007, Serveis Territorials de Barcelona Ciutat, Girona, Lleida i Tarragona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), 2008.

Elaboració pròpia.

Respecte als menors estrangers acollits per l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), a continuació es mostra com evolucionen els percentatges de nois i noies des del 1994 fins al 2007.

Pel que fa als nois, hi ha un creixement progressiu a través d'aquests anys. Destaca l'any 2001, quan es dona el 13% del total de nois acollits entre el 1994 i el 1997 per l'ASJTET. Després d'aquest any, el percentatge de nois acollits baixa fins a situar-se en el 9%, però al 2004 torna a augmentar, de manera que el 2006 i el 2007 s'acumula el major nombre de casos de nois acollits del període. El 2006 hi ha el 18% dels nois acollits i el 2007, el 21%.

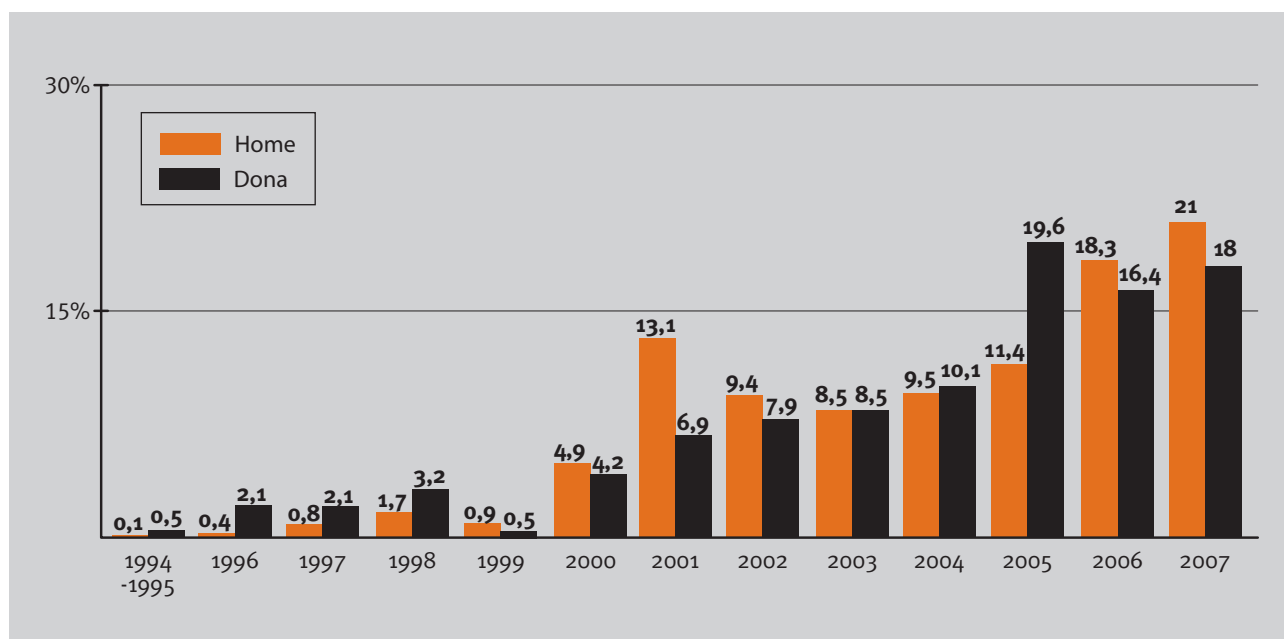
¹³ Les dades de Tarragona són del primer semestre. No consten MMNA noies a Lleida el 2007. I les dades referents a MMNA de sexe femení a Girona no s'han facilitat ni el 2006 ni el 2007.

Pel que fa a les noies, el seu creixement també és progressiu a través dels anys analitzats. En els primers anys, com en el cas dels nois, els percentatges són força menors. L'augment comença a ser visible a partir del 2001, quan s'observa el 7% del total de noies estrangeres acollides en el període 1994-2007. El 2004 s'assoleix l'11% i el 2006 i el 2007 es detecten els percentatges més alts: el 16% i el 18%, respectivament.

Els nois i les noies mostren, per tant, percentatges superiors en els últims anys, especialment el 2006 i el 2007. Però cal recordar que aquestes dades fan referència a menors estrangers, i per tant inclouen tant menors acompanyats com no acompanyats. I malgrat que el volum de MMNA entre els menors acollits és important, segons fonts consultades, s'observa un creixement de la presència dels fills i filles d'immigrants en la xarxa de protecció. Aquest fet segurament influeix en l'augment de les noies acollides en els últims dos anys (2006 i 2007).

Gràfic 4.

Evolució dels menors estrangers a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), segons el sexe. 1997-2007

Font: Recull de dades de l'Àrea de Suport als Joves tutelats i extutelats del 1995 al 2007 (2008).

Elaboració pròpia.

Edat

Pel que fa l'edat, les dades facilitades fan referència als i les MMNA de Barcelona que s'han fet la prova de determinació d'edat. Per tant no es compta amb les dades generals referents a tots els ingressos de MMNA del 2007, només en els casos de Girona i Lleida.

D'una banda, malgrat que no reflecteixen tota la realitat, les dades disponibles de Barcelona, on el volum de MMNA és superior, mostren una aproximació a l'estructura d'edats dels i de les MMNA a Catalunya.

De l'altra, la prova de determinació d'edat no té sempre resultats fiables, ja que els mètodes existents no són fidedignes. La prova habitual consisteix en la radiografia del canell de la mà esquerra i té una validesa qüestionable. Així ho expliquen Manel Capdevila i Marta Ferrer:

Una resolució de la Comissió Jurídica de Suïssa, de 12 de setembre de 2000, invalidava en aquell país la utilització d'aquest mètode com a procediment per determinar l'edat, ja que l'ossificació pot tenir variacions en funció de la raça i el sexe de la persona, la qual cosa implica que puguin produir-se diferències de dos anys i mig o tres entre la valoració feta i l'edat real del subjecte.
(Capdevila i Ferrer, 2003a)

Les dades que s'ofereixen tot seguit han de llegir-se atenent a aquest fet. Així, el 2007, a Barcelona, tant pels nois com per les noies, la majoria d'edat és la que acumula el percentatge més alt. El 26% dels nois és major d'edat, i el 37,5% de les noies també ho és. Però els nois són els que mantenen una distribució més similar a la general per ambdós sexes. Les noies en canvi mostren una dinàmica diferent i una gran part dels casos tenen setze anys o més.

Pel que fa als nois menors migrants no acompanyats, la franja d'edat més freqüent és la de catorze a quinze anys, que suma el 35,7%, per sobre de la franja de setze a disset anys, que suma el 27,1%.

Quant a les noies menors migrants no acompanyades, el 50% dels casos que han fet la prova de determinació de l'edat el 2007 té entre setze i disset anys (cada edat té el 25% de casos). En total s'està parlant de quatre casos en aquesta franja d'edat, ja que el volum de noies és molt menor.

Tan sols hi ha un cas d'una noia que té catorze anys, i representa el 12,5% del total de noies. Respecte als nois, hi ha alguns casos més d'edats més joves, i malgrat ser pocs, són rellevants en la mesura que el 2006 hi havia menys casos de menors de tretze anys. En concret, dos casos (el 0,7%) tenen onze anys, sis casos (el 2,2%), tenen dotze anys i vint-i-quatre casos (el 8,4%, xifra ja més important) tenen tretze anys.

Taula 9.**Edats resultants de la prova de determinació d'edat dels MMNA. Barcelona, 2007**

	Total (%)	Home		Dona	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
11 anys	0,7	2	0,7	0	0,0
12 anys	2,1	6	2,2	0	0,0
13 anys	8,4	24	8,7	0	0,0
14 anys	16,5	46	16,6	1	12,5
15 anys	18,6	53	19,1	0	0,0
16 anys	9,5	25	9,0	2	25,0
17 anys	18,2	50	18,1	2	25,0
Majoria d'edat	26,0	71	25,6	3	37,5
Total	100,0	277	100,0	8	100,0

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats del 2006 i el 2007, Servei territorial de Barcelona Ciutat de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).

Elaboració pròpia.

Pel que fa als MMNA de sexe masculí que es van fer la prova de determinació de l'edat a Barcelona el 2006, el percentage més alt (el 30,6%) el concentren els que tenen disset anys. Tot seguit destaquen els que tenen quinze anys, amb el 21,6%; seguits dels de setze anys, amb el 15,4%, i els de catorze anys, amb el 13,9%. A continuació trobem els que tenen tretze anys, el 9,6% del total (trenta-un casos) i els que tenen deu anys (només dos casos). També es detecten vint-i-set casos de nois majors d'edat.

La distribució dels nois segons l'edat segueix la distribució general d'ambdós sexes, però les noies segueixen una pauta totalment diferent, ja que solament s'observen dos casos, i tots dos són noies que tenen setze anys.

Taula 10.**Edats resultants de la prova de determinació d'edat dels MMNA. Barcelona, 2006**

	Total (%)	Home		Dona	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
10 anys	0,7	2	0,6	0	0,0
11 anys	0,0	0	0,0	0	0,0
12 anys	0,0	0	0,0	0	0,0
13 anys	10,9	31	9,6	0	0,0
14 anys	15,8	45	13,9	0	0,0
15 anys	24,6	70	21,6	0	0,0
16 anys	18,2	50	15,4	2	100,0
17 anys	34,7	99	30,6	0	0,0
Majoria d'edat	9,5	27	8,3	0	0,0
Total	100,0	324	100,0	2	100,0

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2006 i el 2007, Servei territorial de Barcelona Ciutat de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).

Elaboració pròpia.

El 2007, a Lleida i a Girona, la majoria de MMNA tenen entre quinze i disset anys. El 36% dels MMNA de Girona té disset anys, i el 44% té entre quinze i setze anys. Cal destacar que el 16% té tretze o catorze anys a Girona. A Lleida el 62,5% té setze anys i el 25%, disset. En general s'està parlant de pocs casos: vint-i-cinc en el cas de Girona i vuit en el cas de Lleida.

Taula 11.

Ingressos de MMNA segons l'edat. Girona i Lleida, 2007

	Total (%)	Girona		Lleida	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
12 anys	0,0	0	0,0	0	0,0
13 anys	6,1	2	8,0	0	0,0
14 anys	6,1	2	8,0	0	0,0
15 anys	18,2	5	20,0	1	12,5
16 anys	33,3	6	24,0	5	62,5
17 anys	33,3	9	36,0	2	25,0
18 anys	3,0	1	4,0	0	0,0
Total	100,0	25	100,0	8	100,0

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2006 i el 2007, Serveis Territorials de Girona i de Lleida de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIÀ) (2008).

Elaboració pròpia.

Respecte a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), els i les joves acollits entre el 1994 i el 2006, poden ser tant menors com majors d'edat.¹⁴ Tant els menors com els majors segueixen una distribució similar en la mesura que a través dels anys els percentatges van augmentant i és a partir del 2001 quan es detecta major volum d'acollits i acollides.

El percentatge més alt de menors d'edat es dona el 2001 (el 27,2%). Aquesta xifra està per sobre del 15% del total d'acollits i acollides. Respecte el període 1994-2006, l'any 2005 acumula l'11,8% del total de menors acollits en aquest període i l'any 2006 acumula el 17,8% del total. Aquesta xifra està cinc punts per sota del 23% del total d'acolliments, tant de menors com de majors, que són els que es fan el 2006.

Els majors d'edat també tenen un percentatge més alt el 2001, quan representen el 9,3% del total de majors acollits entre el 1994 i el 2006; però el punt d'inflexió és el 2002, quan ja hi ha el 12,2% d'acollits i d'acollides. Destaquen també el 2005, amb el 17,9%, i el 2006 amb el 25,1%. Aquesta última xifra està per sobre del 22,6% del total d'acolliments, que són els que es fan el 2006.

¹⁴ No mostrem les dades del 2007 dels nois i noies acollits a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats perquè no les tenim a disposició.

Taula 12.

Evolució dels menors estrangers de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats, segons l'edat, 1997-2007

Any	Total (%)	Edat	
		Menors de 18 anys (%)	18 o més anys (%)
1994-1995	0,2	0,0	0,3
1996	0,7	0,9	0,6
1997	1,2	1,2	1,2
1998	2,1	2,4	2,0
1999	1,4	1,5	1,4
2000	6,1	7,3	5,5
2001	15,3	27,2	9,3
2002	11,5	10,3	12,2
2003	10,7	9,7	11,2
2004	12,2	10,0	13,4
2005	15,9	11,8	17,9
2006	22,6	17,8	25,1
Base	989	331	658

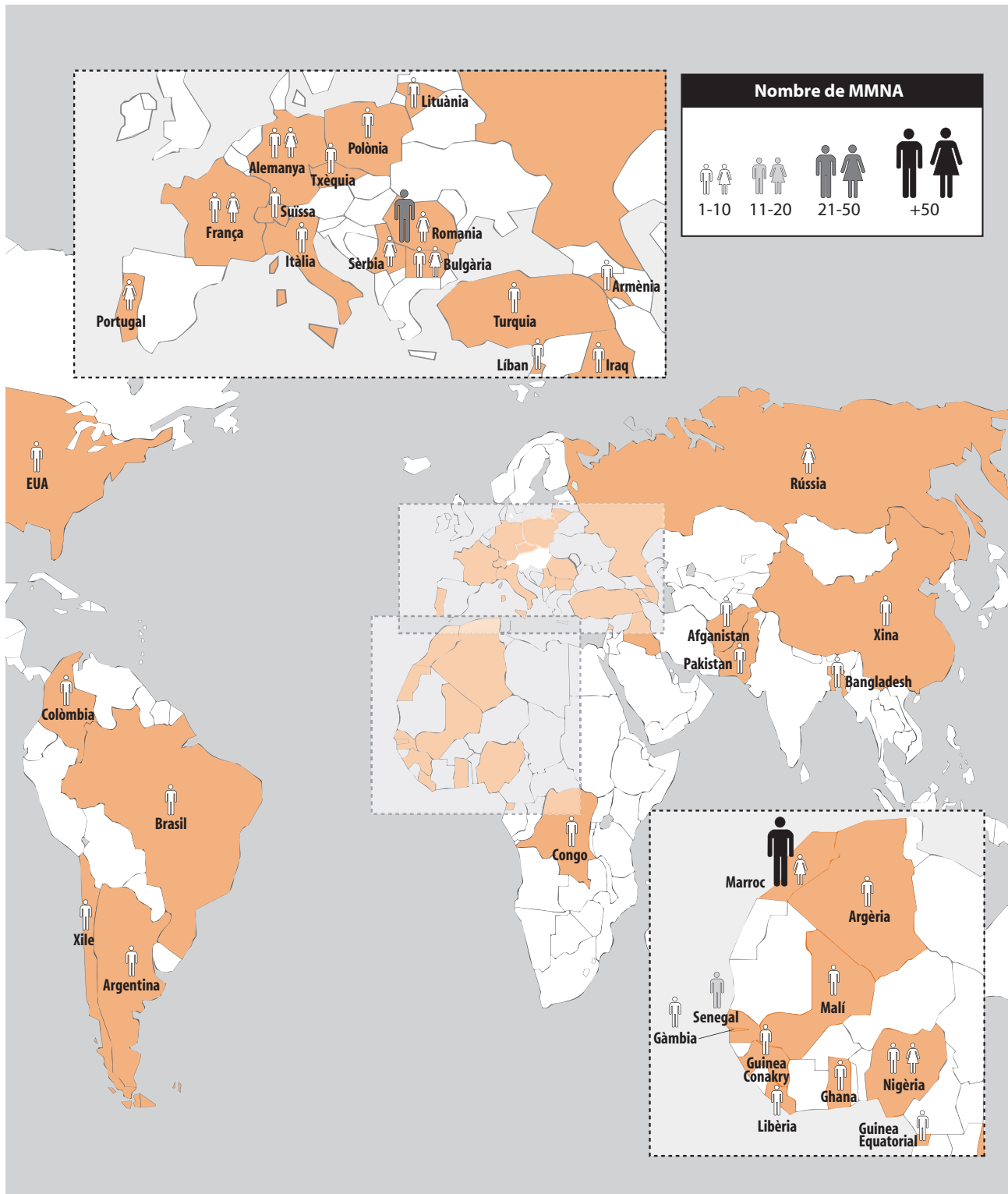
Font: Recull de dades de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats del 1995 al 2007 (2008).
Elaboració pròpia.

Nacionalitat

A continuació es presenta un mapa del món on es veu la distribució dels MMNA en nombres absoluts, segons el sexe i la procedència. El mapa permet fer una primera aproximació molt visual al fenomen segons les característiques sociodemogràfiques comentades. Tot seguit es descriu més a fons aquesta distribució parant atenció a la procedència i al sexe.

Mapa 3.

Ingressos de MMNA segons el país de procedència. Catalunya, 2007

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).
Elaboració pròpia.

Pel que fa a les procedències dels MMNA a Catalunya, gran part dels ingressos produïts el 2007 són de menors procedents del Marroc, el 72,3% del total (337 menors). I les següents procedències més destacades són Romania, amb el 11,6%, i el Senegal, amb el 3,2%. La resta de procedències són molt minoritàries.

Si és té en compte la variable del sexe, el 74,9% dels MMNA de sexe masculí és del Marroc, el 9,9% de Romania i el 3,4% del Senegal. La resta de procedències d'aquests menors són molt diverses però poc significatives numèricament.

La gran majoria de nois, com s'ha dit, prové del Marroc. Aquest país és la procedència majoritària des dels inicis del fenomen. A partir del 2002 no són només els nois del nord d'aquest país els únics que emigren, segons entrevistes realitzades a informants clau i menors. També arriben MMNA del sud del Marroc.

La segona posició dels MMNA procedents de l'Europa de l'Est (11,6%) i la tercera posició dels provinents de l'Àfrica subsahariana (6%) —molts d'ells provinents de centres de les illes Canàries—, malgrat que són inferiors comparativament, confirma una tímida tendència a la diversificació de les procedències, també detectada en el treball de camp qualitatiu. Respecte a Romania, segons entrevistes realitzades, aquests nois solen ser d'ètnia gitana i es dediquen a fer petits furts i robatoris. En alguns casos poden tenir a prop referents adults, malgrat que se'n desconegui l'existència. En tot cas es podria dir que serien els “mal acompanyats” (menors als quals es fa referència en el capítol 3).

Les MMNA, com ja s'ha dit anteriorment, són molt poques. En total són vint-i-tres noies, el 43,5% de les quals ve de Romania. La resta d'aquestes menors provenen, en cinc casos, del Marroc (el 21,7%); en tres casos, de l'Europa occidental (França, Portugal i Alemanya) (17,3%); en dos casos, de països de l'Europa de l'Est (Bulgària i Sèrbia) (el 8,6%); en un cas, de Rússia (4,3%) i en un cas de Nigèria (4,3%).

El nombre de noies procedents de l'Europa de l'Est és superior a altres procedències (el 52% procedeix d'algun país d'aquesta zona europea). D'aquests països freqüentment arriben noies per exercir la prostitució. Malgrat que la majoria són majors d'edat segons el treball de camp qualitatiu realitzat a Catalunya, alguns informants clau i l'observació participant realitzada en carreteres i clubs indiquen que existeixen casos de menors d'edat.

Taula 13.**Ingressos de MMNA segons el país de procedència, 2007**

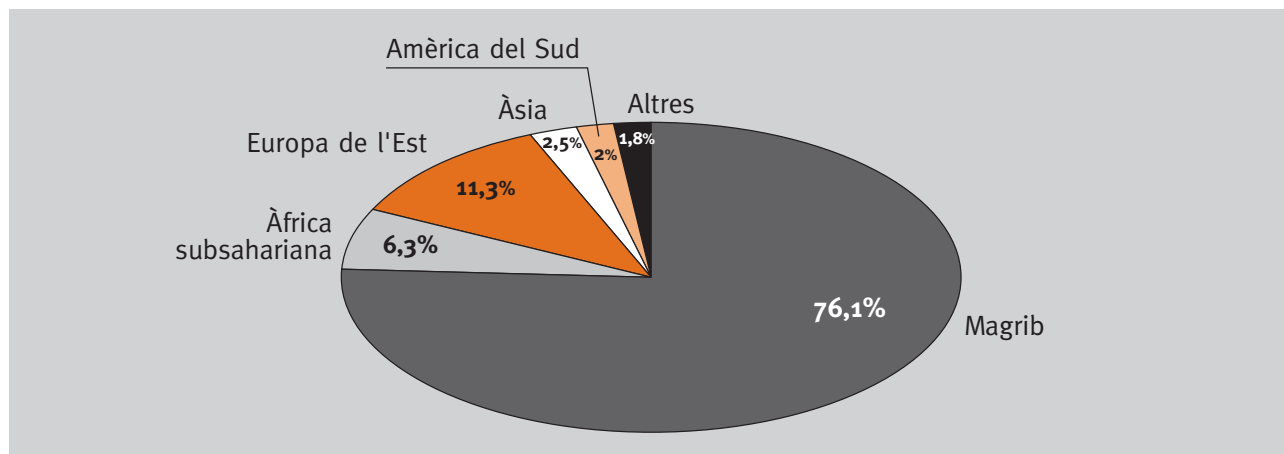
	Total (%)	Home		Dona	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
Marroc	72,3	332	74,9	5	21,7
Romania	11,6	44	9,9	10	43,5
Senegal	3,2	15	3,4	0	0,0
França	1,1	3	0,7	2	8,7
Algèria	1,1	5	1,1	0	0,0
Nigèria	0,9	3	0,7	1	4,3
Pakistan	0,9	4	0,9	0	0,0
Xile	0,9	4	0,9	0	0,0
Gàmbia	0,9	4	0,9	0	0,0
Bulgària	0,6	2	0,5	1	4,3
Alemanya	0,6	2	0,5	1	4,3
Brasil	0,4	2	0,5	0	0,0
Iraq	0,4	2	0,5	0	0,0
Colòmbia	0,4	2	0,5	0	0,0
Xina	0,2	1	0,2	0	0,0
Portugal	0,2	0	0,0	1	4,3
Malí	0,2	1	0,2	0	0,0
Ghana	0,2	1	0,2	0	0,0
Estats Units	0,2	1	0,2	0	0,0
Afganistan	0,2	1	0,2	0	0,0
Suïssa	0,2	1	0,2	0	0,0
Itàlia	0,2	1	0,2	0	0,0
Guinea Conakry	0,2	1	0,2	0	0,0
Armènia	0,2	1	0,2	0	0,0
Rússia	0,2	0	0,0	1	4,3
Líban	0,2	1	0,2	0	0,0
Libèria	0,2	1	0,2	0	0,0
Txèquia	0,2	1	0,2	0	0,0
Lituània	0,2	1	0,2	0	0,0
Sèrbia	0,2	0	0,0	1	4,3
Congo	0,2	1	0,2	0	0,0
Bangladesh	0,2	1	0,2	0	0,0
Argentina	0,2	1	0,2	0	0,0
Guinea Equatorial	0,2	1	0,2	0	0,0
Polònia	0,2	1	0,2	0	0,0
Turquia	0,2	1	0,2	0	0,0
Total	466	443	100,0	23	100,0

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).
Elaboració pròpia.

Per visualitzar les arribades dels nois segons les zones de procedència, a continuació es presenta el gràfic 5, en què s'observa la presència predominant dels menors marroquins, amb el pes del Magrib (76,1%). Les altres zones són molt minoritàries, però destaquen l'Europa de l'Est (11,3%) i l'Àfrica subsahariana (6,3%), i malgrat que aquestes altres zones de procedència són poc significatives, obren ja el camí cap a una diversificació de les procedències.

Gràfic 5.

Ingressos de MMNA de sexe masculí segons les zones de procedència, 2007

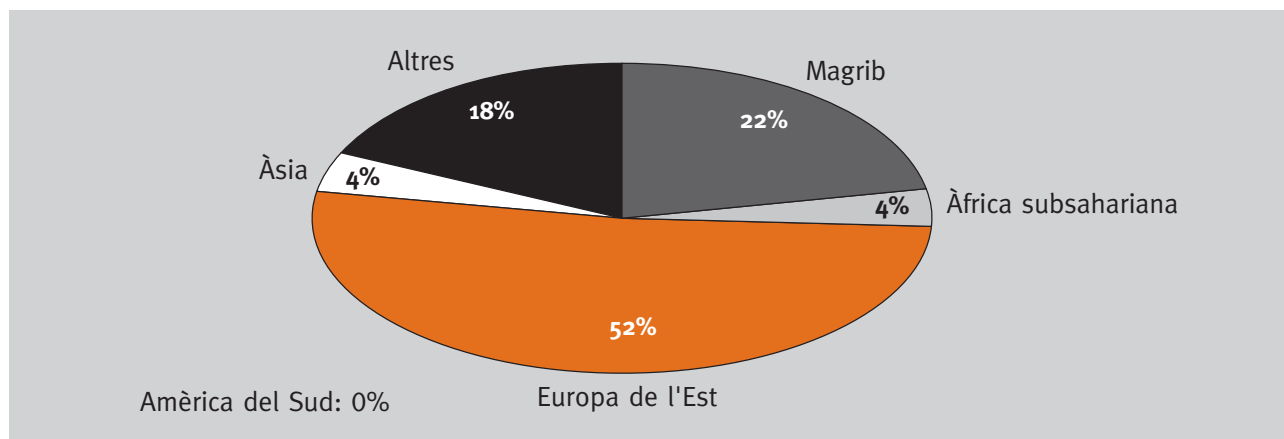

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).
Elaboració pròpia.

En el cas de les noies, el 52% és de l'Europa de l'Est. Aquesta procedència és la majoritària en els vint-i-tres casos de MMNA de sexe femení. I, com s'ha dit, està possiblement relacionada amb casos de prostitució. La resta de procedències són prou diverses (18%). A part, destaquen també el Magrib (22%), en primer lloc, l'Àfrica subsahariana (4%) i Àsia (4%).

Gràfic 6.

Ingressos de MMNA de sexe femení segons les zones de procedència, 2007

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).
Elaboració pròpia.

El 2006, la distribució dels MMNA és molt similiar a la d'un any després, el 2007, però amb un pes més contundent del Marroc. El 89,7% dels menors és d'aquest país, el 15,8% de Romania i el 6,5% del Senegal.

Si s'atén al sexe, la gran majoria dels nois procedeixen del Marroc (el 78,9%), el 7,5% de Romania i el 5,8% del Senegal. En canvi el 71,4% de les noies provenen de Romania, segurament per allò que hem esmentat anteriorment en relació amb el treball sexual. Destaca el 14,3% de noies del Marroc, set casos, poc freqüents. En aquest sentit, alguna entrevista realitzada indica que un dels motius de l'emigració de les menors no acompanyades marroquines és el treball domèstic: aquest fenomen es coneix amb el nom de *petite bonnes*.

Les *petite bonnes* són nenes, normalment d'àmbits rurals, els pares de les quals les fan emigrar a les ciutats del Marroc, i també d'Europa, amb famílies marroquines perquè s'ocupin de les tasques de la llar, però també perquè tinguin més oportunitats de millorar socialment.

La realitat és que aquestes nenes acaben fent jornades laborals molt extenses i, per tant, acabent trobant-se en situacions d'explotació laboral i de desprotecció i vulnerabilitat social.

Taula 14.

Ingressos de MMNA segons el país de procedència, 2006

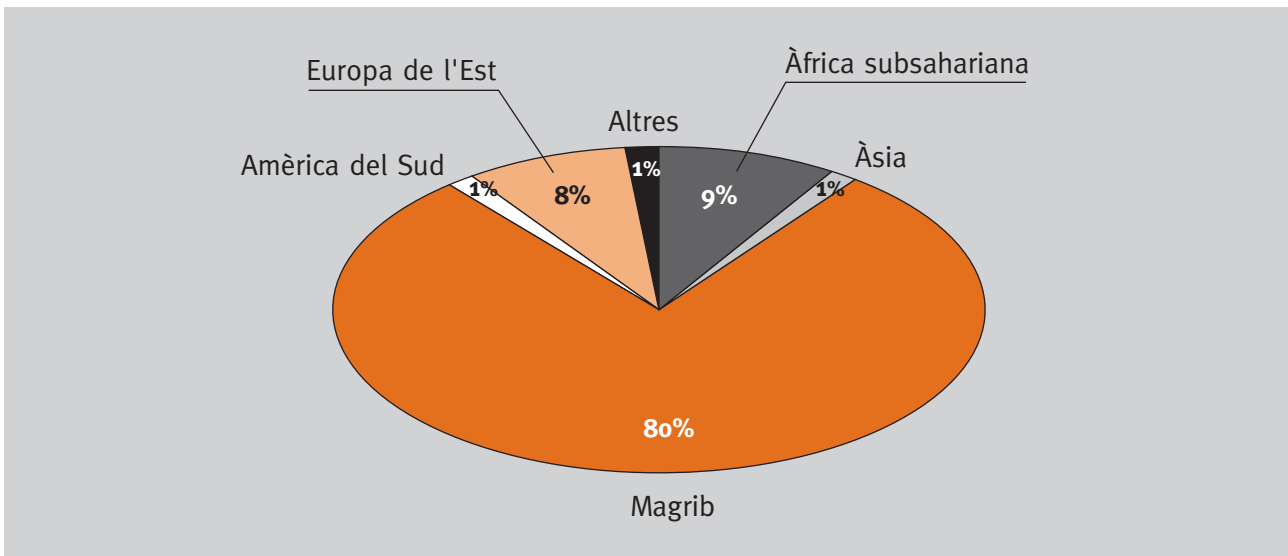
	Total (%)	Home		Dona	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
Marroc	89,7	419	78,9	7	14,3
Romania	15,8	40	7,5	35	71,4
Senegal	6,5	31	5,8	0	0,0
Mali	1,3	6	1,1	0	0,0
Argèlia	1,1	5	0,9	0	0,0
Gàmbia	0,8	4	0,8	0	0,0
Xile	0,6	3	0,6	0	0,0
Guinea Conakry	0,6	3	0,6	0	0,0
Costa d'Ivori	0,4	2	0,4	0	0,0
Itàlia	0,4	1	0,2	1	2,0
Bolívia	0,4	1	0,2	1	2,0
Líbia	0,4	2	0,4	0	0,0
Ghana	0,4	2	0,4	0	0,0
Bulgària	0,2	0	0,0	1	2,0
Rússia	0,2	1	0,2	0	0,0
Camerún	0,2	0	0,0	1	2,0
Libèria	0,2	1	0,2	0	0,0
Polònia	0,2	1	0,2	0	0,0
França	0,2	0	0,0	1	2,0
Alemanya	0,2	0	0,0	1	2,0
Xile	0,2	1	0,2	0	0,0
Armènia	0,2	0	0,0	1	2,0
Mauritània	0,2	1	0,2	0	0,0
Àustria	0,2	1	0,2	0	0,0
Veneçuela	0,2	1	0,2	0	0,0
Guinea Bissau	0,2	1	0,2	0	0,0
Moldàvia	0,0	3	0,6	0	0,0
Palestina	0,0	1	0,2	0	0,0
Total	580	531	100,0	49	100,0

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2006, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).
Elaboració pròpia.

En el gràfic 7 s'observa la distribució dels MMNA de sexe masculí segons les zones de procedència. Com ja s'ha dit, el 2006 el 80% de nois és del Magrib, el 9% de l'Àfrica subsahariana i el 8% de l'Europa de l'Est. Aquest any l'Àfrica subsahariana està un punt per sobre de l'Europa de l'Est.

Gràfic 7.

Ingressos de MMNA de sexe masculí segons les zones de procedència, 2006

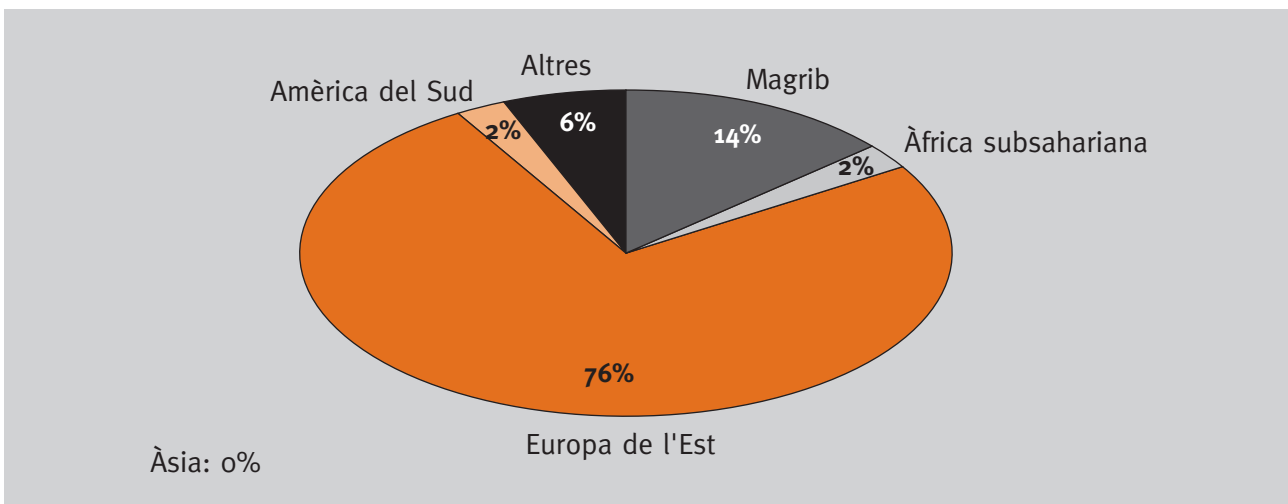

Font: Dades de menors estrangers no acompanyats el 2006 i el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008). Elaboració pròpia.

Respecte a les MMNA, com el 2007, el 76% de les noies és de Europa de l'Est. Destaca el 14% del Magrib, el 6% de procedències diverses i el 2% de l'Àfrica subsahariana.

Gràfic 8.

Ingressos de MMNA de sexe femení segons les zones de procedència, 2006

Font: Dades de Menors Estrangers No Acompanyats en el 2006 i en el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA), 2008. Elaboració pròpia.

Els joves estrangers de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), com en els casos anteriors, són majoritàriament del Magrib, i concretament del Marroc, l'any 2006¹⁵. De fet, el 86,2% és d'aquesta zona de procedència, mentre que les altres zones tenen percentatges molt menors, entre els quals destaquen però l'Àfrica subsahariana i Amèrica del Sud, en segona posició, amb el 4% i el 3,8%, respectivament. El pes d'Amèrica del Sud es deu segurament als menors acompanyats, i no tant als MMNA.

Pel que fa als nois, el 91,6% es del Magrib i el 3,1% de l'Àfrica subsaharina. Els percentatges de menors i majors d'edat són similars, per la qual cosa mantenen una distribució similar segons la zona de procedència. Molts d'aquests joves són menors no acompanyats, segons informen des de l'Àrea. El total de menors acollits (543) és major que el de majors acollits (292).

Les noies, en canvi, no segueixen la pauta general, perquè el percentatge de magribines és menor (56,5%); una part important segurament són filles d'immigrants, ja que durant el treball de camp qualitatiu s'han detectat pocs casos de noies no acompanyades. Amèrica del Sud, amb el 16%, i l'Europa de l'Est, amb l'11%, són les zones següents amb més pes. En el cas d'Amèrica del Sud és més probable que siguin noies acompanyades, per la informació recollida durant el treball de camp, en què els professionals afirmaven que havien vingut amb les seves famílies. Pel que fa a l'Europa de l'Est és més probable que siguin noies no acompanyades, també segons la informació aportada pels professionals i l'observació participant. Quant a les edats, destaca el 17,4% de noies menors d'edat d'Amèrica del Sud i el 12,2% de noies menors de l'Europa de l'Est. En total hi ha 115 noies menors d'edat i 39 noies majors d'edat acollides a l'ASJTET.

Taula 15.

Joves estrangers acollits a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) segons el sexe, l'edat i la zona de procedència, 2006

Zones de procedència	Total (%)	Home				Dona					
		Menors de 18 anys		Majors de 18 anys		Total (%)	Menors de 18 anys		Majors de 18 anys		
		Núm.	(%)	Núm.	(%)		Núm.	(%)	Núm.	(%)	
Magrib	86,2	491	90,4	274	93,8	91,6	65	56,5	23	59,0	57,1
Àfrica subsahariana	4,0	16	2,9	10	3,4	3,1	10	8,7	4	10,3	9,1
Amèrica del Sud	3,8	12	2,2	2	0,7	1,7	20	17,4	4	10,3	15,6
Europa de l'Est	3,2	12	2,2	3	1,0	1,8	14	12,2	3	7,7	11,0
Àsia	1,3	9	1,7	0	0,0	1,1	2	1,7	2	5,1	2,6
Altres	1,3	3	0,6	3	1,0	0,7	4	3,5	3	7,7	4,5
Base	989	543	100	292	100	835	115	100	39	100	154

Font: Recull de dades de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats del 1995 al 2007 (2008).

Elaboració pròpia.

15 Es presenten les dades referents al 2006 perquè les del 2007 no estan disponibles. Aquestes fan referència a joves estrangers acompanyats i no acompanyats.

EVOLUCIÓ DEL FENOMEN

A continuació es presenta l'evolució del fenomen. Analitzar-lo des dels seus inicis permet obtenir una perspectiva més completa per entendre la situació actual d'aquests menors, exposada en l'apartat anterior.

En primer lloc, s'ha construït l'evolució del fenomen a partir dels ingressos de MMNA, és a dir, a partir de les arribades dels MMNA al sistema de protecció. Aquesta evolució s'ha construït a partir de diferents fonts disponibles. En l'evolució no apareix l'any 1994 (malgrat que es detecta el primer cas de MMNA a Girona aquell any, segons el seu Servei Territorial de la DGAIA); dels anys 2003 i 2004 només es tenen dades d'algunes províncies, ja que no hi ha dades disponibles de tot Catalunya.¹⁶

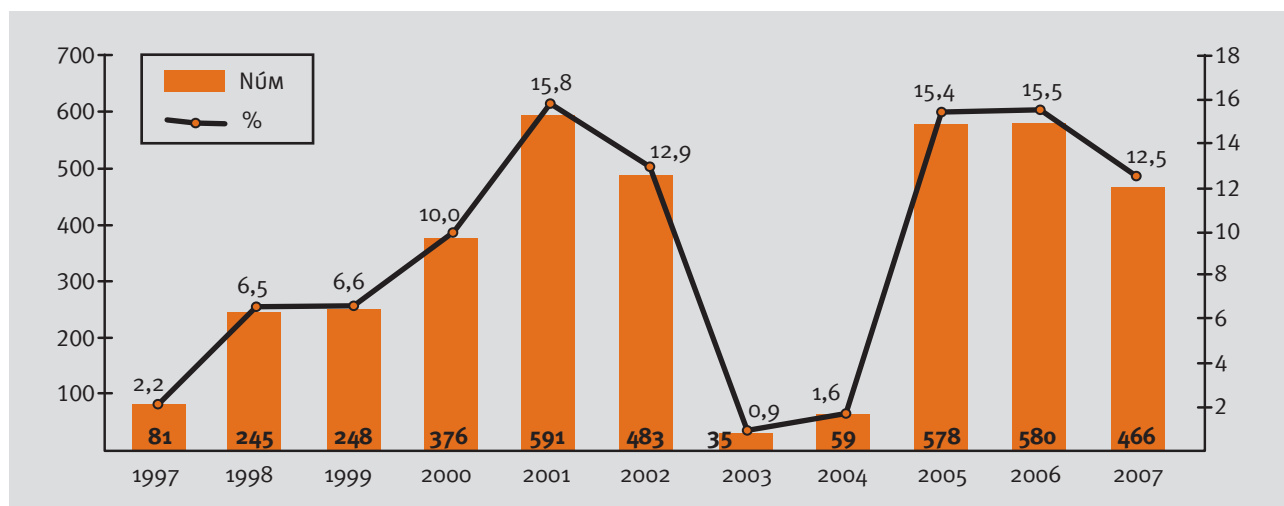
L'any de major aflluència de MMNA és el 2001, quan es dona gairebé el 16% dels ingressos. A partir d'aquest any els percentatges van disminuint fins arribar al 15,4% del 2005 i al 15,5% del 2006. El 2007 baixa dos punts i se situa en el 12,5%.

Es desconeix exactament què va passar el 2003 i el 2004, ja que no es disposa de les dades de la totalitat de províncies catalanes.¹⁷

En el gràfic 9 també es mostren els valors absoluts; s'hi veuen les diferències numèriques a través dels anys, i, per tant, els casos als quals fan referència els percentatges que acabem de comentar.

Gràfic 9.

Evolució dels ingressos de MMNA. Catalunya, 1996-2007

Font: 1997: Quiroga, 2003. Del 1998 al 2002: Capdevila i Ferrer, 2003. 2003: Serveis Territorials de Girona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA). 2004: Serveis Territorials de Girona i de Tarragona de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA). 2005: nota de premsa "Notícies del Govern", 2/2/2006 a: http://premsa.gencat.net/display_release.html?id=21583&comp_id=1013. 2006 i 2007: dades de menors estrangers no acompanyats el 2006 i el 2007, Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (2008).

Elaboració pròpia.

¹⁶ Per tant els percentatges es modificarien si es disposés de les dades dels anys que falten (1996, 2003 i 2004) perquè el total seria superior. I segons el Servei Territorial de la DGAIA de Girona, el 1994 es detecta el primer cas en aquest territori. Així doncs, les dades mostren una visió aproximada de l'evolució real dels ingressos.

¹⁷ Només disposem de les dades dels ingressos referents a Girona per l'any 2003 i els de Girona i Tarragona per l'any 2004. Vegeu el gràfic 2, en què apareixen els MMNA acollits, per tenir una referència del comportament del fenomen aquell any.

Pel que fa als MMNA acollits,¹⁸ sí que es pot mostrar tota l'evolució completa, ja que es disposa de les dades de tots els anys. En aquest cas es mostren els ingressos més els menors que estan acollits des de l'any anterior al sistema de protecció.

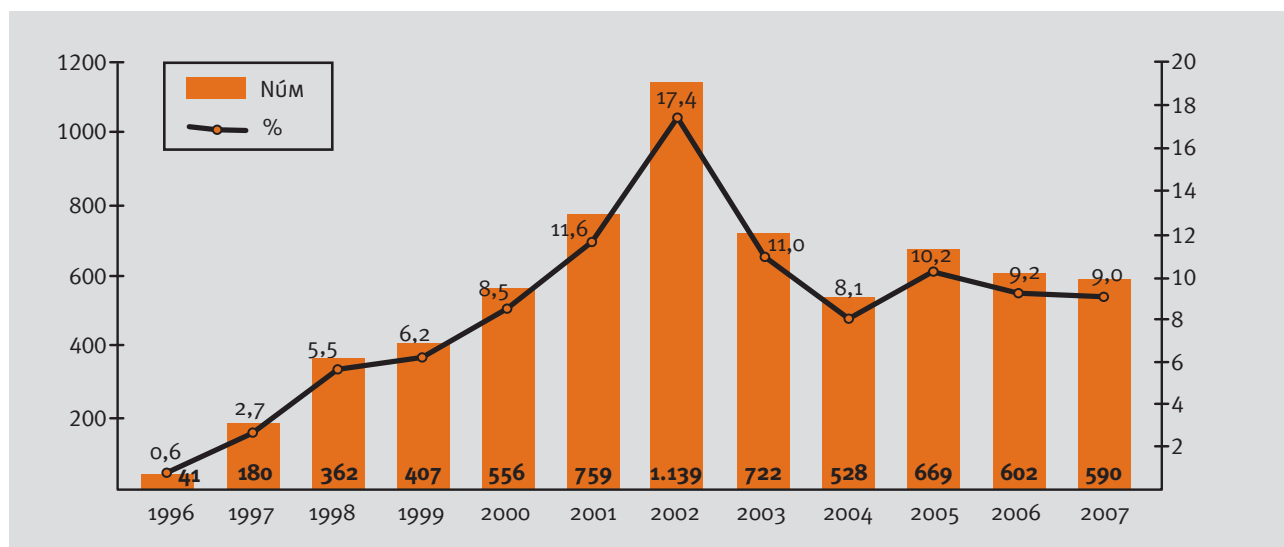
En l'evolució dels MMNA acollits, l'any 2002 és el que mostra el percentatge més alt: el 17,4% dels MMNA acollits es concentren en aquest any (1.139 casos). En els anys anteriors, entre el 1996 i el 2001 es visualitza un lent creixement dels menors. Del menys de l'1% d'acollits de l'any 1996 s'arriba a l'11,6% de l'any 2001, passant pel 2,7% de l'any 1997, el 5,5% del 1998 i el 6,2% del 1999 i el 8,5% del 2000.

A partir del 2003, amb l'11% dels acollits, els percentatges comencen a disminuir, menys en el cas del 2005, quan hi ha una lleu pujada i s'assoleix el 10,2% dels acollits. El 2007 és manté una xifra molt semblant a la de l'any anterior (2006): pels volts del 9% dels MMNA acollits.

En el gràfic 10 també es mostren els valors absoluts; es veuen les diferències numèriques a través dels anys i, per tant, els casos als quals fan referència els percentatges comentats anteriorment.

Gràfic 10.

Evolució dels MMNA acollits. Catalunya, 1996-2007

Font: Del 1996 al 1997: Informes sobre "la Situación de los Menores Extranjeros No Acompañados" remits per les COMUNITATS AUTÒNOMES al Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales per el Grup de Treball reunit el 29 de febrer del 2000. Del 1998 al 2007: Dades estadístiques DGAIA desembre 2006 i desembre 2007, 2008. Elaboració pròpia.

L'alta saturació dels recursos del sistema de protecció a Catalunya per l'arribada sistemàtica i creixent dels MMNA ha reduït les oportunitats dels menors que arriben, ja que una de les mesures que ha pres la Generalitat de Catalunya ha estat portar a terme repatriacions, com veurem més endavant.

La reducció del nombre d'ingressos i d'acolliments de MMNA no significa que els menors no continuïn arribant o que el fenomen sigui menys rellevant. Els MMNA continuen arribant a Catalunya, però en menor grau, i acudeixen a altres comunitats autònomes.

18 Les dades del 2006 i 2007 només inclouen Barcelona.

Davant de la saturació dels recursos de primera acollida, les repatriacions i els rumors de noves repatriacions, molts menors s'han escapolit dels centres i han anat a altres comunitats autònomes, com el País Basc. Com que les diferents comunitats autònomes funcionen amb criteris divergents en aquesta matèria, els menors van als territoris on preveuen que podran aconseguir els papers i un futur a l'Estat espanyol. També hi ha una bossa de MMNA fora del circuit de protecció, com es veurà en el capítol 8.

A continuació presentem l'evolució del fenomen dels MMNA a l'Estat Espanyol del 1993 al 2007, però no disposem de les dades dels MMNA per tots els anys. S'ha procedit a fer una reconstrucció a partir de les dades proporcionades per les administracions corresponents a gran part de les comunitats autònomes i pel Ministerio de Interior i el Ministerio de Trabajo e Inmigración.¹⁹

Les comunitats autònomes que han rebut més MMNA de l'any 1993 al 2007 són Andalusia (amb el 31,5%), la Comunitat Valenciana (15,5%), Catalunya (13,5%), el País Basc (8,9%), les Canàries (7,6%) i Madrid (5,3%).²⁰ Però el primer MMNA es quantifica l'any 1993 a Extremadura²¹. L'any següent, és la Comunitat Valenciana la que manté el 61,4% del total de menors, però aquesta xifra no és real, en la mesura que inclou també els menors migrants acompanyats. També destaca Andalusia, amb el 30,1%. L'any 1995, Madrid i Andalusia, amb el 49,2% i el 20,3% respectivament, són les comunitats autònomes més rellevants.

A partir de l'any 1996, la dispersió augmenta, però Madrid, amb el 32,9%, i Andalusia, amb el 26,6%, són també les comunitats autònomes que acullen més MMNA. De l'any següent ja no es disposa de dades de Madrid. Andalusia presenta el 32,6% i Catalunya ocupa les primeres posicions amb el 17,9%.

Des de l'any 1998 fins al 2000, Andalusia és la primera comunitat en acolliments de MMNA amb percentatges que van des del 50,7% al 69,8%, amb Madrid o Catalunya en segon lloc. El 2000 la primera posició real l'ocupa Catalunya, perquè la Comunitat Valenciana comptabilitza de manera diferent els MMNA, com ja s'ha dit anteriorment. A partir del 2002 i fins al 2007, la posició d'Andalusia es manté en primer lloc, i en algun cas en segon lloc (l'any 2001).²² Durant aquests anys la comunitat autònoma que més destaca després de l'andalusina és la Comunitat Valenciana, que segueix tenint unes xifres irrealment altes en la mesura que recull també els casos de menors estrangers acompanyats. En aquests anys, Catalunya destaca sobretot el 2002 i el 2004, amb el 18,9% i el 24,5% respectivament. I el País Basc destaca amb el 16,9% de menors el 2004.

Excepte Catalunya, les illes Balears, Galícia, La Rioja i Madrid, la resta de comunitats autònomes arriben a tenir el seu major nombre de menors sobretot entre els anys 2006 i 2007. La sobresaturació dels recursos de protecció, les repatriacions de menors als seus països d'origen (produïts a Madrid) i els retorns a Catalunya, la majoria dictats però no executats, han influït en la disminució del nombre de MMNA d'aquestes comunitats autònomes.

19 Les dades que oferim en principi indiquen MMNA acollits pels sistemes de protecció de les diferents comunitats autònomes, però s'han comparat diverses fonts i informacions i es dubta que això sempre sigui així. En alguns casos es podria estar parlant d'ingressos. S'han comparat també les dades del Ministerio de Interior i del Ministerio de Trabajo e Inmigración amb les de les comunitats autònomes per als mateixos anys i en alguns casos les xifres no coincideixen. En aquests casos, s'ha optat sempre per mostrar les dades de les comunitats autònomes, per ser aquestes les que produeixen les dades i les traspassen al Govern espanyol.

20 També segons el treball de camp qualitatiu, aquestes són les comunitats autònomes més rellevants en nombre de MMNA, però s'ha de tenir en compte que les posicions que ocupen poden no ser reals, ja que les xifres de la Comunitat Valenciana i de Madrid són errònies. La Comunitat Valenciana mostra xifres superiors a les reals, excepte per al 2006, perquè no diferencia entre menors migrants acompanyats i no acompanyats. I Madrid hauria de tenir un percentatge superior, però l'Administració competent no ha facilitat les dades de tots els anys.

21 Malgrat que, segons la informació qualitativa recollida durant el treball de camp, hi ha professionals que afirmen haver atès algun MMNA abans del 1993, concretament a Girona el 1992.

22 No es disposa de les dades referents al 2004 per Andalusia.

A continuació la taula 16 mostra l'evolució dels menors acollits en les diferents comunitats autònomes entre el 1993 i el 2007. A l'hora de llegir la informació de la taula s'ha de recordar que:

- Les dades de determinats anys i comunitats autònomes no hi apareixen perquè no estan disponibles. Quan hi apareix un guió significa que no hi ha dades per aquest any, ja que la comunitat autònoma no les ha facilitat o no s'han recollit des del ministeri competent.
- Les dades que es presenten són de menors acollits, però se sospita que en alguns casos són d'ingressos, després de comparar diverses fonts.
- Les dades fan referència a MMNA, però no totes les comunitats autònomes, sobretot en els seus inicis del fenomen, entenen el mateix per MMNA. Per tant és possible que s'hagin seguit criteris diferents a l'hora d'incloure o excloure un o una menor en els llistats.
- Les dades de la Comunitat Valenciana, excepte les de l'any 2006, fan referència a menors migrants acompanyats i no acompanyats, com s'ha explicat anteriorment.

Taula 16.

Evolució dels MMNA acollits. Estat espanyol, 1993-2007

	Total (%)	Año															
		1993 (%)	1994 (%)	1995 (%)	1996 (%)	1997 (%)	1998 (%)	1999 (%)	2000 (%)	2001 (%)	2002 (%)	2003 (%)	2004 (%)	2005 (%)	2006 (%)	2007 (%)	
Andalusia	31,5	0,0	30,1	20,3	26,6	32,6	50,7	52,4	69,8	15,8	20,7	25,9	-	42,7	29,0	22,2	
Com. Valenciana	15,5	0,0	61,4	12,3	8,2	9,8	5,4	4,9	8,1	18,3	17,7	15,6	48,2	23,3	5,6	21,1	
Catalunya	13,5	0,0	0,0	0,0	3,3	17,9	13,1	11,8	14,6	18,2	18,9	11,5	24,5	15,5	10,1	9,1	
País Basc	8,9	0,0	1,2	1,4	1,7	4,3	4,0	5,4	1,6	12,1	12,8	5,6	16,9	12,5	11,2	10,5	
Canàries	7,6	0,0	0,0	1,2	0,9	1,4	1,8	7,1	3,7	7,2	10,7	9,4	-	-	15,9	11,3	
Madrid	5,3	0,0	0,0	49,2	32,9	-	4,6	11,6	-	7,5	3,7	12,0	-	-	-	0,2	
Ceuta	3,1	0,0	0,0	0,0	1,2	3,7	1,6	0,0	-	0,3	3,9	4,9	-	-	7,5	6,3	
Melilla	3,0	0,0	0,0	1,1	0,3	-	4,5	-	-	6,1	2,9	5,9	-	-	4,5	4,0	
Castilla i Lleó	2,7	0,0	0,0	3,1	7,9	10,4	1,4	2,0	2,3	2,1	1,9	1,5	3,6	1,9	3,8	3,1	
Múrcia	2,4	0,0	0,0	0,0	1,7	6,9	5,5	3,3	-	2,5	1,6	1,3	2,6	2,2	1,5	4,7	
Castella-La Manxa	1,8	0,0	0,0	0,5	2,2	3,8	2,6	-	-	2,5	2,0	3,6	-	-	2,9	1,9	
Galícia	1,2	0,0	0,0	4,6	2,4	3,7	1,3	-	-	3,6	0,6	0,2	1,4	1,1	1,2	1,3	
Aragó	1,0	0,0	0,0	0,5	1,3	2,2	1,1	1,6	0,0	0,2	0,3	0,5	2,7	1,1	1,6	1,8	
Cantàbria	0,7	0,0	0,0	0,2	1,8	0,7	0,2	-	-	0,3	1,0	0,9	-	-	1,8	0,7	
Extremadura	0,5	100,0	2,4	2,8	5,1	0,0	0,3	-	-	0,8	0,2	0,4	-	-	1,1	0,4	
Balears	0,5	0,0	0,0	0,0	1,6	2,0	1,0	-	-	2,1	0,4	0,3	-	-	0,6	0,4	
Astúries	0,5	0,0	0,0	2,2	0,3	-	0,1	-	-	0,0	0,4	0,3	-	-	1,7	1,0	
La Rioja	0,2	0,0	4,8	0,8	0,8	0,7	0,3	-	-	0,5	0,3	0,2	-	-	0,1	0,1	
Navarra	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	
Base	48.442	1	83	650	1.260	1.006	2.759	3.457	3.820	4.175	6.034	6.303	2.151	4.303	5.965	6.475	

Font: De l'any 1993 al 1999: Diputación Foral de Araba, Diputación Foral de Bizkaia, Informes sobre "la Situación de los Menores Extranjeros No Acompañados" lliurats per les comunitats autònomes al Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales pel Grup de Treball reunit el 29 de febrer de 2000, Junta de Castilla y León, Generalitat Valenciana i Gobierno de Aragón. Del 2000 al 2007: Ciudad Autónoma de Melilla, Diputación Foral de Araba, Diputación Foral de Bizkaia, Diputación Foral de Gipuzkoa, Generalitat de Catalunya, Generalitat Valenciana, Gobierno de Aragón, Junta de Castilla y León, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, Junta de Andalucía, Ministerio de Interior, Ministerio de Trabajo e Inmigración, Región de Murcia, Xunta de Galicia i buidatge d'expedients dels centres de primera acollida de la Comunitat Valenciana fet per l'equip investigador del projecte en aquesta comunitat autònoma, 2000 i 2007-2008. Elaboració pròpia.

En el gràfic 11 es presenten també les dades de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET). Aquesta unitat s'ocupa de la inserció social i laboral de joves d'entre setze i vint-i-un anys sense recursos.

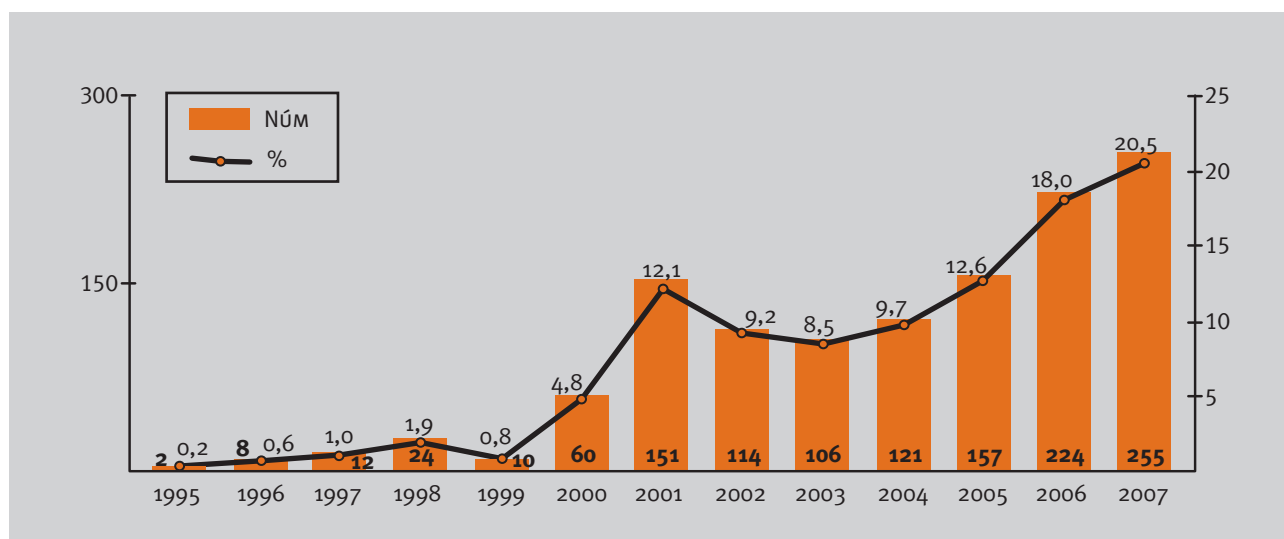
Aquestes dades es corresponen als menors estrangers, tant si són acompanyats com si no ho són. Però segons la informació qualitativa aportada des d'aquesta Àrea de Suport, un percentage important està conformat per MMNA.

Durant els primers anys el percentage és mínim i fins al 2000 no s'assoleix el llinar del 5% dels menors estrangers a l'ASJTET, entre el 1995 i el 2007. El 2001 hi ha un 12,1% de menors estrangers acollits i en anys posteriors aquest percentatge disminueix, tornant a augmentar el 2005, quan assoleix el 12,6%. El 2006 hi ha un 18% de menors estrangers acollits i el 2007 un 20,5%. Per tant al llarg dels anys la importància de l'ASJTET va en augment.

En el gràfic 11 també es mostren els valors absoluts; es veuen les diferències numèriques a través dels anys i, per tant, els casos als quals fan referència els percentatges comentats anteriorment.

Gràfic 11.

Evolució dels menors estrangers acollits a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), 1995-2007

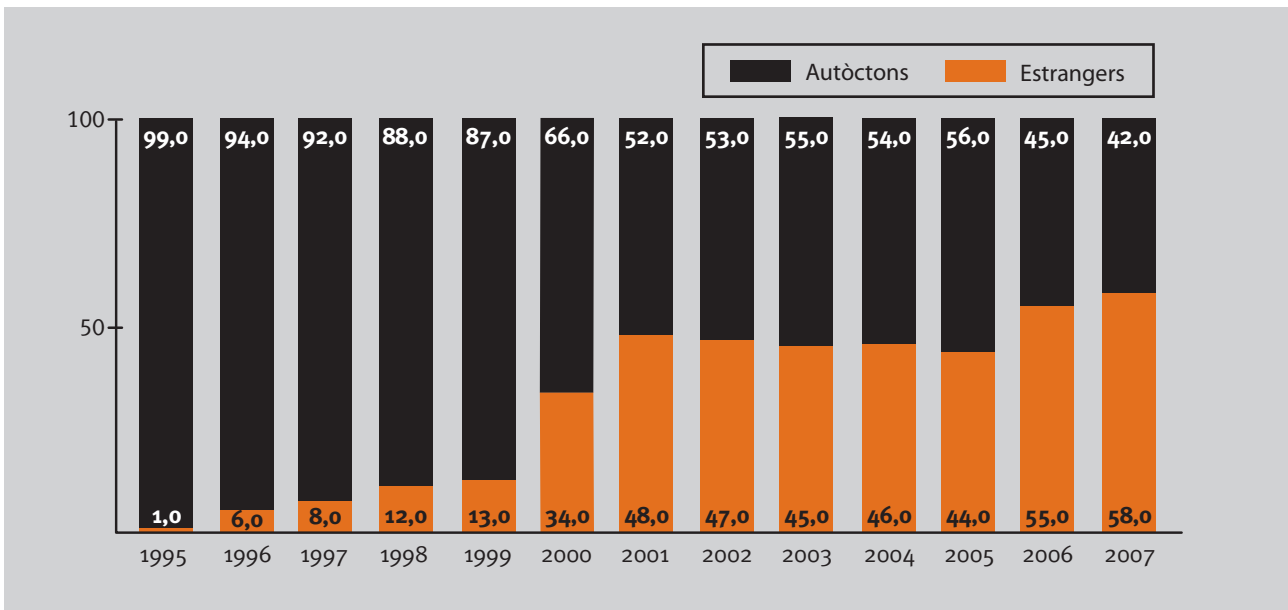
Font: Recull de dades de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats del 1995 al 2007 (2008).
Elaboració pròpia.

Si es fa una comparativa entre les sol·licituds de joves autòctons i les sol·licituds de joves estrangers a l'ASJTET (gràfic 12), s'observa com en els primers anys l'existència de sol·licituds de joves estrangers és mínima. L'any 1995, del total de sol·licituds, només l'1% és d'estrangers. En els anys posteriors el nombre de sol·licituds de joves estrangers augmenta lentament fins al 2000, quan ja hi ha un increment més important (el 34% de les sol·licituds és d'estrangers). En els anys posteriors el percentatge de sol·licituds d'aquests joves es manté per sota del 50%, però per sobre del 43%.

L'any 2006 marca la diferència, ja que per primera vegada el percentatge de sol·licituds de joves estrangers (55%) és superior al de sol·licituds de joves nacionals (45%). El 2007 es confirma el pes superior dels estrangers en termes de sol·licituds: el 58% d'aquestes correspon a joves estrangers.

Gràfic 12.

Evolució de les sol·licituds de joves autòctons i joves estrangers a l'ASJTET, 1995-2007

Font: Memòria 2007 de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) del 1995 al 2007 (2008).

Elaboració pròpia.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- L'any 2006 van arribar a Catalunya 580 menors MMNA, i el 2007, 466. El 2007 van arribar 114 menors menys que l'any anterior.
- En el marc estatal, entre les comunitats autònomes, Catalunya se situa en quart lloc el 2006, i en cinquè lloc el 2007 en nombre de MMNA.
- Les primeres comunitats autònomes en nombre de MMNA l'any 2007 són Andalusia amb el 23%; les Canàries amb el 12%; el País Basc amb l'11% i la Comunitat Valenciana amb el 22%.
- Entre el 1993 i el 2007, Catalunya destaca sobretot els anys 2002 i 2004, en què ocupa la segona posició entre les comunitats autònomes, amb el 19% i el 25% dels MMNA acollits respectivament.
- Els anys de major afluència d'ingressos MMNA a Catalunya són el 2001 i el 2006.
- En l'evolució dels MMNA acollits, l'any 2002 és el que mostra el percentatge més alt: el 17% dels MMNA acollits es concentren en aquest any.
- El 2006 hi ha un 18% de menors estrangers acollits a l'ASJTET i el 2007 n'hi ha un 21%. Per tant a través dels anys la importància de MMNA a l'ASJTET va en augment.
- El nombre de MMNA de sexe femení segurament és major del que mostren les dades. El 2007, del total d'ingressos de MMNA només el 5% són noies. El 2006, el percentatge de noies MMNA a Catalunya és del 8%. Els percentatges de MMNA de sexe femení són superiors a Tarragona i a Lleida.
- Pel que fa a l'ASJTET, destaca l'any 2001, en què es produeix el 13% de l'arribada total de nois acollits entre el 1994 i el 1997. Pel que fa a les noies, el seu creixement també és progressiu al llarg dels anys analitzats. El 2006 i el 2007 se'n detecten els percentatges més alts: el 16% i el 18%, respectivament.
- Entre els nois MMNA, les edats més freqüents són els catorze i els quinze anys, segons les proves de determinació de l'edat fetes a Barcelona. Pel que fa a les noies MMNA, el 50% dels casos que es fan les proves de determinació de l'edat el 2007 tenen entre setze i disset anys.
- En el 2007 a Lleida i a Girona, la majoria de MMNA tenen entre quinze i disset anys.
- Entre els joves acollits a l'ASJTET entre el 1994 i el 2006, tant els menors d'edat com els majors d'edat segueixen una distribució similar.
- El 2007 el 72% del total (337 menors) procedeix del Marroc. I les següents procedències més destacades són Romania, amb el 12%, i el Senegal, amb el 3%. La resta de procedències són molt minoritàries.

- L'any 2007, si és té en compte la variable del sexe, el 75% dels MMNA de sexe masculí és del Marroc, el 10% de Romania i el 3% del Senegal. I les MMNA de sexe femení, com ja s'ha dit anteriorment, són molt poques: en total vint-i-tres noies, el 44% de les quals són de Romania.
- Els joves estrangers acollits a l'ASJTET són majoritàriament del Magrib, i concretament del Marroc, l'any 2006. En concret el 86% és d'aquesta procedència, mentre que les altres zones tenen percentatges molt menors. Entre elles destaquen l'Àfrica subsahariana i Amèrica del Sud, en segona posició.
- Per sexe, i pel que fa als nois de l'ASJTET, el 92% és del Magrib. Les noies en canvi no segueixen la pauta general, ja que el percentatge de magribines és menor (57%).

5. Contextos d'origen

Abans de començar a parlar de les característiques dels països d'origen dels menors i les menors migrants no acompanyats de Catalunya, pensem que és necessari puntualitzar que aquestes característiques no reflecteixen directament les característiques econòmiques, socials ni culturals dels menors i les menors, sinó que ens parlen dels seus contextos i de la conjuntura dels països d'origen que, d'alguna manera, influeixen i condicionen el perfil d'aquests i d'aquestes menors, dels seus projectes i de les seves estratègies migratòries.

A més a més, cal fer una advertència sobre la gran diversitat interna (socioeconòmica, cultural, lingüística, ètnica i religiosa) de molts d'aquests països; per tant, cal ser prudents a l'hora d'interpretar algunes d'aquestes generalitzacions, ja que es tracta d'aproximacions parcials a aquestes realitats.

En aquest capítol ens aproximarem a les característiques dels contextos geogràfics, demogràfics i socioeconòmics dels països d'origen dels menors i les menors, sovint comparant-les amb els contextos i les dades socioeconòmiques del país receptor, per conèixer alguns dels factors clau que ajuden a entendre aquest fenomen migratori.

DADES GENERALS DELS PAÏSOS I LES ZONES DE PROCEDÈNCIA

Les grans àrees geogràfiques emissores dels MMNA a Catalunya

Els menors i les menors entrevistats procedeixen de dos continents: Europa i Àfrica; però dins d'aquests podem establir tres grans àrees geogràfiques: l'Europa de l'Est, el Magrib i l'Àfrica occidental.

1) EL MAGRIB

Gairebé la meitat dels MMNA de la mostra procedeixen del Marroc. Malgrat que en altres estudis, tant de Catalunya com d'altres comunitats autònomes (com l'estudi de Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch, 2008) s'han detectat MMNA d'altres països i territoris del Magrib, com ara menors provinents d'Algèria i del Sàhara occidental, en aquesta mostra tots els menors i les menors magribins són originaris del Marroc.

Però no totes les zones del Marroc són emissores de MMNA, sinó que podem distingir-ne clarament diverses. Una gran part dels menors procedeix del nord del Marroc i concretament del departament de Tànger-Tetuan. Dins d'aquesta regió sobresurt la ciutat de Tànger, de la qual procedeixen set dels nois i quatre de les noies, encara que també hi ha menors provinents d'altres ciutats de la zona, com Larache i Tetuan.

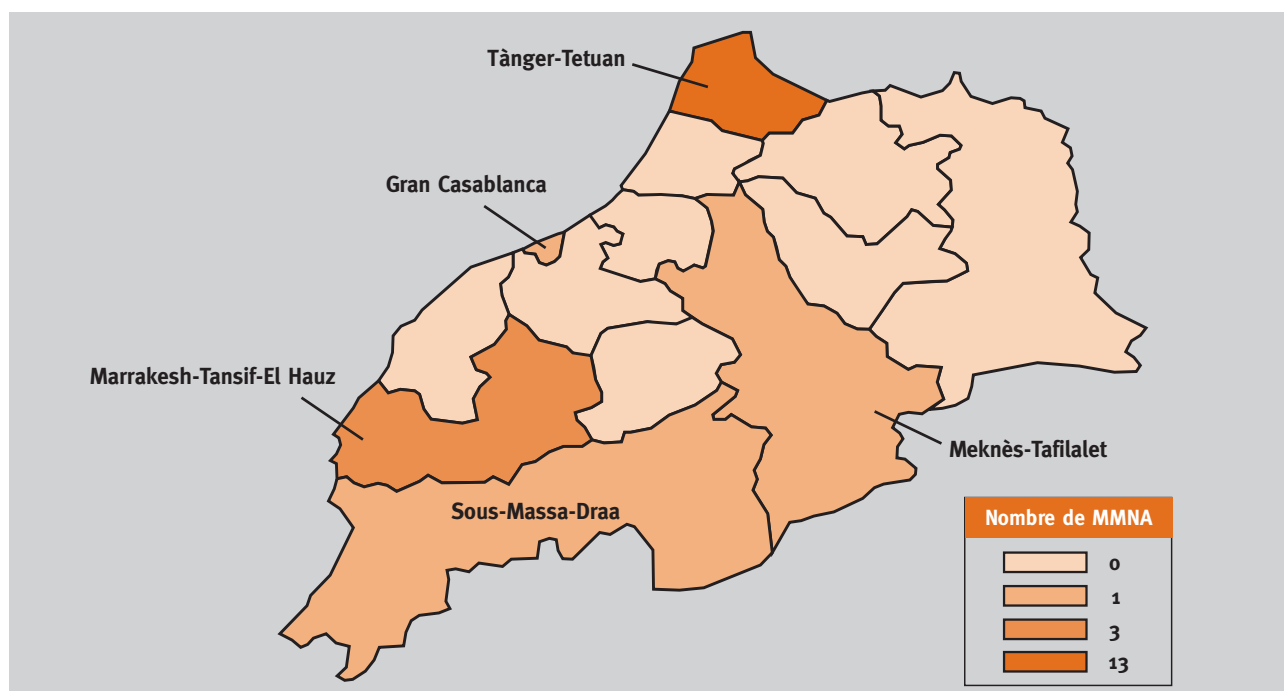
La preponderància dels menors de la costa nord marroquina i de la ciutat de Tànger en particular és un fenomen ja conegut i que, com apunta Quiroga (2003), respon a diferents factors explicatius. En primer lloc, la tradició migratòria dels referents adults, essent aquesta zona una de les principals emissores de migrants cap a Espanya, i en segon lloc, i factor clau, la fluïdesa de les comunicacions marítimes entre Tànger i la península Ibèrica, amb les sortides de nombrosos ferris diaris entre aquesta ciutat i les ciutats d'Algecires i Tarifa. Recordem que la ciutat de Tànger, situada a l'extrem nord-oest del Marroc, és a només catorze kilòmetres de les costes espanyoles.

Del centre del Marroc procedeix una de les menors, en concret de Casablanca. Aquesta ciutat és la més gran del país, amb cinc milions d'habitants, i té altres ciutats molt poblades ben a prop, però malgrat que és en aquesta zona on es concentra un major nombre de població, no és la que "emet" més menors a Catalunya. Això es pot explicar, com també assenyala Quiroga (2003), pel fet que la major fluïdesa de comunicacions entre la ciutat de Casablanca i Marsella fa que sigui aquest port i França el destí preferit dels menors d'aquesta zona.

La resta de menors procedeixen del sud del país, al sud de la serralada de l'Atlas, una zona menys poblada i la més rural del país. Les poblacions d'origen dels menors del sud són de tres departaments administratius: del de Marràqueix-Tensif-El Haouz provenen tres menors, de llocs propers a la ciutat de Marràqueix i a la població d'El-Keela-des-Skahna; un menor procedeix del departament de Meknès-Tafilalet, d'un poble proper a Er-Rachidia, i un altre menor del departament de Sous-Massa-Draa, en concret de la població de Zagora.

Mapa 4.

Zones del Marroc d'on provenen els i les MMNA entrevistats

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA de Catalunya, 2008.

Malgrat que el fenomen dels MMNA es va iniciar al nord del Marroc i encara continuen predominant els MMNA d'aquesta zona, i en especial els de la ciutat de Tànger, tal com hem vist, amb el pas dels anys s'han diversificat les zones de procedència dels menors, amb la presència de menors del sud i del centre del país, així com de zones més rurals, com també han mostrat altres estudis (Capdevila i Ferrer, 2003b; Comas i Quiroga, 2005).

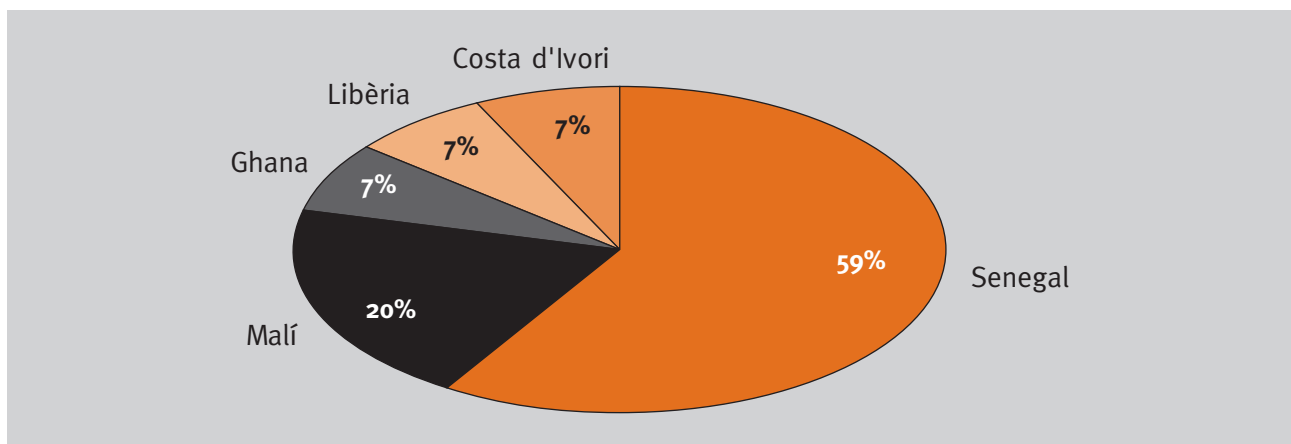
Si ens fixem en les diferències de sexe es pot observar, però, que de les sis menors marroquines de la mostra, cinc procedien de la zona nord i la sisena de la zona centre, per tant el fenomen de les MMNA està circumscrit al nord del país i a zones urbanes, tal i com apuntaven les tendències dels nois MMNA en els primers anys del fenomen.

2) L'ÀFRICA SUBSAHARIANA - ÀFRICA OCCIDENTAL

La segona gran àrea geogràfica d'emissió és l'Àfrica subsahariana i, en concret, alguns països de l'Àfrica occidental. Cinc són els països d'aquesta zona des d'on han arribat menors: el Senegal (nou), Mali (tres), Ghana (un), Libèria (un) i Costa d'Ivori (un).

Gráfico 13.

Països de procedència de l'Àfrica Subsahariana dels i les menors entrevistats/ades

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA de Catalunya, 2008.

En aquesta gran àrea geogràfica hi ha una segregació dels menors per gènere: així doncs, mentre que els menors procedents del Senegal, de Mali i de Ghana són nois, els de Libèria i Costa d'Ivori són noies.

Els menors que vénen del Senegal ho fan des de regions molt diverses, encara que la majoria procedeix de zones relativament rurals. Una gran part dels menors senegalesos, quatre, procedeix de la zona nord de Saint-Louis, en concret de la població costanera de Gandiol, que es dedica bàsicament a la pesca. La resta de menors, cinc, provenen de diferents zones del país: dos de la regió de Thiès, de les poblacions de Kayar i M'bour, un de la ciutat de Tambakounda, un d'un poble de la regió de Louga i un darrer i únic menor, del sud, de la zona de la Casamance. La majoria dels menors senegalesos, set dels nou,

són parlants de wolof; malgrat que és la llengua predominant del país l'ètnia no representa més del 40% (el wolof és parlat pel 85% de la població, ja que s'utilitza com una mena de llengua franca). Un altre dels MMNA parla i és mandinga i del darrer ho en sabem ni llengua ni ètnia.

Dels tres menors de Mali, un procedeix de la capital, Bamako, i els altres dos són de zones rurals, de les poblacions de Gesomali (prop de Kati) i de Ierede.

Les poblacions de procedència de la resta de menors subsaharinas són ciutats. El menor ghanès prové de la ciutat de Kumasi, la segona del país; la menor ivoriana d'Abidjan, que malgrat que no és la capital del país, n'és la ciutat principal; i la menor liberiana prové de la població de Montserrado.

3) L'EUROPA DE L'EST

La tercera gran àrea de procedència dels MMNA és l'Europa de l'Est. A més d'una delimitació geogràfica, els països d'aquesta zona comparteixen el fet d'haver estat des de la Segona Guerra Mundial en el bloc comunista. Tres són els països de l'Est que han "emès" menors a la nostra mostra: Romania, Bulgària i Eslovàquia. Actualment tots tres països formen part de la Unió Europea, però els ciutadans i les ciutadanes de Romania i Bulgària, pel fet d'haver estat els darrers països a incorporar-s'hi, l'any 2007, encara tenen un estatus diferent a l'Estat espanyol.²³

Tots els MMNA procedents d'aquesta zona geogràfica són noies: les de Romania i Eslovàquia són treballadores del sexe al nostre país i la noia búlgara, quan va ser detectada, es dedicava als furts i a la mendicitat.

No hi ha cap zona d'especial rellevància pel que fa a l'origen de menors romaneses, encara que la majoria vénen de la part sud-est del país, de les províncies de Ialomița, Constanța i Tulcea. Aquesta franja territorial, que toca al mar Negre, també ha estat identificada en les entrevistes a professionals com la principal zona d'origen de la majoria de la població femenina romanesa que exerceix la prostitució adulta (Quiroga, Alonso, Berga i Sòria, 2007).

De les dues noies d'Eslovàquia, una prové d'un poble molt petit de la regió de Banská Bystrica i l'altra d'una ciutat industrial a quaranta kilòmetres de la capital, Bratislava.

La menor de Bulgària procedeix de la ciutat de Veliko Tŕnovo, capital de la regió administrativa del mateix nom, una regió muntanyosa a la part central del nord del país, fronterera amb Romania. La menor búlgara és d'ètnia gitana, una minoria marginalitzada al país i que pateix un alt grau de racisme per la població majoritària.

Malgrat que aquesta és la procedència dels i les MMNA d'aquest estudi, cal estar atents a l'arribada de menors d'altres zones i a la possibilitat d'extensió del fenomen a altres països i continents. En

²³ Bulgària i Romania van ser els darrers països que van incorporar-se a la Unió Europea, l'1 de gener de 2007, però se'ls va aplicar una moratòria de dos anys, prorrogables a dos anys més, del dret de tots els ciutadans i ciutadanes de la Unió Europea a treballar a l'Estat espanyol sense cap restricció. Així, per realitzar treballs per compte d'altres han d'obtenir una autorització de treball a Espanya, d'acord amb el règim general d'estrangeria (Llei Orgànica 4/2000 sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, i el Reglament de la mateixa Llei, aprovat pel Reial Decret 2393/2004). La moratòria va finalitzar el 31 de desembre del 2008 i des del 2009 els ciutadans i ciutadanes de Romania i Bulgària poden circular i treballar lliurement en qualsevol país membre de la Unió Europea.

altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol, com s'explica a l'estudi *Los y las menores migrantes no acompañados/as (MMNA) en el País Vasco* (Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch, 2008), s'han identificat menors procedents de l'Amèrica del Sud i d'Àsia, i també d'altres zones de procedència en altres països europeus (Alonso, Armengol i Quiroga, 2005), com els països de l'exFederació Russa, el sud i l'est d'Àfrica i i l'Orient Pròxim. En el treball de camp realitzat a Catalunya també es van detectar MMNA de l'Índia i del Pakistan que vivien amb persones de la seva comunitat d'origen, encara que no familiars, però malgrat que es van fer diversos intents no es va aconseguir entrevistar-los. En aquests moments el major fenomen migratori al món s'està produint a Àsia, on milions de persones de la Xina i també de l'Índia estan abandonant els seus pobles d'origen per dirigir-se a les ciutats, responnent a la industrialització d'aquests països. Com veurem més endavant, les migracions del camp a la ciutat han estat sovint un fenomen previ a l'emigració cap a tercers països, i és ja una realitat en l'origen de molta població adulta immigrada que viu en els nostres municipis.

Característiques demogràfiques dels països emissors

Podem distingir dos comportaments demogràfics diferenciats entre les àrees geogràfiques d'origen dels menors: d'una banda el fort creixement demogràfic dels països africans, tant de l'àrea del Magrib, amb un creixement més moderat ens els darrers anys, com de l'àrea subsahariana; de l'altra, l'estancament, quan no decreixement, poblacional dels països de l'Europa de l'Est, com es veu a la taula 17.

Taula 17

Taxa de població entre el 1975 i el 2005 i població per països els anys 1975, 2005 i 2015²⁴ en milions de persones.

País	Taxa anual de creixement entre 1975-2005 (%)	Població total		
		1975	2005	2015 ²⁵
Espanya	0,7%	35,7	43,4	46
Eslovàquia	0,4%	4,7	5,4	5,4
Bulgària	-0,4%	8,7	7,7	7,2
Romania	0,1%	21,2	21,6	20,6
Marroc	1,9%	17,3	30,5	34,3
Ghana	2,6%	10,3	22,5	27,3
Senegal	2,8%	5,1	11,8	14,9
Costa d'Ivori	3,5%	6,6	18,6	22,3
Mali	2,5%	5,4	11,6	15,7
Libèria	3,6% ²⁶	-	3,4	-

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*. Elaboració pròpia.

24 Els informes del Programa de Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD) han estat àmpliament utilitzats en aquest document. Les dades de referència escollides han estat les de l'any 2005, ja que malgrat que n'existeixen de més recents per alguns països, no de tots hi ha dades actualitzades. Així doncs, les de l'any 2005 són les dades recents més completes i que, per tant, permeten la comparació entre els països estudiats.

25 Les dades es refereixen a projeccions de la variant mitjana, tal com s'indica en el PNUD.

26 L'Informe de Desenvolupament Humà 2007/2008 no proporciona dades sobre la taxa anual de creixement per Libèria, la taxa estimada

El fort creixement demogràfic dels països africans

Un dels aspectes clau dels països d'origen africans és el seu fort creixement demogràfic natural en les darreres dècades. En canvi, a l'Europa occidental hi ha un creixement demogràfic baix, i quan creix és gràcies a l'arribada de la immigració estrangera. A diferència del cas espanyol, en els països emissors d'aquestes àrees geogràfiques el creixement demogràfic supera l'1,9% anual.

Aquest creixement està canviant les balances de població per continents. Mentre que a mitjan anys noranta del segle passat, Europa i Àfrica tenien gairebé el mateix nombre de milions d'habitants, 728 i 719 respectivament (Smith, 2005), segons les projeccions de les Nacions Unides l'any 2050 Àfrica tindrà 1.800 milions d'habitants i Europa menys de 650 milions.

Una de les causes d'aquesta explosió demogràfica es troba en la persistència de patrons seculars de procreació en un moment que el desenvolupament de la medicina moderna i les campanyes de vacunació massiva per prevenir malalties infeccioses s'han estès notablement i han aconseguit fer baixar les xifres de mortalitat en general i de mortalitat infantil en particular.

Però les economies d'aquests països no creixen al mateix ritme que la seva població. A les zones rurals augmenta la pressió sobre els recursos fins a límits insostenibles, i a les zones urbanes es creen bosses de pobresa davant de la impossibilitat de les ciutats d'oferir unes condicions de treball i una vida dignes per a tothom.

Malgrat això, aquest creixement després dels anys noranta s'està suavitzant pràcticament en tots els països africans. Aquesta desaceleració ja és perceptible en els països del litoral mediterrani africà, i segueix un esquema bastant universal de desenvolupament i de patrons demogràfics més urbans.

L'estancament demogràfic dels països de l'Est

Així, mentre que el factor de creixement demogràfic és clau en els països africans, no ho és en els països de l'Est, que tenen un estancament en el creixement de la seva població.

Després de l'enfonsament del bloc soviètic, els països de l'Europa oriental van patir una davallada dels seus sistemes econòmics i polítics, que es va traduir en un increment de la mortalitat i una disminució de la natalitat que els va acostar a patrons similars als de l'Europa occidental. L'inexistent creixement natural de la població, sumat al fet que aquests països han estat emissors d'emigrants cap a altres països europeus veïns –emigració ocasionada en gran mesura per l'atur i les diferències dels nivells econòmics entre països– i a l'absència d'immigració procedent de tercers països els ha portat a l'estancament i, de vegades, fins i tot al decreixement de la seva població.

que presentem és la que estima la Central Intelligence Agency (CIA), per al 2008.

Un continent jove en contrast amb una Europa envellida

Com es pot observar en la taula 18, no tan sols la població dels països africans està augmentant i genera la consegüent pressió demogràfica sobre el territori i els recursos, sinó que la proporció de població menor de quinze anys en aquests països és molt superior als actuals percentatges europeus. Així, al Marroc un 30% de la població és menor de quinze anys, i aquesta proporció encara augmenta més en els països subsaharians, on podem veure com la població menor de quinze anys es troba entre el 39% de Ghana i el 47% de Mali.

Sovint aquests percentatges disminueixen de manera proporcional a l'augment de l'índex de desenvolupament humà i, sobretot, al creixement urbà del país.

Taula 18.

Població menor de quinze anys per països, 2005

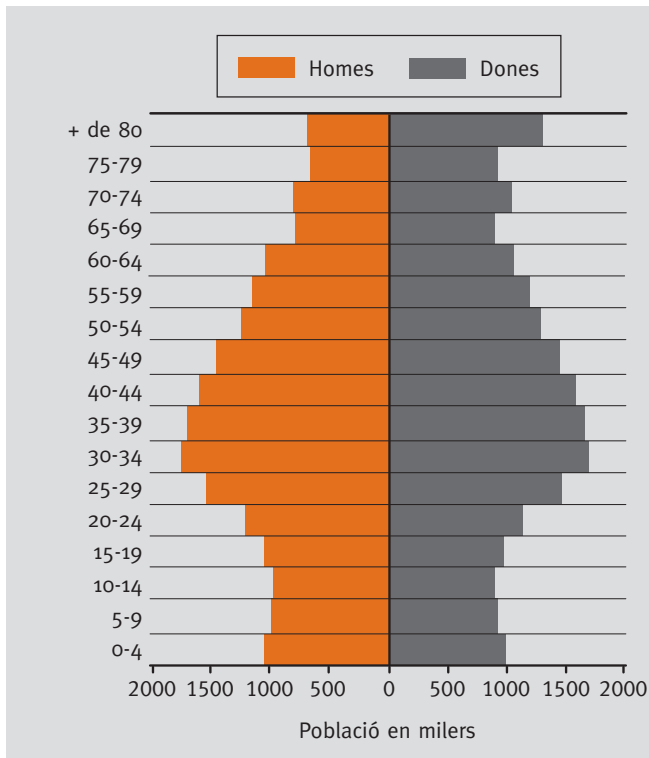
País	Població < 15 anys (%)
Espanya	14,4%
Eslovàquia	16,8%
Bulgària	13,8%
Romania	15,7%
Marroc	30,3%
Ghana	39,0%
Senegal	42,2%
Costa d'Ivori	41,7%
Mali	47,7%
Libèria	44% ²⁷

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*. Elaboració pròpia.

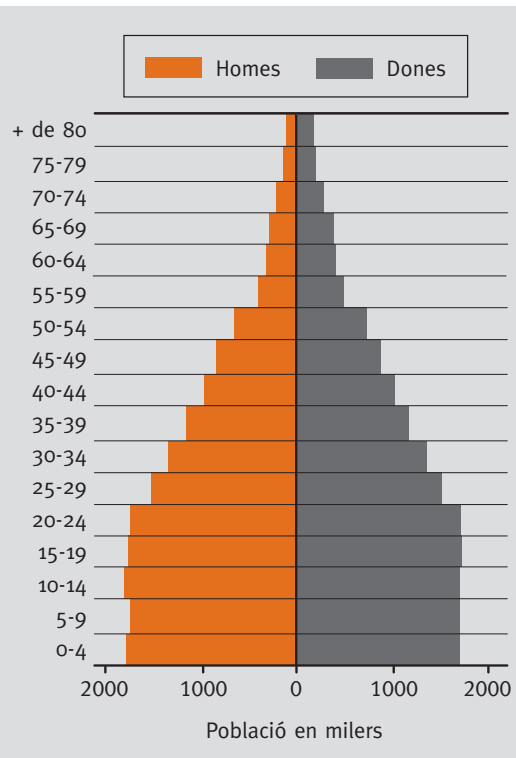
Si es mantenen les pautes actuals, aquest creixement de població, i sobretot el de les seves generacions més joves, fa preveure que la immigració procedent d'aquests països no s'aturarà, encara que es pot reduir per les diferents conjuntures econòmiques i polítiques en els propers anys, com tampoc no ho farà l'arribada dels i les MMNA. Una mostra d'aquests diferents comportaments demogràfics entre el nord i el sud són les piràmides de població d'aquests països. Podem comparar les piràmides de població espanyola i romanesa, exemples d'una Europa envellida, i les joves piràmides dels països d'origen dels menors africans. Així doncs, la immigració de persones joves constitueix una necessitat per al creixement econòmic de molts països europeus i per al manteniment del seu estat de protecció social basat en les aportacions de la població treballadora.

27 L'Informe de Desenvolupament Humà 2007/2008 no proporciona dades sobre el percentatge de menors de quinze anys de Libèria, el percentatge que presentem és la que estima la Central Intelligence Agency (CIA), per al 2008.

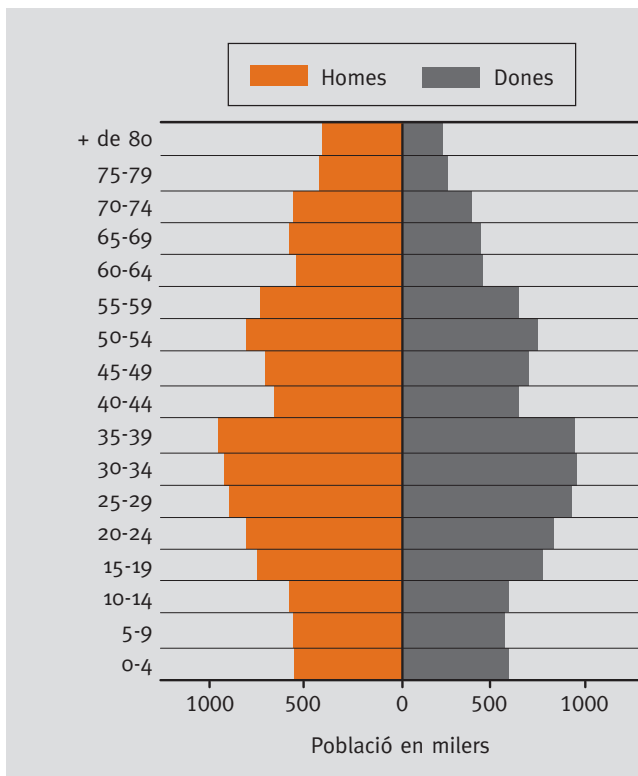
Gràfic 14.
Piràmide de població d'Espanya, 2007

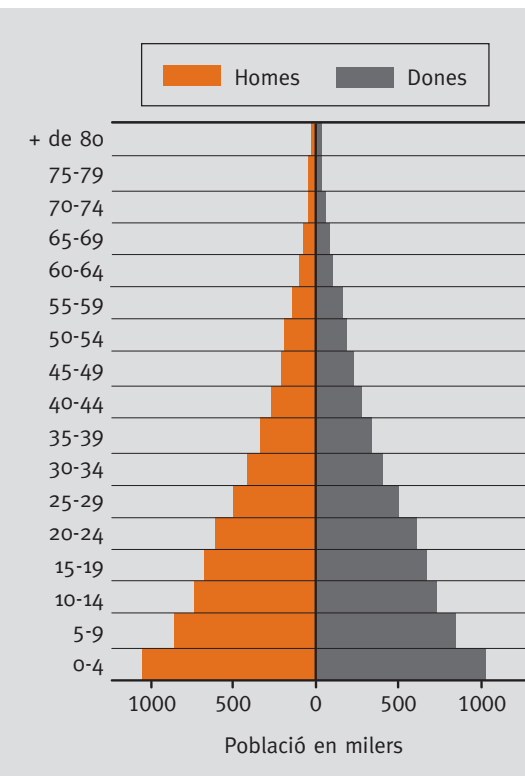
Gràfic 15.
Piràmide de població del Marroc, 2007

Gràfic 16.
Piràmide de població de Romania, 2007

Gràfic 17.
Piràmide de població de Senegal, 2007

Font: U.S. Census Bureau, International Data Base, 2008.
Elaboració pròpia.

El creixement urbà

Segons l'ONU, per primera vegada a la història de la humanitat l'any 2008 més de la meitat de la població viu en zones urbanes (UNFPA, 2007). Les ciutats poden concentrar bosses de pobresa, però també representen per a molta gent al món la millor esperança per sortir-ne i millorar la seva situació personal.

Malgrat que en les darreres dècades el creixement urbà ha estat un fenomen mundial important, a l'Àfrica aquest canvi ha estat molt més accelerat que en altres continents. L'any 1900 l'Àfrica era el continent menys urbanitzat, amb només un 3% de la població en les zones urbanes (Smith, 2005); el 1950 eren ja dinou milions d'africans els que vivien a les ciutats, i l'any 2000 van arribar a ser dos-cents nou milions, i les previsions són que aquesta xifra continuï augmentant en les properes dècades.

Tenim l'exemple de la ciutat de Bamako (Mali), de la qual procedeix un dels menors, que té el ritme de creixement urbà més elevat d'Àfrica i el sisè al món,²⁸ amb un percentatge de creixement del 4,45% anual.

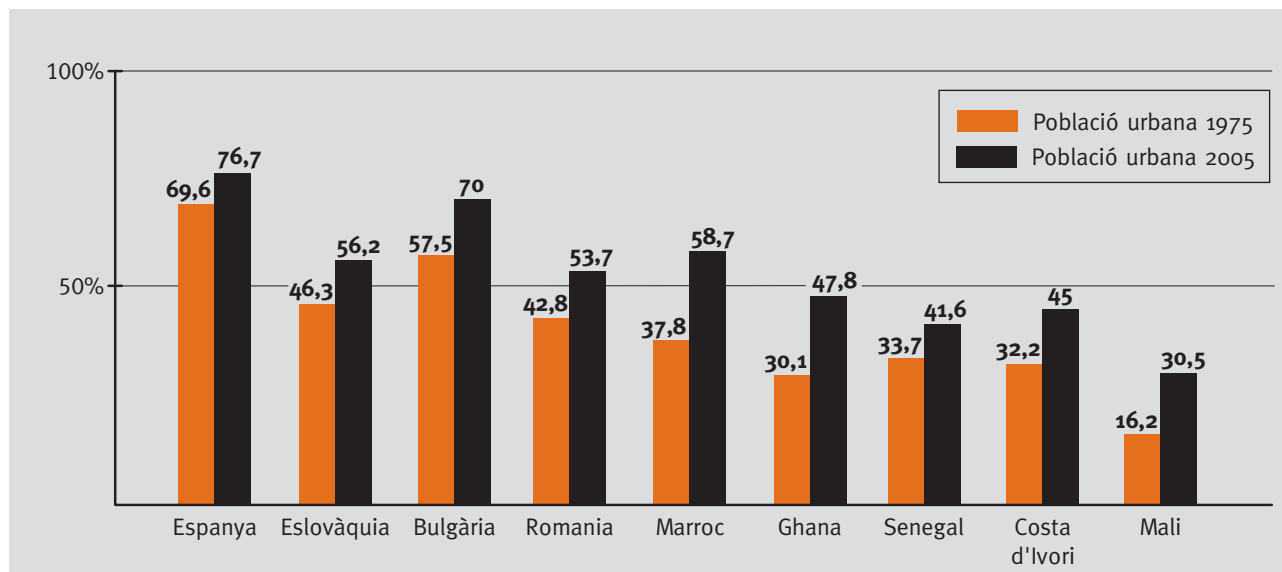
Al continent africà, el creixement de la població urbana és en part fruit de l'èxode de les poblacions rurals a les ciutats. Els motius que han generat aquestes migracions han estat diversos.

D'una banda, com ja hem dit, el creixement de la població en general ha fet augmentar la pressió sobre els recursos naturals. L'agricultura en aquests països és de subsistència, molt poc tecnificada i depèn sovint de les pluges. Quan augmenta la població no sempre és fàcil o possible augmentar la producció agrícola; la sobreexplotació dels recursos esdevé insostenible i es produeix sovint una emigració cap a les ciutats. De l'altra, s'emigra a les ciutats a la recerca d'unes condicions de vida millors, de feina que ajudi a millorar econòmicament, d'una major facilitat per aconseguir l'accés als principals recursos públics, com el sistema educatiu i sanitari, en general molt més desenvolupats a les zones urbanes, o a altres recursos, com ara l'aigua i l'electricitat. A més, en situacions de conflicte o d'inestabilitat s'emigra a les ciutats buscant més seguretat ja que les zones rurals són àmbits més vulnerables.

28 «World's fastest growing cities and urban areas from 2006 to 2020» a: http://www.citymayors.com/statistics/urban_growth1.html (consultat 26/06/2008)

Gràfic 18.

Població urbana el 1975 i el 2005 (% del total)²⁹

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*.
Elaboració pròpia.

La major emigració africana de les zones rurals a les urbanes es va produir entre el 1950 i el 1980, i encara que aquest creixement urbà ha disminuït, no s'ha aturat, tant per l'arribada de noves poblacions rurals com pel mateix creixement natural de la població urbana, encara que que un cop les poblacions rurals s'estableixen a les ciutats l'índex de natalitat a poc a poc comença a decreixer.

En el cas dels països de l'Europa oriental, els seus índexs de població urbana fa trenta anys eren molt més baixos que els dels països de l'Europa occidental i encara actualment hi ha una menor proporció de persones que viuen en zones urbanes. Romania, per exemple, és un dels països europeus amb una població rural més alta. Però en aquests darrers anys les distàncies entre l'Europa occidental i l'oriental també s'han escurçat en aquest sentit.

Taula 19.

Població urbana (2007) i taxa anual de creixement urbà estimada (2005-2010)

País	Població urbana el 2007 (%)	Taxa anual de creixement de la població urbana 2005-2010 (%)
Espanya	77	0,6
Eslovàquia	56	0,2
Bulgària	71	-0,4
Romania	54	0,0
Marroc	60	2,5
Ghana	49	3,4
Costa d'Ivori	46	2,7
Senegal	42	2,9
Mali	32	4,7
Libèria	60	4,1

Font: Informe UNFPA (2008). *Estado de la población mundial 2007*.
Elaboració pròpia.

²⁹ L'Informe de Desenvolupament Humà 2007/2008 no disposa de dades sobre el percentatge de població urbana de Libèria i per tant hem exclòs el país d'aquest gràfic.

LA SITUACIÓ SOCIOECONÒMICA

El grau de desenvolupament humà

El primer que cal destacar, i creiem que és també un factor clau en el fet migratori, és la gran distància existent entre els índexs de desenvolupament humà (IDH)³⁰ dels països emissors respecte al país receptor, com es pot observar a la taula 20.

Taula 20.

Classificació dels països segons el seu índex de desenvolupament humà, 2005

Nivell de desenvolupament	País	Classificació segons IDH	Valor de l'IDH	Àrea geogràfica
Desenvolupament humà alt	Espanya	13	0,95	Europa occidental
	Eslovàquia	42	0,86	
	Bulgària	53	0,82	Europa de l'Est
Desenvolupament humà mitjà	Romania	60	0,81	
Desenvolupament humà mitjà	Marroc	126	0,65	Magrib
	Ghana	135	0,55	
Desenvolupament humà baix	Senegal	156	0,49	Àfrica occidental
	Costa d'Ivori	166	0,43	
	Mali	173	0,38	
	Libèria	No classificat ³¹		

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*.
Elaboració pròpia.

Si classifiquem els països emissors segons el seu IDH es poden agrupar en:

- Països emissors amb un índex de desenvolupament alt (a partir de 0,80). Els tres països de l'Europa de l'Est: Eslovàquia, Bulgària i Romania, que ocupen els llocs 42, 53 i 60, respectivament. Malgrat que estan classificats com a països amb un índex de desenvolupament alt es troben lluny del tretzè lloc que ocupa l'Estat espanyol. I, per exemple, en el cas de Romania, és un dels països europeus amb un IDH més baix, només seguit per Bòsnia i Hercegovina, Albània i Macedònia.
- Països emissors amb un índex de desenvolupament mitjà (entre 0,50 i 0,80). El Marroc, de la zona del Magrib, que ocupa el lloc 126 i un país de l'Àfrica occidental, Ghana, que ocupa el lloc 135.

³⁰ L'índex de desenvolupament humà (IDH) és una mesura comparativa basada en una combinació de diferents indicadors: l'esperança de vida, l'alfabetisme i l'educació, que es fa servir per distingir el grau de desenvolupament i el benestar d'un país, així com per mesurar l'impacte de les polítiques econòmiques en la qualitat de vida de les persones i per conèixer el grau de protecció de la infància. El van desenvolupar l'economista pakistanès Mahbub ul Haq i l'hindú Amartya Sen. Des del 1990 el Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) fa servir aquest índex com a mesura de comparació per als seus informes anuals.

³¹ *L'Informe de Desarrollo Humano 2007/2008* no proporciona dades sobre el PIB de Libèria, la dada que presentem és la que estima la Central Intelligence Agency (CIA), per al 2007.

- Països emissors amb un índex de desenvolupament baix (menys de 0,50). La resta de països de l'Àfrica occidental: el Senegal (en el lloc 156), Costa d'Ivori (en el 166) i Mali (en el 173). Libèria no està classificat en aquest índex per manca d'indicadors suficients, tanmateix els indicadors que sí que es coneixen permeten estimar que es trobaria classificat en aquest bloc, encara que no se'n pugui determinar exactament la posició.

L'Estat receptor, Espanya, ocupa el tretzè lloc segons l'IDH, i és, per tant, un dels països més desenvolupats del món. Malgrat que la distància amb els països de l'Europa de l'Est és inferior relativament a la distància existent amb els països africans, la major proximitat geogràfica d'aquells evidencia més les diferències, encara que siguin menors.

Les desigualtats econòmiques i la pobresa estructural

En els darrers anys, l'economia espanyola s'ha beneficiat d'uns índexs de creixement alts, i ha necessitat per el seu desenvolupament un augment de la mà d'obra disponible. En canvi, les economies dels països d'origen dels menors no han crescut al mateix ritme i no han pogut oferir millores econòmiques a tota la seva població, que a més a més, com ja hem vist, ha crescut de manera exponencial.

En aquest sentit, una dada de referència és el producte interior brut (PIB) per càpita.³² Tots els països emissors, exceptuant Eslovàquia, tenien el 2005 un PIB per càpita inferior als 10.000 \$ anuals, però a més a més, quatre països emissors, tots ells africans, tenien un PIB per càpita inferior als 2.500 \$ anuals. En termes absoluts es pot dir que el PIB per càpita de Mali és el 3,8% del d'Espanya, o si ens fixem en altres casos menys extrems, es pot veure que el PIB per càpita de Ghana, el país subsaharià de la nostra mostra amb un PIB més gran i un IDH millor, és el 9,1% del PIB espanyol.

Les distàncies socioeconòmiques entre l'Europa occidental, en aquest cas Espanya, i els països emissors són altes i estan en els imaginaris de les persones que emigren per motius econòmics, i per tant també en els imaginaris dels menors que emigren.

Encara que en el cas del Marroc o dels països de l'Europa de l'Est la distància econòmica entre els països d'origen i de destí sigui més petita, com hem dit anteriorment fent referència al cas de Romania, la proximitat geogràfica d'aquests països pot fer encara més visibles aquestes diferències. Només cal recordar els pocs quilòmetres de distància que hi ha entre les costes mediterrànies del Marroc i Andalusia.

³² El producte interior brut (PIB) per càpita és la mesura macroeconòmica més important per calibrar la capacitat productiva d'una economia i s'acostuma a fer servir en la comparació del desenvolupament econòmic per països. Calcula el valor monetari de la producció de béns i serveis d'un país durant un any dividit per la seva població. Les seves mancances, però, són que no comptabilitza els béns o serveis fruitos del treball informal i el fet que, en tractar-se d'una mitjana aritmètica, no pot mesurar el nivell de benestar de les persones ni la distribució de la riquesa; però malgrat aquestes limitacions pot proporcionar una idea aproximada a aquestes diferències

Taula 21.**Producte interior brut (PIB) dels països emissors i del país receptor, 2007/2008**

País	PIB per càpita en \$	País	PIB per càpita en \$
Espanya	27.169	Ghana	2.480
Eslovàquia	15.871	Senegal	1.792
Bulgària	9.032	Costa d'Ivori	1.648
Romania	9.060	Mali	1.033
Marroc	4.555	Libèria	400 ³³

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desenvollopament Humà 2007/2008*.
Elaboració pròpia.

A partir del 1989, amb la caiguda del bloc soviètic, l'Europa de l'Est va iniciar un procés de ràpida transició cap a l'economia de mercat, reformant una economia basada en el dirigisme dels estats i en la preeminència del sector públic en els serveis. Aquest procés ha beneficiat alguns sectors, que s'han enriquit amb les possibilitats de la inversió privada, encara que les majors inversions han vingut de tercers països.

Però altres sectors de la població han hagut de patir aquest procés de reestructuració econòmica que va comportar en uns primers moments un fort creixement de l'atur i, sobretot, una baixada progressiva del poder adquisitiu dels sous i un augment de la pobresa, acompanyada de la pèrdua de la protecció social de l'Estat.

A l'Àfrica, una característica de les economies dels països emissors són les grans desigualtats internes. Encara que alguns sectors de la població s'aprofiten i prosperen amb l'explotació dels rics recursos naturals o amb el desenvolupament d'alguns sectors econòmics, la gran majoria de la població segueix sense beneficiar-se'n i amplis sectors de la societat continuen vivint en situacions de pobresa.

Les distàncies econòmiques entre uns sectors de la població i uns altres no tan sols tenen relació amb les diferències de nivell d'ingressos, sinó que afecten tots els àmbits de la vida d'una persona: la nutrició, l'accés al sistema sanitari, l'educació, les condicions de l'habitatge, l'accés als serveis bàsics com el sanejament de l'aigua o l'electricitat, entre altres.

Segons els índexs de pobresa humana³⁴ dels països considerats no desenvolupats, la majoria de països d'origen tenen índexs de pobresa alts i és especialment aguda la pobresa en tres dels països emissors

33 *L'Informe de Desenvollopament Humà 2007/2008* no proporciona dades sobre el PIB de Libèria, el percentatge que presentem és el que estima la Central Intelligence Agency (CIA), per al 2008.

34 L'índex de pobresa humana (IPH) és un indicador social que elabora el PNUD des del 1997 i amb el qual s'intenta mesurar la pobresa o la carestia humana. Així, mentre que l'IDH mesura el progrés general d'un país en el procés d'assolir el desenvolupament humà, l'IPH, en canvi, reflecteix la distribució del progrés així com l'estat de les privacions i mancances que continuen existint. Existeix un índex diferent per als països anomenats industrialitzats i per als que no ho són, ja que les mancances de la població són molt diferents segons les condicions econòmiques i socials; a més, així es rendibilitzen més les dades disponibles respecte a aquells països. L'IPH mesura tres aspectes de la vida de les persones: en primer lloc, la longevitat així com la salut, que es mesura a partir de la probabilitat que es té, en néixer, de no viure fins als quaranta anys; en segon lloc, l'educació, que es mesura a partir de la taxa d'analfabetisme dels adults i, en tercer lloc, el nivell de vida digna, que es mesura a partir del percentatge de la població que no té un accés sostenible a una font d'aigua millorada i el percentatge d'infants amb un pes insuficient per la seva edat.

de l'Àfrica occidental: Costa d'Ivori, el Senegal, i Mali (que ocupa el penúltim lloc en aquesta llista), al qual podríem afegir Libèria,³⁵ d'on procedeix el 45% dels i les MMNA.

Taula 22.

Classificació dels països emissors segons el seu IPH entre 108 països, 2005

País	Lloc
Ghana	65
Marroc	68
Costa d'Ivori	92
Senegal	97
Mali	107

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*.
Elaboració pròpia.

Les disparitats d'ingressos entre diferents zones, o en el si d'una mateixa regió i entre països, sumat a unes economies que no acaben de prosperar i el creixement econòmic de les quals no beneficia tota la població, és una de les causes identificades que motiven l'emigració tant interna com internacional. Totes aquestes causes socioeconòmiques i ambientals han estat identificades per les teories sobre les migracions com a factors d'expulsió (*push factors*) dels països d'origen.

Els i les MMNA no són més que una part d'aquest fenomen més general. Molts d'aquests menors perceben l'Europa occidental com un lloc on poden realitzar els seus somnis de millora social, que no creuen que sigui possible desenvolupar en els països on han nascut; serien, segons aquestes mateixes teories de les migracions, els factors d'atracció (*pull factors*) dels països de destí.

Les situacions de conflicte

Un altre factor important en alguns dels països d'origen o en algunes regions de procedència d'aquests menors és la situació de conflicte o de violència en la qual es troben o per la qual han passat en els darrers anys. En la nostra mostra, el 7,5% dels MMNA procedeix d'aquestes zones: són els i les MMNA de Libèria i de la regió senegalesa de la Casamance.

Entre el 1989 i el 2003 Libèria va patir dues guerres civils. Aquests gairebé quinze anys de conflicte han tingut com a conseqüència l'aniquilament de la seva economia i el greu empitjorament del benestar i les condicions de vida de la població, especialment els sectors més vulnerables com ara les dones i infants. A més a més, el conflicte ha ocasionat la mort d'unes cent cinquanta mil persones i el desplaçament de centenars de milers més. El conflicte té l'origen en l'intent de diferents grups

³⁵ Malgrat que Libèria no està classificada en el llistat de països pel seu IPH, algunes fonts com *Acción Humanitaria de UNICEF. Informe 2008* (UNICEF, 2008) ens diuen que dos-cents mil infants a Libèria pateixen alguna mena de desnutrició aguda, que una de cada quatre mares mor com a conseqüència del part, menys del 15% de la població té accés a serveis bàsics de salut, que les principals causes de la mort d'infants i dones són malalties que fàcilment es poden preveure i que només el 32% de la població total té accés a l'aigua potable.

armats de controlar les matèries primeres del país: la fusta, el cautxú i sobretot els diamants. La proliferació d'aquestes diverses forces ha ocasionat un enfrontament caòtic en què sovint es practicava una guerra de tots contra tots. Fins i tot la suposada força de manteniment de la pau, l'ECOMOG, es va convertir en una facció opositora més dins del conflicte. Un dels grans drames d'aquest conflicte ha estat que milers de joves es van habituar a fer de l'ús de les armes un mitjà de vida.

La Sonia, la menor liberiana, va patir en la seva pròpia pell i en la de la seva família el conflicte. Quan ella tenia uns vuit anys, cinc homes armats van entrar a casa seva i ella va fugir al bosc; l'esfereïdor relat de la menor rememora com per tot arreu veia gent morta. Un cop al bosc, tres homes la van trobar i la van violar. Finalment, un home la va recollir i la va cuidar, encara que la va acabar lliurant a un home blanc de la capital que la va mantenir tancada en un pis fins als setze anys, quan la va enviar a Londres. Encara ara la menor desconeix què els va passar, a la seva família, i si va sobreviure algú o no.

Estuve viendo la tele con mi mamá, mi papá, mi hermano. No sé qué me fui a coger, no sé, como si supiera que tenía que salir de allí. Me fui a la habitación y lo siguiente que oigo es: "¡Callaos!", chillaron, y me fui a ver qué estaba pasando y había cinco hombres con pistola, y mi madre estaba en el suelo, "¿dónde está el hacha?" Y me fui debajo de la cama, y lo siguiente oí disparos. Y cuando oí disparar me fui por la ventana, me escapé y estaba corriendo y vi gente en el suelo. Corrí pero no había nadie que pudiera ayudar, y lo siguiente que me encontré, estaba en el bosque, y me encontré con tres hombres. Y me violaron ellos. [...] Yo era una niña, tenía ocho años, y me violaron.
(Sonia, Libèria, 30/07/2007)

La Casamance és la regió més al sud del Senegal, separada geogràficament de la resta del país per Gàmbia. Entre el 1982 i el 1999, en aquesta regió es va produir un conflicte armat entre les forces militars senegaleses i el Moviment de les Forces Democràtiques de la Casamance, moviment que va catalitzar el descontentament social i polític de la població de la zona, i que reclamava la independència de la regió com a solució. El 1999 es va signar la pau i l'estabilitat va tornar a la regió, però el conflicte va deixar milers de morts i desapareguts, i extenses regions impracticables per la presència de mines antipersona encara enterrades. La pau segueix sent fràgil i la inestabilitat perdura a la frontera amb Guinea-Bissau.

L'Abdou, de la Casamance, explica que la guerra va afectar el seu poble i un dia, quan anava amb un amic seu cap a l'escola, l'amic va trepitjar una mina i va morir, fet que el va fer reflexionar, tal com diu en el relat, sobre què li hauria pogut passar a ell.

El pare de dos altres menors senegalesos, en Mahamadou i l'Mbaye, així com un germà del segon, van morir en l'accident del vaixell *Le Diola*,³⁶ quan feien el trajecte de Dakar a Ziguinchor (Casamance) per anar a treballar a la pesca. Malgrat que va ser un accident, nombroses veus a la Casamance van acusar el govern de negligència i d'abandonament de la regió de la Casamance, que va tenir com a tràgica expressió aquest accident.

36 El 26 de setembre de 2002 es va enfonsar el vaixell *Le Diola* que feia la línia entre Dakar i Ziguinchor. Va ser la pitjor tragèdia marítima que ha viscut el Senegal. S'estima que hi van morir 1.863 persones. La investigació oficial va determinar que l'accident havia estat producte de la negligència i la inestabilitat del transbordador a causa de la sobrecàrrega de passatgers, ja que duïa més de dues mil persones, quan només tenia capacitat per a cinc-cents cinquanta. Dos ministres van dimitir i es van pagar indemnitzacions als familiars de les víctimes, i fins i tot es diu que es van concedir visats per emigrar a familiars de víctimes del naufragi.

EL CONTEXT DE PARTIDA

Les poblacions de procedència dels menors

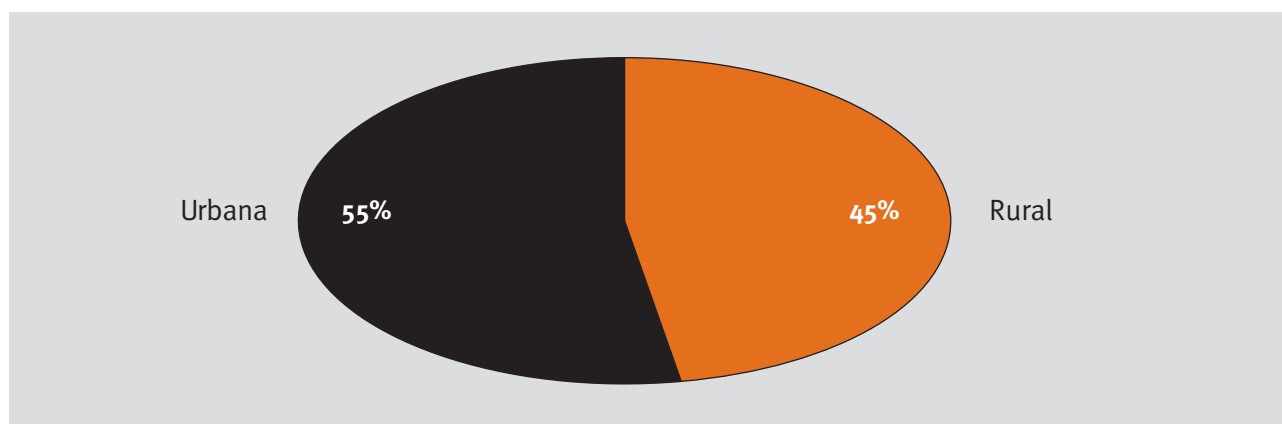
Un factor clau per entendre els contextos d'origen dels i les MMNA és el tipus de població de procedència en el binomi rural/urbà.

No hi ha un criteri unànime per definir què és una ciutat i que aquesta definició sigui aplicable a contextos del món molt diversos, a més de la dificultat que hi ha per establir els límits entre les ciutats i les seves àrees d'influència. Aquí hem considerat que una ciutat és una població gran amb predomini del sector terciari i en què menys d'un 25% de la població es dedica al sector primari, encara que els límits en els països subsaharians poden ser molt subtils i discutibles.

En la nostra mostra, gairebé la meitat (45%) dels MMNA procedeixen de zones rurals i una mica més de la meitat (55%) de zones urbanes, tal i com es pot veure en el gràfic 19.

Gràfic 19.

Tipus de procedència (urbana/rural) dels i les MMNA entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA de Catalunya, 2008.

Però aquesta proporció tan igualitària no es reproduïx de la mateixa manera ni per països, ni per sexes.

Entre els menors marroquins entrevistats hi ha una preponderància dels MMNA de zones urbanes (74%) en detriment de les zones rurals (26%). Però abans de llegir aquestes dades, cal recordar, com explicàvem en la metodologia, que aquesta mostra no pretén ser del tot representativa, sinó que és una mostra estratègica. Es va fer un esforç especial per trobar i entrevistar menors procedents d'altres zones i poblacions que no haguessin estat ja estudiats en altres estudis, com els MMNA de la ciutat de Tànger. Per tant, pot ser que en aquesta mostra els menors de la ciutat de Tànger hi estiguin sobre-representats.

Tots els orígens rurals corresponen a menors que procedeixen de les regions del sud del país. Totes les noies marroquines vénen de zones urbanes: Tànger, Tetuan, Larache i Casablanca. En canvi, entre els nois trobem una part del col·lectiu provinent de zones rurals, concretament a la nostra mostra el 38% dels marroquins barons.

Taula 23.

Poblacions i regions d'origen dels i les MMNA marroquins entrevistats

Zones	Regions	Municipi	Núm. de MMNA	Núm.	(%)
NORD	Tànger-Tetuan	Tànger	10	13	68,4
		Larache	2		
		Tetuan	1		
CENTRE	Gran Casablanca	Casablanca	1	1	5,2
SUD	Marràqueix-Tensift-El Haouz	El Kelaa-des-Skanha	2	5	26,3
		Poble proper a Marràqueix	1		
		Goulima	1		
		Zagora	1		
Total Marroc			19	100	

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Entre els i les MMNA procedents de l'Àfrica subsahariana predominen els menors procedents d'àmbits rurals (67%) sobre els que provenen d'àmbits urbans (33%). Per països, la majoria de senegalesos (el 78%) prové d'una població rural, i només el 22% de ciutats, però ciutats relativament petites com Tambacounda i M'bour. Dels malians, un prové de la capital del país, Bamako, i la resta, de poblacions petites i rurals. Quant a la resta de MMNA, el menor ghanès procedeix de Kumasi, la segona ciutat de Ghana; la menor ivoriana d'Abidjan, la ciutat més gran del país, i la menor liberiana d'una població rural.

Entre les menors de l'Europa de l'Est, la meitat prové de ciutats i l'altra meitat de zones rurals: la menor búlgara procedeix de la ciutat de Veliko Turnovo; de les menors eslovaques una ve de la ciutat industrial de Navodari i l'altra d'un poble petit; pel que fa a les menors romaneses, dues procedeixen de zones rurals i la tercera de la ciutat Pitesti, prop de Bucarest.

Pero yo soy de un pueblo pequeñito. Es igual casi como es Lloret, hay montañas y un río muy grande. Hay medio de pueblo que son gitanos, hay medio que son rumanos.
(Gina, Romania, 10/06/2007).

Així que, tot i que el fenomen dels menors MMNA va tenir una primera fase en la qual la majoria procedia de ciutats, principalment del nord del Marroc, amb el temps han aparegut altres perfils de menors i les seves procedències s'han fet més heterogènies, tant per l'augment del nombre de països emissors com de les regions emissores dins dels mateixos països. Així, les regions rurals del sud del Marroc també "emetem" menors, com altres zones rurals de països que tenen molt de contacte amb el fenomen migratori, com ara el Senegal, Mali o les zones rurals d'alguns països de l'est d'Europa.

El barri i l'habitatge

A l'Àfrica, una de les dificultats que han sorgit amb el creixement ràpid i desordenat de les ciutats ha estat la incapacitat dels estats per gestionar aquest creixement i abastir amb els serveis bàsics tots els habitants. A moltes ciutats, a causa de la inexistència de prou habitatges per a tothom, es basteixen barris perifèrics, molt sovint suburbis, en molts casos amb habitatges d'autoconstrucció que poden generar barris sencers de barraques.

En el cas del Marroc, trobem un exemple ben estudiat de la relació dels MMNA amb els barris sorgits del creixement urbanístic de Tànger a la tesi de Quiroga (2003). El creixement de la ciutat de Tànger, amb població provinent de zones rurals, es produeix entre el 1971 i el 1981; per tal que la ciutat pogués absorbir tanta gent va haver de créixer des del centre cap a la perifèria. D'aquesta manera van néixer i créixer, sense ordenament urbanístic, a partir de diferents onades migratòries, diversos barris populars. Les famílies d'alguns dels MMNA originaris de la ciutat de Tànger són d'altres zones del país, van viure una primera migració del camp a la ciutat i es van instal·lar en alguns d'aquests barris. Aquesta situació es pot observar en els relats dels menors, quan ens parlen dels seus barris d'origen i sobretot dels seus habitatges.

Molts dels MMNA marroquins, especialment els que procedeixen de les ciutats, resideixen en habitatges petits, de dues o tres habitacions, on han de residir famílies, algunes de les quals, com ja hem vist, són força nombroses. D'aquests habitatges, n'hi ha que són llogats però també moltes famílies tenen un pis de propietat, ja que al Marroc existeix una gran tradició de tinença privada de la llar, superior a altres països de la regió.

La majoria de cases de les zones urbanes disposen de tots els serveis bàsics (electricitat i aigua corrent), encara que trobem algun cas, com la família del Mhamed, que viu en una casa sense cuina i la mare del qual ha de cuinar a la casa del costat.

En canvi els MMNA procedents de les zones del sud del Marroc, més rurals, acostumen a viure en cases més grans, la majoria de propietat. Però tot i així, és més habitual trobar-se amb habitatges com el d'Abdelkarim de Zagora o Ayoub de El-Keela, que viuen en cases sense llum ni aigua corrent.

Entre els subsaharians, els habitatges familiars acostumen a ser més grans, perquè sovint són cases rurals amb moltes habitacions, on viu una família nombrosa i sovint polígama; però igual que en les cases rurals marroquines, en trobem algunes que no disposen de serveis bàsics, com la de l'Abdou, del Senegal, que és d'un petit poble casamancès; la casa de la seva família no té llum i l'aigua prové del pou del poble, un cas molt semblant al de l'Issa, de Mali.

Vivía en una casa muy grande, de diez habitaciones, una sola planta: comedor, cocina los baños, pero no igual que baños de España, diferentes. [...] La casa no tenía agua. Luz sí. [...] El agua se va buscar, no sé cómo se dice... con cubos, de un pozo, estaba un poco lejos, veinte minutos andando. (Issa, Mali, 18/5/2007)

Només trobem un cas, el de la menor de Costa d'Ivori, que viu a una casa d'un nivell socioeconòmic més alt, en un barri que ella mateixa descriu com de classe alta, on hi ha les cases dels altres directius de l'empresa en la qual el pare treballa.

Quant als habitatges de les menors de l'Europa de l'Est, en sabem poc. La majoria viu en els pisos i les cases familiars, sovint de propietat, de classe treballadora, exceptuant la Nàdia, de Romania que viu en una casa rural que funciona com una petita granja amb animals.

Mi casa está en el campo, es una casa pero no como las de aquí, ¿entiende? Tenemos gallinas, vacas y un burro. (Nàdia, Romania, 20/6/2007)

Les seves famílies

COMPOSICIÓ FAMILIAR I RESIDÈNCIA D'ORIGEN

Les formes familiars han seguit un procés de transformació en els darrers anys. Els processos d'urbanització i l'emigració del camp a la ciutat han ajudat a accelerar aquestes transformacions. Malgrat això, la família continua essent, en la majoria de circumstàncies, la base i el nucli de la vida social, la unitat de residència i sovint la unitat econòmica; en moltes ocasions només la solidaritat entre els membres de la família fa possible la supervivència del grup.

Quan aquest suport i aquesta unitat familiar s'esquerden o es trenquen, aquest fet pot ocasionar que el menor o la menor es trobi sense de xarxa de suport i busqui el seu futur fora del grup familiar.

En el model tradicional de família marroquina és el pare qui té l'autoritat familiar, que es transmet per via masculina. L'espai públic es reserva als homes i ells són els responsables de treballar per abastir la seva família. El lloc reservat a les dones es circumscriu a l'espai domèstic i la seva funció principal és la cura dels fills i del marit.

Però, com veurem a continuació, són molts els casos en què els caps de família es veuen afectats per la malaltia, la jubilació, la impossibilitat de trobar feina o la mort, fets que forcen una transformació més gran d'aquestes famílies, que sovint passa per una redistribució dels antics rols i per la incorporació de les dones al món del treball.

A més d'aquestes transformacions, que d'alguna manera estan obligades per les circumstàncies, es percep un canvi més profund en la societat i el model de família, amb la coexistència de formes pròpies de la família nuclear i de la família extensa, la disminució del nombre de fills per dona, la lenta millora del nivell d'escolarització de les dones, l'endarreriment de l'edat del matrimoni i la incorporació de les dones al món del treball i a l'esfera pública.

També en moltes famílies subsaharianes, si és que aquesta generalització té algun sentit, s'han produït transformacions similars. L'autoritat familiar també acostuma a ser en mans dels homes, però és molt més present el paper de les dones en l'esfera pública. En molts països de l'Àfrica subsahariana les

dones són les encarregades de la cura de la família, però compaginen aquestes tasques amb altres activitats laborals, des de les feines agrícoles fins al petit comerç.

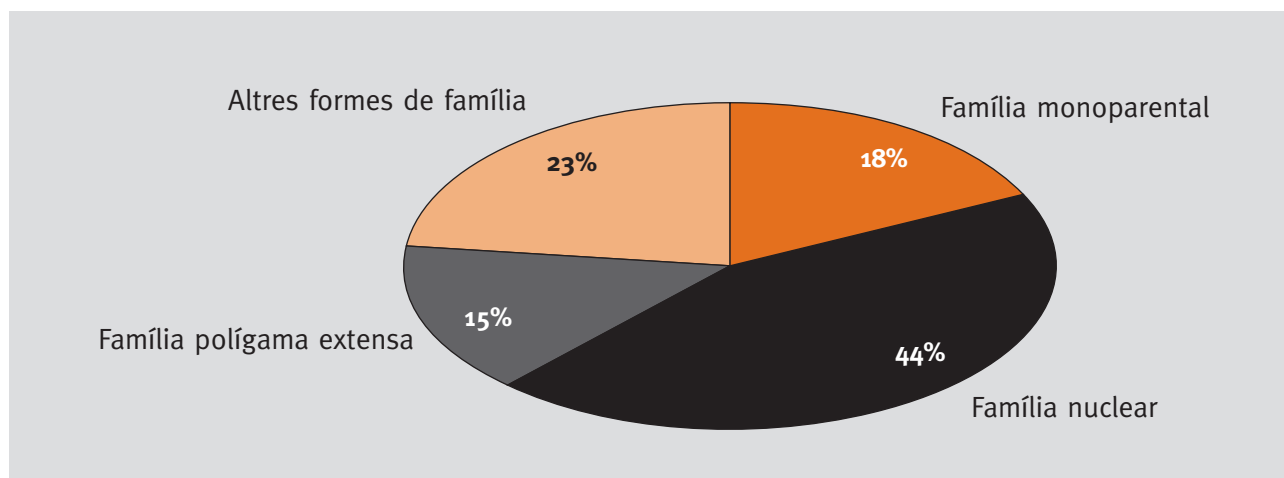
Les famílies de l'Europa de l'Est també han sofert transformacions, com la reducció del nombre de fills o la millora del nivell d'estudis dels fills, però la característica que sobresurt en la nostra mostra és l'existència d'un alt percentatge de famílies que s'han trencat, de famílies d'alguna manera desestrucurades i famílies monoparentals.

El pare i la mare

Entre els i les MMNA de Catalunya podem trobar una gran variabilitat de formes de família, tant per raons socioculturals d'origen (les diferents formes de famílies existents a cada societat), com per les circumstàncies en què cada família s'ha trobat, des de la defunció d'algun dels seus membres a la separació de la parella.

Gràfic 20.

Tipus de famílies dels i les MMNA entrevistats, 2008

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Si considerem la família nuclear com aquella que està formada per una unitat marital monògama i la seva descendència soltera, es pot dir que la família nuclear és la forma preponderant entre les famílies dels i de les MMNA, però tot i això només podem considerar com a famílies pròpiament nuclears el 44% de les famílies dels menors, i en alguns casos amb certs matisos. D'aquestes famílies nuclears, el 72% està conformat per famílies marroquines, el 17% per africanes subsaharianes i l'11% per famílies de l'Europa de l'Est.

El 18% de les famílies dels menors són polígames, és a dir, que estan formades per una unitat marital polígama (concretament poligínica, perquè en tots els casos són els pares els que tenen més d'una esposa) i els seus descendents solters. Les famílies polígames són en tots els casos de menors pro-

cedents de l'Àfrica subsahariana: els senegalesos Ousmane, Mahamadou, Mbaye, Mor i Bassirou, els malians Issa i Sadio i la liberiana Sonia.

El 15% està conformat per famílies monoparentals, formades per només un dels progenitors i els seus fills. A la nostra mostra, en tots els casos el cap de família és la mare; el pare o bé és mort o bé ha deixat la llar familiar després d'una separació matrimonial. El 71% de les famílies monoparentals són marroquines: les de l'Axabir, el Bilal, el Saïd, l'Asma i la Siham, mentre que la resta són les famílies de les menors de l'Europa de l'Est: la Zora, d'Eslovàquia, i la Lídia, de Romania. Entre els i les MMNA subsaharians no hi ha cap família monoparental.

Finalment, el 23% de les famílies restants està conformat per altres formes de família, en què els menors conviuen amb altres membres de la família, més enllà de la unitat marital i els seus descendents. Podem trobar-hi formes de família diferents:

- Formes de pervivència de la família extensa rural i tradicional africana, en la qual els fills casats de la parella i els seus descendents es queden a viure amb el pare i mare, com és el cas de l'Ayoub, provinent d'una zona rural del Marroc: les seves germanes casades s'han quedat a viure a la llar familiar amb els seus marits i fills.
- Altres famílies en què els menors, a causa de –per exemple– la defunció o la separació d'algun dels progenitors, van a viure amb algun altre membre de la família, com per exemple el senegalès Emelson, orfe de pare i mare, que viu, juntament amb les seves germanes, amb un oncle matern; o també el del senegalès Amadou, orfe de pare i que viu juntament amb la seva mare també amb un oncle matern i la seva família.
- Famílies en què els menors i les menors conviuen amb una nova esposa o espòs del pare o la mare o amb fills de matrimonis anteriors del pare o de la mare, com el cas de l'Abdelkarim, del Marroc, orfe de mare i que viu juntament amb el seu pare i germans amb la nova esposa del pare i els seus fills. O també la Nàdia, de Romania, que conviu amb la nova parella de la mare o la Rosa, de Costa d'Ivori, que va néixer fruit d'una relació extramarital del pare i que viu amb ell i la família de la seva dona legítima.

Si ens fixem en grans àrees geogràfiques, entre les famílies marroquines el 64% conviu en famílies nuclears; el 26% viu en llars monoparentals i el 10% en altres formes de família.

Entre les famílies subsaharianes, el 40% viu en llars polígames, el 33% en llars en què conviu amb altres familiars i el 27% viu en famílies nuclears.

Pel que fa a les famílies de les menors de l'Europa de l'Est, un terç viu en famílies nuclears, un altre terç en llars monògames i un darrer terç conviu en el si d'altres formes familiars.

D'entre els menors i les menors entrevistats, el 27% era orfe de pare o mare ja en el país d'origen. Els menors orfes de pare són els senegalesos Abdou i Amadou, així com l'Axabir i l'Mbaye, que són fills del mateix pare i de diferent mare (ja que el seu pare era polígam); el menor de Mali, Issa: en Kofi, de Ghana, i el Bilal, marroquí. L'Abdelkarim, marroquí, és orfe de mare. L'Emelson, del Senegal, es orfe de pare i mare.

A aquests caldria sumar els casos de la menor liberiana, que no sap si els seus pares són vius o morts, i el cas de dos menors, el marroquí Saïd, el pare del qual va morir quan ell ja era a Catalunya, i el cas del ghanès Kofi, que ja era orfe de pare i que es va assabentar de la mort de la seva mare quan ja era a Catalunya.

A més a més, el 17,5% dels menors i les menors té els pares separats. Només en un cas és un noi, el marroquí Axabir, que té els pares separats. La resta de famílies amb pares separats són les famílies de les noies: dues marroquines, l'Asma i la Siham; i de quatre de les sis MMNA de l'Europa de l'Est, la Sofia, de Bulgària; la Zora, d'Eslovàquia, i les dues romaneses, la Lídia i la Nàdia.

Si ens fixem en les diferències de les famílies segons el sexe del o la MMNA, s'observa que la majoria de menors orfes de pare són nois, en canvi la majoria dels que tenen els pares separats són noies.

Residència d'origen no familiar

El 18% dels MMNA de la mostra ha passat alguna temporada fora de la llar familiar, per diferents motius, abans de començar el seu trajecte migratori. Aquests períodes de residència lluny de la família poden afavorir un primer desarrelament dels i les MMNA dels seus contextos familiars més propers i facilitar el sorgiment de les primeres idees migratòries o poden ser un primer pas en el seu procés migratori.

No és el cas dels menors i les menors marroquins, ja que tots vivien a la llar familiar abans de començar la seva emigració, excepte la Nur, que juntament amb la seva germana va passar uns anys amb una tieta seva a Catalunya, i després la van retornar al seu país, on va passar un temps fins que va decidir per iniciativa pròpia emigrar.

Entre els subsaharians, l'Axabir, del Senegal, va viure a Dakar uns mesos amb uns familiars de la seva mare per assistir a una escola de futbol. El Kofi, de Ghana, no se sap ben bé per què, es va allunyar de la seva família musulmana i se'n va anar a viure uns mesos amb una família cristiana que treballa en l'educació, en una ONG. I la Sonia, de Libèria, és un cas bastant diferent, perquè com ja hem explicat va haver de fugir de casa quan tenia uns vuit anys quan un grup armat va atacar la família. Després d'algunes desventures va anar a parar a casa d'un home blanc que la va acollir a Monròvia però la va mantenir tancada durant anys en una habitació sense poder-ne sortir.

Quatre de les sis MMNA de l'Europa de l'Est han viscut llargues temporades fora de la casa familiar. La Sofia, de Bulgària, va fugir de la llar familiar quan el nou company de la seva mare intenta abusar-ne; se'n va anar a casa d'un oncle matern durant deu mesos, però també hi va tenir conflictes i se'n va anar a viure amb un germà més gran i finalment es va prometre amb un noi d'ètnia gitana i se'n va anar a viure amb la família d'ell. Una història similar és la de la Nàdia, de Romania, que també va fugir de casa pels abusos sexuals del seu padrastre i es va refugiar a casa d'una amiga. El seu pare al cap d'un temps va tornar a la llar familiar però la Nàdia va estar-s'hi poc, ja que se'n va anar a viure amb la seva parella, parella que, com ella mateixa diu, es va buscar per poder marxar de casa. També la Lídia i la Gina, de Romania, se'n van anar a viure amb les seves parelles sentimentals, encara que la Lídia quan es va quedar embarassada va trencar amb la parella i va tornar a la llar familiar per tenir-hi el fill.

Els germans i les germanes

Com es pot observar en el gràfic 21, el nombre de germans i germanes dels i les MMNA varia en funció de si es consideren els germans i germanes només del mateix pare i mare o si es considerem tots els germans i germanes, independentment de si només ho són per part d'un dels progenitors. La mitjana de germans per família en el primer cas és de 5, mentre que en el segon cas pujaria fins a 6,6.

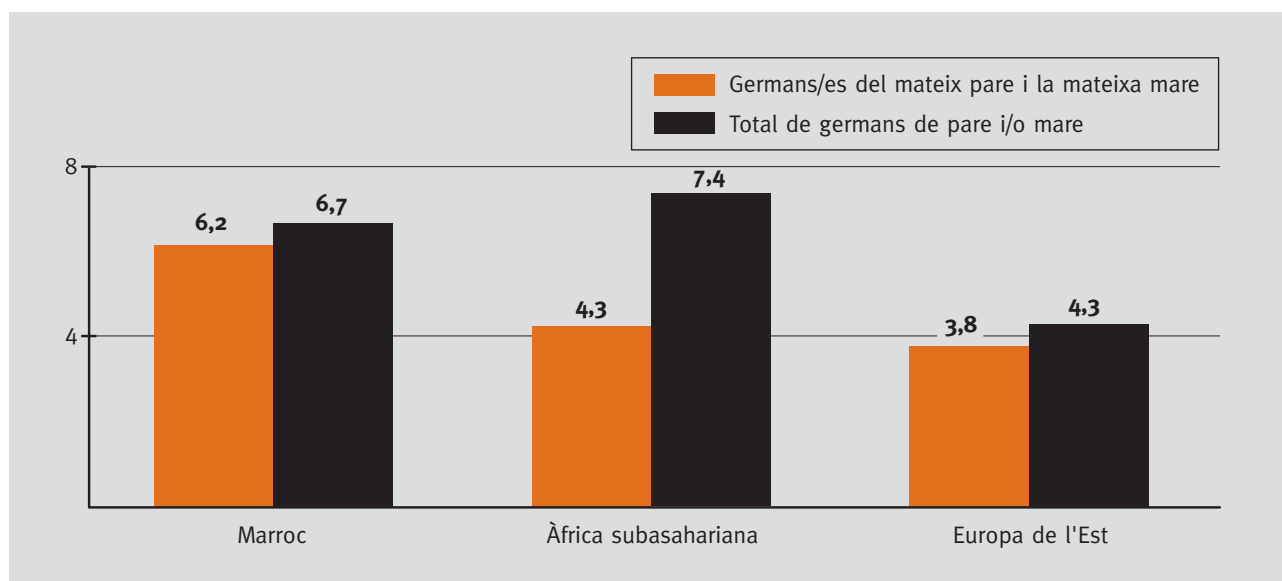
Si observem el nombre de fills de cada família per grans àrees geogràfiques veiem com la mitjana de fills entre les famílies del Marroc és de 6,2 (fills del mateix pare i la mateixa mare) o de 6,8 (si considerem, a més a més, els fills i les filles de només un dels progenitors).

Entre les famílies subsaharianes el nombre de fills varia d'una mitjana de 4,3 (si només considerem els fills del mateix pare i la mateixa mare) a 7,8 (si considerem tots els fills i filles dels progenitors).

Les famílies de les menors de l'Europa de l'Est tenen entre 3,8 fills (del mateix pare i mare) i 4,5 (si comptem altres fills i filles dels progenitors).

Gràfic 21.

Mitjana de germans i/o germanes dels i les MMNA entrevistats

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Els patrons familiars dels i les MMNA de la mostra indiquen un nombre elevat de fills i filles, i, fins i tot, en alguns casos, quan la família té pocs descendents, com és el cas de l'Abdou, del Senegal, es pot presuposar que el fet d'haver tingut un baix nombre de fills va ser a causa de la mort prematura del pare.

Podem comparar les dades de la nostra mostra amb les dades de fecunditat registrades pel PNUD per països.

Taula 24.**Evolució de les taxes de fecunditat, 1970-1975 i 2000-2005**

País	Taxa de fecunditat total 1970-1975	Taxa de fecunditat total 2000-2005
Espanya	2,9	1,3
Eslovàquia	2,5	1,2
Bulgària	2,2	1,3
Romania	2,6	1,3
Marroc	6,9	2,5
Ghana	6,7	4,4
Senegal	7	5,2
Costa d'Ivori	7,4	5,1
Mali	7,6	6,7
Libèria		6,8

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*.

Elaboració pròpia.

Segons aquestes dades, la fecunditat ha baixat en tots els països estudiats entre el període 1970-2005; aquest descens és més gran en els països del Magrib, com el Marroc, i no tant en els països subsaharians, ja que la mitjana en tots els països subsaharians estudiats se situa per sobre dels quatre fills per dona.

Tanmateix aquesta baixada de la natalitat no s'acaba d'apreciar en les dades de fecunditat de les famílies dels menors entrevistats, per diferents motius que exposarem a continuació i que tenen relació amb el perfil d'aquestes famílies.

D'una banda, per les edats dels menors, aquests van néixer entremig dels dos períodes ressenyats per aquestes dades, de manera que quan ells nasqueren moltes de les seves famílies encara seguien vells patrons de fecunditat.

D'una altra banda, el descens de la natalitat no afecta de la mateixa manera tots els sectors de la societat, ja que molt sovint les zones rurals continuen mantenint patrons de fecunditat més alts i cal recordar que el 45% dels MMNA de la mostra prové de zones rurals. Però les famílies urbanes provinents de zones rurals i sovint situades en barris perifèrics i depauperats també continuen mantenint patrons de família amb un nombre alt de fills. És el cas dels onze menors que procedeixen de la ciutat de Tànger, que com ja es coneix en altres estudis (Quiroga, 2003), sovint viuen en barris perifèrics i continuen mantenint patrons rurals de fecunditat, ja que moltes d'aquestes famílies han emigrat prèviament de zones rurals a les ciutats.

A més a més, molt sovint quan la família assoleix una millor posició econòmica i social es tendeix a tenir un nombre menor de fills, però a l'Àfrica no sempre es compleixen aquestes regles, ja que per moltes famílies africanes el nombre de fills és un símbol de riquesa, de manera que famílies amb una bona posició econòmica poden tenir un nombre elevat de fills. Però en tot cas, la gran majoria de les famílies dels menors entrevistats pertanyen a famílies de classe baixa o mitja-baixa.

Finalment també sorprèn el nombre elevat de fills i filles de les famílies de l'Europa de l'Est respecte a les mitjanes nacionals que es coneixen. En aquest cas l'alt nombre de fills es deu a la ruralitat d'algunes d'aquestes famílies, sobretot les romaneses, i en un altre cas, el de la menor búlgara, es tracta d'una família d'ètnia gitana, comunitat que té patrons de fecunditat molt més alts que la mitjana del país.

Posició que ocupa el menor o la menor entre els germans

Si la composició de la família i el nombre de germans i germanes és important per conèixer el context d'origen dels menors, un altre dels aspectes clau d'aquest origen familiar en relació amb la migració del menor és la posició que ocupa entre aquests.

- El 27,5% dels i les menors està conformat per primogènits o primogènites. Entre els nois: els marroquins Axabir i Lahcen, els senegalesos Abdou, Ibrahim, Mbaye, Mor i Bassirou. Entre les noies: la Siham, del Marroc; la Sonia, de Libèria, i la Zora i l'Ana, d'Eslovàquia.
- Un altre 12,5%, malgrat que no està conformat per primogènits, és el fill mascle més gran. Són els casos dels senegalesos Ousmane i Amadou, Sadio i Daouda, de Mali, i Kofi, de Ghana.
- Un altre 12,5% dels menors, malgrat que té algun germà mascle més gran, és el noi més gran d'entre els que encara viuen a la llar familiar. Són els casos dels marroquins Mhamed, que té un germà més gran però que no assumeix responsabilitats ja que és drogodependent; de l'Abdelkarim, que té un germà més gran però que viu en una altra ciutat; de l'Ayoub, que és el quart noi però els altres tres germans viuen a Espanya; del Karim, que és el segon però el seu germà gran està casat i ja viu fora, i de l'Emelson, del Senegal, que és el tercer, però dels seus germans més grans un és a Catalunya i l'altre, ja casat, viu amb la seva nova família.

Així docs, segons la posició entre els germans, el 52% dels i les menors es troben en posicions en què poden sentir la responsabilitat de mantenir econòmicament de la família. Aquesta responsabilitat pot ser per ser o bé el fill més gran o bé de el fill mascle més gran, en societats en les quals s'espera que els nois recolzin i fins i tot prenguin el relleu dels pares en el sosteniment econòmic familiar.

Però també la situació inversa, el fet de ser els germans o les germanes més petits, sovint amb els pares ja força grans, pot tenir com a conseqüència que els pares relaxin la disciplina i el control dels menors, com ja apuntava Quiroga (2003), i que aquests se sentin més lliures per emprendre el seu projecte migratori.

- El 20% dels menors és el més petit entre els germans de pare i mare. En aquesta posició s'hi troben dos nois marroquins, el Hamid i l'Abderrahim. Però és sobretot una posició més recurrent en les noies: la marroquina Asma; la Rosa, de Costa d'Ivori, la búlgara Sofia i les romaneses Lídia i Gina.
- Dels menors i les menors restants, el 30%, ocupa altres posicions intermèdies, però la majoria són germans relativament petits en famílies amb molts fills. Per exemple, entre els marroquins, el Fouad, que és el desè de setze germans; en Saïd, que és el penúltim de nou germans; el Rachid, que és el sisè de set germans; i la Nora, que és la sisena de set germans; l'Issa, de Mali, que és el quart d'onze fills de la primera esposa del pare, o la Nàdia, de Romania, que és la tercera de quatre germans.

RELACIONS FAMILIARS

Els conflictes en les relacions familiars no apareixen amb la mateixa freqüència ni de la mateixa manera en les diferents nacionalitats, però la principal diferència en l'aparició o no de conflictes i en la gravetat d'aquests és el fet de ser nois o noies. Si ens fixem en els nois:

- Alguns nois marroquins tenen conflictes amb els seus pares, però encara que vist des de la nostra perspectiva algunes de les reaccions violentes dels pares poden semblar excessives, sobretot a causa d'alguns càstigs físics, no són casos greus, sinó més aviat discussions i enfrontaments propis de l'adolescència. Molts menors han viscut petits conflictes amb els seus progenitors que no deixen de ser conflictes propis de l'etapa adolescent en què es troben, quan el menor busca una major llibertat de moviments i de decisions i els pares se senten obligats a guiar i educar els seus fills, sovint prenent decisions importants per a ells (treure'ls de l'escola, enviar-los a treballar), i això crea sovint desavinences entre pares i fills.

Aquests són els casos d'alguns dels nois marroquins, com en Mhamed, el pare del qual s'enfadava perquè el menor baixava al port de Tànger; de l'Idir, que malgrat que manté una bona relació amb el seu pare s'empipa de vegades amb ell perquè el fa treballar a la xurreria familiar; o el pare del Karim, que quan l'atrapa intentant marxar de casa li pega, i del Bilal, a qui la mare i els germans grans peguen quan s'assabenten a final de curs que el menor no ha assistit a l'escola. Un conflicte diferent i més greu és el del Kofi, de Ghana, que pateix càstigs físics perquè el pare musulmà s'enfada amb el menor per la seva proximitat i relació amb una família cristiana, amb la qual acaba vivint una temporada i que s'acaba convertint al cristianisme; en un d'aquests episodis de violència el menor va haver de ser ingressat a l'hospital i el pare va deixar de parlar-li, la mare, en canvi, el va continuar visitant i portant-li diners a la casa on vivia.

Siempre no tenía buena relación. Con mi padre no, porque tenía que estar en la tienda vendiendo churros, ayudándolo, pero yo tenía que jugar también y todo, pero mi padre no me dejaba. Claro, porque somos una gran familia y a mi viejo alguien le tiene que ayudar.
(Idir, Marroc, 7/5/2007)

- També hi ha alguns menors que ens parlen de pares estrictes o pares amb els quals es manté molta distància i poca confiança, però cal relativitzar aquests relats emmarcant-los en el model de família en moltes de les societats d'origen, on el pare té l'autoritat familiar i la pauta de conducta dels fills amb el pare està marcada per l'obligació de tenir-li respecte. En canvi, amb les mares molt sovint es manté una relació més afectiva i propera, de més confiança mútua, encara que en absència de la figura paterna pugui assumir les tasques de control normatiu i d'autoritat sobre els fills.

En canvi, entre les noies, el 79% ha patit situacions de conflicte o de violència en el si de les seves famílies.

- En el cas de les marroquines, la Munira, la Siham i l'Halima pateixen la relació conflictiva dels pares, que es materialitza en la violència familiar d'un pare que maltracta la mare. En els dos primers casos, els de la Munira i la Siham, els pares tenen problemes amb l'alcohol i sovint

passen dies fora de casa, però quan tornen –normalment havent begut massa– maltracten l'esposa i els fills.

En el cas de l'Halima, a més a més de rebre els cops del pare, també havia d'aguantar els d'un germà. També la Nora es queixa que el seu germà gran li pegava perquè no volia que sortís, encara que en aquest cas els pares defensaven la menor.

Aquests casos en què les noies pateixen directament la violència o veuen com el pare l'exerceix sobre la mare provoquen el malestar de les noies en el si de la família.

També apareix el conflicte intergeneracional en les relacions dels pares amb les filles. Algunes d'aquestes noies han de patir el jou de la societat tradicional patriarcal marroquina, quan els pares continuen amb els patrons consuetudinaris d'una societat tradicional en la qual els homes i els germans tenen l'autoritat i les dones s'han de mantenir relegades a l'espai domèstic. Però les noies aspiren a un altre tipus de vida; algunes han assistit diversos anys a l'escola i voldrien estudiar, treballar o almenys tenir més llibertat de moviments. A més, sovint el control sobre elles s'ha anat estrenyent a mesura que s'han anat fent grans; mentre eren petites gaudien de certa llibertat de moviments i podien anar a l'escola, però quan arriben a la preadolescència o a l'adolescència, aquestes llibertats se'ls retallen i sobretot veuen retallada la llibertat de les seves sortides a l'exterior de la llar familiar. Així, la Munira explica com a certa edat els pares la van treure de la escola. Havia d'estar-se a casa, no la deixaven sortir si no era per anar a comprar i a més patia perquè no la casessin sense el seu consentiment amb un home més gran, com ja havien fet amb la seva germana gran. Una història similar és la de l'Halima, a qui els pares també fan deixar l'escola i a qui no deixen sortir de casa; tant el pare com el germà gran li peguen i la controlen, només la mare és una mica més flexible i quan el pare no hi és la deixa sortir amb el seu germà petit. Els germans, així, assumeixen de vegades el paper de controladors, bé per delegació o per absència dels pares. Les mares en moltes ocasions reforcen les actituds controladores dels pares, però també poden ser més permissives i les relacions afectives amb llurs filles es mantenen.

Una altra noia marroquina, l'Asma, té els pares separats però no vol parlar del pare, del qual no té bon record, segurament fruit d'una relació conflictiva o traumàtica.

Totes aquestes situacions conflictives, com veurem més endavant, seran un factor clau en les motivacions de moltes d'aquestes noies per emigrar.

L'única menor marroquina que no expressa cap conflicte amb els seus familiars directes és la Nur, però en aquest cas la relació conflictiva és amb una tia amb qui va viure uns anys a Catalunya. Després d'un viatge de turisme a Espanya amb el seu pare, la menor i la seva germana es queden a viure amb una tia que hi viu perquè aquesta argumenta que ella no té cap filla i que, a més, així les noies podran estudiar. Però al poc temps de viure amb ella, la tia les comença a tractar com a criades, les fa treballar a casa i no els permet anar a l'escola, reproduint, així, el sistema de *petites bonnes* que existeix al Marroc (nenes petites que treballen com a criades en situacions sovint d'explotació a mans dels seus amos, com veurem en propers capítols).

- Les dues menors subsaharianes també han patit conflictes familiars. En el cas de la Sonia, de Libèria, els conflictes comencen quan el pare es casa amb una segona dona i es produeix una separació de la mare: a partir d'aquell moment la família comença a tenir problemes econòmics, i quan el pare visita de vegades la primera família sorgeixen episodis de violència, tant amb la mare com amb la menor.

El cas de la Rosa és força diferent; aquesta menor és la segona filla de l'amant del seu pare. Com que la mare era pobre i no se'n podia fer càrrec, el pare s'emporta els fills de l'amant, la menor i el seu germà, a viure amb la seva família legítima i la menor perd el contacte amb la mare. En aquesta llar la menor se sent sempre maltractada i deixada de banda per la dona legítima del seu pare i les seves filles, germanes seves per part de pare. Als deu anys la menor busca la seva mare, la troba i reprèn la relació, encara que continua vivint amb el pare, ja que la mare no se'n pot fer càrrec perquè té molts problemes econòmics.

*Mi padre prometió unas cosas a mi madre para que ella pudiera salir adelante, ella pensó que así ella sola podría criar a sus hijos, pero mi padre no cumplió lo que había dicho. Ella se vió obligada a dejarnos con nuestro padre. [...] [a mi madre] yo no la conocí hasta cierta edad. Nos venía a ver al principio pero luego ya no vino más. Luego yo la fui a buscar, por casualidad la encontré y ella me explicó que no tenía medios, que su vida estaba mal, no quería venir a vernos sin darnos nada... la versión que explicó ella. [...] Después de tenerme a mi creo que la relación entre mi padre y mi madre se terminó del todo, luego era una relación de peleas [la relació amb el pare] con mi padre a veces, porque es mi padre y me tenía que educar, pero con ella [la dona del pare] era un poquito difícil, tenía a sus hijas, se juntaban todas, hablaban y a mi me ponían siempre de lado, mis hermanas tenían ropa que no querían y ella no quería que me la dieran, cosas pequeñas pero que son cosas considerables. Me apartaron y yo también me aparté.
(Rosa, Costa d'Ivori, 8/2/2007)*

- Finalment hi ha també el cas de les menors de l'Europa de l'Est: el conflicte és una constant en la majoria d'històries. Excepte en el cas de l'Ana, d'Eslovàquia, i de la Gina, de Romania, totes les altres noies han patit situacions de conflicte bastant greus.

En dos casos el conflicte és greu i prové del nou company de les mares: la Sofia, de Bulgària, ha patit intents d'abús sexual, i la Nàdia, de Romania, ha patit directament els abusos. En cap dels dos casos no han rebut el recolzament de la mare, ja que no s'han acabat de creure les històries de les filles, i les menors han acabat marxant de la casa per evitar la relació amb els que podríem anomenar els seus padrastres.

*Estaba solamente borracho en la cama y después estaba limpiando la cama y me estaba, todo el rato, me estaba tocando las tetas. Tenía catorce años y medio [...]. Yo le he dicho a mi madre, pero mi madre no tiene fuerza. [...] Me fui de casa con una amiga.
(Nàdia, Romania, 20/6/2007)*

El pare de la Lídia, de Romania, té problemes d'alcoholisme i quan beu exerceix violència física contra la mare.

A més a més, hi ha hagut separacions dels pares, tant en els casos de les noies romaneses com de la noia búlgara; han estat separacions marcades per conflictes sistemàtics i per la violència envers les mares, la qual cosa ha ocasionat uns ambients familiars molt hostils i problemàtics. En alguns sectors de la societat romanesa i en les famílies d'ètnia gitana, tant romaneses com búlgares, hi ha una marcada diferenciació dels rols de gènere, apareixen sovint problemes d'addicció a l'alcohol i de violència de gènere. Com es veurà més endavant, quan les noies que han patit aquest model de societat comencin les seves primeres relacions de parella, reproduiran els rols apresos i mantindran unes relacions marcades per les fortes desigualtats de gènere.

Mi padre siempre con bebida, escándalos, se pegaban siempre...Y mi madre le dijo: coges las ropas y te vas. No te vas a ver con otras porque yo ya no aguanto más.
(Lídia, Romania, 19/4/2007)

Un cas diferent és el de la Gina, de Romania, que manté una bona relació familiar amb els seus pares, però aquesta s'esquerda quan la menor comença a sortir amb un noi gitano romanès amb qui finalment anirà a viure. La mare i els germans no acaben d'acceptar aquesta relació en una societat en què el poble gitano es troba en condicions sovint de força marginació i d'un fort racisme social.

La Zora, d'Eslovàquia, també té problemes familiars. En aquest cas, la mare, que està separada del pare, té una confrontació absoluta amb la seva filla a causa de les mostres d'abandonament dels estudis lligades a la voluntat de disposar de més capacitat econòmica i també com a conseqüència de la desaprovació de la mare de la relació afectiva de la seva filla amb un home de cinquanta anys.

Només en el cas de l'Ana, d'Eslovàquia, sembla que no existeix cap conflicte familiar i la noia expressa que sempre ha mantingut una bona relació amb els seus pares i germans.

Totes aquestes situacions, algunes d'elles força greus, originen o bé el trencament o bé l'allunyament de les noies de les seves famílies. En no poder disposar del recolzament familiar, les noies són més vulnerables a les relacions de parella conflictives, que algunes tindran i, és possible que aquesta desvinculació familiar faciliti el fet de buscar la solució als seus problemes fora del país i els adoba el terreny cap a l'emigració.

L'ECONOMIA I LA FEINA

La feina del pare

En general es pot dir que el 45% dels pares dels i les MMNA de Catalunya no manté a la família amb el seu treball, per diferents motius: alguns han mort, altres són massa grans per treballar, estan jubilats o estan malalts, altres estan separats i no mantenen la família, alguns estan a l'atur i finalment alguns pares han optat per no treballar i que sigui la dona qui mantingui la família.

Aquest és un fet rellevant, ja que tant en el cas del model de família magribí com en el de la majoria de societats subsaharianes que ens ocupen, el pare és el cap de família i el màxim responsable del manteniment econòmic familiar. En el cas que, per algun motiu el pare no pugui fer-se càrrec d'aquesta obligació, la responsabilitat de mantenir econòmicament la família pot recaure en els fills barons, especialment en el primogènit, encara que hi pot haver altres germans que sentin aquesta obligació.

Si ens fixem en les tres grans àrees geogràfiques, entre els marroquins hi ha un 42% de pares que no mantenen la família. Els motius, com ja hem dit, són diversos: en primer lloc, hi ha tres menors que tenen pares separats: l'Axabir, l'Asma i la Siham. Un cop separats han format altres famílies i s'han desentès del manteniment de les famílies dels menors. En segon lloc, hi ha els pares que són grans o estan malats, com el pare del Fouad, que de vegades fa de paleta malgrat que ja és massa gran per treballar, o el pare del Rachid, que no treballa perquè té problemes amb la beguda. En tercer lloc hi ha el pare de l'Halima, que és a l'atur, i el pare de la Siham, que no se sap ben bé per què no treballa (la menor afirma que viu de la feina de la mare), i finalment hi ha el pare del Bilal, que és mort.

Entre els pares marroquins que treballen predominen les feines poc qualificades, el petit comerç i les feines de peonatge al voltant de la construcció, algunes en condicions força precàries. El petit comerç és l'activitat principal dels pares magribins: el pare del Jamal ven queviures, el del Mhamed ven fruita, el de l'Idir té dues xurreries, el de la Nora té una parada de fruita i el de la Munira ven fruita al mercat setmanal. Les feines de peó de la construcció són exercides pel pare de l'Abdelkarim i el del Hamid, encara que aquest segon només té feina de manera esporàdica. El pare de l'Ayoub i el del Saïd treballen al camp, que és la feina principal dels pares dels menors que procedeixen de les zones sud del país, i encara que exerceixin altres feines –com el pare de l'Abdelkarim, que fa de paleta– complementen els ingressos familiars amb els productes del camp que conreen. El pare del Lahcen és conductor d'autobusos. Les feines més ben qualificades entre els pares marroquins dels MMNA entrevistats són la del pare del Karim, que és intermediari de productes agrícoles, i la del pare de la Nur, que és cap de duana.

En el cas dels menors subsaharians el 46% dels pares tampoc no manté econòmicament la família, però l'única raó per la qual no la mantenen és perquè són morts, com és el cas dels pares dels senegalesos, Abdou, Emelson, Mahamadou, Mbaye i Amadou i el d'Issa, de Mali. A més, cal comptar el pare de la Sonia, que està desaparegut i no se sap si és viu o mort. Els pares dels menors que treballen ho fan principalment en el sector primari: l'ocupació preponderant és l'agricultura, que és el cas dels pares del Kofi, de Ghana, del Sadio i el Bidoukou, de Mali, i dels senegalesos Abdou i Ousmane, que són petits agricultors, i del pare de l'Ibrahim, que a més té vaques i fa d'electricista.

Padre trabajaba en el campo. Cultivaba arroz... mucha fruta que no sé muy bien cómo... Del campo sacábamos para comer, no vendíamos en el mercado, era sólo para comer. El campo estaba al lado de la casa. (Issa, 18/5/2007)

La segona activitat dels pares dels menors subsaharians és la pesca, a la qual es dediquen els dels senegalesos Bassirou i Mor, i també era l'activitat que exercien el pare del Mahamadou i l'Mbaye, abans de morir a l'accident del vaixell *Le Diola* a la Casamance. Quant a la resta, el pare de la Sonia, de Libèria, era venedor i el pare de la Rosa tenia un càrrec important en una empresa multinacional; era el que tenia una feina millor.

Ell treballava en aquest poble tres mesos, quatre mesos, després venia a veure a la seva família. Després tornava... Era pescador. Ell no pescava perquè tenia els seus fills que tenia cada persona el seu vaixell, ell era el responsable dels seus fills. Es quedava a casa arreglant les xarxes.
(Mahamadou, Senegal, 18/5/2007)

Pel que fa a les menors de l'Europa de l'Est, com ja hem vist, en quatre casos el pare o bé és mort o bé els pares estan separats i les menors viuen amb les mares que són les qui les mantenen. Els pares de la Sofia, de Bulgària, estan separats, també els de la Zora, d'Eslovàquia; els pares de la Lídia es van separar i quan ella tenia setze anys el pare va morir; també el pare de la Nàdia va morir quan ella tenia vuit anys, quan els seus pares ja estaven separats. Així doncs, només dos pares mantenen la família: el pare de l'eslovaca Ana, que treballa en una fàbrica de fusteria, i el pare de la romanesa Gina, que és perruquer.

La feina de la mare

Malgrat que al nord d'Àfrica cada cop hi ha més dones que treballen, entre les mares marroquines n'hi ha només cinc que treballin actualment, encara que dues més, les mares de la Nora i de la Nur, havien treballat en altres moments de les seves vides; la primera netejant i la segona de modista.

Mi madre no trabaja. Porque nosotros los musulmanes cuando tienes mujer no puede trabajar, no como aquí en España. En Maruecos no. (Jamal, Marroc, 7/5/2007)

Totes aquestes mares que treballen o que han treballat en algun moment de les seves vides són de la ciutat de Tànger, excepte una, la mare de l'Axabir, que és del sud, però que va començar a treballar al camp després de separar-se del marit.

De les mares que treballen, dues, la mare de l'Axabir, que com ja hem vist treballa al camp, i la de l'Asma, que neteja cases, estan separades dels marits; a més, hi ha la mare del Bilal, que és vídua i treballa en un hotel; en aquests tres casos es tracta de dones que han hagut de fer-se càrrec de la manutenció de la família a causa de la inexistència d'un marit per fer-ho. També hi ha el cas de la mare de la Siham, el pare de la qual és alcohòlic, no treballa i viu de la mare, que treballa passant mercaderies a Ceuta. Finalment només hi ha un cas, entre les famílies marroquines, en què el pare i la mare treballen: la mare del Karim, que treballa cosint roba.

Proporcionalment, de mares que treballen n'hi ha més entre les subsaharianes: el 53% de les mares dels menors treballa. En dos casos es tracta de mares vídues, la mare del senegalès Ibrahim i la del ghanès Kofi, la primera treballa en una botiga de fruita i la segona lloga habitacions a casa seva.

Les altres mares que treballen són les mares dels senegalesos, la del Bassirou, que ven fruita als mercats i la de l'Amadou, que ven esmorzars, encara que ara està delicada de salut i té problemes per treballar; les dels malians, és a dir la del Sadio, que treballa a l'agricultura i ven els productes al mercat, i la del Daouda, que conrea fruita. Finalment, també treballen les mares de les dues menors subsaharianes: la de la Rosa, que com ja hem dit no viu amb ella ja que la va abandonar de petita, treballa netejant i cuinant, i la de la Sonia, que no se sap si és morta o viva, i que conreava un hort de subsistència i en venia l'excedent al mercat, encara que la seva filla no considerava aquestes activitats com a feines.

Així doncs, veiem com les mares subsaharianes treballen majoritàriament conreant i venent els productes del camp. El comerç dels productes de subsistència en aquests països subsaharians és un sector en què predominen les dones.

Pel que fa a les mares de les menors de l'Europa de l'Est, totes treballen. Entre les mares romaneses n'hi ha dues de vídues: la mare de la Lídia, que treballa netejant en una fàbrica de roba, i la mare de la Nàdia, que treballa cuidant el bestiar de la família; la tercera, la mare de la Gina, treballa cosint roba. Les mares de les dues menors eslovaques, la de la Zora i la de l'Ana, també treballen: la de la primera, que està separada, treballa com a cap de cuina en un restaurant i la de la segona és sabatera. Finalment, la mare de la Sofia, de Bulgària, es dedica a fer petits furts, ja que totes les dones de la família, d'origen gitano, es guanyen la vida de la mateixa manera.

[Mi padrastro] *nunca ha trabajado. Las mujeres [sólo trabajamos nosotras], ellos se quedaban en casa en la cama.* (Sofia, Bulgària, 20/9/2007)

La feina dels germans i germanes i d'altres familiars

El 61% dels i les MMNA té germans que treballen en el seu país, però sovint no tots els germans tenen feina, i quan en tenen, molt sovint és força precària.

Entre els germans dels MMNA marroquins, per exemple, trobem el cas dels germans de l'Ayoub, el gran dels quals no treballa perquè no té feina, un altre se n'ha anat a un altre poble a treballar i un tercer ha marxat a Barcelona; el dels germans de l'Idir, un dels quals treballa al port, uns quants més ajuden el pare a les xurreries familiars, el gran treballa a Gibraltar i un altre germà encara ha marxat cap a Espanya; el dels germans del Bilal, que treballen des de petits, un venent peix al mercat, un altre en una fàbrica tèxtil, un de vigilant d'obra, un altre en la venda de tabac i fent de guia turístic, a més d'un cinquè que venia drogues fins que va anar a parar a la presó; en el cas del Jamal, el germà gran està a l'atur i el segon és soldador; dels germans de l'Halima el gran treballa a temporades; dels germans de la Nora, el gran és electricista i els altres germans (nois) vénen fruita. La resta de germans dels menors o bé ajuden a casa o bé no tenen feina; per exemple destaca en aquest sentit el germà gran del Lahcen, que no treballa i sempre està de festa, o el germà gran del Hamid, que no treballa i al qual els pares sempre demanen que ho faci.

De germanes que treballin entre els marroquins n'hi ha només en dues famílies: la germana del Hamid, que treballa tallant roba i manté tota la família, i una de les tres germanes del Saïd, la del mig, que treballa en una empresa d'olives. Però dues germanes més dels menors havien treballat: la germana del Karim havia treballat en una fàbrica tèxtil però actualment ha plegat, la germana de la Halima havia fet un *stage* de secretària però actualment no treballa.

Entre els subsaharians, tots els germans o germanes dels quals tenim informació treballen en el sector primari, a l'agricultura, la ramaderia o la pesca. Entre els senegalesos coneixem el cas de la germana de l'Emelson, que treballa la terra amb el seu marit; el germà de l'Ibrahim, que treballa amb les vaques del pare o els germans grans del Mahamadou, que són del nord del país però que són pescadors a la zona de la Casamance; l'Mbaye, que és germà per part de pare del Mahamadou, tenia un germà gran

que treballava fent de pescador a la Casamance amb el pare, però van morir tots dos, pare i fill, en l'accident del vaixell *Le Diola*.

Pel que fa a les menors de l'Europa de l'Est, la Zora, d'Eslovàquia, té un germà que és cuiner; entre les romaneses, l'Ana té un germà que treballa en una fàbrica de mobles i una germana que treballa cosint en la mateixa fàbrica tèxtil on la seva mare fa la neteja; els germans de la Gina treballen a la construcció, igual que un germà de la Nàdia, que treballa també a la construcció; la Nàdia, a més té una germana que treballa netejant en un hotel.

Un aspecte que cal destacar és que dues menors romaneses tenen germanes que són treballadores sexuals. L'Ana té una germana que treballa de ballarina a Turquia però de qui ella sospita que treballa a la prostitució i la Nàdia té una germana gran que viu fora del país i que també treballa en la prostitució.

De vegades a les famílies hi ha altres familiars que treballen i aporten ingressos a la unitat familiar, com és el cas de l'oncle del Mhamed, del Marroc, que viu amb ells i de vegades es dedica a la venda pels mercats.

També hi ha MMNA que van a viure amb altres familiars o amb les seves parelles. L'Emelson, del Senegal, que és orfe de pare i mare, viu amb el seu oncle, que té una botiga de roba. També el Nory, de Senegal, que és orfe de pare, viu amb el seu oncle, que té una botiga de fruites i verdures. I la marroquina Nur, que va viure amb la seva tieta, que treballa en una empresa de neteja, a Catalunya.

En el cas de la Sofia, de Bulgària, quan va fugir de casa després dels intents d'abusos a mans del company de la seva mare, se'n va a anar a viure amb el seu oncle, que es dedica a robar, igual que els seus fills, cosins de la menor. També el marit de la Lídia, amb qui ella va anar a viure, es dedicava al robatori.

Percepció dels i les MMNA de la situació econòmica de la família

A les entrevistes es va demanar als i les MMNA sobre la situació econòmica familiar. Entre els marroquins i marroquines la majoria expressen que els ingressos familiars eren justos i precaris, tractant-se majoritàriament de famílies de classe baixa. Són famílies que viuen al dia, en les quals de vegades només entra un sol sou regular a casa, que ha de servir per mantenir una família nombrosa, i que qualsevol circumstància familiar (malaltia, separació, pèrdua de feina...) imprevista pot acabar d'enfonsar econòmicament. Són els casos de la família de l'Idir, en què el pare és l'únic que treballa; de la família del Hamid, els ingressos familiars de la qual són els d'una germana que treballa en una fàbrica; de la del Jamal, el pare del qual treballa, però el germà gran no troba feina; de la Munira, el pare de la qual no treballa cada dia de la setmana i el sou els arriba just; o de la família de la Siham, que només es manté amb el sou de la mare, que ha de mantenir una família de nou membres i pagar el lloguer del pis.

Alguns també parlen de certes mancances degudes als recursos econòmics escassos: són el cas de la família del Mhamed, el pare del qual no troba feina; de la família de l'Axabir, que des que els seus pares es van divorciar no arriben prou diners a la família; de la família de l'Asma, que té una situació econòmica dolenta agreujada pel fet que una germana està molt malalta i els medicaments per al seu tractament són cars; de la Nora, la família de la qual no té els mitjans suficients perquè la menor pugui continuar estudiant; o de la família de la Halima, que no té cap ingrés econòmic propi i són les tietes les qui els ajuden.

Només en un cas, el de la Nur, es pot dir que es tracta d'una família de classe mitjana, amb una bona situació econòmica: les filles anaven a l'escola privada, tenien de tot, i fins i tot es podien permetre vacances fora del país.

Quando yo vivía en Marruecos, se vivía de puta madre. [...] Yo estudiaba en un colegio privado, tenía todo lo que quería, teníamos una casa propia... Mi padre es más europeo que nadie, por mucho que no viviera aquí. Tenía un buen trabajo, mi madre tenía un buen trabajo. Teníamos cada uno su habitación; era una vida, como si estuviéramos viviendo aquí. Mi padre siempre nos sacaba fuera de Marruecos para ir de vacaciones. (Nur, Marroc, 5/2/2007)

La majoria de MMNA subsaharians diuen que a la seva família no els falta de res, que “mengen cada dia”. En molts casos es tracta d'economies de subsistència en què es consumeixen les fruites i verdures que es conreen o els productes del bestiar que es cria o del es pesca; els excedents es venen al mercat i amb el que se'n treu es compren els altres béns necessaris. Algunes famílies, però, passen dificultats, com les de l'Ibrahim i del Ngori, de Senegal, o del Daouda, de Mali, la família del qual arriba a passar gana algunes temporades, quan no tenen prou menjar. Algunes d'aquestes situacions econòmiques empitjoren arran de la mort del pare, que, com ja hem vist, és una circumstància comuna a força menors subsaharians.

També hi ha només el cas d'una menor, la Rosa, de Costa d'Ivori, el pare de la qual és de classe mitjana; la família està ben situada i viu bé, encara que la mare i la seva família són força pobres, i aquesta és la raó per la qual la menor, juntament amb el seu germà, viuen amb el pare i la seva esposa i filles.

La situació econòmica de les famílies de les noies de l'Europa de l'Est és força divergent depenent de la nacionalitat. Les MMNA de Romania procedeixen de famílies que van de la classe baixa a la classe mitjana-baixa. La menor búlgara procedeix d'una família gitana (rom), una minoria estigmatitzada, que es guanya la vida amb els furts i que podríem dir que és de classe baixa.

Les dues MMNA d'Eslovàquia es caracteritzen per disposar d'una situació socioeconòmica més elevada que les romaneses i ambdues famílies es podrien classificar dins de les professions de nivell mitjà.

Mis padres tenían unos sueldos buenos, aunque ahora está más difícil. (Ana, Eslovàquia, 21/6/2007)

Totes perceben que la situació econòmica familiar és més o menys estable, tot i que algunes famílies han passat per alguna situació temporal d'instabilitat econòmica, com per exemple la família de la Lídia, que es va veure obligada a vendre l'habitatge familiar a causa de la separació matrimonial dels pare.

Mi casa la hemos vendido porque teníamos deudas, de pagar agua, luz y todo eso. La hemos vendido, no alcanzaba con el sueldo de mi madre, y luego mi padre ha cogido el dinero de ahí, se ha ido y hemos cogido un piso muy pequeño. (Lídia, Romania, 19/4/2007)

En general, es pot afirmar que moltes de les famílies dels i de les MMNA tenen dificultats econòmiques o unes economies molt precàries, encara que també podem trobar alguns perfils en famílies de noies menors que no tenen cap dificultat econòmica i pertanyen a la classe mitjana. En la majoria dels casos en què aquesta situació econòmica és millor, són noies que, com veurem més endavant, han sofert alguna mena de conflicte familiar.

El nivell d'instrucció de la família

EL NIVELL D'INSTRUCCIÓ DELS PARES I MARES

Pel que fa a l'alfabetització de la família, el nivell d'instrucció i d'escolarització dels pares i les mares dels MMNA, hem de distingir dos grans grups, el format pels i les MMNA d'origen africà –ja sigui marroquí o subsaharià– i el de les MMNA de l'Europa de l'Est.

En el primer cas, el dels i les MMNA africans, el nivell educatiu dels progenitors és en general baix, especialment el de les mares.

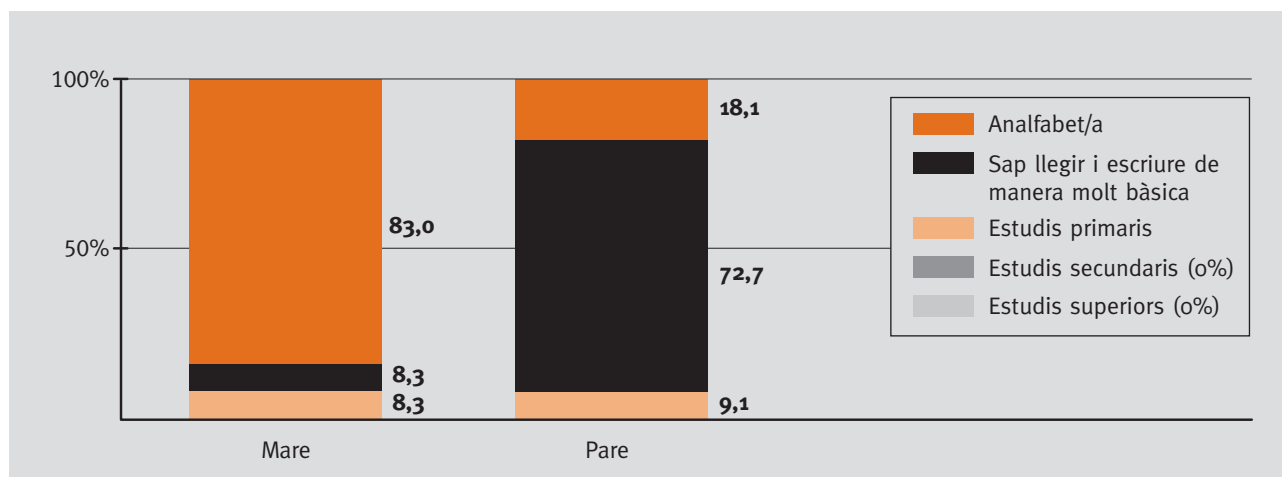
D'entre les mares de les quals disposem informació, el 81% són dones analfabetes, el 14% havien estat alfabetitzades però no havien finalitzat els estudis primaris; de vegades els MMNA no saben exactament si havien anat a escola o no ni quants anys hi havien estat i només una mare ha completat els estudis primaris.

Per nacionalitats, només és destacable esmentar que entre les mares marroquines, les dues úniques que estaven alfabetitzades eren mares de noies menors, en canvi les mares dels nois de les quals disposem d'informació, eren totes analfabetes. Les mares subsaharianes que estaven alfabetitzades eren dues, una senegalesa i una maliana.

Els pares, com es pot veure en el gràfic 22, tenen un nivell educatiu una mica més elevat que les mares, tot i això hi ha el 32% que continua sent analfabet, i un 58% que està alfabetitzat de manera molt bàsica. Entre aquests darrers trobem pares que saben llegir i escriure però que no han finalitzat l'educació primària, que han anat pocs anys a escola o que han seguit l'escola alcorànica. A partir de la informació de què disposem, sabem que només el pare d'un menor marroquí té estudis secundaris i el pare de la menor de Costa d'Ivori té estudis superiors.

Gràfic 22.

Nivell educatiu dels pares i les mares dels i les MMNA marroquins entrevistats, 2007

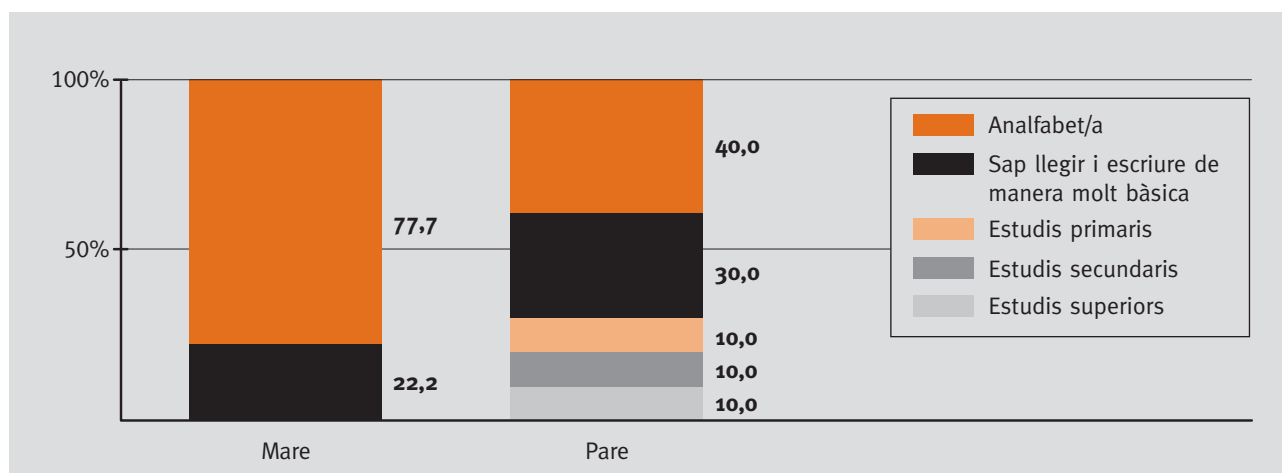

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Per nacionalitats es pot observar que entre els pares marroquins només n'hi ha dos d'analfabets i la majoria han estat alfabetitzats, encara que molts de manera precària. En canvi, entre els pares subsaharians hi ha un nombre relatiu més gran d'analfabets, però, com ja hem dit, també hi trobem l'únic pare universitari.

Gràfic 23.

Nivell educatiu pares i mares MMNA subsaharians/es entrevistats/es, 2007

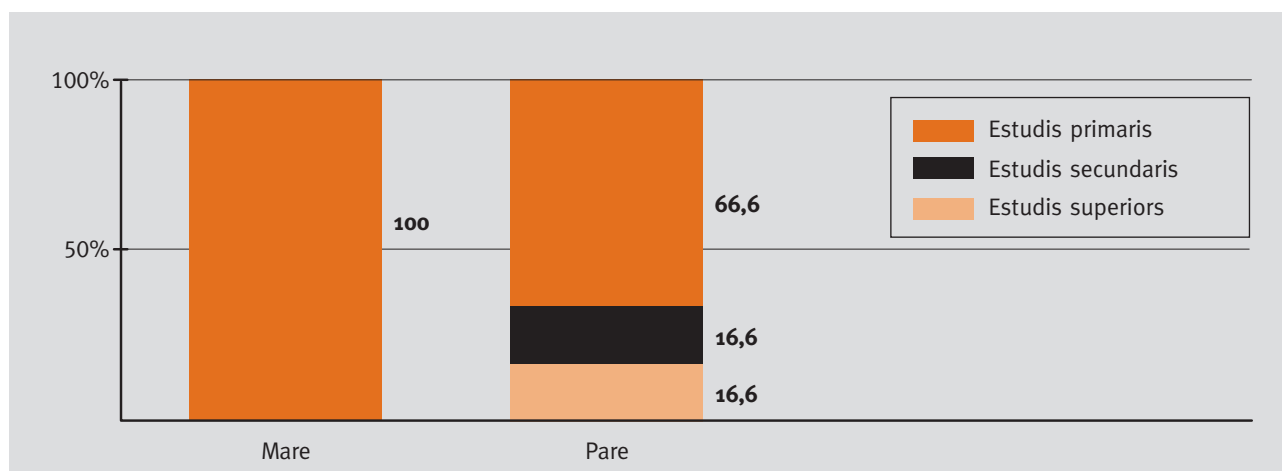

Font: Elaboració pròpia a partir de les 40 entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Els pares i les mares de les menors de l'Europa de l'Est tenen un nivell d'estudis comparativament més alt que els que hem vist fins ara. No hi ha cap cas d'analfabetisme i tant pares com mares han realitzat estudis primaris o estudis obligatoris en els seus països d'origen, i dos pares, ambdós de noies eslovaques, han realitzat estudis postobligatoris : un estudis secundaris i l'altre estudis superiors, la qual cosa ens confirma el millor estatus social de les menors eslovaques, com ja hem observat en altres indicadors.

Gràfic 24.

Nivell educatiu dels pares i les mares dels i les MMNA de l'Europa de l'Est entrevistats, 2007

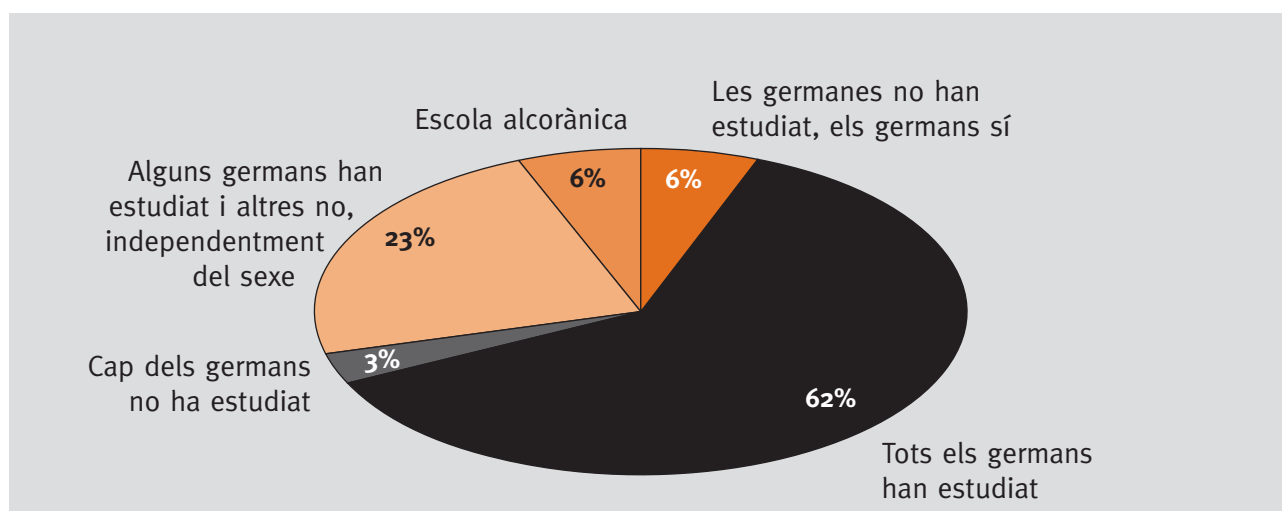
Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

ESCOLARITZACIÓ DELS GERMANS I LES GERMANES

En general es pot dir que es tracta d'una generació que té un nivell d'estudis superior que el dels pares i mares. Disposem d'informació dels estudis dels germans del 87,5% dels MMNA de la mostra. En el 62% dels casos tots els germans i les germanes dels i de les MMNA han estudiat, i en el 29% dels casos alguns germans han estudiat i altres no, per diferents circumstàncies: sobretot econòmiques, però també per qüestions de gènere (el 6% dels casos eren famílies en què els germans havien estudiat i les germanes no) o per conjuntures familiars diverses. Només el 9% no ha anat a l'escola, encara que alguns han assistit a l'escola alcorànica i només en el 3% dels casos cap germà no ha seguit cap mena d'estudis.

Gràfic 25.

Nivell d'estudis dels germans i/o les germanes dels i les MMNA entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

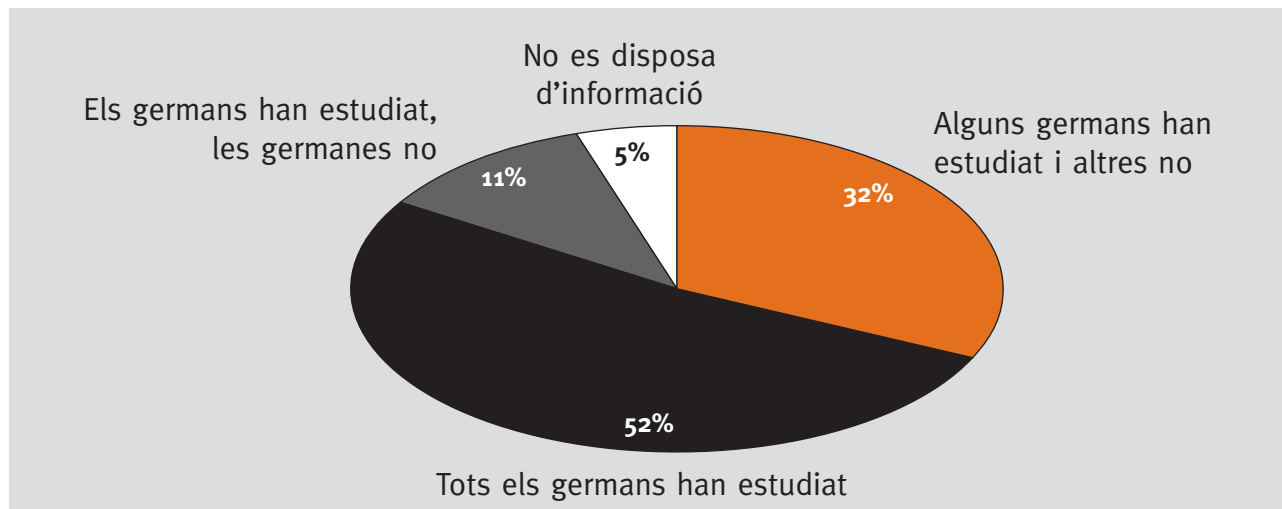
Si ens fixem en les diferents àrees geogràfiques veiem que, entre les famílies marroquines el 56% de tots els germans i germanes ha anat a l'escola. Entre les restants, en el 28% dels casos hi havia alguns germans que havien anat a l'escola i altres que no per diferents motius; un d'ells era que els que no havien anat a l'escola eren germans més grans, que havien hagut d'ajudar la família, o que no havien estudiat perquè la família havia travessat un període de mancances econòmiques; i en el 11% dels casos qui no han estudiat són les noies de la família, que es queden a treballar en les tasques domèstiques mentre els nois van a l'escola; en tots els casos es tracta de famílies de menors que procedeixen del sud del país i de contextos més rurals.

Entre els germans i germanes que han estudiat alguns han abandonat els estudis molt aviat i no han acabat la primària, sovint per incorporar-se al mercat de treball, però també per desafecció a l'escola i altres motius.

Les MMNA marroquines tenen germans i germanes amb un millor nivell d'estudis respecte al dels germans dels nois MMNA marroquins. Excepte en un cas, el de la Siham, que ha viscut una dura situació familiar i el germà gran de la qual no ha pogut estudiar, en la resta de casos tots els germans i germanes han estudiat i finalitzat els estudis primaris i fins i tot en tres famílies hi ha germans que han seguit estudis de secundària.

Gràfic 26.

Nivell d'estudis dels germans i/o germanes dels i les MMNA marroquins entrevistats, 2007

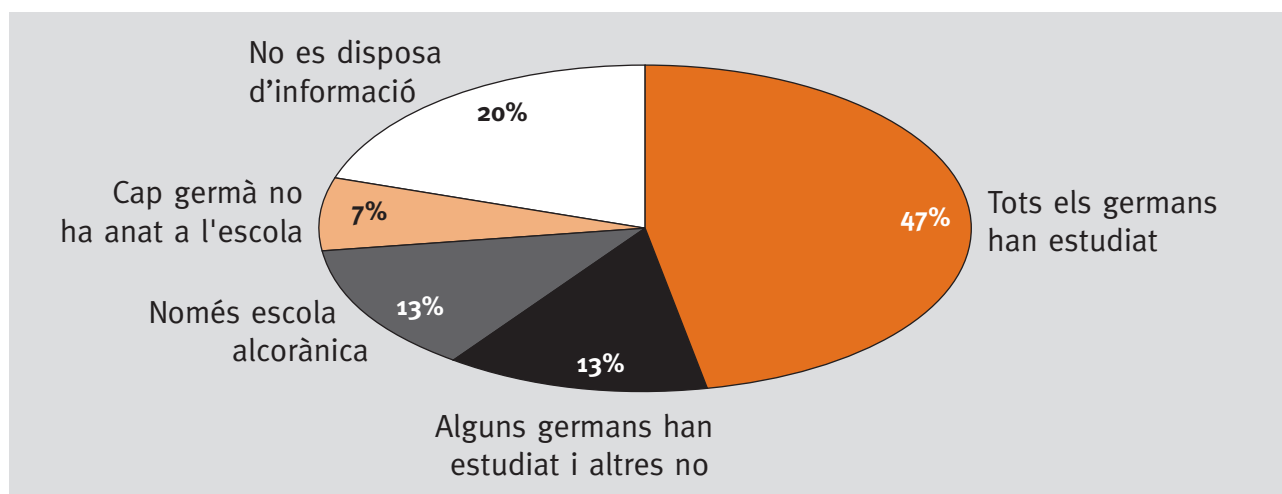

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

En el cas dels i les MMNA subsaharians, en el 58% de les famílies tots els germans i germanes han estudiat; en el 17% de les famílies hi ha germans que han estudiat i altres que no per diferents motius, però en cap d'ells hi ha una raó de gènere. Però trobem també que en el 25% de les famílies els germans i les germanes dels MMNA no han anat a l'escola; així trobem el cas del Daouda, de Mali, els germans del qual són analfabets, i el dels senegalesos Mbaye i Amadou, que tampoc no han anat a escola però han assistit a l'escola alcorànica. En el cas del Ngori, té un germà que viu en una escola alcorànica amb un *marabú*³⁷ que els dóna allotjament i ensenyament, però a canvi els menors han de demanar caritat pels carrers. La menor de Costa d'Ivori és l'únic cas que coneixem, entre els subsaharians, que té un germà que ha realitzat estudis universitaris.

Gràfic 27.

Nivell d'estudis dels germans i/o germanes dels i les MMNA subsaharians entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

³⁷ En el context d'Àfrica Subsahariana, és el mestre de l'Alcorà. Sovint, en molts països d'aquesta zona de l'Àfrica, els infants que estan sota la tutela d'un marabú acaben convertits en nens del carrer.

Segons la informació de què disposem, tots els germans i les germanes de les MMNA de l'Europa de l'Est han estudiat. Però no tenim gaire informació sobre l'escolarització dels germans de la menor búlgara, que és l'únic cas dubtós que tenim, ja que ella mateixa ha estat escolaritzada de manera precària. Exceptuant aquest cas, els altres han finalitzat tots els estudis i alguns han fet estudis secundaris, però no en tenim gaire més informació.

ELS SISTEMES EDUCATIUS ALS PAÏSOS D'ORIGEN DELS I LES MMNA

Comparant les dades de què disposem sobre l'alfabetització i l'escolarització de les famílies de la nostra mostra amb les estadístiques dels seus països d'origen, observem que ambdues fonts mostren una clara millora en l'alfabetització de les generacions més joves respecte a les generacions més grans. En alguns d'aquests països s'han fet veritables esforços en aquest sentit i tots els països han millorat els seus índexs d'alfabetització i de matriculació.

Taula 25.

Taxes d'alfabetització i de matriculació.

Països	Taxa d'alfabetització d'adults (% població major 15 anys)	Taxa d'alfabetització (% joves 15-24 anys, 1995-2005)	Taxa neta matriculació educació primària	Taxa neta de matriculació educació secundària	Nens que arriben al 5è curs (% dels alumnes del 1er any de primària)
Espanya	99,0	99,0	99	98	100,0
Eslovàquia	99,0	99,0	-	-	-
Bulgària	98,2	98,0	-	-	-
Romania	97,3	97,8	93	80	-
Marroc	52,3	70,5	86	35	79,0
Ghana	57,9	70,7	65	37	63,0
Senegal	39,3	49,1	69	17	73,0
Costa d'Ivori	48,7	60,7	56	20	88,0
Mali	24,0	-	51	-	87,0
Libèria	-	-	66	-	-

Font: PNUD (2008). *Informe sobre Desenvollopament Humà 2007/2008*.
Elaboració pròpia.

En la majoria de països de l'Europa de l'Est (Alegre, Benito i González, 2007) l'etapa d'educació obligatòria comença als sis o set anys i es perllonga fins als quinze o setze anys. Aquests països disposen d'uns sistemes educatius sòlids, heretats del sistema educatiu soviètic –tant pel que fa a l'estructura organitzativa com a les dinàmiques pedagògiques– i disposen d'una xarxa educativa pública òptima, encara que en els darrers anys també s'ha desenvolupat una oferta privada. Les dades d'escolarització són bones i hi ha un alt percentatge d'alumnat que segueix estudis secundaris. Sovint el sistema és competitiu i exigent i a mesura que es passen etapes cal anar superant proves de nivell. L'educació

postobligatòria respon a dos tipus d'itineraris, un de caire més acadèmic, orientat als estudis universitaris, i un de més professional orientat al món del treball.

En el cas del Marroc el sistema educatiu estableix una etapa obligatòria dels sis als quinze anys (amb dos cicles, un de primària, dels sis als dotze anys i un de col·legial, dels dotze als quinze). L'Estat, però, no té la capacitat de fer complir aquesta obligatorietat. Al final de cada etapa hi ha un examen que cal superar. El sistema educatiu, tot i que té arrels francòfones, empra l'àrab com a llengua vehicular i el francès com a llengua estrangera; conviu, a més, amb l'escola alcorànica, que es basa en l'estudi (a partir de la memorització) de l'Alcorà i que es fa exclusivament en àrab. Les taxes d'escolarització han crescut en els darrers anys, però són més baixes en els àmbits rurals i en l'escolarització de les nenes. El respecte a l'autoritat del mestre i la disciplina són la base de la relació educativa amb l'alumnat i els càstigs físics hi són presents sovint.

En el cas dels països subsaharians, l'etapa obligatòria abasta dels sis o set anys fins als catorze o quinze, però malgrat molts avenços en les dues darreres dècades encara hi ha molts menors sense escolaritzar – sobretot en els àmbits rurals– que no completen les etapes educatives o que s'incorporen més tard als estudis. Alguns sistemes educatius, sovint mancats dels recursos o dels mestres suficients, arrosseguen molts problemes. Per exemple, el sistema educatiu al Senegal ha empitjorat en els darrers anys, les escoles no poden acollir un nombre cada cop més creixent d'alumnes i no hi ha professionals suficients per a totes les aules. En aquest cas, les solucions que s'han trobat han estat desdoblar els cursos en dos torns, de matí i de tarda, i contractar joves que encara no havien acabat els estudis universitaris per fer de professors; el resultat ha estat una baixada del nivell educatiu en general.

En els països d'origen dels MMNA de la nostra mostra, la llengua vehicular de l'escola és la llengua de l'antiga colònia, el francès o l'anglès, però sovint es permet l'ús de les llengües autòctones en la relació entre el professorat i l'alumnat. Malgrat això, el domini del francès o de l'anglès sovint no és sòlid si no s'arriba a l'educació secundària. En els països musulmans, existeixen també les escoles alcoràniques, en què l'ensenyament es fa en àrab. Com que aquestes escoles es basen en la memorització dels versicles, l'alumnat aprèn a recitar l'Alcorà però difícilment aprèn l'àrab.

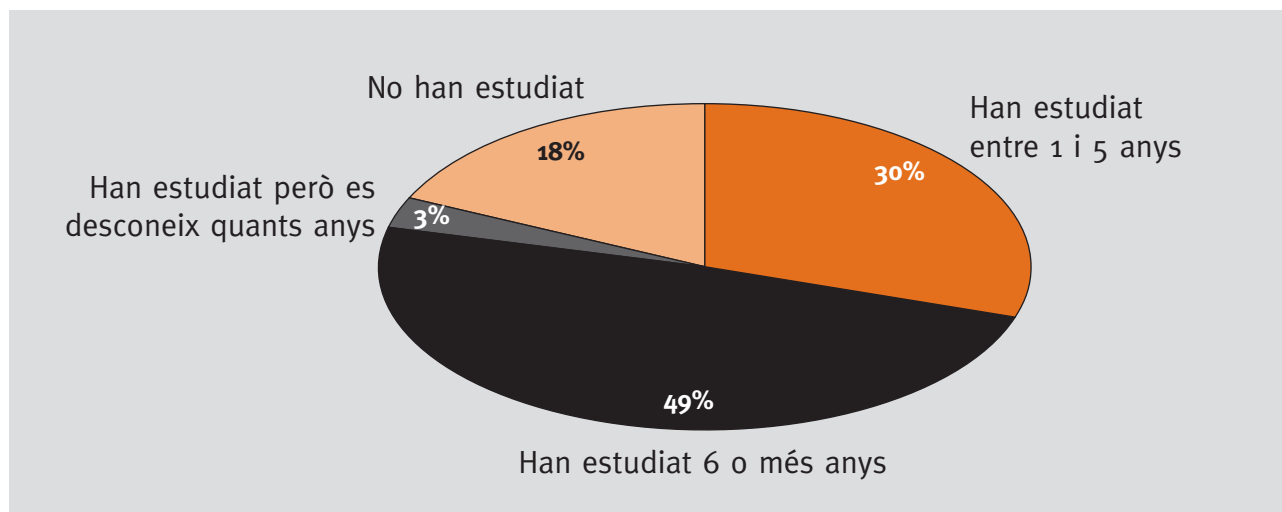
La trajectòria escolar

L'ESCOLARITAT DELS I LES MENORS

En general es pot dir que el 82% dels i les MMNA ha estat escolaritzat en algun període de les seves vides i que sap llegir i escriure, encara que sigui d'una manera molt elemental. Però entre els que han estat escolaritzats, cal distingir entre aquells que han estudiat sis anys o més i que es pot dir que han completat, si no tota, la pràctica totalitat de l'educació primària, i els que han estudiat menys de cinc anys i que en cap cas no han completat la primària.

Gràfic 28.

Anys d'escolarització dels i les MMNA entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

- 1) Els que han completat la primària són els que van començar l'escolarització cap als sis o set anys i com a mínim van estar escolaritzats fins als tretze o catorze anys, i representen el 49% de la mostra. Aquest és el cas de nou marroquins, cinc nois i quatre noies; de sis subsaharians, cinc senegalesos i la menor ivoriana; i de cinc noies de l'Europa de l'Est: les dues eslovaques i les tres romaneses.
- 2) Els que han estat escolaritzats només alguns anys, de vegades perquè s'han incorporat tard a l'escolarització però més habitualment perquè l'han abandonada prematurament per diferents motius, representen el 30%. Entre aquests trobem vuit menors marroquins (set nois i una noia), quatre subsaharians, tres nois senegalesos, la menor liberiana i una noia procedent de l'Europa de l'Est, la menor búlgara.
- 3) Finalment, el 18% de MMNA que no ha estat escolaritzat i que no sap llegir ni escriure: dos són marroquins (un noi i una noia), i quatre subsaharians, els tres menors malians i el menor de Ghana.

Si ens hi fixem per àrees geogràfiques i països, es poden observar algunes diferències i característiques.

Els menors marroquins, encara que estan per sobre de la mitjana pel que fa a la proporció de menors que han estat escolaritzats, ja que el 89% ho ha estat, també estan per sobre la mitjana dels menors que han abandonat prematurament l'escola o d'aquells que han estat escolaritzats menys de cinc anys, ja que això passa en el 42% dels menors, gairebé la meitat dels que han estudiat.

Un aspecte que cal destacar és la menor escolarització dels i les MMNA del sud del país. Així, dels cinc menors del sud, tres no havien completat la primària, l'Axabir, l'Ayoub i el Rachid; i un, el Saïd, no havia anat mai a escola i no sap ni llegir ni escriure. D'alguna manera es pot dir que el sud del país és

un entorn més rural, on sovint els menors ajuden en les tasques agrícoles familiars i abandonen abans l'escola per aquest motiu; a més, dos dels menors del sud que van abandonar l'escola abans d'acabar la primària expliquen que tenien l'escola lluny i que havien de caminar força per anar-hi: és en cas de l'Ayoub, que havia de caminar cinc quilòmetres d'anada i cinc de tornada, o del Rachid, que ens diu que l'escola estava molt lluny i que aquest era un motiu pel qual sovint feia campanes i no hi arribava.

Quant a les diferències de gènere, les noies marroquines en general tenen un millor nivell d'estudis, ja que el 66% ha completat la primària i fins i tot la Nora i la Halima han completat la secundària. Però també hi ha una menor, la Siham, que no ha estudiat, malgrat que la majoria dels seus germans anaven tots a l'escola, ja que ella es va haver de quedar a casa cuidant els seus germans més petits. Quan ella va marxar, la germana que la seguia va haver d'abandonar també l'escola per suplir-la en la cura dels petits de la casa. Un cas diferent és el de la Nur, que va anar a l'escola a Casablanca fins als onze anys i després se'n van anar a viure a Tànger, on va assistir al col·legi espanyol. No hi va reeixir gaire, però va deixar d'estudiar quan els seus pares la van portar a Espanya amb una tia; tot i que una de les raons que va adduir perquè tant la menor com la seva germana es quedessin amb ella era que poguessin estudiar, un cop instal·lades en el país no les deixava anar a l'escola i les feia treballar a casa.

Entonces, aquel mes, nos trajo aquí porque teníamos una tía que vivía aquí. Una semana antes de irnos, mi tía empezó a llorar, yo no tengo hijas, no sé qué... A mi madre: déjame las chicas, aquí estudiarán mejor, acabarán los estudios... porque nosotras sacábamos muy buenas notas. Mi padre no estaba muy convencido pero como mi tía estaba llorando, mi madre le dijo: "déjalas que acaben los estudios aquí, estarán con su tía...". Se fueron mis padres y a los tres meses estábamos muy mal... No nos dejaba ir al colegio. (Nur, Marroc, 5/2/2007)

Els i les MMNA procedents de l'Àfrica subsahariana són els que tenen un índex d'escolarització més baix, ja que el 73% ha estudiat però el 27% no ha anat mai a l'escola. Les distincions entre els diferents graus d'escolarització es corresponen als diferents països que formen part d'aquesta gran àrea geogràfica. Així, en el grup més nombrós, el dels menors senegalesos, tots han estudiat, encara que tres d'ells, l'Abdou, l'Emelson i l'Omar, només han assistit a escola durant quatre, cinc i dos anys, respectivament. També han estudiat les dues menors subsaharianes: la Rosa, de Costa d'Ivori, que va estudiar fins als quinze anys, i la Sonia, de Libèria, que va estar escolaritzada només quan era petita i vivia amb la família, durant uns dos anys. Després, a l'època que va estar tancada en un pis a Monròvia, explica que li portaven CD i que així va aprendre anglès.

Els que no han anat a l'escola són els tres menors de Mali, l'Issa, el Sadio i el Daouda; i tampoc el Kofi, de Ghana.

Les menors de l'Europa de l'Est tenen en general un nivell d'estudis millor que els menors procedents de l'Àfrica: totes han completat la primària, exceptuant la Sofia, de Bulgària que va anar molt poc temps a l'escola. A més, quatre han iniciat estudis de formació professional, encara que la majoria no els han finalitzat. La Zora, d'Eslovàquia, va començar perruqueria; l'Ana, també d'Eslovàquia, va finalitzar la formació professional de disseny d'interiors i aparadors; la Gina, de Romania, va començar els estudis d'economia però no els va acabar, i la Lídia va començar també la formació professional, encara que no sabem de què, però tampoc no la va acabar.

El cas de la Sofia és diferent i pot ser representatiu d'un col·lectiu de menors procedents d'aquests països d'ètnia gitana que no han estat escolaritzats, o ho han estat de manera molt precària, ja que des de ben petits han contribuït a l'activitat econòmica familiar.

Pero muy poco [he ido a la escuela]. [...] Sí, yo quería ir [a l'escola], pero mi madre me decía que no querían que fuera porque en mi país pues era como la tradición, no se. Decían que yo no tenía que ir al colegio, que tenía que trabajar. (Sofia, Bulgària, 20/9/2007)

Si comparem els anys d'estudi dels menors amb l'educació obligatòria en els seus països, així com la durada dels estudis de primària i de secundària, es pot observar com no totes les famílies dels MMNA marroquins o de l'Àfrica subsahariana compleixen les normatives d'escolarització dels seus fills i filles.

També es pot observar com, en alguns casos, la finalització de l'escolarització obligatòria marca un canvi en la vida del menor o la menor, ja que abandona l'escola per incorporar-se al món laboral i, en alguns casos, el canvi pot ser el detonant a partir del qual comencen a pensar en el projecte migratori.

EDAT I MOTIUS D'ABANDONAMENT DE L'ESCOLA

Hi ha una gran heterogeneïtat d'edats en les quals els menors i les menors abandonen l'escola. La majoria ho fan entre els tretze i els quinze anys, però com ja hem vist a l'apartat anterior també hi ha menors, marroquins i subsaharians, que deixen els estudis molt abans. Alguns dels que ho fan més d'hora són: el Fouad, del Marroc, que els deixa quan té nou anys; l'Abdou, de Senegal, que ho fa quan té deu anys; i l'Axabir i el Bilal, del Marroc, i l'Emelson, del Senegal, que ho fan als onze anys. També hi ha alguns menors que estudien durant alguns anys més, com en Lahcen, del Marroc, que va anar a l'escola fins als disset anys, o l'Ana, d'Eslovàquia, que va acabar la formació professional també als disset anys.

Es va preguntar als i les menors entrevistats quines eren les causes per les quals havien abandonat els estudis i els motius que van donar van ser diversos però es poden agrupar en els següents:

- 1) El 28% abandona els estudis per començar la seva vida laboral. Entre els que abandonen l'escola en edats més joves, la iniciativa de deixar-la acostuma a ser de la família, que reclama el menor per recolzar l'economia domèstica (com en el cas del Rachid o del Fouad, del Marroc). Entre els que ja són més grans, n'hi ha alguns que també són reclamats per la família per treballar (com la marroquina Halima, el pare de la qual es queda sense feina i vol que la filla treballi, o el pare de l'Idir, també marroquí, que el treu de l'escola –que li anava molt bé– per fer-lo treballar en una xurreria de la família), però també n'hi ha d'altres que manifesten que van deixar ells l'escola voluntàriament per ajudar a casa, com la marroquina Asma.

En tots aquests casos el començament de la vida laboral del menor o la menor té relació amb la situació econòmica familiar, situació que també està relacionada amb l'abandonament d'un altre 7% dels menors, que encara que no s'incorporen al mercat laboral, han de deixar els estudis pels elevats costos econòmics que comporten i que no poden ser assumits per la família. És el cas, per exemple, del senegalès Abdou o de la romanesa Nàdia.

La madre estaba contenta de que fuera a la escuela, pero si continuaba estudiando, en Senegal cuesta dinero. Sacaba primero buenas notas, después malas; mi cabeza está en emigrar. (Abdou, Senegal, 9/5/2007)

- 2) El 25% interromp els estudis a causa de l'inici del seu projecte migratori. En tots aquests casos són els menors els qui deixen d'anar a l'escola per iniciativa pròpia. Són els casos, per exemple, dels marroquins Ayoub i Lahcen, o de la Nora, i dels senegalesos Mahamadou, Mor i Bassirou.

ues una cosa es que no quería estudiar, quería irme de ahí. Quería ir fuera y trabajar, no se, buscarme la vida, trabajar, estudiar o lo que sea. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

- 3) El 21% té una desafecció progressiva de l'escola, són menors a qui l'escola no els agrada (Mhamed, del Marroc), o bé que no tenen bones notes (com la Rosa, de Costa d'Ivori, que diu que no té el cap per estudiar) i, en algun moment de les seves vides, comencen a absentar-se de les institucions escolars i fer altres activitats amb els amics, com l'Ibrahim, del Senegal, que prefereix anar a jugar a futbol. També hi ha alguns menors marroquins, com el Hamid i el Jamal, que expressen que no els agrada l'escola sobretot per com els tracten els professors, ja que "els peguen".

Al principio me gustaba la escuela, pero luego todo me parecía difícil, es que no tenía cabeza. Entonces dije: "no es lo mío". Y lo dejé. [...] Porque no aprobaba y dije: "para qué voy a ir" [...] No, mi padre no lo veía bien. Me dijo que me apuntara a algún cursillo que me gustara, de peluquería, de costura... que él me lo pagaba. Pero no me gustó. Es que no sabía qué iba a hacer, no quería ni peluquería, ni costurera, ni ninguna opción que me daba mi padre me gustaba. (Rosa, Costa d'Ivori, 8/2/2007)

La escuela no es como aquí, es diferente. La profesora pega, sí, si no vines, si no haces los deberes, ¿sabes? Un chico te cogía y la profesora te pegaba. (Bilal, Marroc, 6/7/2007)

- 4) El 7% abandona els estudis a mig curs, entre els quinze i els setze anys, coincidint plenament amb el començament d'una relació sentimental. Aquest és el cas només d'algunes menors de l'Europa de l'Est, com la Lídia i la Gina, de Romania; les dues noies adolescents diuen que el fet d'estar enamorades els va fer perdre l'interès per l'escola.

- 5) El 5% abandona l'escolarització pel que podríem anomenar el pes de la tradició. Entre la Munira del Marroc i el seu pare hi ha un conflicte intergeneracional i de gènere: el pare obliga la menor a deixar l'escola, encara que tampoc no vol que treballi, el que vol es tenir-la a casa i tenir-la controlada.

Dejé la escuela por mi padre. Mis dos hermanos estudiaron un poco más, sí, pero con el tiempo... mi padre no me dejaba seguir estudiando, estaba en la casa, trabajando en la casa y no hay nada más... (Munira, Marroc, 20/9/2007)

A aquest motiu hi podríem afegir també la menor búlgara Sofia, la família de la qual, d'ètnia gitana, no dóna cap importància als estudis i prefereix que la menor treballi, efectuant petits roboratoris, i que ajudi d'aquesta manera la família.

- 6) Finalment, el 5% té altres motius diversos per abandonar l'escola. Així, trobem l'Emelson, de Senegal que explica que l'escola estava massa lluny i que cada dia hi arribava tard; o motius aliens als MMNA, com el cas de la Sonia, a qui van mantenir tancada en un pis i no li van donar la possibilitat de continuar els estudis com feia al seu poble.

LA PERCEPCIÓ QUE TÉ EL MENOR I LA SEVA FAMÍLIA DE L'ESCOLA

Entre els nois menors marroquins n'hi ha que tenen molt bona actitud cap a l'escola, però les circumstàncies de les seves vides els obliguen a deixar-la; alguns d'ells lamenten haver hagut de deixar l'escola abans d'hora. En aquest cas trobem l'Axabir, a qui la escola agrada molt però que davant la difícil situació econòmica familiar ell mateix decideix deixar-la; el mateix li passa al Fouad o també a l'Idir, que treia molt bones notes però que havia de combinar l'escola amb la feina a la xurreria familiar i l'escola se li feia molt pesada, ja que no tenia temps per res.

Yo notable, de puta madre la escuela, pero no me gustaba. Es que estando tanto en la churrería y que no tenía tiempo ni de hablar con los chicos, en clase aprovechaba para hablar.
(Idir, Marroc, 7/5/2007)

Totes les noies marroquines tenen una bona actitud envers l'escola i volien estudiar, encara que, com els nois, hi ha una noia, l'Asma, que decideix deixar-la voluntàriament perquè volia ajudar a casa.

Els pares de la majoria de menors marroquins desitgen que els seus fills estudiïn. Per a alguns els estudis són importants per tal d'oferir unes millors oportunitats als seus fills i filles (Nora, Nur, Lahcen).

M'agradava molt l'escola. El meu pare deia que havíem d'estudiar molt, [...] estava molt per nosaltres... I els meus germans grans ens ajudaven a fer els deures perquè en sabien molt. [...] No, no pots treballar. Bé, pots, però no puc treballar i anar a l'escola. (Nora, Marroc, 5/10/2007)

Mi madre nos preparaba la merienda por la tarde, nos apagaba la tele y a estudiar, a hacer los deberes. A las ocho la cena y a las nueve, nueve y media, a la cama. Nos acostaba... hasta sexto grado nos acostaba, me acuerdo. No nos dejaba coger ni el vaso de agua. Nos decía: "Quieres un vaso de agua, yo te lo traigo; tú, estudia." (Nur, Marroc, 5/2/2007)

Però també hi ha altres menors a qui l'escola no els agrada i sobretot prefereixen allò que els pot aportar el món laboral, com en el cas del Karim. Aquests menors s'allunyen progressivament de la institució escolar, malgrat la insistència d'alguns pares, però també trobem altres famílies que davant de les circumstàncies econòmiques accepten que el seu fill o filla deixi l'escola per treballar i contribuir a la precària economia domèstica. Aquests són, per exemple, els casos del Hamid i l'Adderrahim, que es queixen que els professors els pegaven, o del Mhamed, que no donava valor al fet d'anar a escola.

Entre els menors subsaharians que han estudiat, la majoria tenien una bona actitud envers l'escola i la majoria afirma que eren bons estudiants (Emelson, Mahamadou, Mbaye i Bassirou, de Senegal). Només l'Ibrahim, del Senegal, diu que no li agradava anar a l'escola i que preferia anar a jugar a futbol amb

els amics. Les famílies també mostraven una bona actitud cap a l'escola i estaven satisfetes que els seus fills hi anessin i els encoratjaven a fer-ho.

Entre els menors que no han anat a l'escola només tenim l'opinió del Sadio, de Mali, que diu que mai no s'havia plantejat si li agradaria o no l'escola.

En el cas de les menors de l'Europa de l'Est, la majoria mostren una bona actitud cap a l'escola, però algunes deixen d'estar-hi interessades quan coneixen la seva parella i se n'enamoren (Gina). Un cas diferent és el de la menor búlgara, la Sofia, que volia anar a escola, però els seus pares, d'ètnia gitana, no ho volien, i li argumentaven que la tradició deia que havia de treballar i ajudar a casa.

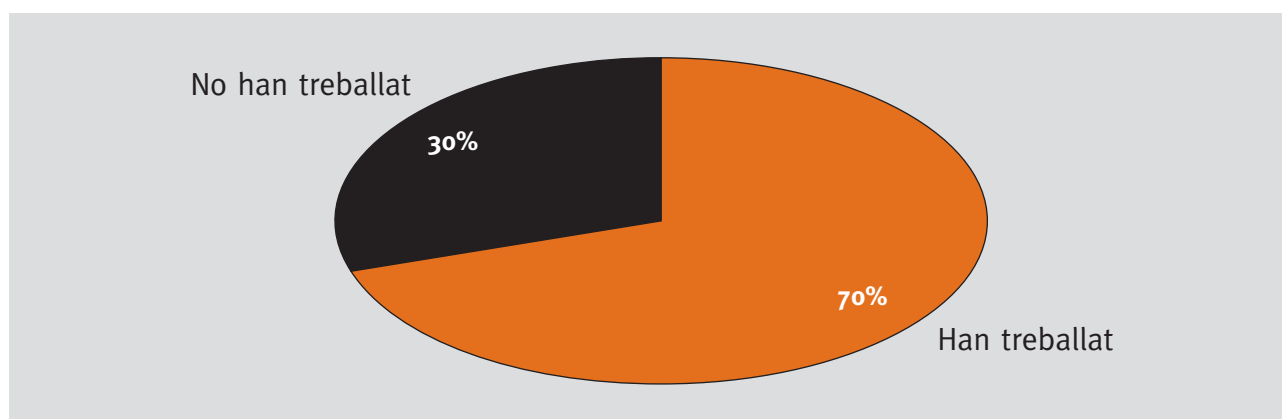
En general, es pot dir que la majoria dels i les MMNA tenen una bona actitud cap a l'escola. Són majoritàriament els nois marroquins els que abandonen més els estudis per pròpia voluntat i senten la inutilitat de continuar estudiant, o prefereixen treballar. En canvi, entre els MMNA subsaharians i entre les noies marroquines predomina el desig de perllongar els estudis per sobre del desig d'entrar en el món del treball.

La trajectòria laboral dels i les MMNA

La major part dels menors i les menors tenen alguna mena d'experiència laboral en els seus països d'origen: el 70% ha treballat en algun moment de la seves vides en els països de referència, davant del 30% que se sap que no ha treballat mai.

Gràfic 29.

Experiència laboral en els països d'origen dels i les MMNA entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Proporcionalment, els menors marroquins i les menors de l'Europa de l'Est tenen més experiències laborals que els menors subsaharians: el 79% dels menors marroquins ha treballat en els països d'origen, el 83% de les menors de l'Europa de l'Est i el 53% dels africans subsaharians.

Entre els marroquins, el col·lectiu dels nois és el que més ha treballat, el 92%; només un dels menors, l'Ayoub, no ha treballat, tots els altres sí que ho han fet.

Els menors que procedeixen del sud del país s'ocupen principalment en el sector primari, en tasques agrícoles o ramaderes, sovint en les terres familiars. L'Axabir ajuda la seva mare vídua en les feines del camp, en Rachid també ajuda en les feines agrícoles i té cura de la vaca de la família, i l'Abdelkarim fa de pastor, a cura del ramat d'un amic dels seus pares. Dos d'aquests menors se'n van a la ciutat a treballar, L'Axabir se'n va a Tànger, on treballa netejant cotxes, i l'Abdelkarim deixa de fer de pastor perquè no hi havia diners per mantenir el ramat i se'n va a Nador a treballar amb un amic del seu pare com a pintor i paleta; també el Saïd, d'un poble proper a Marràqueix, als onze anys se'n va uns mesos amb uns amics a Beni Mellal sense dir res als seus pares, a treballar, i acaba al mercat venent coses, emigració que torna a repetir uns anys més tard, quan té tretze anys i es dedica a vendre olives.

Els que són de medis més urbans tenen tres feines principalment: uns treballen ajudant en el negoci familiar, com l'Idir, que es passa vuit anys treballant a la xurreria familiar, els dos darrers sol, encara que al final demana al pare treballar només als matins i les tardes les dedica a treballar pel seu compte baixant al port de Tànger a vendre entrepans, truites i xiclets, per tal de tenir alguns ingressos personals. El Karim també treballa al forn familiar i el Jamal ajuda el seu pare a vendre menjar. La segona ocupació són aquells que treballen d'aprenents o ajudants en feines manuals o artesanes, com el Mhamed, que treballa llimant taulons; el Lahcen, que durant l'estiu fa de soldador amb el seu oncle, o el Fouad, que treballa de mecànic i ajuda en una fusteria. Finalment, hi ha els menors que es dediquen a la venda més o menys ambulant de diferents productes o serveis, com el Hamid, que ven roba pel carrer o el Bilal, que vigila la botiga d'un noi del seu barri i ven xiclets als turistes al port.

De les menors marroquines, totes de medis urbans, la meitat treballa, l'altra meitat no, encara que les que no treballen sovint s'encarreguen de tasques domèstiques i de tenir cura dels seus germans petits. Les noies sovint ajuden les seves mares en les tasques que porten a terme, igual que molts nois ajuden els pares en les tasques que són pròpies dels homes –segons la separació clàssica de rols en els països d'origen. Aquest és el cas de la Siham, que és la germana gran i ajuda la seva mare a tenir cura dels seus germans petits i l'ajuda també a passar mercaderies de Tetuan a Tànger. L'Asma treballa des dels tretze anys al port de Tànger, juntament amb altres nens, carregant maletes i ajudant els turistes; la Halima també es busca la vida fent de bastaix al Zuc, el mercat de Tànger, ajudant les dones a carregar paquets i embalums.

La Munira, la Nora i la Nur no han treballat mai en els seus països d'origen; fins i tot, en el cas de la Munira, el pare no vol que ho faci perquè no hagi de sortir de casa; a més, el pare ha disposat el matrimoni de la germana gran i, segons diu la noia, també hauria pactat el seu si s'hagués quedat al Marroc, per tant considera que és millor preservar la noia en l'àmbit domèstic fins que estigui compromesa i casada.

Mi padre no quiere que trabaje, sólo en casa. Tampoco no hay trabajo.
(Munira, Marroc, 20/9/2007)

La Nora no va arribar a treballar, però les seves germanes més grans sí que ho havien fet, abans de casar-se; ella es dedica a estudiar i acaba la secundària. La Nur se'n va del Marroc de ben petita per viure amb la seva tia a Espanya, però afirma que els seus pares no l'haguessin fet treballar mai perquè

volien que estudiés i tenien un nivell econòmic que els ho permetia (recordem que el pare la deixa amb la seva germana a Catalunya amb la condició que estudiï).

En el cas dels menors subsaharians, com ja hem dit, només una mica més de la meitat ha treballat en els seus països d'origen. Les feines principals pertanyen al sector primari: l'agricultura, la ramaderia o la pesca, i molt sovint treballen als camps o amb el bestiar familiar. Aquest és el cas dels tres menors malians, l'Issa, el Sadio i el Daouda, que treballen en l'agricultura de subsistència familiar. L'Abdou, del Senegal, també ajuda el seu padastre en les feines al camp; l'Ousmane ajudava a tenir cura del ramat familiar i l'Ibrahim, del Senegal, tenia cura dels animals de la família fins que als quinze anys se'n va anar a Mauritània a treballar de pescador; el Kofi, de Ghana, també treballava al camp. Però entre aquests nois també n'hi ha alguns que, a més a més, tenen experiència laboral com a aprenents en algun taller, com l'Ousmane, que treballa uns mesos de mecànic o el Kofi, que arregla bicicletes, tot i que cap d'ells no cobra. Finalment, tenim el cas de l'Amadou, del Senegal, que és orfe de pare i va treballar quatre anys venent fruites i verdures al mercat tot sol: comprava les fruites a la frontera de Guínea i després les venia al mercat.

De les noies subsaharianes, la Rosa és l'única que ha treballat; primer ho va fer com a ballarina, amb una cantant del seu barri, i després de presentar-se a unes proves, va incorporar-se al Ballet Nacional del seu país, Costa d'Ivori.

D'entre les menors de l'Europa de l'Est, cinc de les sis noies ja s'han iniciat en el mercat laboral abans d'abandonar el seu país.

En el cas de les noies romaneses, totes tres han treballat: la Lídia i la Nàdia han treballat com a cambres, una en una discoteca i l'altra en un restaurant. La Gina havia treballat com a planxadora, però després d'una setmana la seva mare la va obligar a abandonar la feina, ja que considerava que les condicions laborals eren d'explotació. En tots tres casos, la seva incorporació al mercat de treball es produeix un cop s'han independitzat de la família per anar a viure amb la parella i necessiten sostenir-se amb recursos econòmics propis.

De les menors eslovaques, només la Zora ha treballat, i ho ha fet fent de cambrera i de "gogó" en una discoteca.

Yo siempre bailaba. Era flaquita y siempre bailaba en discotecas, nos pagaban, pero bailaba vestida. Pero ahí se cobra poco. (Zora, Eslovàquia, 23/4/2007)

Totes les professions que exerceixen requereixen un perfil formatiu baix i, en general, les condicions laborals són dures, amb jornades laborals llargues, com la de la Lídia, que ens explica que entrava a la discoteca a les nou del matí i en sortia a l'una o les dues de la matinada, i normalment per uns sous mensuals baixos, de pels volts dels cent euros.

El cas de la menor búlgara, la Sofia, és diferent. Des de molt petita acompanyava la seva mare a cometre robatoris i petits furtis, i així va aprendre, si es pot dir així, "l'ofici", però també servia de protecció a la mare en cas que la justícia les agafés, ja que havien instruït la menor a declarar-se culpable del robatori, i en ser menor d'edat no li podien fer res. La menor estava obligada a robar un mínim i, si no, era castigada per la família.

Recapitulant, podem dir que l'experiència laboral de molts menors és donar un cop de mà a la família, tant la més propera com alguns parents més llunyans o fins i tot amics de la família, ajudant-los en el negoci familiar.

L'ocupació principal en les zones rurals és en el sector primari: l'agricultura, la ramaderia o la pesca.

Molts MMNA són aprenents d'algun ofici i molt sovint no cobren o cobren molt poc, ja que es pressuposa que estan treballant per aprendre alguna professió.

Altres, tenen feines esporàdiques, es dediquen a la venda ambulat de diferents productes o de petits serveis, com carregar embalums o netejar cotxes.

En general, es tracta de feines que tenen una clara relació amb la divisió sexual del treball en els països d'origen: mentre que els nois es dediquen a ajudar els seus pares o a realitzar tasques considerades socialment masculines, les noies ajuden les mares en les seves feines i en les tasques domèstiques o desenvolupen feines típicament "femenines", com ara ser cambres o ballarines.

Tots, tant nois com noies, tenen feines poc qualificades en què és suficient un perfil formatiu baix o inexistent.

La percepció dels i les MMNA sobre la feina en els seus països d'origen depèn molt de cadascú. Molts parlen de les dificultats per trobar feina, dels alts índexs d'atur i, quan troben feina, es queixen de les condicions laborals: que no cobren o que els paguen poc per les hores que fan. A més, alguns també es queixen que malgrat que hi hagi una normativa laboral, ningú no la compleix.

En Senegal nada, quedarme en casa y dormir [...]. No hay trabajo. El problema de Senegal es que no hay trabajo. Yo tengo un hermano, (un primo) también, que ha estudiado en la universidad y hasta ahora, no tiene ningún trabajo. (Amadou, Senegal, 18/5/2007)

iNo hay! Es que no hay nada, no hay trabajo... En Tánger, en otras ciudades sí hay. (Ayoub, Marroc, 24/7/2007)

Relacions de parella de les menors en origen

D'entre els i les MMNA entrevistats, només algunes de les noies havien tingut relacions de parella en els seus països d'origen.

Les noies de l'Europa de l'Est destaquen en aquest sentit; totes havien tingut relacions de parella en els seus països de procedència. Creiem que aquest fet té certa importància, ja que tant les MMNA romaneses com les eslovaques treballaran en la prostitució un cop siguin a Catalunya.

Les noies romaneses, com ja hem comentat, abandonen els estudis en el moment que, com elles mateixes diuen, "s'enamoren" per primera vegada. Les relacions que estableixen totes tres són força si-

milars: s'emparellen amb nois més grans que elles, que tenen o han tingut algun contacte amb l'àmbit de la marginalitat i el furt: dos es dediquen al furt de manera ocasional i el tercer és vigilant nocturn en una discoteca.

Totes les relacions d'aquestes noies es caracteritzen per una forta desigualtat de la parella i estan marcades pels rols de gènere tradicionals, pels quals els homes s'erigeixen com les figures dominants i autoritàries i les noies són responsables de fer les tasques domèstiques, encara que també cal que se sostinguin econòmicament elles mateixes. En els tres casos les menors han estat víctimes de violència sexista per les seves parelles, situació que d'alguna manera reproduïx la història de les seves pròpies mares.

Tenía poco tiempo, también para lavar su ropa, para limpiar, para dejarle comida en casa, después irme a trabajar. Él se iba con otras chicas, a mi me daba igual. Si tú quieres tomar la vida así pues... igualmente yo puedo vivir, para volver a casa, para que la gente se ría de mi madre. “Te quiero mucho, te quiero mucho, ven para casa” y después te pegan. Les dices: “Oye creo que me quedo en casa, que no quiero salir esta noche”. “Ah, que tienes a otro... no se qué, que seguramente has quedado con otro...”, y te pega.” (Lídia, Romania, 19/4/2007)

La Lídia es queda embarassada i torna al nucli familiar davant els constants maltractaments físics de la seva parella, fins i tot durant l'embaràs. La Gina s'emparella amb un gitano romanès, que també la maltractava, sense el consentiment de la seva família, que és paia. La Nàdia inicia una relació de parella buscant suplir la manca d'afectivitat i recolzament que li havia faltat en la seva pròpia família, amb la qual s'havia vist obligada a trencar.

Estábamos como amigos pero estaba enamorada. Vale, ya no tienes madre ni nada... Para irme de mi madre y todo. “¿Quieres venir a mi casa?” Vamos a tomar un café y como yo lo conocía de hace tiempo... a los pocos días he marchado a su casa, por la noche. Él me dijo: “Mira, tu me gustas. Yo vivo solo en casa, estoy con mi abuela. Estoy solo ¿Te quieres venir conmigo?” Y yo le digo: “Tranquilo, espera...” (Nàdia, Romania, 20/6/2007)

De les noies eslovaques, l'Ana havia tingut relacions afectives habituals en l'adolescència amb nois, però no havia tingut relacions sexuals, i serà l'única de les menors que posteriorment es dedicarà a la prostitució que no havia tingut relacions sexuals abans d'entrar a la prostitució. La Zora havia iniciat una “relació de companyia” amb un home madur, amb l'objectiu de sostreure-li diners. Es podria dir que en aquest cas ja es produeix un primer coqueteig amb el treball sexual, tot i que no es consuma la relació.

No, ése era un lío; yo le hacía compañía, él era viejo, cincuenta años. Es que yo con dieciséis años quería dinero y yo le sacaba pasta a ese hombre, él me daba 100.000 coronas, 200.000 coronas. Yo, ¡qué voy a tener relaciones con él! Y mi madre se enfadaba porque llegaba tarde.” (Ana, Eslovàquia, 23/4/2007)

El cas de la menor búlgara és diferent; com ja hem vist es tracta d'una menor d'ètnia gitana de catorze anys, i en el seu context cultural era considerada una dona en edat de casar-se. La Sofia va viure un matrimoni precoç acordat per la família, als tretze anys, amb un familiar; va anar a viure amb la família del seu promès i va passar a formar part del seu clan familiar.

Luego mi madre ha decidido casarme con un primo, más o menos, o sea no era mi primo pero el marido de mi madre muerto tenía un hermano que eran cuatro chicos y el más grande, que tenía unos once o doce más o menos, pues ellos querían que me casara con él. [...] Estuve con ellos también, el último sitio donde estuve viviendo antes de España [...]. Hubo fiesta tipo así para casarme, ¿no? [...] Es que yo a los trece ya tendría que hacer una boda. Bueno, como me vieron tan madura pues pensaron que a los trece ya venía bien. (Sofia, Bulgària, 20/9/2007)

La menor explica que el motiu que ella mateixa veu en aquest matrimoni pactat és, en part, econòmic, per la dot.

[Me quisieron casar] Hombre... por el dinero [...] Todas las familias de las chicas reciben dinero y la familia del chico, pues paga. (Sofia, Bulgària, 20/9/2007)

De la resta de menors no europees, només la menor ivoriana, la Rosa, tenia parella en el seu país d'origen i és, de fet, gràcies al recolzament del seu xicot, que l'anima a entrar al Ballet Nacional, que es presenta a les proves per entrar-hi, proves que, com veurem, guanyarà.

De les menors marroquines entrevistades, cap no tenia parella quan vivien al Marroc. Un cas que cal destacar, en aquest sentit, és el de la Munira, que tenia por que el seu pare acordés el seu matrimoni amb algun home més gran, com ja havia fet amb la seva germana més gran.

Però es coneix el cas d'altres menors marroquines –com el d'una noia que es menciona en l'estudi de Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch (2008)– en què la menor es va quedar embarassada sense estar casada. La mare de la menor, quan es va assabentar d'una situació que és encara molt difícil de gestionar en el país d'origen, va convèncer la noia perquè abandonés el Marroc i d'aquesta manera amagués el que es considera una vergonya per a tota la família i previngués una possible reacció violenta del pare, que desconeixia la situació.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- Amb els anys s'han diversificat els orígens geogràfics dels i les MMNA que arriben a Catalunya, i han augmentat tant els països d'emissió com les zones de procedència en el si d'aquests països, alhora que també ha crescut la proporció de nenes i l'heterogeneïtat dels perfils dels i les MMNA.
- Les principals grans àrees emissores de MMNA a Catalunya són tres: el Magrib àrab (el Marroc principalment), l'Àfrica subsahariana (amb predomini de l'Àfrica occidental) i l'Europa de l'Est.
- Veiem que hi ha una diferenciació dels països i zones d'origen segons el sexe: les MMNA de Catalunya provenen principalment del nord del Marroc i de l'Europa de l'Est i, en menor mesura, d'alguns països subsaharians.
- Les principals característiques demogràfiques i socioeconòmiques dels països emissors, i factors clau d'"expulsió" dels i les MMNA, són: el fort creixement demogràfic i les piràmides de població joves dels països africans; la crisi dels sistemes econòmics i polítics en els països de l'Europa de l'Est; el fort creixement urbà de tots els països a causa de l'èxode del camp a les ciutats, que pot ser precursor d'una emigració transnacional, així com les distàncies socioeconòmiques entre els països d'origen i els de l'Europa occidental.
- Alguns dels i les MMNA provenen de països o territoris que han sofert períodes de conflicte, violència o guerra en els darrers anys, i tant ells com les seves famílies han patit situacions de violència o s'han sentit amenaçats, un factor que també els ha empès a migrar a la recerca de més seguretat.
- Malgrat que el fenomen dels i les MMNA va tenir una primera fase en què la majoria eren de procedència urbana, en aquest estudi gairebé la meitat dels i les MMNA procedeixen de zones rurals. La majoria de MMNA provinents de zones rurals són nois i vènen del sud del Marroc i de països subsaharians com ara el Senegal i Mali.
- Malgrat que la forma predominant de família dels i les MMNA és la nuclear, existeix un nombre elevat de menors que provenen de famílies monoparentals, amb pares separats o divorciats o famílies en què un dels progenitors ha mort. Moltes d'aquestes circumstàncies familiars han estat factors determinants en la migració dels i les MMNA.
- La mitjana de germans de les famílies dels i les MMNA és elevada. Més de la meitat dels i les menors ocupen posicions en què poden sentir la responsabilitat del manteniment econòmic de la família.
- El 79% de les noies MMNA han patit situacions de conflicte o de violència en el si de les seves famílies.

- Gairebé la meitat dels pares (el 45%) dels i les MMMA no poden mantenir a les seves famílies, per diverses raons, i la responsabilitat del manteniment econòmic de la família pot recaure en els MMNA.
- La majoria dels i les MMNA han estat escolaritzats, però només la meitat ha completat la primària; la resta o bé no ha estat escolaritzada –el 18% és analfabet/a–, o bé ho ha estat de manera de manera precària, per un període inferior a cinc anys.
- El 70% dels i les MMNA ha treballat en els països d'origen. L'experiència laboral de molts menors és en el si de l'economia familiar, exercint feines poc qualificades amb unes condicions laborals gairebé sempre precàries, cobrant poc o gens per feines de moltes hores o realitzant treballs molt esporàdics.
- Totes les MMNA de l'Europa de l'Est que han acabat treballant a la prostitució a Catalunya havien tingut relacions de parella en els seus països d'origen, relacions que estaven marcades per una forta desigualtat i per una diferenciació dels rols de gènere tradicionals en la parella, fins al punt que algunes han esdevingut víctimes de violència sexista a mans de les seves parelles.

6. El projecte migratori

ANTECEDENTS MIGRATORIS A EUROPA

Molts dels i les MMNA conviuen amb el fenomen de la migració molt abans de plantejar-se la seva pròpia emigració. En la majoria de casos aquests i aquestes MMNA han conegut altres persones, o bé adultes o bé altres menors del seu entorn, que han emigrat. De vegades aquestes persones són membres més o menys propers de les seves famílies, altres vegades són amics, persones del veïnat o senzillament coneguts.

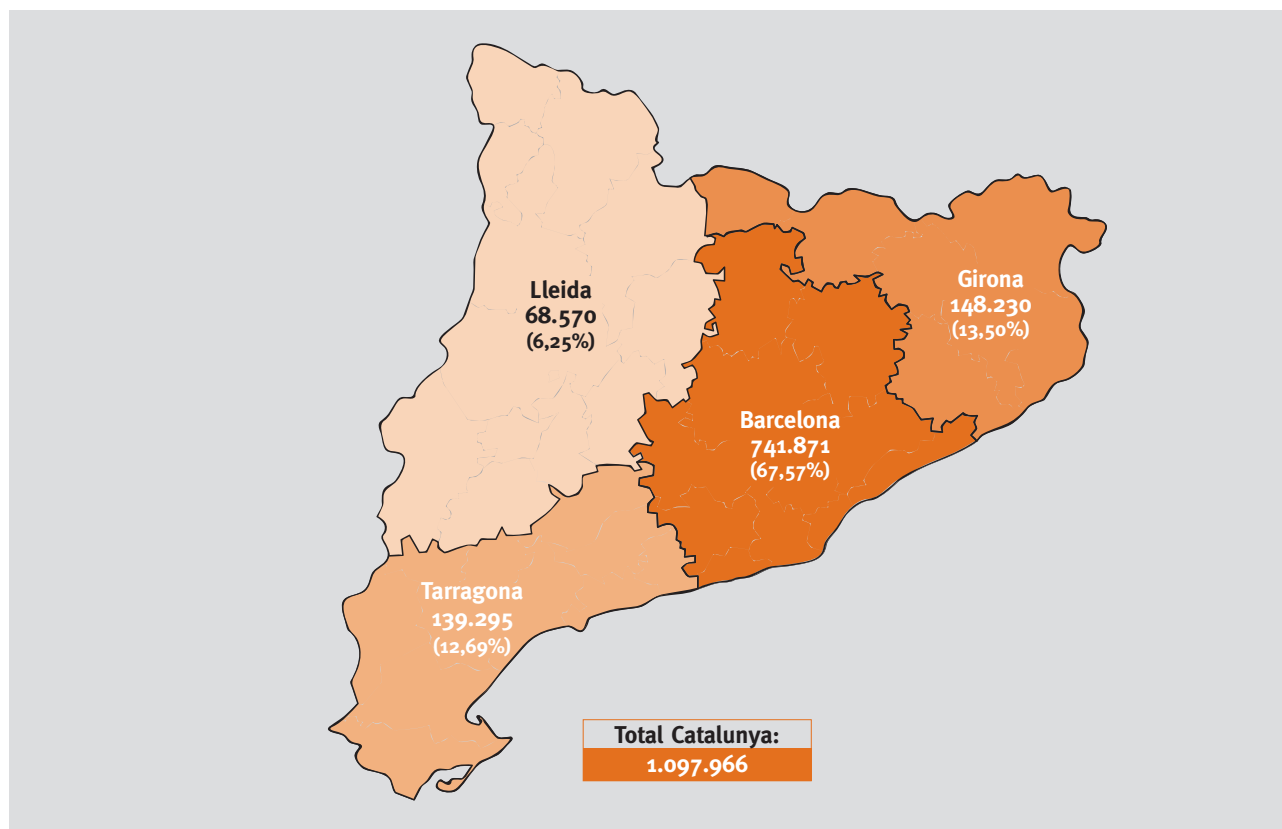
Aquests antecedents familiars i el contacte amb altres persones o amistats que emigren és un dels factors clau que influeix molts menors a l'hora de plantejar-se i tenir les primeres idees d'emigrar. Així, la tradició migratòria dels referents adults és un dels elements essencials a l'hora d'analitzar les pautes migratòries dels i les MMNA. Per tant, sovint els països de destí –tant dels migrants adults com dels menors– coincideixen, però en altres casos no, ja que no tots els països que emeten migrants adults cap a un territori hi emeten també menors.

Antecedents migratoris dels adults immigrants a Catalunya

Segons les darreres dades del padró d'habitants, l'1 de gener de 2008 hi havia a Catalunya 1.097.966 persones estrangeres empadronades, que representaven el 14,9% de la població que residia a Catalunya i el 21% del total de la població estrangera resident a l'Estat espanyol. Catalunya és la primera comunitat autònoma de l'Estat en nombre absolut de persones immigrants residents.

Mapa 5.

Població estrangera empadronada a Catalunya per províncies, 2008

Font: Dades provisionals del padró a 1 de gener de 2008, INE, 2008. Elaboració pròpia.

Taula 26.

Població estrangera empadronada a Catalunya per províncies, 2008

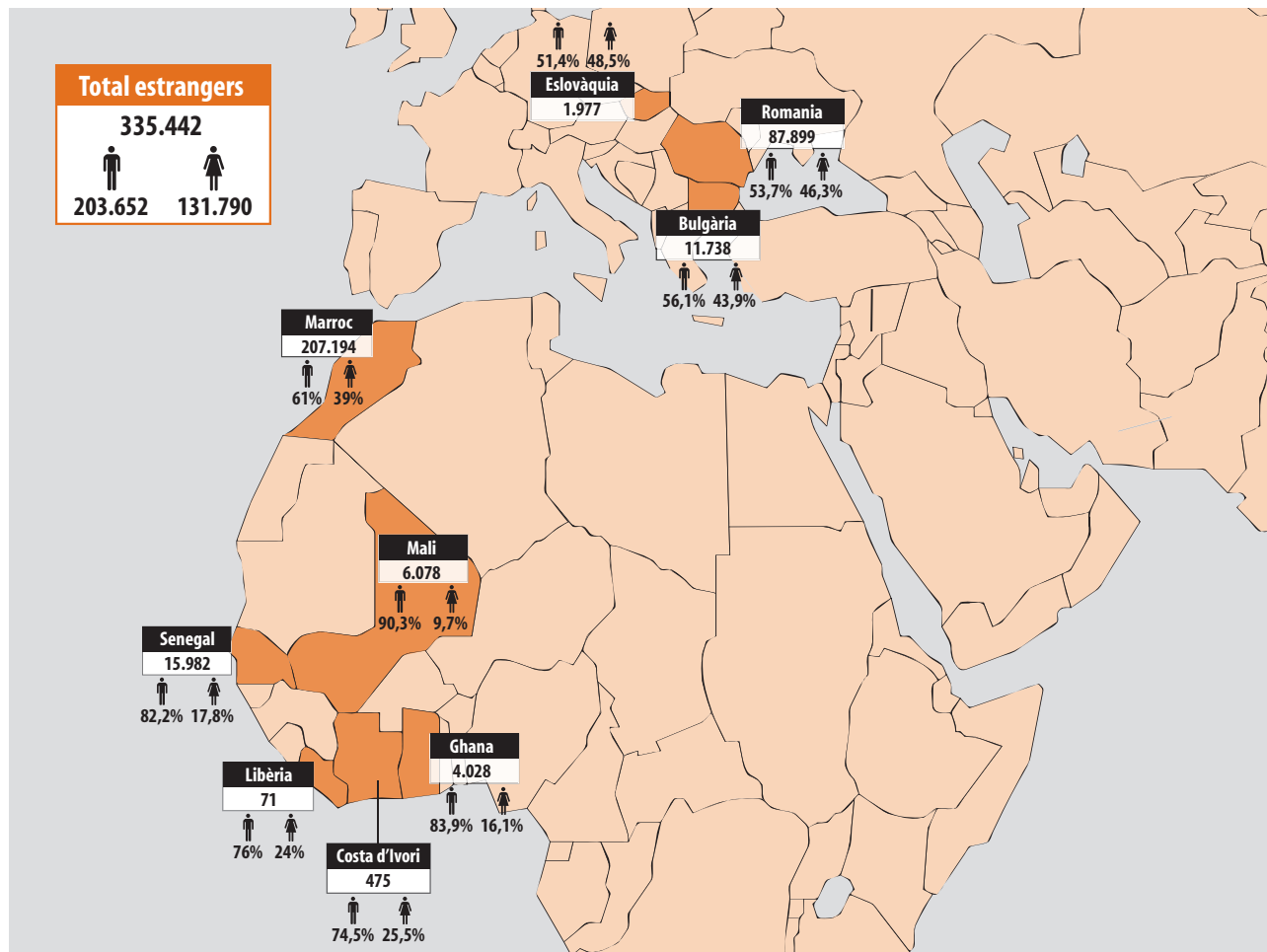
Províncies	Estrangers	Població total	Percentatge estrangers (%)
Barcelona	741.871	5.410.790	13,7
Girona	148.230	730.298	20,2
Lleida	68.570	425.593	16,1
Tarragona	139.295	787.760	17,6
Total	1.097.966	7.354.441	14,9

Font: Dades provisionals del padró a 1 de gener de 2008, INE, 2008. Elaboració pròpia.

Per províncies, encara que Barcelona és la província que rep més població estrangera en termes absoluts, és la que té una població menor d'estrangers en termes relatius; Girona és proporcionalment la que té un percentatge de població immigrant estrangera més alt.

Mapa 6.

Població estrangera empadronada a Catalunya de les nacionalitats dels MMNA, per nacionalitat i sexe, 2008

Font: Dades provisionals del padró a 1 de gener de 2008, INE, 2008. Elaboració pròpia.

Taula 27.

Població estrangera empadronada a Catalunya de les nacionalitats dels MMNA, per nacionalitat i sexe, 2008

Països	Total	Homes		Dones	
		Núm.	(%)	Núm.	(%)
Marroc	207.194	126.416	61	80.778	39,0
Romania	87.899	47.202	53,7	40.697	46,3
Senegal	15.982	13.152	82,2	2.830	17,8
Bulgària	11.738	6.588	56,1	5.150	43,9
Mali	6.078	5.489	90,3	589	9,7
Ghana	4.028	3.380	83,9	648	16,1
Eslovàquia	1.977	1.017	51,4	960	48,5
Costa d'Ivori	475	354	74,5	121	25,5
Libèria	71	54	76,0	17	24,0
Total estrangers per nacionalitats de MMNA	335.442	203.652	-	131.790	-

Font: Dades provisionals del padró a 1 de gener de 2008, INE, 2008. Elaboració pròpia.

Per nacionalitats, la comunitat estrangera més gran empadronada a Catalunya i a força distància de la següent nacionalitat més nombrosa és la marroquina, amb 207.194 persones,³⁸ i no només ho és a tot Catalunya sinó que és la principal comunitat estrangera a tres de les quatre províncies catalanes, totes excepte Lleida, on la primera nacionalitat és la romanesa.

Com hem vist en el capítol 4, sobre la dimensió sociodemogràfica del fenomen, la marroquina és també la comunitat que històricament, i també actualment, emet més MMNA a Catalunya. En el període 1993-2007, Andalusia acumula el 34% del total de MMNA marroquins, la Comunitat de València el 15%, Catalunya el 10%, el País Basc del 9%, les Canàries el 8% i la Comunitat de Madrid el 6%. L'any 2001 Catalunya era la segona comunitat autònoma en nombre de MMNA marroquins, el 2002 la tercera, el 2003 la segona, el 2006 la cinquena i el 2007 la sisena. Malgrat que fa uns anys la població marroquina era un col·lectiu força masculinitzat, amb els anys la proporció d'homes i de dones s'ha anat equilibrant, i a principis del 2008 era del 61% d'homes i el 39% de dones. Per tant no només els nois sinó també les noies marroquines tenen referents adults a Espanya en els quals emmirallar-se.

La segona nacionalitat més nombrosa és la romanesa, amb 87.899 persones, però proporcionalment està distribuïda de manera més irregular a les diferents províncies catalanes. A Lleida, com ja hem dit, és la primera nacionalitat estrangera; a Girona i a Tarragona és la segona, per darrere del Marroc en ambdós casos, i a Barcelona és la cinquena nacionalitat, per darrere del Marroc, l'Equador, Bolívia i Itàlia. La proporció de dones romaneses a Catalunya per l'any 2006 és del 46% del total. De la mateixa manera, totes les MMNA de nacionalitat romanesa de la nostra mostra són noies.

La tercera nacionalitat més nombrosa a Catalunya entre els països emissors de MMNA de la nostra mostra és la senegalesa. El Senegal és també el país subsaharià amb més població immigrada a Catalunya. Una mica més de la meitat dels senegalesos (el 54%) viu a la província de Barcelona, però l'altra meitat està repartida de manera força proporcional per les tres províncies restants. La població immigrada senegalesa instal·lada a Catalunya és un col·lectiu força masculinitzat, ja que el 82% dels empadronats són homes. En la nostra mostra, tots els MMNA entrevistats són nois.

Els búlgars són la quarta nacionalitat més nombrosa entre els països emissors de MMNA: la meitat estan instal·lats a la província de Barcelona i la resta estan distribuïts de forma bastant igualitària a les altres tres províncies. El 44% dels búlgars empadronats són dones, com també ho és l'única menor búlgara de la nostra mostra.

Els malians són la tercera nacionalitat subsahariana més nombrosa a Catalunya, per darrere dels senegalesos i els gambians. Gairebé la meitat dels malians, el 49%, és a la província de Barcelona; la resta està distribuïda així: el 25% a Girona, el 21% a Lleida i el 4% a Tarragona. Com el senegalès, és un col·lectiu en què predominen els homes, que són el 90%. En la nostra mostra els MMNA procedents de Mali són tots nois.

Els ghanians són la sisena nacionalitat subsahariana més nombrosa a Catalunya, per darrere del Senegal, Gàmbia, Mali, Nigèria i Guinea. Com en les altres nacionalitats subsaharianes que hem vist, es tracta d'un col·lectiu força masculinitzat, el 84 % dels ghanians a Catalunya són homes, i també ho és l'únic MMNA de la nostra mostra.

³⁸ Dades provisionals del padró a 1 de gener de 2008.

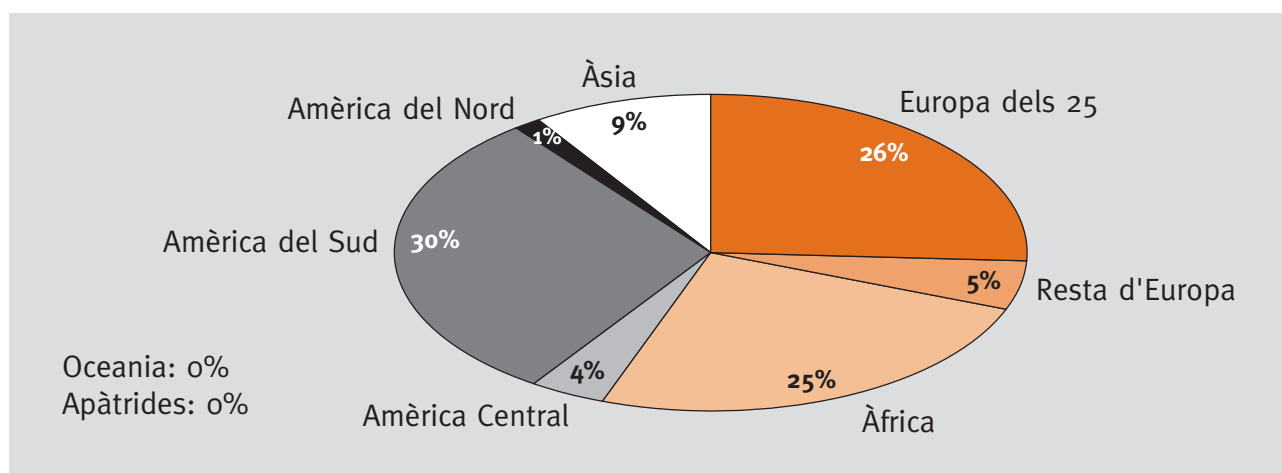
A Catalunya hi ha 1.997 persones procedents d'Eslovàquia, que viuen principalment a les províncies de Barcelona (38%) i Tarragona (36%); la seva presència a Girona (15%) i a Lleida (10%) és menor. La proporció d'homes i dones entre els immigrants eslovacs a Catalunya és força paritària, i el 49% són dones, com també les dues úniques MMNA de la nostra mostra.

Els ivorians i els liberians són comunitats petites a Catalunya, especialment els liberians, dels quals només hi ha empadronades setanta-una persones. La proporció d'homes és més gran que la de dones en totes dues nacionalitats, hi ha aproximadament tres homes ivorians o liberians per cada dona. En canvi, a la nostra mostra, les dues persones procedents d'aquests països són noies.

En els darrers anys el que més es pot destacar en el creixement dels migrants per nacionalitats és l'increment de persones procedents dels que anomenem països de l'est d'Europa i dels països de l'Amèrica del Sud, i un creixement més moderat dels i les migrants procedents dels països africans. Actualment, si sumem tots els migrants procedents de països sud-americans empadronats a Catalunya, aquests són el 30% del total de persones immigrades, i superen en nombre les persones procedents de l'Europa dels 25, que representen el 26% de les persones estrangeres a Catalunya, i les que procedeixen de l'Àfrica, que són el 25% del total.

Gràfic 30.

Percentatge de les persones estrangeres empadronades a Catalunya per grans àrees geogràfiques, 2007

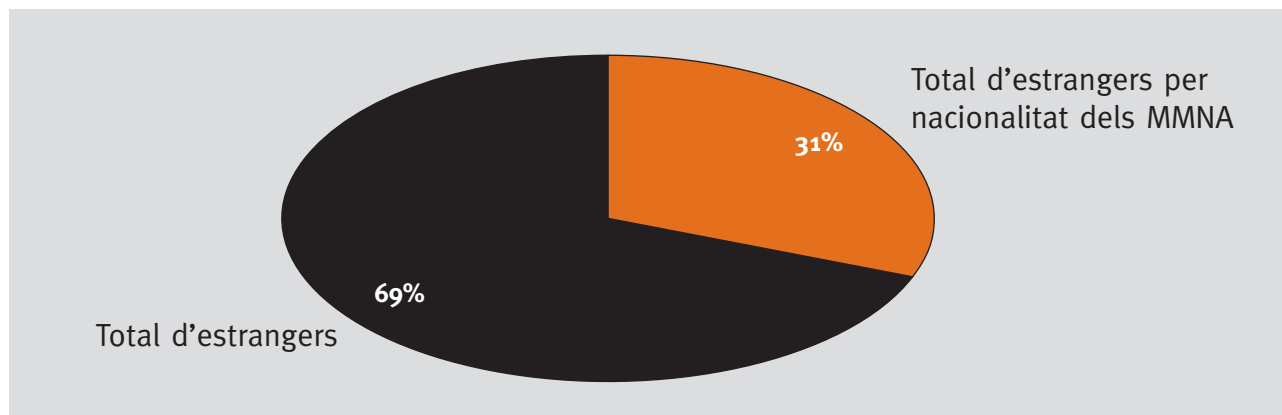
Font: INE, a partir de dades del padró continu, dades provisionals a 1 de gener de 2008. Elaboració pròpia.

Si ens centrem en els països emissors de MMNA a Catalunya, observem com totes les nacionalitats d'origen dels menors estan representades en les estadístiques de persones estrangeres empadronades, per tant existeixen referents i pioners adults que han emigrat d'aquests països a Catalunya abans que ho fessin els menors.

Però si s'observa el gràfic 31 també constatem que la població empadronada dels països emissors de MMNA només representa el 31% de les persones estrangeres a Catalunya. Així existeixen molts països amb alts percentatges de població estrangera, sobretot procedents d'Amèrica del Sud (especialment de l'Equador, Bolívia, Colòmbia i Perú) que no han emès MMNA a Catalunya, però sí en altres comunitats autònomes on hem realitzat el treball de camp (País Basc –Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch (2008)– i Madrid).

Gràfic 31.

Percentatge de persones empadronades dels països emissors de MMNA respecte al total d'estrangers a Catalunya, 2007

Font: INE, a partir de dades del padró continu, dades provisionals a 1 de gener de 2008. Elaboració pròpia.

Per acabar podem afirmar que en tots els casos, abans que els i les MMNA emigressin a Catalunya, hi havia hagut altres compatriotes seus que ho havien fet abans i que, d'alguna manera, havien obert el camí fent de pioners. Però també afirmem que no totes les nacionalitats estrangeres presents a Catalunya emeten MMNA, la qual cosa ens hauria de portar a preguntar-nos per què menors d'algunes procedències emigren i d'altres no.

Quant al sexe dels i les MMNA podem dir que, exceptuant els casos de Libèria i Costa d'Ivori, en què només hi ha dues MMNA, i que vénen en circumstàncies en certa manera especials respecte a les altres MMNA, en tots els casos es compleix que els països d'on procedeixen les noies MMNA són els que tenen una proporció de dones en el col·lectiu immigrant a Catalunya de la seva nacionalitat força considerable, superior al 39%, com ara el Marroc o Romania. De la mateixa manera, no hi ha cap noia MMNA procedent dels països amb un col·lectiu d'immigrants a Catalunya força masculinitzat (Senegal, Mali).

Antecedents migratoris dels referents adults més propers

Un element recurrent en els relats dels i les MMNA és la referència a amics o familiars que viuen a Europa i tot allò que aquests han aconseguit. D'una banda, els menors sovint han escoltat, directament o indirecta, els relats d'aquestes persones que han emigrat i, de l'altra, han pogut observar els beneficis econòmics i materials assolits gràcies a aquesta emigració: les remeses econòmiques que envien els emigrants a les seves famílies, les cases que aquests han construït en els seus països d'origen, els cotxes i altres béns de consum que ells o les seves famílies han adquirit, etc. D'aquesta manera, els emigrants del seu entorn, en retornar al seu país, es converteixen en la viva imatge de l'èxit i de la possibilitat de millora social que ofereix Europa.

Així, totes aquestes informacions adquirides a través dels relats de les persones que han emigrat abans, poden influir en el naixement del projecte migratori, però a més aquests relats poden proporcio-

nar informacions que facilitin el camí migratori: sobre els mitjans de transport, les xarxes migratòries, què s'ha de fer quan s'arriba a la península Ibèrica, etcètera.

A més d'aquest contacte directe amb altres emigrants i les seves experiències, no s'han de menysprear tampoc les imatges i informacions que els arriben a través dels mitjans de comunicació i que poden alimentar el "somni europeu" (Quiroga, 2003), tant de millora econòmica com d'atracció per un món diferent, del qual en poden admirar certs valors, però sobretot el poder adquisitiu i els nivells de consum.

Quería salir de ahí, porque claro, al ver que hay gente que venía de fuera, de Europa [...]. Porque hay mucha gente que engaña también, porque viene aquí, trabaja un año, ahorra y se compra un coche que vale 3.000 o 4.000 euros, pero si tú, claro, viniendo de ahí, tu piensas que hay trabajo, que hay dinero, realmente todo eso es un engaño para los demás, y a veces más, pues para comer, para mantener... (Karim, Marroc, 10/9/2007)

En molts casos, els relats dels menors ens mostren com aquests referents familiars o del grup d'iguals actuen com un mirall en què desitgen reflectir-se i són part fonamental d'una decisió que, en alguns casos, comença a sorgir quan són molt joves.

Dels i les MMNA entrevistats, el 60 % té familiars de primer grau (pare, mare, germà o germana) o de segon grau (oncles, tietes, cosins o cosines) que han emigrat fora del seu país d'origen.

Per nacionalitats, podem constatar que el 63% dels i les MMNA marroquins de la nostra mostra té algun antecedent familiar que ha emigrat, però sobretot és el col·lectiu que té més referents familiars directes: el 42% té germans o germanes més grans fora del país i en un cas, el del Karim, el pare va viure a diferents països europeus. En el cas del 83% dels menors marroquins que té antecedents familiars, aquests havien emigrat a Espanya, i d'aquests la meitat ho havien fet a Catalunya.

Els i les MMNA subsaharians són els que menys referents familiars tenen, el 53% té algun membre de la família que ha emigrat. Tot i que la diferència amb els marroquins no és gaire significativa, sí que es pot observar una diferència major pel que fa al percentatge de familiars directes, ja que només el 26% dels menors subsaharians té familiars directes, sempre germans, que han emigrat fora del país. En tots els casos de menors que tenen referents familiars que han emigrat, aquests ho han fet a Espanya i entre ells el 62% havia vingut a Catalunya.

He sido el primero de mi familia que he venido. (Abdou, Senegal, 9/5/2007)

D'entre les MMNA dels països de l'Europa de l'Est, el 66% té referents familiars que han emigrat fora del país, però només en un cas es tracta d'un familiar directe, el de la Lídia, de Romania, que té una germana a Espanya, a més d'una altra a Turquia. Entre les menors de l'Est també hi ha un cas una mica diferent pel que fa a l'existència d'antecedents familiars, és el de la família de la Sofia, de Bulgària, d'ètnia gitana: en aquest cas la família viatja com a mitjà per treballar.

Però cal advertir que el fet que els i les MMNA tinguin familiars a l'Estat no vol dir que sempre els facin servir en els seus trajectes migratoris, ja que alguns només es posen en contacte amb els familiars,

amb diferents intencions i resultats, un cop ja han arribat al país de destí o fins i tot mesos després de l'arribada, com veurem en capítols posteriors.

Per sexes, es constata que les noies de la mostra tenen menys antecedents migratoris familiars que els nois menors.

A més de conviure amb la immigració en el si de la família, hi ha molts menors que tenen referents migratoris en el seu grup d'amistat, veïnat o coneguts. El 50% dels i les MMNA afirma tenir amics o amigues o coneguts que han emigrat.

Els nois MMNA marroquins són els que tenen més referents entre les persones properes no familiars (el 76%); en canvi no hi ha cap noia MMNA marroquina que tingui amigues o coneguts que hagin emigrat fora del país. Entre els i les MMNA subsaharians, el 46% té amics o coneguts que han emigrat, i entre les MMNA de l'Europa de l'Est, la meitat té amigues o conegudes que han emigrat i l'altra meitat no.

La importància dels referents del grup d'iguals, germans i cosins ja ha estat estudiada en altres treballs, com el de Comas i Quiroga (2005). Tots aquests referents propers poden ajudar, en moltes ocasions, que els menors emigrin amb més coneixements sobre el viatge i les condicions de vida que els esperen, i advertits sobre el fet que aquestes condicions no són tan idíl·liques com alguns podrien pensar simplement veient els cotxes o les millores econòmiques dels seus veïns o amics que han emigrat.

En molts casos, els referents del grup d'iguals proporcionen, sobretot a aquells menors procedents de zones amb una major tradició migratòria (especialment del Marroc), informacions que els ajuden a arribar al nostre país amb un coneixement millor dels circuits i de quins drets tenen.

Entre les menors de l'Europa de l'Est que han treballat a la prostitució al nostre país, tres de les noies tenen antecedents migratoris a la família, i en dos casos són antecedents en el treball sexual. A més, moltes tenen també amigues o conegudes que també s'hi dediquen. La Lídia té una germana a Turquia i una cosina a Espanya que es dediquen a la prostitució i la Gina també té una cosina que s'hi dedica. La Lídia és, de totes les noies, la que segurament representa amb més claredat un entorn molt propici i favorable a la immigració per treballar en el sexe, ja que en el seu grup d'iguals també hi ha exemples d'amigues o conegudes del barri o de l'escola que es dediquen a la prostitució fora del país.

–¿De tus amigas había alguien o compañeras en España que ejercieran trabajo sexual?

–Sí, pero ellas se iban con contrato legalmente a Japón o a Australia, o, a ver com se dice..., a Grecia. (Lídia, Romania, 19/4/2007)

I la Nàdia té una germana que exerceix la prostitució a Romania i una amiga amb qui va viure dos anys quan es va escapar de casa als catorze anys que també exerceix la mateixa professió. De la mateixa manera, la Gina també diu que moltes de les seves amigues i noies del seu poble estan treballant en el mateix club de Lloret de Mar.

Pel que fa a les noies eslovaques, només la Zora té antecedents migratoris familiars: una tieta seva viu a França, un oncle patern viu als Estats Units i, cosa encara més rellevant, la seva mare ha fet estades laborals temporals a Alemanya i Àustria. L'Ana és l'única noia que no té cap precedent migratori fami-

liar, ni en el grup d'iguals i, com veurem més endavant, de totes les noies que acaben treballant en la indústria del sexe, és segurament la més “enganyada”.

Tots aquests antecedents ajuden a configurar la imatge de l'immigrant com la d'una persona que obté l'èxit gràcies a la millora econòmica, que sobretot li permet uns nivells de consum majors. Els i les MMNA s'enlluernen amb aquesta imatge de l'Europa consumista i opulenta cap a la qual orienten les seves expectatives de futur.

Mi tía trabajaba en Austria y cada dos semanas venía y traía 6.000 marcos y compraba bolsos y ropa. Ella se casó hace cuatro años, ahora tiene treinta años. Ella venía cuando tenía veinte, y yo veía siempre que ella estaba comprando ropa y dinero, y discotecas, y ahí i allí. Y ella me llevó un día con ella y dije: “yo me largo” y ya está. (Zora, Eslovàquia, 23/4/2007)

Els i les MMNA afirmen que no disposen de gaires coneixements sobre el país de destí, i el que saben sovint és només a través de les informacions que els han proporcionat familiars o amics que ja hi són, o el que aprenen durant el viatge. Per tant, aquells i aquelles MMNA que tenen persones properes que han emigrat abans que ells disposen d'informació més concreta sobre el país de destí, mentre que el desconeixement és significatiu entre els que no tenen antecedents migratoris propers. Sobre Catalunya la desconeixença és encara més gran, i l'única referència que molts en tenen és només de la ciutat de Barcelona, on juga un equip de futbol famós mundialment: el Barça.

Les primeres idees

El projecte migratori és un procés que comença amb les primeres reflexions i idees sobre el fet de marxar fora del país. Encara que hi ha alguns i/o algunes MMNA que emigren de manera inesperada i imprevista, en la majoria de casos la migració és fruit d'un període de reflexió, de planificació de la sortida del país, d'un període en el qual es recull la informació i els diners necessaris per emprendre el viatge.

Bastants dels i les MMNA entrevistats afirmen que les primeres idees sobre la possibilitat d'emigrar van sorgir molt aviat, anys abans d'emprendre el viatge, fins i tot durant la primera infància. Els i les MMNA que afirmen haver tingut aquestes idees migratòries a edats més primerenques són alguns dels nois i noies marroquins, com els casos del Mhamed, el Karim o la Sohiana, que afirmen haver tingut les seves primeres idees pels volts dels deu anys; el Jamal va començar a pensar-hi als dotze i el Fouad afirma que “sempre ho ha somniat i que als catorze ho veu possible”.

Així, per exemple, la Siham des de ben petita travessava la frontera de Ceuta amb la seva mare per anar a vendre mercaderies, i estava en contacte constant amb persones que volien emigrar, a més tenia un germà més gran que ja havia marxat com a MMNA.

Tomé la decisión con diez años, iba a estudiar muy poco, cuando tenía que ir a la escuela no iba, me iba al puerto, a ver si podíamos meternos debajo de los autocares para cruzar. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

Una bona part dels i les MMNA comencen a plantejar-se l'emigració pels volts dels catorze anys, coincidint sovint amb el moment que abandonen l'escola. És aleshores quan alguns i algunes MMNA comencen a plantejar-se el futur que els espera i inicien les primeres reflexions sobre la possibilitat de buscar un futur diferent fora del país. En aquest cas hi trobem també marroquins com l'Ildir, a qui el pare fa que plegui de l'escola quan té catorze anys per treballar al negoci familiar, o la Munira, a qui el pare fa que deixi l'escola quan té catorze anys, la Nora que a quinze anys acaba la secundària, i el Bassirou, del Senegal, que ha acabat els estudis al seu país.

Alguns comencen a concebre el projecte migratori seguint algun familiar o a partir de conèixer amics o veïns que han emprès amb èxit el trajecte migratori. És el cas de l'Axabir, de Tànger, que explica que les primeres idees les comença a concebre quan coneix altres nois que volen anar a Espanya; de l'Ibrahim, del Senegal, a qui els amics proposen de marxar tots plegats, del Mahamadou, del Senegal, i l'Issa, de Mali, que segueixen els passos dels seus germans, o l'Ousmane, del Senegal, a qui el seu pare incità a marxar.

Unos amigos vinieron a España y yo también, fue eso... (Saïd, Marroc, 13/3/2007)

El meu amic, que està a Espanya... era com jo. M'explicava com era Espanya. Jo també pensava que començava a gustar anar. (Mahamadou, Senegal, 5/7/2007)

En el cas de les menors procedents de països de l'Europa de l'Est, les idees d'emigrar els sorgeixen quan són més grans, als setze o disset anys. En el cas de les noies de la mostra, rere la decisió d'emigrar no hi ha una planificació ni una estratègia especialment elaborades. En general la decisió la prenen després d'haver passat per circumstàncies vitals que les han trasbalsat. El temps que passa entre que sorgeix la idea i el dia que abandonen el seu país en general no és gaire llarg i abasta entre una setmana i uns quants mesos. Així, per exemple, en el cas de l'Ana, d'Eslovàquia, és una amiga qui la convenç; la Zora, també d'Eslovàquia, concep el seu projecte en conèixer un "xulo" als disset anys en una discoteca, igual que la Nàdia, de Romania, a qui un noi li ho proposa; la Lídia, de Romania, hi havia pensat quan tenia disset anys però va haver d'ajornar la decisió després d'una maternitat adolescent no planificada i la també romanesa Gina diu que hi va començar a pensar uns quatre mesos abans d'emprendre el viatge.

Yo quería venir con diecisiete años, antes que me entero que estaba embarazada; tenía una prima que estaba en España. (Lídia, Romania, 19/4/2007)

[El novio] empezó a decirme que todos sus amigos están aquí. Él era gitano. Que se trabaja bien, que se ha hecho una casa, que se ha comprado un coche. Me ha preguntado si nosotros podemos hacer lo mismo y yo le dije: "¡no sé!" Después ha empezado a contarme unas cosas...

(Gina, Romania, 10/7/2007)

De les menors romaneses i eslovaques, que després treballaran en la prostitució a Catalunya, la Lídia, de Romania, i la Zora, d'Eslovàquia, ja saben abans de marxar del país que la seva ocupació serà en aquest camp, encara que en puguin desconèixer els detalls de les condicions laborals. En el cas de la Lídia, després de no aconseguir entrar legalment al Japó, s'informa a través de la seva cosina, que resideix a Espanya, de com treballar en la prostitució a Espanya.

[Mis amigas] se iban con contrato legalmente a Japón, o a Australia o a Grecia. [Yo quería ir] con contrato legalmente para no tener problemas, para estar yo segura de que no me va a pasar algo. Es que tenía que tener dieciocho años, si no, no me cogían. Tenía que hacer fotos y desnuda. Y yo estaba un poco tímida. Y digo, voy a llamar a mi prima a ver cómo es ahí [a Espanya].
(Lídia, Romania, 19/4/2007)

Però també existeixen altres casos en què la idea d'emigrar apareix de manera inesperada davant d'unes circumstàncies determinades, com per exemple el cas de la Rosa, de Costa d'Ivori, que mentre fa una gira per Europa amb el Ballet Nacional del seu país decideix provar sort.

Finalment, hi ha els casos d'alguns MMNA que mai no havien tingut la idea d'emigrar i l'emigració dels quals va ser decidida per una altra persona. Són els casos de la Sonia, de Libèria, que va ser traslladada del seu país d'origen a Londres per l'home que l'havia acollit a casa seva, o de la Sofia, de Bulgària, que es desplaça amb la família del seu promès i fins que no és detectada pel circuit d'atenció a la infància i està a punt de ser repatriada no decideix explicar la seva història i restar a Catalunya de manera independent de la seva família.

CAUSES I DETONANTS DE LA SORTIDA

Els motius

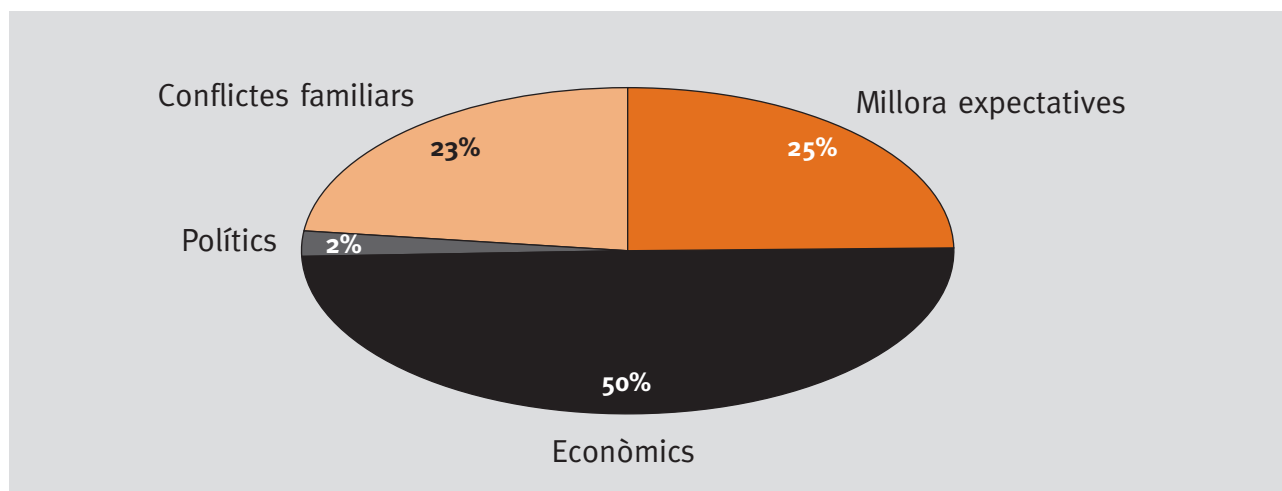
Els motius que impulsen els i les MMNA a emigrar són diversos i sovint en un mateix menor hi ha una combinació de diferents causes i situacions personals que expliquen el fet que finalment emprengui el viatge, encara que n'hi acostuma a haver una de principal.

L'informe de Quiroga, Alonso i Armengol (2005) del projecte europeu CONRED identificava tres motius principals pels quals els i les MMNA emigren: econòmics, millora de les expectatives socioculturals, i polítics. En aquests tres motius, però, podem trobar-hi diferents variants i concrecions. Però, a més, com a aportació d'aquesta recerca, cal afegir-ne un quart, que afecta principalment les noies, i és el de fugir d'unes situacions familiars de conflicte i d'alliberar-se del rol de submissió de les noies en els seus països d'origen.

A continuació mostrem una aproximació als percentatges que representen cadascun dels motius dels i les MMNA de la nostra mostra i aprofundim en cadascun d'ells.

Gràfic 32.

Motius migratoris dels i les MMNA entrevistats, 2007

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

1. Els motius econòmics són la causa principal manifestada per la majoria de menors entrevistats, és el motiu principal de la meitat dels menors, però també és un motiu àmpliament adduït per molts dels altres menors, tot i que no l'han verbalitzat com el principal.

Para conocer España y para trabajar, para ayudar a mi familia. (Mbaye, Senegal, 15/6/2007)

Molts menors parlen de les dificultats econòmiques familiars i la necessitat que senten d'ajudar les seves famílies.

–¿Por qué querías irte?

–Por lo mismo que mi hermano. Pensaba en ayudar a la familia, es lo que tenía en mi cabeza. Y tener un mejor futuro.

(Idir, Marroc, 7/5/2007)

Ahora mal [en Marruecos], no hay dinero, ni trabajo ni nada. [...] Yo voy a trabajar aquí y ayudarlos un poco [a la familia] [...] Mi padre está buscando un trabajo, siempre está esperando alguien que coja pero no viene ninguno, siempre levanta pronto para trabajar y no hay trabajo.

(Mhamed, Marroc, 13/8/2007)

A més a més, com ja hem vist, no són pocs els casos en què l'absència o la impossibilitat del pare de sostenir econòmicament la família empeny aquests menors a assumir les responsabilitats pròpies del cap de família, quan senten que tenen l'obligació de mantenir la família pels seus propis mitjans.

Porque mi familia no tenía nada. Mi madre me ha dado la vida, yo puedo hacer algo por ella. Pero no trabajaba, no tenía dinero. (Abdou, Senegal, 9/5/2007)

Molts dels menors tenen dificultats per trobar feina al seu país i sobretot per trobar-ne en unes condicions determinades; davant d'aquestes dificultats molts dels MMNA giren la mirada cap a Europa, on creuen que podran trobar una feina millor, en millors condicions i més ben pagada.

Finalment, també trobem que alguns dels menors, davant les mancances econòmiques dominants en els seus països, desitgen poder guanyar diners per disposar d'alguns béns personals (cotxes, roba "bona"...) la qual cosa en els seus països d'origen els seria quasi impossible d'aconseguir.

2. La millora de les expectatives socials i culturals és un altre dels motius d'emigrar esgrimits per alguns dels menors. Encara que aquesta millora té molta relació amb el desig de millorar el nivell socioeconòmic, aquests menors no busquen només treballar i guanyar diners, sinó que també esperen que la seva emigració els forneixi la possibilitat de conèixer una altra classe de vida, viatjar, conèixer un altre món, estudiar.

Yo no tenía edad para trabajar. Cuando yo he venido aquí... yo estudiar más, para continuar mis estudios. (Bassirou, Senegal, 15/6/2007)

De vegades l'emigració és concebuda com un mitjà per trencar amb una situació d'estancament o un futur que creuen massa previsible en els seus països, en contrast amb Europa, un continent sobre el qual es projecta una imatge una mica idealitzada, com una terra de prosperitat i d'oportunitats, com hem vist anteriorment.

En aquest sentit tampoc no s'ha de menysprear en el desig d'emigrar un cert component d'afany d'aventura, de viatjar a un altre país, molt propi de l'etapa adolescent.

Una variant d'aquest motiu, que ja ha aparegut en un altre estudi recent (Quiroga, Alonso, Sòria, Alberich i Guasch, 2008) i que torna aparèixer en aquesta mostra, és el desig de poder guanyar-se la vida i triomfar esportivament a Europa. Són molts els esportistes de diferents disciplines procedents d'altres països que juguen en diferents equips europeus i que d'alguna manera es pot dir que han triomfat professionalment a Europa. Aquests esportistes, sobretot futbolistes, són autèntics ídols en els seus països d'origen i esdevenen referents per a molts joves.

Són els casos de dos menors senegalesos a Catalunya, l'Ibrahim i el Mahamadou, els motius migratoris dels quals són una combinació entre el desig de treballar i ajudar la família i el desig de poder continuar dedicant-se a jugar a futbol. O el de dos menors camerunesos del País Basc, que en un viatge a Europa amb la selecció juvenil del seu país per jugar una competició de futbol, es van escapar amb la intenció d'arribar a Barcelona, on juga l'Eto'o, un compatriota seu i autèntic ídol al seu país, encara que finalment es van acabar quedant al País Basc.

A aquesta variant també hi podríem afegir la ivoriana Rosa, que desitja dedicar-se al ball de manera professional. Mentre estava de gira per Europa amb el Ballet Nacional del seu país, s'adona que no la tracten igual que les ballarines d'altres Ballets i decideix provar sort com a ballarina a Europa, cercant unes condicions millors.

3. Un tercer motiu identificat pel qual els menors emigren són les raons polítiques. Davant de certes situacions de conflicte en els seus països d'origen, el menor o la seva família busquen la seguretat fora del país. Com ja hem vist, són diversos els països emissors que es troben en situacions de conflicte, però no hi ha cap MMNA de la mostra de Catalunya que hagi manifestat com a motiu principal fugir d'aquesta situació de conflicte. Tanmateix, en el cas de la Sonia, l'emigració de la qual no és desitjada per la menor sinó decidida per terceres persones, podem dir que la seva situació personal és producte del violent conflicte existent en el seu país, i per tant és una causa directa de la seva emigració.

4. En el cas de les noies MMNA, detectem un altre motiu principal: la fugida de les noies d'una situació familiar de conflicte, sovint producte del fet de ser noies i haver de respondre a uns determinats rols de gènere i unes expectatives socials sobre el que s'espera de les nenes i les dones en les seves societats d'origen.

Encara que les situacions i històries de les menors marroquines i de les menors procedents de països de l'Europa de l'Est són força diferents, les circumstàncies de gènere tenen relació directa amb l'emigració d'ambdós col·lectius.

Entre les marroquines, com entre la resta de MMNA, no hi ha una sola causa migratòria, sinó que n'hi ha diverses que s'interrelacionen, però hi destaca el desig de fugir d'una situació de conflicte. La Munira, la Siham i la Halima tenen pares violents que exerceixen aquesta violència sobre les mares i de vegades sobre les mateixes menors. L'Asma també ha tingut segurament greus problemes amb el seu pare, encara que no n'ha volgut parlar directament a l'entrevista; finalment, la Nora té problemes amb un germà que li pega i la controla. La Munira i la Halima volen alliberar-se de la pressió dels membres masculins de les seves famílies, pares o germans; totes dues parlen de poca llibertat. La Munira té por que el seu pare acordi un casament sense el seu consentiment, com havia fet amb la seva germana més gran, i la Halima vol continuar estudiant i fent el que a causa de la seva família no pot fer al Marroc. La Siham desitja una vida millor; l'Asma diu que la seva situació a casa li produeix insatisfacció, que no és feliç.

Para buscar mi vida. Para trabajar, para estudiar, para hacer lo que no puedo hacer en Marruecos.
(Halima, Marroc, 20/9/2007)

Porque allí [en Marruecos] no estaba bien, no vivía como los demás. En casa no era feliz.
(Asma, Marroc, 20/9/2007)

En el cas de les menors de l'Europa de l'Est, el motiu principal és escapar d'una situació conflictiva i incòmoda que comporta molta inestabilitat emocional, tant en l'àmbit familiar (maternitat adolescent, fracàs amorós...) com social (descontentament amb la vida que es fa). Tanmateix, en alguna d'aquestes noies també es dona un cert esperit d'aventura molt típic de l'adolescència, sobretot en les noies de famílies més benestants, raó que complementa el motiu principal de la sortida.

L'eslovaca Zora, les romaneses Lídia, Gina i Nàdia i la búlgara Sofia han viscut situacions conflictives molt diverses relacionades amb la família, que els ha generat certa inestabilitat emocional en els moments abans de l'emigració.

La Lídia ha patit violència de gènere a mans del seu company i s'ha quedat embarassada sense haver-ho planificat. Després de no interrompre l'embaràs per pressions de la seva mare i de ser finalment mare a disset anys, la noia es planteja l'emigració per ajudar la seva família. En aquest cas el naixement del fill es convertirà en el detonant que l'empenyerà a accelerar i materialitzar una migració ja desitjada des de feia un any. La Lídia deixa el seu fill a càrrec de la seva mare i repeteix la història de la seva germana, que havia marxat a Turquia per treballar en la indústria del sexe.

Fui a abortar pero me han dicho que tengo que firmar y mi madre también, pero mi madre no quería. [...] Yo quería el niño y digo: “Voy a hacer cualquier cosa, pero yo quiero al niño”. El hijo tenía cuatro meses cuando lo he dejado. Le he dicho: “Mamá, para quedarme siempre en casa esperando que tu vuelvas del trabajo, que me traes un helado y para esperar siempre”... (Lídia, Romania, 19/4/2007)

En el cas de la Nàdia, que és un cas clar de noia romanesa de classe baixa en situació de risc, i que viu amb la seva parella i una amiga, el desig d'emigrar sorgeix quan descobreix que la seva parella té relacions sexuals amb l'amiga. Aquesta forta decepció, unida a la percepció de pèrdua, fracàs i abandonament familiar generada per una situació d'abús sexual del padrastre no reconeguda per la mare de la menor, l'empeny a voler fugir.

Quería venir a España. No...,no tenía a mis padres. Estaba sola. También me quería ir para olvidar. (Nàdia, Romania, 20/6/2007)

En el cas de la Gina és la mateixa parella de la noia qui li proposa anar a Espanya a treballar, ella es troba entre una relació de parella marcada per la violència sexista i uns forts rols de gènere i l'allunyament de la seva família, que rebutja la relació de la noia, ja que el noi és d'ètnia gitana.

Me daba miedo decirles que me iba a vivir con él. No sabía cómo decirlo a mi madre. Y, bueno, me he ido tres días sin decirle nada. Mi padre fue a la policía y les dijo que me había ido con ese chico y no he vuelto a casa... Le dije a mi madre: “Mira, mami, este es mi novio y bueno...”. Era gitano y a mi madre no le gustan los gitanos porque siempre los gitanos son chulos. (Gina, Romania, 10/6/2007)

En el cas de la Zora, d'Eslovàquia, la seva família no acceptava que volgués abandonar els estudis i que hagués iniciat una relació afectiva “dubtosa”, d'acompanyament segons la noia, amb un home de cinquanta anys; per aquest motiu prenen un conjunt de mesures educatives de contenció que acaben provocant l'emigració de la menor.

Yo quería el dinero y por eso me fui. Mi madre me daba dinero, ropa, pero yo quería más, claro. Yo me encontré con un novio que era griego, embajador de Grecia, pero ese era muy viejo y yo muy pequeña y mi madre se enfadó conmigo por eso y estábamos enfadadas de hace tiempo y decidí que me voy. (Zora, Eslovàquia, 23/4/2007)

Aquesta relació directa entre els motius migratoris d'algunes dones, en aquest cas menors d'edat, i les seves circumstàncies de gènere ha portat a Dolores Juliano (2004) a introduir el concepte de refugiades de gènere. Segons l'autora, són dones que busquen trobar la llibertat en aquesta emigració, dones amb uns estats desvaloritzats en les seves societats d'origen o amb aspiracions incomptables amb les normes socials tradicionals vigents en els seus contextos. A aquestes dones l'autora les anomena

“refugiades per motius de gènere” i són, entre altres, fugitives de matrimonis indesitjats, repudiades, prostitutes, mares solteres i víctimes o amenaçades d’agressions sexuals.

Finalment, trobem també un menor, el Kofi, de Ghana, el motiu del qual per emigrar també és fugir d’un conflicte familiar. En aquest cas però, el conflicte no és per qüestions de gènere sinó de religió. Sense que se sàpiga ben bé per què, el Kofi es va anar acostant a una família cristiana fins a viure amb ells i abandonar l’islam. Per aquest motiu el seu pare, un home molt creient, va estomacar el fill fins a enviar-lo a l’hospital i va deixar de parlar-li mentre va viure amb aquesta família, i va arribar a amenaçar-lo i tot.

Aquesta heterogeneïtat de motius pels quals els i les MMNA emigren es troba en les diferents nacionalitats. En totes elles el motiu predominant, i que es troba implícit en les explicacions dels menors que tenen altres motius com a principals, és l’econòmic, però es pot observar que aquesta preponderància de les raons econòmiques és més gran entre els i les MMNA marroquins, mentre que entre els i les MMNA subsaharians i europeus trobem altres motius.

Detonants de la sortida

Malgrat que la idea o el somni d’emigrar poden estar presents molt abans que aquest es materialitzi, fins i tot pot ser que aquesta idea estigui present des de la infantesa, sovint apareixen algunes circumstàncies personals o familiars, o bé persones concretes o situacions inesperades que desencadenen la sortida del o de la MMNA dels seu país i l’inici de la seva trajectòria migratòria.

Pot ser una situació puntual que apareix, o pot tractar-se d’una situació que ja es donava des de feia temps però que esdevé crònica. Aquest darrer cas seria el del marroquí Bilal, que arrossega unes relacions familiars conflictives i que després de treure males notes rep una forta esbrancada a casa, després de la qual decideix emprendre la marxa, o del Kofi, de Ghana, que té conflictes familiars greus amb el seu pare per haver abandonat la fe islàmica.

A mi antes gustar Ghana, ahora problemas con mi papá. “Maybe” mi padre me mira a mi y “pum”. Mejor no en Ghana, en otro país. (Kofi, Ghana, 4/7/2007)

Una de les circumstàncies més habituals i que ja s’ha mencionat amb anterioritat és la defunció o malaltia del cap de família, o d’algun altre membre de la família, que agreuja la situació socioeconòmica familiar i que fa que el o la menor se senti encara més pressionat per fer-se càrrec de la família o, com a mínim, a col·laborar a sostenir-la. És el cas de l’Asma, la germana de la qual se separa i cau en una depressió; aquest fet agreuja la situació econòmica de la família que, segons la noia, ha de fer front a una medicació molt “cara”. O el cas de dos germans, per part de pare, senegalesos, l’Mbaye i el Mahamadou, el pare del qual va morir en un accident de vaixell, i un dels germans decideix emigrar i arrossega l’altre.

Desde que mi hermana se divorció, se complicó la situación y la medicación era muy cara. Yo no quería ser una carga para mi madre. Mis hermanos también intentaban hacer lo mismo. (Asma, Marroc, 20/9/2007)

Mi hermano me dice de venir. Me dice: “Mañana vamos”. (Mbaye, Senegal, 15/6/2007)

Un altre detonant habitual és l'abandonament de l'escola, que tant pot ser desitjat com forçat per les circumstàncies, i que enfronta el o la MMNA al món laboral o al replantejament del seu futur. A vegades aquest abandonament és producte de la falta de recursos per continuar estudiant, i pot donar-se en contra del desig del menor o la menor, que tenia unes altres expectatives. És el cas de l'Ildir, a qui el pare treu de l'escola perquè ajudi a la xurreria familiar, de la Halima, a qui el pare també treu de l'escola perquè no vol que surti de casa sense acompanyant, o de la Nora, la família de la qual no té recursos perquè continuï estudiant. Però de vegades també és el resultat d'un procés progressiu d'allunyament i desafecció del menor envers la institució escolar.

Jo volia estudiar auxiliar d'infermeria, llavors allà, el meu pare no té diners per seguir més i, encara que estudiis allà, al final et quedes a casa i jo volia estudiar [...]. Quan vaig tenir el títol, el meu pare estic vivint aquí i ens barallem molt... (Nora, Marroc, 5/10/2007)

Tomé la decisión con diez años, iba a estudiar muy poco, cuando tenía que ir a la escuela no iba, me iba al puerto a ver si podíamos meternos debajo de los autocares para cruzar. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

De vegades el contacte amb persones o amistats amb els quals planifiquen l'emigració, o que els relaten la seva experiència, encenen en el menor no només el desig d'emigrar sinó que també li proporcionen la informació necessària per fer possible aquest desig. És el cas de la Lídia, de Romania, a qui una cosina explica detalls del món de la prostitució i li presenta els "xulos"; o de la Zora, d'Eslovàquia, que coneix el seu "xulo" i se'n va, o del Bassirou, del Senegal, que pren la decisió juntament amb un grup d'amics.

Altres vegades hi ha terceres persones que decideixen l'emigració del o la menor o li fan aquesta proposta. És el cas de l'Axabir, del Marroc: un senyor francomarroquí proposa a la seva mare de passar-lo sota la seva furgoneta i deixar-li els diners; de la Nora, també marroquina, a qui una coneguda del pare emigrada a Catalunya li proposa que treballi amb ella; de l'Axabir, del Senegal, a qui el seu germà Mbaye li ho proposa; de la Nàdia, de Romania, a qui el seu amic li ho proposa, o de la Sonia, de Libèria, a qui l'home que l'havia acollit a casa seva durant uns anys i a qui acaba perdent de vista en el mateix aeroport se l'emporta a Londres.

Unos amigos vinieron aquí a España y yo también, fue eso. (Saïd, Marroc, 13/3/2007)

En el cas d'alguna de les menors marroquines, la falta de llibertat que arrosseguen des que han entrat a l'adolescència és el que les fa acabar de decidir de marxar. El moment clau per a la Munira és quan comença a tenir por que el seu pare la casi en contra de la seva voluntat i, en el cas de la Halima, més que haver-hi un detonant es tracta d'un procés que ella va madurant.

Mis papás, mi familia, mi hermana están todos muy..., todos problemas. Moha ni trabajo ni nada, muchas broncas, muchos problemas. Todos siempre problemas. Conmigo también [...]. No me dejaban escuchar música, ni amigas, y yo al principio: no pasa nada. Pero luego ya... ni instituto ni nada, ni viajar, nunca viajar. No me dejaban pasarlo bien, sólo salía para comparar algo, si no, no. Un día después de pelear por esto me enfado mucho, sólo quiero salir de casa, sola mejor, me voy. (Munira, Marroc, 20/9/2007)

Finalment, en altres ocasions, una minoria, l'emigració es fa de manera gairebé improvisada, apareix l'oportunitat i s'aprofita, com el cas que ja hem vist de la ivoriana Rosa, que en trobar-se de gira per Europa amb el Ballet Nacional decideix intentar-ho.

LA DECISIÓ D'EMIGRAR I LES ESTRATÈGIES EMPRADES

La implicació de la família en la decisió d'emigrar

La implicació de la família en el projecte migratori no es pot entendre si no es tenen en compte els motius que empenyen el menor a migrar. Bàsicament trobarem dues posicions centrals al voltant del projecte: o bé que hagi estat una decisió familiar, o bé que hagi estat una decisió de caràcter individual. En aquest últim cas, la família pot ser, o no, desconixedora de la intenció del menor d'emprendre el viatge cap a l'Estat espanyol; de vegades, la mateixa família no és partidària que el o la menor emprengui el viatge i, en altres casos, accepta la seva voluntat, tal com ho reflecteix la taula 28.

Taula 28.

La implicació de la família en la decisió de migrar dels i les MMNA entrevistats, 2008

Zones	Països	Total	DECISIÓ INDIVIDUAL			DECISIÓ FAMILIAR	SENSE INFORMACIÓ
			No ho saben	Ho saben i no hi ha recolzament	Ho saben i hi ha recolzament		
Magrib	Marroc	19	4	2	5	1	7
	Ghana	1	-	-	-	-	1
Àfrica subsahariana	Libèria	1	1	-	-	-	-
	Costa d'Ivori	1	1	-	-	-	-
	Mali	3	1	-	1	-	1
	Senegal	9	3	-	6	-	-
Altres	Eslovàquia	2	-	-	2	-	-
	Romania	3	1	1	1	-	-
	Bulgària	1	-	-	-	1	-
	Núm.	40	11	3	15	2	9
	(%)	100	27.5	7.5	37.5	5.0	22.5

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

En termes generals, podem dir que la majoria dels i les MMNA que hi ha a Catalunya han pres individualment la decisió d'emigrar i, si no ha estat així, la família ha acceptat ràpidament la idea (72%). Però si descomptem els nou casos sobre els quals no tenim informació, aquest percentatge augmenta fins al 93%. Aquesta preeminència de la individualitat de les decisions per damunt de les opinions familiars ja s'observava en un estudi anterior de Marta Comas i Violeta Quiroga (Comas i Quiroga,

2005, p. 105), que assenyala que en el 84% dels casos la decisió d'emigrar ha estat presa de manera individual pel menor, aspecte que es reafirma en altres llocs de l'Estat espanyol i que analitzarà Mercedes Jiménez (2003). Cal destacar que, quan la família ha estat la inductora de la idea del viatge, no s'ha trobat cap cas en què el menor hagi estat obligat a portar-la a la pràctica, sinó que els menors han assumit la proposta. Destacariem el cas d'un menor marroquí, l'Ismael; en aquest cas és la mare qui proposa l'emigració, però la proposta és marxar a una ciutat més gran del Marroc per buscar feina (Tànger), i no pas sortir del país.

En relació amb la decisió individual, els arguments al·legats tant pels nois com per les noies per no donar a conèixer el seu projecte migratori, tenen a veure amb l'oposició dels pares a aquesta idea i la por dels progenitors pels riscos que presenta un viatge d'aquesta magnitud, tot i que no aprofundeixen gaire en aquest tema. En situacions de precarietat econòmica, sovint el menor es fa coresponsable d'aquesta situació adversa i s'erigeix com a protagonista d'un possible canvi de la situació familiar a través de la seva anada a Europa, com serà el cas de la majoria de nois marroquins i dels menors de l'Àfrica subsahariana amb situacions socioeconòmiques d'origen semblants a les dels marroquins, i en què busquen, sobretot, un futur millor per a ells mateixos. També s'observa que, tot i existir una oposició familiar, els pares acaben fent la vista grossa davant les expectatives dels fills.

Tot i que el percentatge de casos de menors que no han informat les seves famílies de la intenció de marxar és del 27%, si refem la mirada tot descomptant els casos dels quals no tenim informació, aquest percentatge augmenta fins al 35%.

No, ni mi padre ni mi madre, me fui. [...] Nada [no dije nada]. (Ibrahim, Senegal, 9/4/2007)

Després hi ha el 7% de famílies que, un cop descobertes les intencions dels fills i/o filles, s'oposen al projecte migratori i no els ofereixen cap tipus de suport, percentatge que acaba convertint-se en el 10% si s'exclou del càlcul els menors sobre els quals no es té informació. És el cas de l'Hicham, del Marroc, els pares del qual acaben assabentant-se de les seves intencions a causa dels nombrosos intents fallits d'arribar a l'Estat espanyol, i s'hi oposen, sobretot el pare:

Sí, "cuidado que no te quiero ver en España, que aquí estás bien, que yo conozco España, porque he estado con los españoles, y allí no hay nada, ahí lo mismo que aquí". (Idir, Marroc, 7/5/2007)

Mi madre tampoco no [...] No quiere, también le digo a ella que si no voy a ir a España, el año que viene no voy a ir al colegio. (Mbaye, Senegal, 15/6/2007)

Sovint, el descobriment dels plans migratoris del fill o la filla, sobretot dels nens marroquins, es fa després que aquest hagi estat detingut per la policia marroquina i retornat a casa, o bé després que els mateixos pares hagin anat a treure'l de la comissaria.

Observem, però, que sovint es rep el suport de familiars que ja han iniciat un procés migratori i que es troben fora del país d'origen. És el cas del germà de l'Hicham, que viu a la ciutat de Terrassa, tot i que tampoc no té la situació legalitzada, cosa que ha dificultat el procés de l'Idir, o el cas de l'Amadou, del Senegal:

Mi tío me ayudó. Mi tío está aquí, en Almería. (Amadou, Senegal, 15/6/2007)

Trobem algun cas en què els mateixos progenitors són els qui proposen la idea als seus fills i/o filles, com podria ser el cas de l'Axabir, del Marroc, la mare del qual coneix una persona que pot ajudar-lo a creuar la frontera.

També podem observar que la resistència dels pares al viatge va minvant a mesura que se succeeixen els intents:

Mi madre nunca me pegó por desaparecer e intentar ir a Europa. Mi padre lo hizo en alguna ocasión. Por otra parte, mi padre, que conocía la vida en Europa y las dificultades para vivir allí, me advertía de que debía ir con un contrato de trabajo o con alguna cosa segura.

(Karim, Marroc, 10/9/2007)

El nombre de menors que reben ajut i suport familiar és del 37%, tot i que, si restem els casos dels quals no tenim informació, observem que en el 48% dels casos la família està al corrent de les intencions del fill /o filla i els ofereix totes les eines necessàries, des del suport emocional fins al préstec de recursos econòmics. La família busca recursos econòmics i empra estratègies (préstecs, lloguers) per tal de reunir els diners necessaris perquè el o la menor pugui emprendre el viatge. És el cas del Kofi, de Ghana, la mare del qual aconsegueix, mitjançant el lloguer d'habitacions de la casa familiar, reunir l'import necessari per a realitzar el viatge.

El cas de la Lídia, de Romania, és curiós, perquè la mare demana un préstec per tal que ella pugui emprendre el viatge migratori, però la noia l'enganya a l'hora d'explicar-li de què treballarà e arribar a l'Estat espanyol: li diu que serà treballadora nocturna però, realment, ve a exercir la prostitució.

Pel que fa a la decisió familiar de marxar, només la trobem en el 5% dels i les MMNA, que han marxat del seu país d'origen arran d'una decisió consensuada per la totalitat de la família i que respon a una estratègia determinada, percentatge que augmenta fins al 6% si el càlcul es fa sense els casos dels quals no tenim informació.

A través d'altres investigacions, com ara el projecte CONRED (Quiroga, Alonso i Armengol, 2005), sabem que quan aquesta decisió és presa de manera conjunta per la família, és el resultat de diverses casuístiques, que assenyalem aquí breument:

1. L'emigració és una estratègia que protegeix el fill i/o filla. Les famílies volen protegir els seus fills de les situacions de conflicte polític o bé de les normes tradicionals del país d'origen que poden perjudicar el o la menor; és el cas de la Nora, del Marroc.
2. L'emigració és una estratègia de millora col·lectiva, sobretot quan hi ha una situació de precarietat econòmica; s'observa en molts casos a l'Àfrica subsahariana:

Mi padre me dijo si yo quería irme para Europa [...], yo sí quería venir [...] Para trabajar y porque así tendríamos mejor vida.

(Ousmane, Senegal, 9/5/2007)

3. L'emigració és una estratègia d'inversió en el futur del menor, normalment vinculat al fet d'enviar el fill o la filla a estudiar a Europa. Aquest podria ser el cas de la Nur: arran d'unes vacances a Catalunya a casa d'una tia materna, ella i la seva germana, per decisió familiar, es queden a viure a Barcelona. L'excusa és que es queden per poder estudiar, tot i que, la realitat acaba essent ben diferent.

El mes de vacaciones de mi padre. Y nos quedamos, no convencidos, pero nos quedamos para estudiar [ella i la seva germana]. Claro, nos ha ido muy mal, estuvimos un año, casi dos años con ella [amb la tia]. (Nur, Marroc, 5/2/2007)

La realitat és que la nena i la seva germana acaben esdevenint criades de la seva tia, realitat que s'observa en altres casos de nenes menors:

Yo cuando vine aquí, no sabía ni servir un vaso de agua, no sabía coger una fregona, no sabía hacer la comida. Cuando estuvimos con ella, tuvimos que hacer todo y con malos tratos. Eso, cuando ya se habían ido mis padres. Había días que no nos dejaba ir al colegio, que teníamos que limpiar, no nos dejaba llevar el bocata al colegio. (Nur, Marroc, 5/2/2007)

Tradicionalment al Marroc, i encara amb més intensitat en l'àmbit rural, les noies d'entre cinc i quinze anys arriben a les ciutats fugint de la pobresa del camp. Els pares, moltes vegades sense tenir coneixement del que passa després, confien les filles a una família marroquina de ciutat, amb l'esperança que millorarà el seu benestar a canvi que la noia treballi en el servei domèstic. Aquest fenomen, molt conegut al Marroc, és anomenat *petites bonnes* (petites minyones). Aquestes noies treballen jornades laborals de més de dotze hores diàries, sobreviuen menjant les sobralles que deixa la família i moltes vegades dormen en un matalàs a terra. És un fenomen acceptat socialment i que actualment s'està produint no només del camp a la ciutat sinó que s'està reproduint entre les famílies marroquines que viuen a Europa.

Cal destacar també el cas de la Rosa, de Costa d'Ivori, que aprofita la seva professió de ballarina per sortir del país tot aprofitant una actuació del grup a Bèlgica. Un cop a Europa, un conegut que resideix a l'Estat espanyol li proposa de formar part d'una companyia de dansa i la noia i el seu company decideixen traslladar-se a Catalunya per formar-ne part.

En el cas de les MMNA de l'Europa de l'Est, com ja s'ha vist, la decisió és individual, però induïda per tercers (la parella, una amiga); pel que fa a l'entrada en el món de la prostitució, és una decisió individual, tot i que no deixa de ser una opció que és al llindar entre la voluntarietat i la coacció.

Per acabar, direm que, ara per ara, sembla difícil d'establir cap relació entre la nacionalitat del o la MMNA i el grau d'implicació de la família amb la decisió d'immigrar, tot i que algunes dades assenyalen una tendència: que aquelles famílies que han pres la determinació de fer migrar el fill o la filla vinculen aquest projecte amb motivacions polítiques o de millora d'expectatives socials; en canvi, quan el projecte migratori s'ha pres de manera individualitzada, s'observen raons de tipus econòmic.

La migració en companyia o en solitari

Com s'ha pogut observar en el capítol anterior, la informació que circula sobre "l'emigració cap a Europa" en els països d'origen és molt present i té un paper fonamental per comprendre l'emigració dels i les menors. En la taula 29 podem observar amb qui emprenen el projecte migratori.

Taula 29.

Companys de viatge dels i les MMNA entrevistats, 2008

Zones	Països	Total	Sol	Amb amics	Amb la família	Referent Adult		Sense informació
						Intermediari	Conegut	
Magrib	Marroc	19	5	5	2	1	2	4
	Ghana	1	-	-	-	-	-	1
Àfrica subsahariana	Libèria	1	-	-	-	1	-	-
	Costa d'Ivori	1	-	1	-	-	-	-
	Mali	3	3	-	-	-	-	-
	Senegal	9	2	4	3	-	-	-
Altres	Eslovàquia	2	1	-	-	1	-	-
	Romania	3	-	1	-	2	-	-
	Bulgària	1	-	-	1	-	-	-
	Núm.	40	11	11	6	5	2	5
	(%)	100	27,5	27,5	15,0	12,5	5,0	12,5

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Entre els i les MMNA s'observen diferències rellevants pel que fa als acompanyants en el viatge migratori. La distribució està desequilibrada, i enfront del 27% de MMNA que marxen de viatge sols, trobem el 60% de MMNA que ho fan acompanyats; la majoria pels seus iguals i en percentatge molt inferior per algun familiar (el 15%) o amb algun tipus de referent adult (17%). Els nois i noies que decideixen viatjar sol són, sobretot, els menors de l'Àfrica subsahariana i del Magrib. Aquests percentatges varien lleugerament segons si el càlcul es fa amb la totalitat de menors entrevistats, tot i que no se'n tingui tota la informació. Així passem de tenir el 31% de nens i nenes que emigren sols, al 69% que ho fan en grup.

Entre els i les MMNA marroquins la distribució està molt igualada. Dels dinou casos, el 26% viatja amb el grup d'iguals i un altre 26% ho fa sol (hi ha quatre casos dels quals es desconeix aquesta informació, la qual cosa representa el 21%). Després hi ha aquells que viatgen acompanyats de familiars (10%) o els que ho fan acompanyats d'un referent adult que no és familiar (15%). La majoria dels que viatgen sols procedeix de la zona centre i sud del Marroc, una dada important, ja que són els menors de la ciutat de Tànger els qui, majoritàriament, planifiquen el viatge amb iguals, atès que aquesta ciutat esdevé la porta de sortida cap a Europa. Això demostra que la informació i les dinàmiques migratòries estan absolutament assentades en la vida dels i les menors i joves de Tànger i, serà en les llargues estones d'oci (resultat de l'abandonament de l'escola i de la falta de feina), i conjuntament amb el grup d'iguals, quan les xerrades giraran entorn de l'emigració i les activitats vinculades a la preparació: baixar al port, vigilar l'entrada i la sortida de camions i autobusos i controlar els turistes que arriben amb el ferri. Així ho assenyala l'Ayoub:

–¿Quien os dice que teníais que ir hasta Tánger?

–Mi cabeza. Lo estuve pensando. Hay muchos que suben a Tánger, todos los chicos, porque está más arriba, cerca del mar... (Ayoub, Marroc, 24/7/2007)

Quan el projecte migratori s'executa amb el grup d'iguals, normalment també s'observa una planificació feta conjuntament, es planifiquen les estratègies de sortida en col·lectivitat, tot i que, en algun moment del viatge, els companys d'"aventura" emprendran camins diferents, un cop arribin a l'Estat espanyol, fet que no es traduirà en cap trencament traumàtic perquè, tot i que l'estratègia i el seu desenvolupament s'han fet de manera col·lectiva, en definitiva el projecte és individual. S'observa la importància del grup a l'hora de transmetre informacions i coneixements: l'Abdelkarim, del Marroc, per exemple, rep l'ajut d'amics per tal de trobar habitació i feina a les ciutats grans del Marroc, i així estalviar per poder viatjar. Finalment, quan arriba a Tànger, comença l'espera i l'observació dels camions i autobusos i viu de les almoines.

Dels quinze menors de l'Àfrica subsahariana, cal assenyalar que el 33% han fet el viatge tots sols; el 33% ho ha fet amb amics i el 20% ho ha fet acompanyat d'algun familiar. Aquí destaquem el cas de la MMNA de Libèria, que viatja a Londres, per via aèria, per un amic adult que, durant anys, l'havia acollit per salvar-la de la guerra que vivia aquest país.

Les menors de l'Europa de l'Est viatgen majoritàriament acompanyades d'un referent adult (50%), que no és ni familiar ni igual; sovint és la parella sentimental, que acaba esdevenint el seu proxeneta. Dels sis casos de noies entrevistades, quatre (67%) acaben en el món de la prostitució a través d'una organització migratòria que les enganya, ja sigui pel que fa al tipus de treball que faran (la prostitució) com en les condicions de la feina (les ofertes laborals són enganyoses).

Destacarem el cas de la Zora, d'Eslovàquia, que emprèn el viatge com a opció individual tot i saber que la persona que l'ajudarà serà el seu proxeneta i que la seva única opció serà la prostitució:

Yo tenía diecisiete años y dejé colegio, y el viernes yo le conocí a él y él me habló así como... Y yo sabía que él tiene chicas trabajando aquí en España y yo sola fui y dije: "Mira, yo quiero ir" y no, no mentí, me fui con el primer chulo. (Zora, Eslovaquia, 23/4/2009)

Intermediaris i organitzacions migratòries

Com s'ha assenyalat en el marc teòric, l'entrada en territori espanyol d'una persona estrangera no comunitària queda regulada per la Llei d'estrangeria 4/2000, modificada per la LO 8/2000 i la LO 14/2003, que és la norma espanyola que regula l'entrada i estada dels estrangers extracomunitaris en territori de l'Estat espanyol. Amb aquest marc, els estrangers troben dificultats a l'hora de fer estada o establir la residència de forma regular a l'Estat espanyol. La política restrictiva obliga les persones foranes a accedir a les fronteres a través d'organitzacions migratòries que organitzen i gestionen el viatge entre els diferents països implicats fins a arribar en territori espanyol. Aquesta política també afectarà els menors, com podem observar en la taula 30.

Taula 30.**Implicació d'una organització migratòria en el viatge dels i les MMNA entrevistats, 2008**

Zones	Països	Total	Referent Adult		
			Sí	No	Sense informació
Magrib	Marroc	19	-	11	8
	Ghana	1	1	-	-
Àfrica subsahariana	Libèria	1	-	1	-
	Costa d'Ivori	1	-	-	1
	Mali	3	1	-	2
	Senegal	9	6	2	1
Altres	Eslovàquia	2	2	-	-
	Romania	3	2	1	-
	Bulgària	1	-	1	-
	Núm.	40	12	16	12
	(%)	100	30	40	30

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

Dels menors entrevistats, i exclouent aquells dels quals no tenim informació, el 57% no va fer servir els serveis d'intermediaris o de xarxes per arribar a territori espanyol, enfront del 43% que sí ho va fer.³⁹ Cal destacar entre les xarxes de caire més organitzat les d'aquells intermediaris que ajuden o faciliten la sortida sense que calguin grans infraestructures. Els MMNA procedents de l'Àfrica subsahariana i les MMNA procedents de l'Europa de l'Est són els que més usen les xarxes més organitzades, ja que el viatge és més llarg i implica, sovint, un viatge de diversos dies per mar o per carretera. Així, observem que les nenes marroquines busquen l'ajuda d'intermediaris, i les de l'Est es vinculen a xarxes migratòries més o menys complexes. De les dues nenes subsaharianes, cap emprà xarxes, tot i que són casos excepcionals, ja que altres investigacions corroboren que vénen a través d'organitzacions migratòries.⁴⁰

En aquest aspecte, sí que existeix una diferència molt clara entre els i les MMNA magribins i els de l'Àfrica subsahariana. Podem afirmar que majoritàriament els menors del Magrib no empren aquests intermediaris migratoris (organitzacions) per arribar a l'Estat espanyol. Per contra, i com s'ha assenyalat, els i les MMNA de l'Àfrica subsahariana sí que les fan servir, fet que respon al mitjà de transport utilitzat per fer el viatge.

Entre els i les MMNA marroquins no trobem cap mena d'organització migratòria per dur a terme el trajecte: viatgen de forma clandestina, ja sigui a la part baixa dels camions o com a polissons dels vaixells o ferris i l'única infraestructura organitzada que fan servir té a veure amb la seva picaresca i les seves habilitats, que són clau per assolir l'èxit. Aquests intents es poden repetir de manera continuada fins a aconseguir l'objectiu.

39 Si valorem la totalitat dels i les MMNA entrevistats, el 30% emprà alguna mena d'organització migratòria enfront d'un 40% que no ho fa; cal assenyalar, també, que hi ha un 30% dels i les menors que no ens donen aquesta informació.

40 Womens Link World Wide (2008).

“Siempre, debajo de un camión, debajo del autobús y dentro del barco andando. Dos veces debajo de camión, una vez debajo del autobús y casi todas dentro del barco, andando. La última vez me fui andando y salí a las tres de la noche andando de Algeciras. (Idir, Marroc, 7/5/2007)

Tot i això, trobem casos de persones que, encara que no poder ser considerades part d'una “xarxa migratòria”, ajuden alguns menors a travessar la frontera, sobretot en el cas de les nenes marroquines. Pel que fa a elles, hem comprovat que és bastant comuna aquesta figura d'intermediaris, concretament en el 75% de les noies entrevistades. Entenem per intermediari “alguna persona que a títol individual” pacta amb el noi o la noia, amb un adult o amb un familiar, el pas de frontera fins a la península Ibèrica. Aquest pas pot ser remunerat amb una quantitat de diners acordada prèviament o remunerat en espècies, mitjançant favors personals entre la família i l'intermediari o l'adult i intermediari, com ara favors sexuals, etc. Hi ha dues modalitats d'intermediaris característiques del fenomen de les noies MMNA d'origen marroquí:

- a) Un conductor de camió. En aquests casos comprovem que el pas pactat amb un conductor de camió com a estratègia migratòria fa augmentar les possibilitats d'èxit. Tanmateix, volem remarcar la vulnerabilitat d'aquestes noies davant d'aquest procés, tant si ho pacten elles soles com si ho fa un adult per elles. En tots els casos es troben desprotegides, i és fàcil que se n'abusi sexualment durant la preparació de la sortida o durant el recorregut.
- b) Una família marroquina. Aquesta segona modalitat l'hem pogut comprovar també en la recerca que estem realitzant a la resta de l'Estat espanyol. És una nova modalitat de pas, no esmentada en recerques anteriors, que apareix a partir del 2004, segons els informants clau entrevistats. Aquesta nova modalitat s'està donant tant en noies com en nois, malgrat que en aquests últims de forma més minoritària. En el cas de les noies hi ha un component de gènere i cultural que ho explica.

En aquesta última modalitat s'emmarca el cas de la Nora, una noia marroquina, tot i que presenta unes particularitats distintives en la manera com accedeix a l'Estat espanyol, ja que el viatge és gestionat per una coneguda de la família. La Nora passa la frontera terrestre espanyola fent-se passar per la seva filla, tot i que ella no explica com va passar la frontera amb el seu passaport, fet pel qual va ser preguntada per detectar una possible falsificació. Les dades i la informació recopilades (l'informe *Nenes i adolescents invisibles*, presentat a l'Institut Català de la Dona de la Generalitat de Catalunya, i a València, amb els primers resultats del treball de camp –Quiroga, Alonso, Berga i Sòria, 2007) també coincideixen a assenyalar la utilització d'estratègies diferenciades per tal d'accedir a territori espanyol en les migracions protagonitzades per menors de sexe femení de nacionalitat marroquina. En properes investigacions –entre les quals hi ha l'informe estatal que es publicarà durant l'any 2009– s'haurà de tenir en compte aquesta variable, ja que sembla que mostra un nou mètode de viatge que redueix considerablement els riscos.

Els nois del nord i del centre del Marroc es traslladen a la Península principalment com a polissons dels camions o dels autobusos i els nois del sud arriben principalment en pasteres (vegeu Quiroga, 2003; Comas i Quiroga, 2005). Les noies, en canvi, utilitzen altres mitjans de transport, més minoritaris en els nois.

Els mitjans de transport més emprats per les noies marroquines són: amagades dins d'un camió, com a passatgeres dins d'un autobús, amagades sota d'un camió i com a passatgeres dins d'un cotxe.

De les cinc noies entrevistades, el 80% aconsegueix passar la frontera en el seu primer intent. Això no obstant, aquest fet no és casual, ja que les tres primeres han pactat (elles mateixes o un adult) el pas de frontera: en dos casos amb un camioner i en un cas amb una família marroquina. La quarta passa amb la seva família. Aquest fet fa augmentar considerablement les possibilitats d'èxit. Només l'Asma ho aconsegueix al tercer intent, i també després de pactar amb un camioner. En el segon intent és retornada⁴¹ des del port d'Algesires.

En altres recerques ens agradaria comprovar la hipòtesi que moltes noies que s'escapen de casa al Marroc, i que no tenen l'oportunitat d'emigrar, acaben en el món de la prostitució. Durant més de cinc anys, en diferents estades de treball de camp a Tànger, vam descobrir que moltes noies menors d'edat es prostitueixen en els hotels de luxe de la ciutat, en les discoteques o en els bars musicals del passeig marítim.

Entre els MMNA de l'Àfrica subsahariana, el 53% fa el viatge amb el suport d'una organització migratòria, principalment perquè utilitza pasteres o *cayucos* per arribar a les costes espanyoles, tot i que també hi arriben per la frontera terrestre amb cotxe, sobretot per apropar-se al lloc des d'on surt la barca; aquest tant per cent augmenta si descomptem els casos de subsaharians dels quals no tenim aquesta informació (73%). A grans trets, va ser el viatge migratori de l'Ousmane, del Senegal, molt semblant al d'altres menors subsaharians: va començar amb cotxe des de Dakar i va acabar amb vaixell, tot i que s'observa tota una organització abans de pujar al *cayuco*: en el relat de l'Ousmane veiem com un dels homes s'encarrega d'hostatjar-los mentre l'altre s'encarrega de buscar l'embarcació.

Hay un señor que trabaja en esto. Tú pagas y... [...] Él tiene un amigo que está en Mauritania. Él busca clientes. Y luego le paga él el dinero. Y la gente va en los coches a Mauritania.
(Amadou, Senegal, 18/5/2007)

Sovint, i tot i necessitar el suport d'una organització, també emprenen la marxa en companyia d'amics o coneguts, com és el cas de l'Amadou, del Senegal, o del Daouda, de Mali, amb els quals arriben a l'indret d'on salpa la pastera o l'indret d'entrada al Marroc.

Pel que fa a les MMNA de l'Europa de l'Est, el 80% ha utilitzat una organització migratòria de caràcter criminal per immigrar i per accedir al món de la prostitució, i només en el cas de la Lídia no ha estat així. Per altra banda, en el 80 % dels casos també es va produir algun tipus d'engany, ja sigui en les condicions laborals o en la feina promesa.

Después que me he marchado de la casa de mi madre he conocido a un chico que me dice: “Vamos a España a trabajar de camarera”. Era un amigo de siempre. Yo vengo aquí, y es aquí que yo vengo a prostituirme.
(Nàdia, Romania, 20/6/2007)

⁴¹ El retorn, contemplat en l'article 60 (Llei Orgànica 8/2000), equival a la denegació d'entrada en ports i aeroports. En aquests casos, com que la persona ja es troba en territori de jurisdicció espanyola, cal treure-la del país de forma voluntària o forçosa.

Les despeses del viatge i el seu pagament

El finançament del viatge pot tenir costos diferents i depèn, fonamentalment, del grau d'implicació que tingui una organització migratòria en el trasllat i el transport emprat pel o per la MMNA.

Entre els i les menors del Magrib, els menors marroquins són el grup que menys ha hagut d'invertir en el viatge a l'Estat espanyol perquè, com ja hem assenyalat, la majoria planifica i organitza el viatge migratori fent servir els recursos que té al seu abast: baixos de camions o autocars, amagats als vaixells o als remolcs dels firaires o acompanyant famílies nombroses que creuen l'estret de Gibraltar.

Acostumen a pagar-se ells mateixos el viatge. Els de Tànger acostumen a necessitar pocs diners i, tot sovint, assenyalen que no tenen diners a les butxaques quan comencen el pelegrinatge. Per contra, els nois del centre i del sud del Marroc han hagut d'estalviar perquè els han calgut recursos extres per emprendre el viatge: treballant en llocs poc qualificats per tal de poder pagar-se el viatge a Tànger. És el cas de l'Abdelkarim, del Marroc, que es va haver de desplaçar des del seu poble; en el seu cas serà el pare qui li deixarà els diners per començar el periple fins a Tànger. El noi buscarà feina de paleta a Casablanca per continuar estalviant de cara a emprendre el viatge. Aquest també és el cas del Rachid:

[Fui a Tánger] en el autocar [y pagué el billete]. Pues como ayudé en el campo, yo, mi hermano no estaba, iba por las cosas y no venía y... (Rachid, Marroc, 24/7/2007)

Només els menors que procedeixen de zones interiors o del sud del Marroc tenen més despeses per pagar el transport (amb autocar) i per poder subsistir a Tànger fins al moment d'emprendre la marxa. Pel que fa a les MMNA marroquines, no tenim cap cas en què elles o els adults que han pactat la seva sortida, hagin desemborsat cap quantitat econòmica (com seria el cas de la mare d'una MMNA al País Basc). Sospitem, però, d'un "pagament en espècies" en el cas de la Munira:

Yo quiero irme, si hay problema, no pasa nada. Yo no consultar nada, salir de mi familia y ya está. Yo llamo a amigo. Él vive en Tánger, le conozco y ya está. Amigo familia [...] Estoy tres o cuatro semanas, un mes en su casa. Es mayor, tiene cuarenta y siete años, no está casado. Mientras estaba con él todos los días comíamos fuera, íbamos a restaurantes, tiene dinero. [...] Mi amigo me respetó, no me violó. Sólo ir a restaurantes a comer, acompañarle, yo tranquila, él también tranquilo. No pasó nada, nada, él se portó bien. No se pasó por abajo, sólo por arriba [s'assenyala els pits, la vulva i indica que li feia petons] [...] Soy virgen. (Munira, Marroc, 29/10/2007)

En comparació amb els marroquins, un dels aspectes característics del trasllat de menors de l'Àfrica subsahariana a l'Estat espanyol es la utilització d'organitzacions migratòries, fet que implica una despesa superior en el finançament del trajecte. Aquells que han arribat en pastera a l'Estat espanyol acostumen a abonar entre 1.000 i 1.800 euros, tenint en compte que, a les despeses de la pastera, cal afegir-hi el cost dels bitllets d'autobús fins arribar a les ciutats costaneres des d'on surten aquestes embarcacions, i que acostumen a ser viatges llargs i feixucs. Es el cas de l'Ousmane, del Senegal.

Crida l'atenció que tres dels menors subsaharians que han arribat en pastera no han hagut de pagar el viatge, ja que els intermediaris responsables de les pasteres formen part del seu cercle de relacions

socials en origen (el germà, com és el cas del Bahore, de Mali, o de l'amic del germà del Bassirou, del Senegal). Trobem, en canvi, el cas de l'Abdou, del Senegal, que, a falta de recursos, es "cola" al *cayuco*, tot i reconèixer que els altres nois que van emprendre el viatge van pagar diners:

[Pel que fa al pagament del viatge] *Porque no tenía nada. [...] Me colé, por la noche.*
(Abdou, Senegal, 9/5/2007)

Pel que fa al cost del viatge, pot ser assumit pels pares o familiars que viuen a Europa o bé pels mateixos menors. En els casos dels menors de l'Àfrica subsahariana que es veuen obligats a desplaçar-se a tercers països per tal d'arribar al lloc des d'on se sortirà amb la pastera o el *cayuco*, és freqüent que realitzin treballs temporals de molt baixa qualificació per tal d'obtenir els diners suficients per pagar el lloguer de la pastera (carregant i descarregant camions, netejant cases o fent feines de venedor ambulat o de paleta). Cal assenyalar que aquesta estratègia de finançament, com ja hem vist, també es repeteix entre els menors del centre i del sud del Marroc per tal de subsistir.

Sí, allí trabajar [...] De coger las cosas, de los turistas. (Saïd, Marroc, 13/3/2007)

Mereix que ens deturem en els casos de les menors subsaharianes i el cost que el viatge té per aquestes noies.⁴² Tot i que els casos de la nostra mostra són atípics, farem una breu ressenya de la informació apareguda a *El País Semanal* (Huete Machado, 2009). En aquest article, titulat "Mujeres invisibles", les noies expliquen quin és el preu del viatge, un preu que té a veure amb despesa econòmica però, també, amb despesa personal. Elles parlen del viatge com a "camí", un camí llarg en el temps, que es fa amb camió, a peu, travessant diversos països fins arribar al Marroc, on comença l'espera per passar la frontera. Durant el viatge algunes s'uneixen als que anomenen "marits de camí", homes que els fan de marit, amb tot el que això comporta, per "protegir-les" d'altres homes i dels perills del viatge. Sempre acaben sent abandonades: els homes prefereixen seguir sols, ja que així tenen més opcions d'èxit. Altres viatjaran amb la protecció d'"esponsors", traficants amb qui acaben tenint grans deutes econòmics, com també veurem en algunes de les menors de l'Est, deutes que s'aniran saldant mitjançant els guanys que genera l'activitat sexual, ja sigui en el país o països pels quals es transita com en el país de destinació final.

Documentació en ruta

No tots els menors barons han aportat informació referent a la documentació que portaven en el viatge, tot i que s'intueix que arriben sense cap mena de document. En general, els menors marroquins i subsaharians que han entrat a l'Estat espanyol ho fan de forma irregular, i, per tant, clandestinament: en *cayuco*, a sota d'un camió o un autobús o com a polissons de vaixell, i sense cap mena de documentació. Els que ho fan de manera regular, en canvi (com a passatger d'avió o vaixell), sí que porten documentació, ja que ho requereix la mateixa normativa de viatge. No podem oblidar, tampoc, els suborns a les autoritats competents, sobretot en països fronterers, com ara el Marroc:

42 Els nostres casos, com s'ha assenyalat, són atípics tant pel mitjà de comunicació emprat per entrar a Europa (l'avió), com per les raons que les indueixen a emprendre el viatge (fugint de la guerra ajudada per un europeu o sortint del país amb visat per anar a actuar a un país europeu).

*Otras personas [l'amo del cayuco] pagaron dinero a la policía para que pasáramos.
(Amadou, Senegal, 18/5/2007)*

El cas de les nenes de la nostra mostra és diferent: algunes noies marroquines, algunes de subsaharianes i de l'Europa de l'Est arriben amb documentació. Les menors marroquines acostumen a entrar amb documentació a l'Estat espanyol, ja sigui falsificant la seva pròpia o fent servir la d'una tercera. Els casos de les menors subsaharianes d'aquest informe són casuals: una arriba amb documentació de refugiada a l'Estat espanyol (entra amb documentació falsa al Regne Unit i tramita l'estatut de refugiada), l'altra ho fa amb un visat. La realitat, però, és ben diferent ja que, majoritàriament, arriben a través de xarxes (que prèviament han aconseguit l'autorització paterna o bé han falsificat la documentació) o pels seus propis mitjans (en pastera via Canàries). Finalment, les noies de l'Europa de l'Est porten documentació falsejats en part (l'edat) o totalment (passaport), tot i que aquestes menors, en ser ciutadanes europees, tenen menys dificultat a l'hora de creuar fronteres.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- En tots els casos, abans que els i les MMNA emigressin a Catalunya va haver-hi altres compatriotes seus que ja ho havien fet i que d'alguna manera havien obert el camí fet de pioners. Però no totes les nacionalitats estrangeres presents a Catalunya emeten MMNA a Catalunya, sinó que aquests procedeixen d'unes zones geogràfiques determinades.
- El 60% dels i les MMNA de la mostra té referents migratoris de la seva pròpia família i la meitat dels i les MMNA tenen referents migratoris en el seu grup d'iguals, veïns i coneguts. Per nacionalitats, els i les MMNA marroquins són els qui tenen més referents familiars; per sexe, les noies en general tenen menys referents familiars de migrants.
- Un dels factors d'atracció del país de destí són les percepcions que tenen els i les MMNA d'aquest país com un lloc on preveuen que tindran millors oportunitats que en el país d'origen, a causa de les imatges sovint idealitzades que tenen de l'Europa occidental a través dels mitjans de comunicació de masses i de la imatge que donen els i les immigrants que els han precedit com a persones que han tingut èxit.
- Els motius principals de la immigració dels i les MMNA ja identificats són: econòmics, de millora de les expectatives socials i culturals, i polítics. A tots ells cal afegir-hi un quart motiu, en el cas de les noies, que és la fugida d'una situació familiar de conflicte, sovint producte del fet de ser noies i d'haver de respondre a uns rols de gènere i unes expectatives socials determinats.
- La idea d'emigrar pot estar present des d'una edat molt primerenca i planificar-se amb antelació, però també pot sorgir de manera menys planificada davant unes circumstàncies o situacions concretes. Els detonants de la sortida poden ser la defunció o malaltia d'algun membre central de la família, l'abandonament desitjat o no de l'escola, el relat de persones que han viscut una experiència migratòria d'èxit aparent, la proposta de terceres persones o la fugida d'una situació conflictiva insostenible en el si de la família.
- Trobarem dues posicions centrals al voltant del projecte migratori dels i les MMNA entrevistats: que hagi estat una decisió familiar (6%) o bé que sigui una decisió de caràcter individual, opció majoritària en el cas dels i les MMNA que arriben a Catalunya (93%). Si la decisió ha estat presa individualment, la família pot ser, o no, desconixedora de la intenció del menor d'emprendre el viatge. Aquest percentatge augmentarà si fem l'operació sense tenir en compte els casos dels quals no tenim informació.
- En els casos en què s'ha pres la decisió de manera individual, el 35% dels i les MMNA entrevistats no ha informat la seva família de la seva intenció de marxar; el 10% dels pares s'oposa al projecte migratori i no els ofereix cap tipus de suport. Sovint, el descobriment dels plans migratoris del fill o la filla, sobretot dels nens i nenes marroquins, es fa després que aquest hagi estat detingut i retornat a casa o bé que els mateixos pares l'hagin anat a treure de la comissaria. En el 48% dels casos, la família està al corrent de les intencions del fill o la filla i li ofereix totes les eines necessàries, des del suport emocional fins al préstec de recursos econòmics.

- Pel que fa a la decisió vinculada al nucli familiar, cal dir que el 6% dels menors de la mostra que marxa ho fa arran d'una decisió consensuada per la totalitat de la família i que respon a diverses estratègies: protecció del menor (raons polítiques o socials), millora col·lectiva de la unitat familiar o inversió de cara al futur del menor.
- És difícil establir cap relació entre la nacionalitat del o la MMNA amb el grau d'implicació de la família en el projecte migratori, tot i que algunes dades assenyalen que quan és la família qui pren la decisió ho fa per motivacions polítiques o de millora d'expectatives socials; en canvi, quan el projecte migratori s'ha fet de manera individualitzada, s'observen unes raons de tipus econòmic.
- El tant per cent de menors que viatgen sols és semblant al dels que ho fan acompanyats per iguals (31%); el 17% van acompanyats d'algun familiar. Els nois i noies que decideixen viatjar sols són sobretot, els menors de l'Àfrica subsahariana i del Magrib.
- El 57% dels menors de la mostra no va utilitzar els serveis d'intermediaris o d'organitzacions migratòries per arribar a territori espanyol, enfront del 43% que sí que ho va fer. Majoritàriament, els i les MMNA marroquins no fan servir intermediaris o xarxes, al contrari que els i les menors subsaharians (53%) i de l'Europa de l'Est. Això és degut a la necessitat d'una major infraestructura per arribar a l'Estat espanyol: un llarg viatge marítim en el cas dels subsaharians i la falsificació documental en el cas de les nenes menors d'edat de l'Europa de l'Est (organitzacions migratòries de caràcter criminal).
- Els i les MMNA marroquins són el grup que menys ha hagut d'invertir en el viatge a l'Estat espanyol, perquè el viatge és menys complex que el dels i les MMNA subsaharians, que sovint es veuen obligats a realitzar treballs temporals de molt baixa qualificació per obtenir els diners suficients per pagar el lloguer de la pastera.
- El 80% de les nenes de l'Europa de l'Est entrevistades han emprat una organització migratòria de caràcter criminal per immigrar i per accedir al món de la prostitució. D'altra banda, en el 80% dels casos es va produir també algun tipus d'engany, ja sigui en les condicions laborals o en el treball a realitzar.

7. Durant el trajecte. Rutes i condicions del viatge

DEL PAÍS D'ORIGEN A LA FRONTERA DE L'ESTAT ESPANYOL

Els intents

En general, el dia que es posa en pràctica la idea de fer el “salt a Europa”, s'articula de maneres molt diferents en el cas dels menors del Marroc i de la resta de menors d'altres nacionalitats. Molts coneixen l'Estat espanyol a través de familiars, amics o veïns que han iniciat, prèviament, el periple migratori. O bé a través de relats telefònics, tot i que, com assenyala el Karim, sovint són miratges per fer creure que l'emigració té més d'aventura que de dura realitat, ja que els que retornen ho fan carregats de regals, de cotxes grans i són pocs els qui expliquen la dura realitat viscuda al país d'acollida.

Yo pensaba en Barcelona mucho, porque Barcelona es una ciudad fantástica, luego está Marruecos, Barcelona, equipo Barcelona. (Karim, Marroc, 21/7/2007)

És el cas de la majoria dels nois i noies marroquins i de l'Europa de l'Est i d'alguns de l'Àfrica subsahariana. Alguns nois marroquins escolliran Catalunya no pas per temes de contacte o xarxa social sinó perquè associen la ciutat de Barcelona amb l'equip de futbol del Barça. Molts dels nois, procedents de la zona subsahariana, només tenen referències de casa nostra per la televisió.

Per als nois marroquins, acomplir el somni europeu comporta, la majoria de les vegades, dur a terme nombrosos intents, que es veuran frustrats contínuament. Tots els nois manifesten que han invertit molt de temps a aconseguir “colar-se” en el camió o el vaixell escollit; només l'Ayoub i el Lahcen ho aconseguiran al primer intent. El temps que els nois passen entre intent i intent s'ha de contemplar com una inversió a llarg termini; cada intent frustrat és un aprenentatge que repercutirà en el proper intent, a més d'esdevenir una competició-joc entre iguals per veure qui ho aconsegueix abans, com explica el Karim, del Marroc:

Los menores competían a ver quien era capaz de migrar y conseguir una vida mejor, ya que con doce años tenían claro que en Marruecos no tenían futuro. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

El període entre la decisió de marxar i els nombrosos intents per aconseguir-ho sol ser llarg i molt variable. Depèn de la perícia del menor, així com de la sort. Pot passar d'un mes a quatre anys, en el cas dels marroquins. A partir del moment que aquests menors prenen "la decisió", que s'ha pres de manera gradual, absolutament totes les activitats i accions quotidianes giren al voltant del context de l'emigració; així, tot el seu temps i les relacions que estableixen estan directament relacionats amb la idea d'aconseguir sortir del país.

[...] tomé la decisión con diez años; iba a estudiar muy poco, cuando tenía que ir a la escuela no iba, me iba al puerto a ver si podíamos meternos debajo de los autocares para cruzar. [...] a lo mejor de esos dos años me pillaron mil veces, por decir, en las aduanas, no sé qué, y sufrimiento, ¿no? Y intentando, intentando a ver, iba a estudiar, a veces no iba, a veces iba a trabajar... Quería salir de ahí, porque claro, al ver que hay gente que viene de fuera, de Europa, verlos que como... porque hay mucha gente que engaña también, porque viene aquí, trabaja todo el año, ahorra y se compra un coche que vale 3.000 euros o 4.000 euros, pero si tú claro viniendo de ahí tú piensas que hay trabajo, que hay dinero, realmente todo eso es un engaño para los demás. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

Per tal d'aconseguir-ho, cal posar en pràctica un conjunt d'estratègies, i la persistència, la paciència i l'enginy seran atributs fonamentals, sempre presents en aquest procés d'aconseguir l'objectiu per assolir el somni. Alguns ja posen en pràctica alguna estratègia abans i tot d'arribar a Tànger i començar el periple, com, per exemple, viatjar en autobús d'amagat des dels seus pobles d'origen.

–O sea que tú sabías que todos los chicos suben a Tánger. Os fuisteis a Tánger, ¿de El-Kelaa a Tánger qué fuisteis, en autobús o cómo?

–Autobús, mucho, ocho horas, debajo [del camión].

(Ayoub, Marroc, 24/7/2007)

Pero antes [en referència a l'autocar], cuando sale hacia la ruta ya lo ves, lo sabes por los nombres, estudiábamos dónde hay que meterse y dónde no, porque depende de qué sitio te puede matar.

(Hamid, Marroc, 10/9/2007)

Entre aquests intents fallits, de vegades aconsegueixen arribar fins a Algesires, tot i que, un cop s'arriba a aquesta ciutat del continent europeu, sovint són detectats i retornats al Marroc.

–Yo he ido a Algeciras siete veces, a Málaga dos veces y a Barcelona una vez.

–Tienes un buen recorrido. ¿Todas esas veces que dices, te devolvieron?

–Sí. En Barcelona ya me pude quedar.

(Idir, Marroc, 7/5/2007)

Són nombroses les publicacions i les organitzacions que han denunciat les irregularitats i l'incompliment de la llei pel que fa a la repatriació (retorn en frontera) d'un menor estranger en situació de desemparament (Arce, 1999; PRODEIN, 2001; Quiroga, 2002; Jiménez, 2003; Amnistia Internacional; Save the Children). L'advocada Elena Arce (1999) assenyala que el Govern incompleix les seves competències en el moment que un menor estranger indocumentat és retornat al seu origen, ja que s'està produint una "devolució" en frontera i no un tràmit de reagrupament familiar. Per poder efectuar la

devolució, la policia es presenta al Consolat del país del qual és originari el menor, i a partir de la confecció d'un document denominat *laissez passer*, el menor queda a mans de la policia marroquina. El procediment “d'expulsió i devolució” s'executa amb les persones estrangeres majors d'edat “que pretenguin entrar il·legalment al país” i està regulat per l'article 53 de la Llei Orgànica 4/2000, però no pot aplicar-se a menors d'edat.

Un dels aspectes més dramàtics d'aquests intents és el paper que exerceix, sobretot, la policia marroquina. Els menors descriuen amb detall el tracte inhumà de la policia del seu país: les humiliacions, els cops o les pallisses a comissaria durant alguns dies, si són descoberts. Fins al punt que davant d'aquesta adversitat, s'han generat llegendes urbanes per les quals existeix la superstició entre els mateixos menors que si un gos policia els mossega durant la persecució, l'èxit en creuar està assegurat. El maltractament i l'ús de gossos per repel·lir els intents de fugida es desprèn de l'entrevista amb el Hamid o amb l'Abdelkarim, ambdós del Marroc:

[Explicant el tracte de la policia marroquina] *Sí, con un palo, hay... perros, todo. Hay un chico que [le] mordió un perro.* (Abdelkarim, Marroc, 24/7/2007)

En canvi, les opinions sobre la policia espanyola són bastant millors, com assenyalen l'Ousmane o el Bassirou, del Senegal.

Són diversos els organismes internacionals que han denunciat aquesta situació, com ara Amnistia Internacional, UNICEF o Save the Children. En l'informe de l'UNICEF-Marroc, col·laborador en la publicació duta a terme a Catalunya per la Fundació Jaume Bofill (Comas i Quiroga, 2005), s'assenyala que els maltractaments als menors marroquins són freqüents, fet que resulta molt preocupant. Dels quaranta-un casos entrevistats per aquest informe, el 7% dels d'origen marroquí diu que ha rebut un tracte “dolent” o “molt dolent” de la policia del Marroc, i no es menciona cap cas ocorregut amb la policia espanyola.

Pel que fa a les nenes marroquines, només n'hi ha una que fa múltiples intents de creuar la frontera amb els sistemes emprats pels nois però, finalment, ho aconsegueix amagada dins d'un camió. Les estratègies femenines acostumen a incloure un pacte, a què arriben elles mateixes o a través d'un adult. En els casos de l'informe, es comprova que el pas està pactat amb el conductor del camió, de manera que augmenten les probabilitats d'èxit, alhora que augmenta, també, la vulnerabilitat de les noies davant d'un possible abús sexual. Alguns nens i nenes repeteixen models migratoris d'adults; algunes noies copien, també, patrons de germans que han marxat abans que elles o bé acompanyen un germà en el viatge.

En els casos dels i les MMNA procedents de l'Àfrica subsahariana, la informació de què disposem sobre els intents i les estratègies de fuga és menor, tot i que sempre són trajectes llargs i difícils des del lloc d'origen fins al lloc on s'agafarà el *cayuco*, mitjà de transport principal d'aquests menors. El viatge acostuma a tenir dues parts: una primera part que s'acostuma a fer amb cotxe (mitjà de transport principal emprat per aquests menors) o a peu, des del lloc d'origen fins a la zona on s'embarcaran, i una segona etapa, que serà el viatge marítim. Els viatges dels menors subsaharians que han escollit els *cayucos* com a mitjà de transport no requereixen una planificació tan detallada dels menors, ja

que és la mateixa organització migratòria la que s'encarrega de tot el tema logístic i els menors es responsabilitzen de les provisions: comprar el menjar o portar aigua pel trajecte o roba impermeable (normalment bosses). En les diverses entrevistes s'assenyala que els *cayucos*, en alguns casos, tenen GPS o motors de recanvi:

[la patera] *estaba bien. Tenían otro [motor] por si se rompe* [el motor que portaven posat].
(Ibrahim, Senegal, 9/4/2007)

Una vez, dos veces, el motor se rompió [...] Pusimos otro motor. [Portaven 12 motors de recanvi.]
(Ousmane, Senegal, 9/5/2007)

No hem trobat, en el cas de Catalunya, cap menor polissó en un vaixell gran (sí que hi ha algun menor que explica que s'ha amagat al *cayuco* per no pagar), però les estratègies per entrar als vaixells són molt similars a les emprades pels nois que es "colen" en els baixos dels camions i els autocars. En canvi, sí que hem trobat casos de polissons en grans vaixells en les entrevistes fetes al País Basc i a la Comunitat Valenciana.

Els Transports utilitzats

En general, l'opció més habitual per arribar a l'Estat espanyol és l'entrada irregular, sense cap tipus de documentació o amb documentació falsificada. El 85% dels i les MMNA d'aquest estudi ha entrat irregularment, i, en molt casos, d'amagat: el 30% sota d'un camió o un autocar, el 7% a la cabina o a l'interior del camió. El 18% ha entrat irregularment, sense amagar-se: amb *cayuco* (32%), amb un cotxe o autocar (12%), i el 2% amb avió. Comptabilitzem com a irregulars aquelles entrades fetes amb documentació falsificada.

El 7% dels menors ha arribat regularment, ja sigui amb cotxe o furgoneta (5%), i un 2% ho ha fet per via aèria. Les menors que han arribat amb cotxe són ciutadanes de la Unió Europea, i han entrat amb el seu propi passaport, tot i que falsificant-ne l'edat, en alguns casos. Una menor ha entrat amb el seu passaport i una autorització paterna; la resta han entrat falsificant la documentació, tot i que les menors no ho detallen. Del 7% dels menors no tenim informació sobre com ha estat l'arribada, tot i que, pel context de l'entrevista, creiem que ho han fet amb camió (els nois i noies marroquins) i amb autobús o furgoneta (les noies de l'Europa de l'Est).

Taula 31.

Transport utilitzat pels i les MMNA entrevistats per entrar en territori espanyol, 2008

Zones	Països	Total	Entrada irregular				Entrada regular		No en tenim informació	
			Baixos camió/ autocar	Amagat cotxe/ camió	Pastera <i>cayuco</i>	Cotxe/ autocar	Avió	Cotxe		Avió
Magrib	Marroc	19	12	3	-	-	-	1	-	3
Àfrica subsahariana	Ghana	1	-	-	1	-	-	-	-	-
	Libèria	1	-	-	-	-	1	-	-	-
	Costa d'Ivori	1	-	-	-	-	-	-	1	-
	Mali	3	-	-	3	-	-	-	-	-
	Senegal	9	-	-	9	-	-	-	-	-
Altres	Eslovàquia	2	-	-	-	2	-	-	-	-
	Romania	3	-	-	-	3	-	-	-	-
	Bulgària	1	-	-	-	-	-	1	-	-
	Núm.	40	12	3	13	5	1	2	1	3
	(%)	100	30.0	7.5	32.5	12.5	2.5	5.0	2.5	7.5

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

La majoria dels i les MMNA marroquins que han arribat a l'Estat espanyol ho han fet irregularment (el 79%), amagats en els baixos o en algun altre lloc d'un camió, autocar o furgoneta o bé suplint la identitat d'una altra persona, mentre que només una minoria (el 5%) que ha fet legalment, com és el cas d'una menor que viatja amb la seva família de vacances a Espanya. Dels que entren irregularment, n'hi ha tres que ho fan fent conxorxa amb adults: dos menors (un nen i una nena) que viatgen amagats en un camió i en una furgoneta, i una nena que es fa passar per la filla d'una dona que creua la frontera legalment.⁴³ No trobem cap menor marroquí que hagi emprat el vaixell o el *cayuco* per entrar al país.

Entre les nenes marroquines, els mitjans emprats són els camions (dins o sota del vehicle), com a passatgeres d'un autocar, acompanyant una família marroquina que resideix a l'estranger, en algun vaixell de càrrega, com a passatgera d'un ferri o amb cotxe.

Si entre els marroquins el transport per excel·lència són els baixos d'un camió o autocar, entre els i les menors de l'Àfrica subsahariana és el *cayuco* o la pastera, amb el 100% dels casos masculins. En el cas de les subsaharianes, les dues noies entren a Europa per via aèria i després arribaran a Espanya: la Sonia fuig de Libèria amb avió de manera irregular (falsificant la documentació). A l'Estat espanyol hi entra regularment, amb documentació anglesa i permís de residència. La segona, la Rosa, de Costa d'Ivori, entra per un país europeu amb visat, ja que ve amb una companyia de dansa tradicional i un germà la portarà cap aquí tenint el document en vigor. La resta, tots nois, venen amb *cayuco* i són del Senegal, de Mali i de Ghana, i utilitzen una embarcació per arribar a costes de les illes Canàries o d'Andalusia. De totes maneres, els dos casos femenins tenen característiques diferents de les dels barons, ja que el periple migratori es fa amb la companyia d'adults i no implica risc per a la vida durant el viatge.

43 En altres entrevistes, hem trobat dos casos més de nenes que entren al país fent-se passar per una altra persona.

Per últim, en els casos de noies MMNA de què disposem informació i que han arribat des de països de l'Est (Romania, Bulgària i Eslovàquia), els mitjans de transport més utilitzats són el cotxe del "xulo" (on poden viatjar tres o quatre noies) i l'autocar de línia. Amb cotxe, el viatge és menys pesat i no tan llarg, tot i fer parades pel camí. Existeixen altres mitjans de transport utilitzats esporàdicament, com ara els minibusos, l'avió o bé el tren. Ho fan a mans d'una organització migratòria que falsifica la seva identitat per poder passar la frontera espanyola i només en un dels casos es passa amb documentació original. No hi ha una preparació tan acurada com en el cas dels menors marroquins o subsaharians sinó que la decisió de marxar i la manera de fer-ho sembla, per les paraules de les noies, més senzilla (entrar en contacte amb algun proxeneta o en relacions amb un xicot-proxeneta). Tampoc no hem d'oblidar que Romania i Bulgària pertanyen a la Unió Europea, fet que els facilita l'entrada a l'Estat espanyol. En ser noies menors d'edat, cal falsificar la documentació (partida de naixement, passaport...) per amagar aquesta dada, tasca que assumeix la mateixa organització.

En propers estudis caldrà estar atents a les menors per tal d'observar si fan servir les mateixes modalitats de transport que els nois o bé innoven en noves metodologies. Dues de les nenes marroquines que han fugit del seu país ho han fet acompanyades d'homes majors d'edat: un de marroquí (el cas de la Munira) i un d'espanyol (el de la Siham) però no queda clara la relació que hi ha entre les nenes i els homes, ja que les menors no ho acaben d'aclarir, tot i que s'intueix un pagament amb favors sexuals. També hi ha el cas d'una nena marroquina, la Fouad, que entra a Espanya fent-se passar per la filla de la dona amb qui viatja i, pel que sembla, amaga una situació de treball domèstic irregular (al Marroc és usual que les nenes de famílies pobres o de zones rurals treballin com a minyones en alguna família). Les nenes de l'Europa de l'Est ho fan acompanyades de companys sentimentals o de les famílies d'aquests.

Països i ciutats de pas

Una de les diferències entre els i les MMNA del Magrib i els i les MMNA de l'Àfrica subsahariana és la proximitat dels seus països respectius amb la frontera espanyola: els menors marroquins no han de creuar cap país per tal d'arribar a territori espanyol, sinó que la via és més directa.

Si prenem com a exemple els nois MMNA del Marroc, veurem les diferències que apareixen segons les zones de procedència i que també observarem en el cas de les noies. Normalment, els MMNA del centre i el sud han de desplaçar-se a altres ciutats per agafar el transport escollit. Els menors procedents de les zones d'El-Kelaa o Zagora ho fan des de Tànger. En general, aquests desplaçaments es fan amb autobús de línia, però alguns ja posen en pràctica les seves dots gimnàstiques i ho fan als baixos o en la part alta dels autobusos, sense pagar el bitllet. Tot i que en la nostra investigació no hem trobat cap cas de menors marroquins que hagin agafat pasteres per desplaçar-se des del sud del país fins a l'Estat espanyol, sí que se n'han trobat en el treball de camp en altres comunitats autònomes.

Els menors entrevistats de l'Àfrica subsahariana, en canvi, travessen un altre país per, finalment, embarcar-se en el mitjà de transport –*cayuco*– que els transportarà fins a les Canàries o Andalusia. Entre el viatge terrestre i el marítim, acostumen a trigar entre un mes i set mesos per arribar a les costes espanyoles. Els menors subsaharians solen escollir el Senegal com a país on abordar el *cayuco* (casos

dels nois de Mali i Ghana). Acostumen a sortir de Dakar, Ziguinchor, Madibul o Nouadhibou, entre altres ciutats, després d'haver creuat els seus països.

–¿Cuando tienes quince tú te vas a Mauritania?

–Sí.

–¿Fuiste solo a Mauritania?

–Con un amigo, fuimos a Mauritania a coger patera y trabajamos un año.

(Ibrahim, Senegal, 9/4/2007)

És habitual que els nois de l'Àfrica subsahariana, que es veuen obligats a realitzar llargs recorreguts fins arribar a territori espanyol, sobrevisquin realitzant algun tipus de feina per tal de pagar-se les despeses del viatge, tot i que, n'hi ha a qui el viatge els surt gratuït perquè són familiars o amics del responsable del *cayuco* o bé perquè, simplement, hi van de polissons. Les feines són de molt baixa qualificació: netejar cases, càrrega i descàrrega de camions dels ports o bé venda ambulants. Els menors marroquins també faran feinetes per tal de subsistir i trobarem el cas d'un menor marroquí que, abans d'arribar a Catalunya, treballa a diversos llocs de l'Estat espanyol tot i no tenir els papers en regla per tal de seguir el seu projecte:

Para trabajar en Castilla-La Mancha, allí es la temporada de la uva y yo voy allí a trabajar [abans passa per Madrid] para coger el autobús a Castilla-La Mancha. [...] tengo amigos en ese pueblo, "Pedroñeras" [...]: Ésos [els amics del Marroc], de mi pueblo, también.

(Saïd, Marroc, 24/7/2007)

Pel que fa a les menors de l'Europa de l'Est, procedents de Romania, Bulgària i d'Eslovàquia, i que viatgen amb autobús de línia o furgoneta des dels seus països fins a Barcelona, suposem que fan algunes parades durant el viatge però, en les entrevistes aquest detall no queda confirmat.

Com a conclusió, direm que el grau del risc en el viatge migratori és paral·lel a la llunyania del país del menor respecte a l'Estat espanyol i del nombre i el canvi de mitjans de transport diversos que calgui agafar fins al destí. Molts nois fan referència al temps que han estat viatjant com un moment en les seves vides de gran duresa. En quasi tots els casos, el menor ha viscut al carrer durant algun temps, ja siguin pocs dies o alguns mesos. Aquesta etapa es comparteix amb nois de la seva mateixa condició, nois preparats per "fer el salt" cap a Europa, però també és habitual que els nois que volen emigrar es barregin amb els "nens del carrer" dels països pels quals passen i, amb qui, fonamentalment, aprenen a buscar-se la vida i es donen suport.

–¿Había chavales como vosotros por la calle, en Ceuta?

–Sí, hay muchos.

(Bilal, Marroc, 6/7/2007)

–Sí, en Almería hay muchos chicos marroquíes.

–¿Dónde paró en Almería, en la estación de servicios de la autopista?

–Un parking, no sé. En una autopista, para gente descansar ahí.

–Y ahí había muchos chicos marroquíes que te ayudaron y todo.

–Sí.

(Ayoub, Marroc, 24/7/2007)

–Y con los chicos ¿bien?, ¿tenías buena relación? [amb els nois del carrer de Tànger]

–Sí, pero sólo por las noches. Ellos estaban con la cola.

–Pero tú no ¿verdad?

–No, yo no.

–¿Y qué hacían?, ¿fumaban hachís?

–Sí, esto sí.

(Axabir, Marroc, 16/5/2007)

Però també corren el risc d'aprendre altre tipus d'activitats, com ara iniciar-se en el consum de drogues o en el robatori, com ens assenyala el Karim, del Marroc:

Porque al llegar aquí debajo de un autocar lo primero que conoces son los niños de la calle, a lo mejor tú vienes de una familia que no robabas, que no te metías en problemas, pero cuando llegas aquí pues conoces a ese círculo de niños como tú y empiezas a robar cosas, a lo mejor empiezas a traficar con cosas, no sé, y te comportas mal ¿sabes? Vas por ese camino primer año, segundo año, pero tienes centros y tal, pero siempre estás...

(Karim, Marroc, 10/9/2007)

PER L'ESTAT ESPANYOL FINS A CATALUNYA

De comunitat autònoma en comunitat autònoma i primeres experiències en els centres

PRIMERA CIUTAT D'ARRIBADA

L'entrada a territori espanyol es fa, principalment, per Andalusia: el 41% dels i les MMNA ho fa per aquest accés, a través d'Algesires. La totalitat dels nois que entren per aquesta via són del Marroc, excepte el cas del noi de Ghana. El 31% dels nois accedeix a l'Estat espanyol per alguna de les illes Canàries, la majoria procedent de l'Àfrica subsahariana. Passen un temps en algun centre de les illes, i després són traslladats a la Península. La resta entren per altres països europeus. La resta de menors, fins arribar al 100%, entra per la Comunitat de Madrid (via aèria) o per Catalunya (via terrestre).

La majoria de nois entrevistats arriben a Catalunya de manera directa, com és el cas de la majoria dels marroquins, ja que molts tenen com a objectiu arribar a aquesta comunitat autònoma perquè hi tenen familiars o coneguts. Alguns hi han arribat de manera fortuïta, però són minoria. Cal destacar que, tot i desconèixer Catalunya, per a tots és un punt de referència: ja sigui pel fet de tenir-hi família o coneguts, per tenir un equip de futbol conegut internacionalment (i molt reconegut al Marroc) o bé per la projecció que té aquesta comunitat autònoma i, sobretot, Barcelona i la seva àrea metropolitana entre la comunitat marroquina.

No, nosotros, nuestro equipo preferido es el Barça, como es mi equipo preferido, prefiero ir a Barcelona, como no conozco ningún sitio, pues la idea es irte a Barcelona primero.
(Idir, Marroc, 7/5/2007)

Els menors subsaharians arriben a Catalunya des de les Canàries a mans de l'autoritat administrativa. Només un dels menors arriba directament, seguint el mateix camí dels menors marroquins.

PRIMERES EXPERIÈNCIES EN ELS CENTRES

Una vegada han arribat a territori espanyol, observem dues trajectòries molt diferents segons si el menor entra en contacte amb la xarxa de protecció d'alguna de les comunitats autònomes o no.

Taula 32.

Contacte dels i les MMNA entrevistats amb xarxes de protecció del menor abans d'arribar a Catalunya, 2008

Zones	Països	Total	Han passat com a mínim per un centre	No han passat per cap centre	Han passat per un centre d'internament d'estrangers
Magrib	Marroc	19	3	16	-
	Ghana	1	-	1	-
Àfrica subsahariana	Libèria	1	1	-	-
	Costa d'Ivori	1	-	1	-
	Mali	3	3	-	-
	Senegal	9	9	-	-
Altres	Eslovàquia	2	-	2	-
	Romania	3	-	3	-
	Bulgària	1	-	1	-
	Núm.	40	16	24	-
	(%)	100	40	60	-

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

D'una banda, tenim a un primer grup de menors que no han accedit a cap recurs de protecció fins que han arribat a Catalunya; aquest grup representa el 60% del total de menors. Són menors, majoritàriament marroquins, que han creuat tot l'Estat espanyol, acompanyats o no, fins arribar a Barcelona, però sense tenir cap mena de contacte amb l'Administració. Aquest percentatge és molt alt si tenim en compte anteriors recerques, i demostra que els menors tenen molt clar, en el moment de la seva sortida, quin és el seu objectiu final.

Fonamentalment, el que s'observa és que els menors marroquins, que no han hagut de fer un viatge tan llarg i complicat, no passen, en la seva majoria, per cap centre abans d'arribar a Catalunya i els que ho fan és perquè s'han escapat de centres d'altres comunitats autònomes. En el cas dels menors marroquins coincideix que, en termes generals, aquells que no accedeixen a cap recurs de protecció

tampoc no disposen de cap familiar a l'Estat espanyol i la seva finalitat és arribar a Catalunya, encara que molts no tinguin un gran coneixement d'aquesta comunitat autònoma des de l'origen. Normalment després que algú els parli de Catalunya com d'un lloc on els oferiran suport (la rumorologia en origen és important, molta de la qual parteix dels mateixos menors que ja són aquí). Aquests menors, al contrari que els que es dirigeixen a altres comunitats autònomes, no solen fer estades llargues en altres comunitats autònomes; alguns dies a Algesires o a Màlaga per cercar diners per poder viatjar a Catalunya gràcies a donacions de compatriotes o de coneguts o gent de nacionalitat espanyola que els ofereix algun tipus de suport, com veurem més endavant.

Només un menor subsaharià ha arribat per Andalusia i no ha passat per cap centre, així com la noia de Costa d'Ivori, que va entrar amb visat, acompanyada d'un germà. Recordem que la noia de Libèria va fugir d'aquest país i entrà de manera il·legal al Regne Unit, allí va entrar en un centre on li tramitarien la documentació amb la qual, més tard, i acompanyada d'una dona que es feia passar per amiga seva, entraria legalment a través de l'aeroport del Prat.

Entre les menors de l'Europa de l'Est, el més freqüent és que fins a la seva arribada a Catalunya no hagin ingressat en cap centre, ja que majoritàriament arriben amb familiars o amb algun altre acompanyant, que en el cas de les noies és el proxeneta que les ha introduït al país sense ser detectades, com s'observa en el nostre treball de camp. Algunes són detectades en el moment que hi ha batudes de la policia.

No s'ha detectat cap cas de menors no acompanyats que han estat detinguts en centres d'internament per a estrangers (CIE),⁴⁴ com s'observa en altres comunitats autònomes, com ara el País Basc. El fet d'internar un menor al CIE és particularment greu, atès que la legislació vigent assenyala que "els menors estrangers no podran ser ingressats en aquests centres, sinó que hauran de ser posats a disposició dels serveis competents de Protecció de Menors, excepte en aquells casos que el jutge de Menors ho autoritzi, previ informe favorable del Ministeri Fiscal, dels seus pares o tutors, si estan ingressats en el mateix Centre". Per això, el protocol d'actuació hauria de realitzar proves de determinació d'edat davant de qualsevol mínima sospita de trobar-se davant d'un menor d'edat, independentment de l'edat indicada pel menor, amb la finalitat de beneficiar al màxim el menor.

En el cas característic d'algun menor, com el Saïd, mentre es troben en ruta accedeixen algun tipus de feina temporal, de setmanes o dies, amb freqüència de qualificació molt baixa, com ara treballant en la recollida de la fruita.

De recoger sandías, tomates... [...] pero allí puedes trabajar sin papeles [...] Sí, sí trabajas bien y ganabas bien. (Saïd, Marroc, 13/3/2007)

Un segon grup de menors el conformen aquells que sí que han accedit a algun recurs de protecció al menor abans de la seva arribada a Catalunya, el 40%. La major part d'aquest col·lectiu el formen me-

⁴⁴ La Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, reformada per les LO 8/2000, de 22 de desembre, 11/2003, de 29 de setembre, i 14/2003, de 20 de novembre, estableix, com a mesura de caràcter preventiu o cautelar, la possibilitat d'acordar judicialment l'ingrés en un centre d'internament d'aquells estrangers que o bé estiguin inclosos en determinades causes d'expulsió, mentre es resol l'exedient corresponent, o bé quan se'ls hagi dictat acord de devolució i no s'hagi pogut executar en el termini de setanta-dues hores, i, fins i tot, per garantir l'efectivitat de la mesura de retorn respecte a aquells a qui se'ls hagués denegat l'entrada a la frontera.

nors subsaharians (86%) que entren en contacte amb un primer centre en arribar a les illes Canàries, quan són descoberts pels cossos de seguretat. Els menors subsaharians desconeixen totalment el sistema de protecció de la infància, al contrari que els menors marroquins que, tot i no accedir directament a un centre, sí que tenen un cert coneixement del sistema administratiu de protecció. I si no ho saben ells, sí que ho saben els compatriotes o familiars, la qual cosa els facilita que, un cop arribats a Catalunya, passin poc temps al carrer o amb familiars o coneguts que no els poden mantenir.

Molts menors saben com funciona l'aparell administratiu: ho assenyala l'Idir, un noi marroquí, quan a l'entrevista comenta que es va presentar a la Fiscalia de Menors, ja que sabia com funcionava el tema dels centres perquè altres nois li ho havien explicat.

Els menors marroquins són els que més sovint han passat per algun altre centre d'altres xarxes de protecció autonòmica, com queda reflectit en altres recerques realitzades sobre aquest tema. No obstant això, en la nostra mostra només el 19% dels menors marroquins ho ha fet. Els menors que tenen com a primer recurs el centre d'Algesires passen després a altres xarxes de protecció d'altres comunitats autònomes, i es desplacen a Catalunya, o a altres comunitats autònomes, com ara el cas del Bilal. Són menors que vagaregen de centre en centre i es mouen a "cop d'ordre de repatriació" (dictada i/o executada, en el cas de Madrid) o fugen de les condicions del centre (excés de control, excés de menors, dificultats de convivència, etc.), o sigui que abandonen el centre quan ja se'ls ha dictat una mesura de repatriació o bé intueixen que aquesta mesura és pròxima, com veurem en el capítol 8:

Vuelvo a intentar ir a España, pero la policía siempre me detecta bajo el autocar, he logrado llegar a Algeciras en alguna ocasión, pero siempre me encuentran. Después de un mes en Tánger, David, un educador, me informa de que tiene mis papeles en un centro que hay en Chard Ben Dibane y voy a recogerlos. Consigo la residencia gracias a las ayudas de los educadores de España. El tiempo que estoy en Tánger lo paso mal y quiero volver a España, mi familia no está de acuerdo porque puedo morir en el intento, pero sigo intentándolo y duermo en un parque cercano al puerto. Me levanto cada día a las cuatro de la mañana para intentar colarme en los bajos de algún autocar. A mis padres los engañan para que pidan que yo vuelva a Marruecos. (Hamid, Marroc, 21/7/2007)

Crida l'atenció que el perfil dels menors que conformen aquest grup coincideix: molts procedeixen de Tànger, tot i que, cada vegada més, hi ha menors que venen de ciutats del sud, empenent periples mes llargs. I tots també escullen la província de Barcelona (la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana) com a destinació final, potser perquè és aquesta província la que té la fama de fer sortir més ràpidament els papers:

Me llama un amigo que está en Barcelona. Mejor aquí. Los papeles en Madrid tardan mucho. (Bilal, Marroc, 6/7/2007)

Sí, que había tal, porque a veces te dan para guiarte un poco y llegué ahí. (Karim, Marroc, 10/9/2007)

Després trobem aquells casos en què els menors només han passat per una única xarxa de protecció d'una altra comunitat autònoma abans de Catalunya. Generalment, els menors marroquins han passat per algun centre andalús.

Tot i que cap menor no ho comenta directament, hi ha un fet que surt a la llum en menors procedents de Catalunya que han estat entrevistats en altres comunitats, com ara el País Basc, i que cal tenir en compte per la seva importància. Els menors relaten com una pràctica freqüent la recomanació dels professionals d'atenció (educadors, treballadors socials, etc.) de canviar de comunitat autònoma, en aquest cas, de Catalunya, davant l'amenaça directa o indirecta de repatriació dictada. Els desplaçaments de molts d'aquests menors a altres comunitats autònomes buscant un sistema de protecció "menys perjudicial" estan plens d'aquestes històries. Davant d'aquest fet, és evident que ens trobem davant d'una doble forma d'atendre a aquests menors: una d'oficial i, l'altra, de caire informal, que no beneficia ni l'interés superior del menor ni el mateix sistema protector, perquè es caracteritza per una incoherència intrínseca. Aquest sistema oficial és deslegitimada pels mateixos membres que el conformen. Quan el sistema oficial d'atenció a aquesta població falla –quan s'obre un expedient de repatriació, quan s'ingressa el menor en un recurs que s'allunya de les seves expectatives, o es posa en marxa una mesura considerada "injusta" pel menor– es posa en funcionament un sistema informal d'atenció i protecció al marge de l'oficial que té com a objectiu garantir la protecció real dels menors. Davant aquesta duplicitat de sistemes i de discursos, els menors acaben perdent-se entre aquest laberint i els costa de trobar un sentit davant procediments i missatges que es contradiuen.

Cal analitzar de forma més detallada el cas particular de la xarxa de protecció de les illes Canàries. Segons la Direcció General de Protecció del Menor i la Família, del Govern de Canàries, la xifra de menors immigrants rebuts l'any 2006 fou de 928 i el 2007 s'havien rebut 698 menors fins el desembre del 2007, una xifra que representa un descens respecte al nombre del 2006 (*El Día*, 14/12/2007). Els menors parlen de problemes als centres de Canàries, sobretot per la massificació (Centro La Esperanza) i per la varietat de procedències, que fa que hi hagi moltes baralles, la qual cosa dificulta la convivència.

Des de finals del 2007, el Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales va acordar amb les comunitats autònomes el trasllat de MMNA per ajudar a disminuir la sobresaturació que vivien les illes Canàries. Des d'octubre del 2006 fins al 2007, 323 MMNA van ser traslladats de Canàries a altres comunitats autònomes. A Catalunya, entre l'octubre i el novembre del 2006 s'hi van traslladar, oficialment, quaranta menors subsaharians.

Tots els nois entrevistats que han entrat a l'Estat espanyol per les Canàries i que actualment són a Catalunya –dotze subsaharians– no fan referència a gestions relatives a la documentació com a menor estranger en els centres. Com a molt, s'observa que els fan enviar la partida de naixement des del seu lloc d'origen:

Pero yo ahora tengo papeles aquí. Fotocopia papel de mi padre y todo está aquí ahora.
(Ibrahim, Senegal, 9/4/2007)

També és interessant d'assenyalar que molts menors, no exclusivament els marroquins, com s'havia observat en alguns altres estudis, ja saben que vénen a un centre, que l'objectiu final és arribar a aconseguir els papers a través de l'estada en un centre i tot el que això comporta. A més, denota que la informació circula,⁴⁵ ja sigui entre amics o entre la família:

[El menor decidideix emigrar] porque mi cabeza no está. Yo sé cuando vine que iba a ir en un centro [porque] mi amigo me había dicho antes. (Mor, Senegal, 15/6/2007)

45 Fàtima Mernissi assenyala el paper de les antenes parabòliques i de la revolució mediàtica que hi ha al món àrab, que s'estén a altres llocs i que ajuda que la informació arribi arreu.

[Els menors s'intercanvien informació sobre els centres] *Uno, uno, uno. Uno estaba allí en el centro de SAAEMI [y ahora] Ya está en su piso.* (Ayoub, Marroc, 24/7/2007)

Recolzaments en ruta

Abans d'emprendre la ruta, molts dels menors ja reben suport, de manera directa o indirecta, d'algun familiar o conegut que ja ha iniciat el projecte migratori anteriorment. Això ho observem, per exemple, tant en el cas dels MMNA marroquins, com de l'Àfrica subsahariana i també en els de l'Europa de l'Est. Així, el Daouda, de Mali, assenyala que els diners per al viatge els rep d'un germà:

–¿Y de dónde sacaste el dinero?
–De mi hermano.
–Pero tu hermano es más pequeño que tú.
–No hermano aquí, en España...
(Daouda, Mali, 18/5/2007)

Quan els MMNA fan la seva ruta per Espanya, podríem dir que, en realitat, no estan totalment sols, com podem observar en la taula 33.

Taula 33.

Xarxes de recolzament dels i les MMNA entrevistats durant el trajecte per l'Estat espanyol, 2008

Zones	Països	Total	Recol. familiars	Recolzaments no familiars		Cap recolzament	Sense informació
				Coneguts d'origen	No coneguts de la comunitat		
Magrib	Marroc	19	2	3	8	1	5
	Ghana	1	-	-	-	-	1
Àfrica subsahariana	Libèria	1	-	-	1	-	-
	Costa d'Ivori	1	-	-	1	-	-
	Mali	3	2	-	-	-	1
	Senegal	9	6	1	-	-	2
Altres	Eslovàquia	2	-	1	-	1	-
	Romania	3	1	-	-	2	-
	Bulgària	1	1	-	-	-	-
	Núm.	40	12	5	10	4	9
	(%)	100	30	12.5	25	10	22.5

Font: Elaboració pròpia a partir de les quaranta entrevistes realitzades a MMNA a Catalunya, 2008.

El 67% dels menors diu que ha rebut recolzament i ajut com a mínim d'una persona des que ha entrat a l'Estat espanyol fins que aconsegueixen arribar a Catalunya. En el 30% de casos, aquest suport ve d'un familiar que té establerta la seva residència a l'Estat o a en algun altre país d'Europa. En el 12% prové d'alguna persona amb qui el menor té algun tipus de vincle en origen i en el 25% de casos l'ajut

ve d'algun compatriota resident a l'Estat espanyol. El 10% no rep cap mena d'ajut, i no tenim informació del 22% restant. Si no tenim en compte aquest darrer percentatge, el tant per cent augmenta i el suport que reben els menors puja fins al 87%.

Aquestes xarxes de suport es constitueixen com una via informal d'informació i de satisfacció de necessitats, serveis que no s'aconsegueixen a través de les estructures oficials a causa de la poca atenció prestada als immigrants, la inacabable burocràcia, la inversió de temps, etc. Els canals informals, com la xarxa, s'han convertit en mecanismes molt eficaços i útils a l'hora d'assignar recursos depenent de les necessitats de cada individu, i es materialitza "com una font molt important de companyonia, suport i ajuda mútua" (Requena, 1990, p. 108).

Si comparem aquest recolzament segons les diferents nacionalitats dels i les MMNA que resideixen en l'actualitat a Catalunya, les diferències són molt visibles. Els que més suport no familiar reben són els marroquins (27% sobre la totalitat, xifra que augmenta fins al 35% si descomptem els casos sense informació), al costat dels subsaharians, que només reben el 7% (10% si no tenim en compte els casos sense informació). Entre els marroquins es confirma que en el 10% dels casos, un familiar resident a l'Estat ha facilitat algun tipus de suport, mentre que entre els subsaharians aquest recolzament és superior (57%).

Aquest tipus de suport no familiar és més escàs en els casos de menors procedents de l'Àfrica subsahariana: alguns reben suport (econòmic) de familiars per emprendre el viatge però es desconeix la relació posterior, un cop arribats a l'Estat espanyol. El suport no familiar té relació amb la situació dels compatriotes en el país d'acollida, sovint força precària. Únicament tenim alguna referència d'algun familiar a l'Estat espanyol que, segurament, tampoc no està en situació regular, al contrari dels marroquins, que ja tenen familiars documentats:

Mi tío me ayudó. Mi tío está aquí, en Almería [...] El que me ayudó es mi tío, el de Almería. Él se va primero, una semana. (Amadou, Senegal, 18/5/2007)

Trobem algun cas en què el menor rep ajut d'un compatriota desconegut des del país d'origen. És el cas de l'Axabir, del Marroc, que ve a l'Estat espanyol amagat al cotxe d'un francès d'origen marroquí que va conèixer a Tànger quan li netejava la furgoneta. El desconegut li dona el seu telèfon i l'Axabir aprofita l'oportunitat. L'home també li dona diners. El noi entra a l'Estat amagat entre l'equipatge. S'observa el suport que rep d'algú que, en algun moment, també va emigrar i que sembla comprendre la necessitat de marxar del noi per trobar una vida millor. Quan el suport ha vingut a través d'alguna persona que no és membre de l'estructura familiar del menor, la comunitat d'origen establerta a l'Estat espanyol hi intervé en algun moment i té un paper "estabilitzador" en gairebé tots els menors entrevistats; però també hi ha el suport que rep el Karim, d'una dona que el veu amagat a l'autocar o el cas de l'Abdelkarim, que rep l'ajuda d'un compatriota que li ofereix menjar i roba i li diu que vagi a un centre.

En el 20% dels casos dels menors marroquins, l'ajuda sol venir de membres anònims de la seva comunitat d'origen, més que de coneguts d'origen, i aquest ajut sol aparèixer en els espais de reunió habituals entre els marroquins, com ara les mesquites o els restaurants. Els ajuts van des d'oferir àpats a finançar els bitllets d'autobús o tren o fins i tot l'acolliment residencial (sobretot en el cas de les noies):

–Sí, una mezquita, por favor, y allí en la mezquita un poco de dinero, pero un señor me dice: “Mejor te vas a Barcelona...” y cuando he hablado con él me dijo: “Mejor te vas a Barcelona para buscar trabajo, que allí hay industria para chicos” [del Marroc]. Sí, tengo dos euros de Marruecos y llevar aquí.

–Y te fuiste a la mezquita ¿y te dieron dinero?, ¿mucho dinero?

–Sí, no me acuerdo mucho, pero... 80 euros, sí, 80 euros...

(Abdelkarim, Marroc, 24/7/2007)

[Parlant d'un bar de Santa Coloma] *Porque hay bar que es de marroquíes y allí me encontré un chaval de mi barrio [d'origen] [i que li va explicar] que había tal, porque a veces te dan para guiarte un poco y llegué ahí.*

(Karim, Marroc, 10/9/2007)

Entre els menors subsaharians, en canvi, aquest suport és menor. El tipus d'ajut que reben aquests menors procedeix, majoritàriament, de la xarxa de relacions socials generada en origen: amics, amics de familiars, o bé amics d'amics i es dona al principi de l'aventura migratòria. Després hi ha un suport, marcat però per la mateixa situació dels amics i familiars, que també es precària. Sobretot hi ha préstec de diners per poder trucar als familiars.

[El menor truca a la seva família] *Desde el centro [...] Un amigo [del centre] me lo regala [els diners per trucar].*

(Mbaye, Senegal, 15/6/2007)

Només el Kofi, de Ghana, assenyala que un home de la mateixa nacionalitat que coneix a l'autobús li dona diners per viatjar de Màlaga a Barcelona.

La comunitat d'immigrants originària del Marroc establerta a l'Estat espanyol és una comunitat amb una presència històrica en el nostre país, fet que es tradueix en una major consolidació i una major extensió pel territori espanyol; més que no pas la de l'Àfrica subsahariana, que és molt més recent i molt més diversa quant a nacionalitats. Hem de recordar que de dinou menors marroquins entrevistats, tretze tenen algun parent a Catalunya o a l'Estat espanyol. Entenem “parent” com la parentiu pròxim o no tant, fent extensiu el terme als coneguts de la família. Fins ara, aquest fet era predominant entre els menors marroquins enfront dels subsaharians, però aquesta dada està canviant, com hem dit, ja que de quinze MMNA subsaharians entrevistats, vuit diuen que tenen algun familiar a l'Estat espanyol, sobretot els d'origen senegalès i de Mali, que esdevenen dues nacionalitats importants a l'hora de definir el patró migratori africà.

Pel que fa a les menors d'Europa de l'Est, les noies d'Eslovàquia i Bulgària utilitzen les xarxes de coneguts del país d'origen per poder arribar a Catalunya o el contacte amb un proxeneta (tant si saben o no que ho és). Aquests familiars o coneguts o bé el mateix proxeneta (amb el qual poden mantenir una relació sentimental) seran el punt de referència de les noies.

L'ajut de la intervenció de la comunitat immigrant acostuma a resoldre les situacions de les primeres setmanes o mesos fins que arriba la informació, per algun canal, de l'existència d'un sistema de protecció de menors i llavors s'opta per aquest circuit per tal de resoldre la situació, que moltes vegades

es troba en un punt mort, amb un cert estancament. Els menors es troben sense feina, sense res a fer durant tot el dia i amb una sensació d'abatiment important. A aquest estat, cal afegir-hi que, en ocasions, les persones que ofereixen recolzament als menors es troben, també, en situacions difícils, sense documentació, treballant de forma irregular o amb la idea de viatjar per tal de millorar la seva pròpia situació. És el cas de l'Idir, del Marroc, que arriba a Barcelona i és acollit per un germà, que viu a Terrassa, però que tampoc no té papers i, després de tres dies, decideix anar a la Fiscalia perquè el germà tampoc no viu en condicions per acollir-lo.

Tot i que, majoritàriament, l'ajut que reben els menors prové dels membres de la seva pròpia comunitat immigrant, també algunes persones autòctones els ofereixen suport i ajut quan es troben aquests nois al carrer, sobretot en els primers dies d'estada a l'Estat espanyol: els paguen el bitllet d'autobús o els conviden a menjar.

En els relats dels nois, apareixen també imatges de moments compartits amb altres nois migrants no acompanyats, que es troben en les mateixes condicions i que també estan buscant el seu somni particular a l'Estat espanyol i es van retrobant en algun moment del seu trajecte.

Com a conclusió, podríem dir que aquest suport i recolzament informal que es dona a través de les xarxes en algun moment del trajecte per l'Estat és fonamental, perquè evita que molts d'aquests menors visquin situacions de marginació i exclusió de gravetat i moltes vegades esdevé el principal mecanisme que atorga una certa "seguretat" als menors, alhora que els facilita una primera acomodació en la societat d'acollida. Al mateix temps, aquestes persones es configuren com a referents adults del menor que, en substitució de la família, poden desenvolupar funcions de contenció i posar els límits a les situacions de "crisi" per les quals, en ocasions, pot passar un menor migrant.

Per finalitzar, cal fer notar que, en alguns casos, els menors no utilitzen de forma expressa la xarxa de suport familiar establerta a l'Estat espanyol. Així, els menors expressen el seu desig d'intentar "resoldre per ells mateixos" una situació, provar si són capaços de sortir-se'n. Aquesta actitud, tan pròpia de l'etapa adolescent, es configura com un repte, amb què poder-se provar a si mateix, alhora que és fruit d'un anhel d'independència.

Sentiments i vivències en la ruta

No volem acabar sense mencionar les conseqüències i els efectes psicològics que pot tenir aquest viatge en els menors. Les condicions del viatge són extremes en molts moments. Entre els factors que poden conduir a situacions de duresa hi ha la durada del viatge migratori, el transport que han escollit o l'ús dels serveis d'una organització migratòria per aconseguir el somni europeu. En molts moments, les vivències i els sentiments són molt intensos.

Normalment, els riscos més grans es produeixen quan els menors pugen a algun tipus de transport per emprendre el viatge. En els transports terrestres –com ara els baixos d'un camió o autocar– els i les MMNA fan referència a la calor sufocant que fa a l'interior de les caixes, a la immobilització durant un

llarg període de temps, la por a les amputacions, el dolor al cos o el cruiximent de les mans (quan el cos queda entumit).

Porque era un depósito de gasolina, a veces te tumbabas así, ponías el pecho, y a veces te dabas la vuelta, pero cuando dabas la vuelta veías la carretera, ¿sabes las rayas blancas discontinuas? Pues claro, cuando las veías a lo mejor te mareabas un poco ¿no?; que podías ir así o así, pero había sitio pero... [...] Sí, cuando [en la] Estación del Norte, cuando salí no podía levantarme por propio pie, o sea me quedaba como un niño cuando va...
(Karim, Marroc, 10/9/2007)

Això no obstant, el viatge en el *cayuco* és una de les experiències més extremes que ens expliquen els menors. Les condicions són dures: molts dies de viatge, moltes persones apretades, fred intens, desorientació, incertesa, tenir set i gana en molts moments del viatge.

[Parlant del viatge] *Pues que no había nada de comer. Sí, y no dormía. [...] No podía dormir en el barco. Y en el barco huele mucho [...] De todos, sí [feien les seves necessitats al vaixell], y no teníamos manta.*
(Ousmane, Senegal, 9/5/2007)

Altres han vist com emmalaltien companys de *cayuco*, o fins i tot com arribaven a morir (l'Abdou, del Senegal, assenyala que deu dels companys de *cayuco* moren durant la travessa, com s'ha recollit en alguns relats del País Basc). A tot això, cal afegir que els menors, en tenir poc pes, són col·locats a la proa del *cayuco*, on es percep més inseguretat i on, pensem, el risc de caiguda és més gran. El Mahamadou, del Senegal, comenta que a l'altura del Senegal el mar està tranquil però que, a mesura que s'apropen a l'Estat espanyol, el mar es va agitant, fet que atemoreix els companys del *cayuco*. S'observa doncs, una doble preocupació, abans i durant un viatge, que amaga molts perills:

Sí, había varios en el grupo [a la pastera] que decían que dentro del mar hay muchos peligros [perquè] ya había gente de la patera que ya lo había intentado antes.
(Ousmane, Senegal, 9/5/2007)

Els menors subsaharians expliquen que la por, la solitud, la tristesa, la incertesa, el fred i la gana són els sentiments més habituals en tot aquest trajecte. L'Mbaye, del Senegal, explica que durant el viatge havien passat gana perquè no hi havia menjar per a tothom. El vent els dificultava que poguessin cuinar i hi havia dies que no menjaven gens. A més, cal afegir-hi la por durant tot el viatge, no només d'ell sinó dels seus companys.

En alguns casos s'expressa penediment per haver vingut i alguns diuen que no repetirien aquesta experiència però, en la majoria dels casos, els menors donen veritables mostres de coratge i valor i, tot i haver viscut situacions negatives, es reafirmen en la seva decisió migratòria.

Si yo hubiera sabido que aquí tenía que estar en un centro yo no hubiera venido a España, me hubiera quedado en Senegal.
(Ibrahim, Senegal, 9/4/2007)

Luego pienso que con mi familia mejor, mejor con familia que estar sola y pensé en volver. [Tenia] Miedo, no sabes nada, ni idioma, ni gente ni nada.
(Munira, Marroc, 20/9/2007)

Un cop arribats a territori espanyol, expressen que han d'estar en un estat d'alerta constant per tal de no ser "enxampats" per la policia i això els genera molta angoixa: confonen els taxis o els vigilants de seguretat amb la policia. Com s'ha apuntat en aquest apartat, alguns dels menors han passat un període de temps vivint al carrer, període que pot ser de setmanes o mesos. I aquesta situació els produeix molta indefensió.

Des d'aquest estudi es vol remarcar la dimensió psicològica d'aquest procés i els seus efectes en els menors. Quan es fa referència a la necessitat d'una atenció psicològica per a aquests menors, es pensa exclusivament en els menors amb un perfil de refugiat polític o que han viscut situacions d'extrema violència. Per això creiem que seria necessari no oblidar que alguns menors han patit experiències "traumàtiques" que haurien de ser preses en consideració en el moment de realitzar la seva acollida i garantir-los un suport psicològic adequat.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- La pràctica del “salt a Europa” es presenta de maneres molt diferents per als menors del Marroc i per als menors de la resta de nacionalitats. També existeix una diferent estratègia segons el gènere.
- Els menors que viatgen amb transport terrestre, majoritàriament marroquins, fan múltiples intents fallits abans d’aconseguir creuar els controls fronterers; en canvi, els menors que viatgen amb pastera, principalment subsaharians, no requereixen una planificació tan detallada, ja que uns tercers (xarxa migratòria) se n’ocupen.
- La situació més habitual per aconseguir arribar a l’Estat espanyol és de manera irregular. El 85% dels i les MMNA de la mostra ha entrat d’aquesta manera: el 30% sota un camió o un autocar, el 7% amagat en un cotxe o camió i amb el beneplàcit del conductor, i el 32% en pastera o *cayuco*. Els que ho fan irregularment, amb documentació falsa, ho fan amb cotxe o autocar (12%) o amb avió (2%) i són, sobretot, noies.
- Entre els i les MMNA del Marroc entrevistats, el 63% ho fa en els baixos del camió o l’autocar, el 16% viatgen amagats i en conxorxa amb el conductor. Només el 5% d’aquests menors arriben de manera regular.
- La majoria dels menors de l’Àfrica subsahariana entrevistats fan el viatge amb pastera; el 87% arriba amb vaixell (pastera o *cayuco*) i el 13% utilitza l’avió com a transport d’entrada (de manera regular o irregular).
- Les MMNA de sexe femení han arribat, bàsicament, amb transport terrestre (85%) i dues amb avió (15%); en pròxims estudis caldrà estar atents a si les menors de sexe femení utilitzen les mateixes modalitats de transports que els nois o bé innoven en noves metodologies.
- Les rutes dels i les MMNA del Magrib són molt més accessibles, curtes i fàcils que les dels menors de l’Àfrica subsahariana, perquè no han de creuar un altre país per arribar a la frontera espanyola.
- Els menors de l’Àfrica subsahariana han de creuar diversos països: solen trigar, aproximadament, entre un i set mesos i passen temporades realitzant algun tipus de treball de baixa qualificació per costejar-se les despeses del viatge. Sovint hi ha una xarxa que els ajuda a fer aquest camí.
- Durant la ruta, en gairebé tots els casos el menor ha viscut al carrer un cert període de temps, que pot ser de dies o de mesos.
- El grau de risc del o la MMNA en el viatge migratori és proporcional a la llunyania del país respecte a Espanya i del nombre de canvis de transport i de mitjans de transport diversos que s’han d’utilitzar. Entre les nenes, el risc augmenta, perquè són susceptibles de patir abusos sexuals.

- L'entrada al territori espanyol es fa, principalment, per la comunitat autònoma d'Andalusia. El 41% dels i les MMNA de la mostra utilitzen aquest accés i el 31% dels nois accedeix a l'Estat espanyol per alguna de les illes Canàries. La resta ho fan per Catalunya i la Comunitat de Madrid.
- Una de les característiques d'un grup de menors, de nacionalitats diverses, és que mentre es troben en ruta accedeixen a algun tipus de treball de qualificació molt baixa, irregular i amb una durada de poques setmanes o dies.
- El 60% dels menors entrevistats no ha accedit a cap recurs de protecció fins a la seva arribada a Catalunya i el 40% restant sí que hi ha accedit.
- Alguns d'aquests menors vagaregen de centre en centre i es mouen a cop d'"ordre de repatriació", abandonen els centres quan intueixen que aquesta mesura està pròxima o bé ja se'ls ha dictat.
- Hi ha una doble forma d'atendre aquests menors, una d'oficial i una altra d'informal, que no beneficia ni l'interès superior del menor ni el mateix sistema protector, perquè es caracteritza per una incoherència intrínseca. Aquesta pràctica s'ha detectat en menors que, procedents de Catalunya, s'han traslladat al País Basc.
- El 87% dels menors diuen que han rebut suport i ajuda com a mínim d'una persona des que entren a Espanya fins que aconsegueixen arribar a Catalunya, on, alguns, també reben suport: en el 39% dels casos aquest suport prové d'un familiar que resideix a l'Estat espanyol o en un altre país d'Europa: en el 16% prové d'alguna persona amb algun tipus de vincle en origen i en el 32% l'ajuda ve d'algun membre de la seva mateixa nacionalitat resident a Espanya.
- La comunitat d'origen establerta a Espanya té un paper "estabilitzador"; aquest suport informal que es dóna a través de les xarxes, és fonamental perquè evita que molts d'aquests menors visquin situacions de marginació i exclusió de gravetat i moltes vegades esdevé el mecanisme principal que atorga una certa "seguretat" als menors, alhora que els facilita una primera acomodació en la societat d'acollida.
- Alguns menors no utilitzen de forma expressa la xarxa de suport familiar establerta a l'Estat espanyol, motivats pel seu desig d'intentar "resoldre ells mateixos" la seva situació.

8. L'arribada i la integració

L'elecció de Catalunya com a comunitat autònoma de residència sol ser resultat del rumor –des del país d'origen o una vegada ja han arribat a l'Estat espanyol– que és una zona de referència per als emigrants, ja sigui des de la perspectiva de la regularització administrativa com de les possibilitats d'inserció laboral. Aquesta informació circula a través de les persones amb què es troben els i les menors: altres menors, adults de la seva mateixa nacionalitat o els mateixos professionals dels centres de protecció d'altres comunitats autònomes.

Quan els menors arriben a Catalunya, molts d'ells –majoritàriament nois de nacionalitat marroquina– es presenten directament a la comissaria de policia de Mossos d'Esquadra, ja que tenen un coneixement previ del sistema de protecció i els seus avantatges. Altres arriben a dependències policials acompanyats per un amic, un compatriota o bé un ciutadà espanyol. Finalment, una part d'aquests menors, principalment procedents de l'Àfrica subsahariana, accedeixen al sistema de protecció derivats des del govern de les illes Canàries.

Al costat d'aquest grup, en trobem un segon grup que una vegada arriba a territori català no ingressa directament als centres del sistema de protecció de menors. Alguns d'aquests menors poden passar els primers dies o setmanes en altres situacions. Les situacions que s'han detectat són aquestes:

1. Al carrer.
2. Al domicili d' un familiar.
3. Al domicili d' un compatriota.
4. Al domicili d'un ciutadà espanyol.
5. Al club o al carrer, exercint la prostitució.

El període de residència al carrer és molt variable –de dos dies a setmanes o mesos– i depèn dels i les menors i de la xarxa de què disposin a Catalunya. Altres han residit a casa d'un germà o a casa d'alguns compatriotes, alguns després de passar alguns dies al carrer.

Entre les noies marroquines arribades a Catalunya s'han detectat casos de situacions d'explotació laboral intensa en el servei domèstic, acollides per algun membre de la família extensa. També s'han pogut detectar casos de menors acollits per persones autòctones; és el cas d'una menor marroquina que no va accedir a la DGAIA fins passat un mes, que és el temps que va estar acollida a casa d'una família autòctona. Quan no és el menor qui es presenta a les dependències policials, els o les MMNA solen ser detectats arran d'una detenció o un control policial o bé a través dels serveis socials d'atenció primària.

Altres menors no arriben a accedir mai al circuit de protecció.

Per últim, existeix un petit grup, principalment format per MMNA de sexe femení, que són detectades en exercir treball sexual en clubs o bé al carrer, normalment a partir de la intervenció de les forces policials (batuda o control d'estrangeria). Malauradament, gairebé no disposem de dades d'aquests casos. L'única dada a la qual s'ha pogut accedir indica que dels vint-i-nou casos de MMNA de sexe femení l'any 2006 i 2007⁴⁶ detectats per la DGAIA (només a la província de Barcelona), el 24% va ser detectat mentre exercien la prostitució.⁴⁷ De forma general, l'accés d'aquestes noies als sistemes de protecció és molt limitat.

Més endavant, en aquest mateix capítol dediquem un apartat (el 8.4), als *menors invisibles* i allà es presenta una descripció més extensa de les característiques principals d'aquesta població, conjuntament amb altres perfils de menors que no accedeixen als circuits de protecció.

EVOLUCIÓ DE LA XARXA DE RECURSOS

La Llei Orgànica 6/2006 de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, de 19 de juliol, estableix la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció de la infància i l'adolescència, i entre aquesta població també s'inclouen els menors migrants no acompanyats.

Fins al 2005, la Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència (DGAIA), vinculada al Departament de Benestar i Família, era l'organisme que s'ocupava exclusivament de l'atenció de la infància i l'adolescència amb risc social. A partir del 2006, amb l'entrada en vigor del Decret 243/2005, de 8 de novembre, de modificació parcial de l'estructura del Departament de Benestar i Família, la DGAIA amplia els àmbits d'actuació al col·lectiu d'infants i adolescents en general, inclosos els que no són de risc social.

Així mateix, un altre dels canvis més significatius arran de l'entrada en vigor del Decret 243/2005 és la descentralització de la gestió de la DGAIA, que en potencia els òrgans adscrits als Serveis Territorials del mateix Departament, a partir d'uns equips funcionals d'infància (EFI). Hi ha sis Serveis Territorials: Barcelona Ciutat, Barcelona Comarques, Girona, Lleida, Tarragona i Terres de l'Ebre.

Cap a l'any 1992 es detecten els primers MMNA que arriben a Catalunya, segons els professionals de l'actual Servei Territorial de Girona. Els primers MMNA són detectats pels cossos policials als controls fronterers: els primers casos de MMNA eren marroquins que fugien d'altres països europeus, com França, Holanda i Itàlia.

Entre el 1998 i el 2001 l'arribada de MMNA va anar augmentant any rere any, i va arribar a col·lapsar el circuit de protecció, que no estava preparat per a l'agument. Precisament l'any 1998 es creen els

⁴⁶ Fins al juny, a partir del buidatge d'expedients de MMNA de la DGAIA de la província de Barcelona.

⁴⁷ El motiu principal d'ingrés a la DGAIA de la resta de casos (vint-i-dos) és: el 10% per maltractaments en origen, el 10% per fugida d'un matrimoni forçós, el 7% per robatori, el 7% per motius econòmics, el 3% per ser utilitzades com a petites bones; el 27% darrer s'ha descartat (el 3,4% per ser majors d'edat i del 24% restant no consten els motius).

primers recursos especialitzats per a MMNA. El 2002 el nombre de menors s'incrementa de forma molt significativa, amb un total de 1.139 menors atesos, amb un increment anual de 380 efectius; aquell l'any representa un punt d'inflexió a Catalunya. Aquest augment de casos de menors provoca una sobreesaturació dels recursos existents als quals es derivaven els i les MMNA, majoritàriament recursos pertanyents a la xarxa de protecció normalitzada per a menors del territori. Com veurem a continuació, és llavors quan es creen centres i serveis especialitzats per a menors de sexe masculí d'aquest col·lectiu. A partir de l'any 2003 es produeix una davallada important de casos, i el nombre de MMNA any rere any va disminuint i s'estabilitza pels volts de la xifra de 590 menors acollits el 2007. Les noies MMNA, en canvi, s'atenen des del circuit normalitzat, en ser un fenomen molt més reduït, el 8% l'any 2006 (quaranta-nou casos) i el 5% l'any 2007 (vint-i-tres casos).

És important tenir en compte que, des dels recursos de la DGAIA en l'atenció als MMNA –només per a aquells de sexe masculí–, s'han establert clares diferències entre la ciutat de Barcelona i la resta de províncies de Catalunya. El motiu principal és que la ciutat de Barcelona és el territori que ha rebut l'impacte més fort quant a arribades de menors estrangers sense referents adults i això s'ha traduït en la creació d'un circuit específic amb una xarxa especialitzada de recursos per fer efectiva l'acollida d'aquests menors. Tanmateix aquesta especialització, com veurem més endavant, s'està deixant d'aplicar per la implementació progressiva d'una xarxa d'acollida compartida amb la resta d'infants i adolescents atesos per la DGAIA.

A Girona, Lleida i Tarragona, en canvi, no s'han creat centres específics per a aquesta població, sinó que s'han inserit en la xarxa de protecció ja existent.

L'atenció que ha parat la DGAIA a aquest nou col·lectiu en risc ha anat variant al llarg dels anys i l'evolució que ha experimentat el sistema de protecció a la província de Barcelona⁴⁸ en relació amb els i les MMNA es pot dividir en diverses fases:⁴⁹

1a etapa (del 1992 al 1998): acollida en els recursos de protecció normalitzats

En aquests anys comencen a arribar els primers MMNA. Els casos detectats són minoritaris i anecdòtics en comparació amb el volum que vindrà després i són ingressats a la xarxa de centres de protecció existents de la DGAIA, normalment als centres d'acolliment, com Estrep o Roure, centre que obre les seves portes l'any 1995 per fer front a la creixent arribada de MMNA. A Girona també hi arriben MMNA, el primer és registrat l'any 1994 i se'n produeix un degoteig continuat.

2a etapa (del 1998 al 2000): obertura dels primers recursos especialitzats

Fins al 1998, els menors estrangers sense referents familiars detectats per la DGAIA eren derivats a la xarxa de centres existents. És a partir d'aquest any quan es comencen a obrir els primers serveis específics pensats exclusivament per als MMNA, SAAEMI i el primer centre de dia, Alqàntara, gestionat per Càrites de Barcelona. L'any 1999 s'obren dos centres de dia més (Projecte Marhaba, al Casal dels Infants del Raval i el Centre Obert Joan Salvador Gavina), es creen serveis d'educadors de carrer a Santa Coloma de Gramenet i a Barcelona s'obre el centre d'urgències Lledoners, dissenyat per alleugerar la sobreesaturació d'altres centres de la xarxa. El problema principal d'aquesta època és el desconeixe-

48 Les tres primeres fases s'han basat en l'evolució establerta per Comas i Quiroga (2005).

49 En aquesta evolució manquen referències a les MMNA de sexe femení perquè les dades no estan disponibles des de l'any 1992.

ment absolut d'aquest col·lectiu, l'efecte embut en els centres urgència i els d'acollida per la manca de places als centres residencials d'acció educativa (CRAE), que comporten períodes molt llargs d'espera de l'assumpció de tutela i de la regularització de la situació com a estranger i un gran desajustament entre les expectatives dels menors i els objectius dels programes educatius oferts per l'Administració. Aquests dèficits tenen com a conseqüència un volum d'escapoliments dels centres molt alt i l'aparició de conflictes i episodis de violència entre menors i educadors⁵⁰.

3a Etapa (2000-2002): desbordament i obertura dels centres nocturns⁵¹

Els anys 2001 i 2002 són els de màxima afluència de MMNA a Catalunya. La presència de nens que dormen al carrer a Barcelona, en part fruit dels escapoliments, fa que l'any 2000 els menors que durant el dia eren atesos per recursos diürns siguin atesos també en dos centres nocturns de baixa exigència de nova creació: Alcor (amb trenta places, que el 2002 s'amplia a cinquanta) al barri de Poble Nou i l'Alberg de la Creu Roja (setze places). Tot i l'augment de places, l'existència de la sobresaturació en els centres i els llargs temps d'espera es consoliden, es percep com l'Administració és desbordada en molts moments i es mantenen les fugues d'alguns dels menors. Una de les novetats d'aquest període consisteix en l'obertura d'expedients per delictes a alguns d'aquests menors i en l'acompliment de mesures judicials en la xarxa catalana de centres de justícia juvenil.

Les informacions sobre les noies són molt limitades i molt poc precises. L'única dada de què disposem és que Talaia comença atendre els primers casos de noies MMNA a l'any 2000. A Girona es detecten les primeres MMNA de sexe femení l'any 2001, amb un perfil molt diferenciat del dels nois: nacionalitat romanesa i dedicades al treball sexual, que s'escapoli en la majoria de casos.

4a etapa (2003-2004): obertura dels recursos d'inserció sociolaboral

Aquesta etapa es caracteritza per la reconversió d'alguns centres en centres d'inserció sociolaboral, com Lledoners i Vilana, que tenen per objectiu la regularització administrativa, la formació i la inserció laboral del menor en el mercat ocupacional català. El centre de dia Marhaba es reconverteix en un centre de formació prelaboral. Tot i que aquest canvi de programari educatiu s'adequa més a les necessitats dels i les MMNA, continuen existint punts febles en el circuit de protecció, com l'estada als centres nocturns, l'augment de les repatriacions dictades o la desprotecció dels nois i noies una vegada arribats als divuit anys, la majoria d'edat legal, per la qual deixen d'estar sota la tutela protectora de l'Administració.

5a etapa (2005-2007): creació d'una secció específica per a MMNA

L'any 2005 el Servei Territorial d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de Barcelona Ciutat de la DGAIA consolida una xarxa especialitzada de recursos i professionals per a MMNA, amb la creació de la Secció d'Atenció de Menors Estrangers Sense Referents Familiars, separant-la de la ja existent Secció d'Atenció de Menors de Barcelona Ciutat.⁵² Els recursos que es destinen específicament a aquesta població són els centres de primera acollida i els recursos d'inserció sociolaboral. Durant aquest any 2005 es creen tres nous recursos destinats específicament a atendre els menors estrangers no acompanyats. Primerament, tres centres de primera acollida d'atenció durant vint-i-quatre hores al dia, Can Mas (actual

50 En aquests anys es va traslladar diversos menors al CRAE Castanyers després que s'haguessin produït conflictes amb violència en els centres d'urgències.

51 Per a informació detallada sobre el circuit fins l'any 2002, vegeu la tesi de Quiroga (2003), p. 313.

52 Els anys anteriors els MMNA nois eren atesos també des d'una xarxa especialitzada, constituïda pels programes següents: Servei d'Urgències 24 hores, Serveis de Primera Acollida (Alcor i Creu Roja), Centres d'Estada Limitada (Lledoners, Vilana, CEL Al-Qantara), SAAEMI, centres educatius diürns (Servei d'Atenció Transitòria El Bosc i Casal d'Infants del Raval i Ludoteca).

Mas Pins), amb trenta places, CESEMI (Centre de Suport Educatiu per a Menors Immigrants), amb vint places, i El Castell, amb vint-i-quatre places, tot amb la voluntat de descongestionar el centre Alcor del barri del Poblenou de Barcelona. Per altra banda, també es reconverteix el SAT El Bosc en un centre diürn orientat a la formació prelaboral (vint-i-quatre places). L'any 2006 s'obre el quart centre de primera acollida, Verge del Mar, amb l'objectiu d'acollir els menors de l'Àfrica subsahariana derivats de les illes Canàries fruit de l'acord entre les autonomies i el Govern central.

6a etapa (2008): reestructuració del circuit i retorn al circuit general

A finals de l'any 2007 i durant tot l'any 2008 es produeix un canvi molt important en els principis que inspiren el circuit d'atenció als i les MMNA. De fet es podria dir que hi ha un retorn als orígens, ja que s'aposta pels centres compartits entre menors en risc social i MMNA, de manera que s'estableix el risc social per sobre de la condició d'immigrant com a criteri determinant en l'atenció als menors. D'aquesta manera, la majoria de centres fins ara especialitzats i específics només per a MMNA es transformen per a poder acollir joves i adolescents en risc en general. Així doncs, molts dels centres que van ser concebuts com a centres de "primera acollida" passen a ser "d'acolliment" (SAT El Bosc, El Castell i Mas Pins) o bé es transformen en CRAE (Verge del Mar, CESEMI), com veurem més endavant, i l'únic centre de primera acollida que resta obert és Alcor.

En aquest informe volem posar l'accent sobre la importància que cal donar a la ubicació dels recursos educatius, ja que en moltes ocasions aquesta tipologia de centres genera desconfiança, recel, alerta i/o rebuig en l'entorn social del barri,¹ la qual cosa incideix en les situacions de risc social entre aquesta població i en la imatge que els menors perceben de la societat receptora. A continuació assenyalarem de forma resumida la diversitat d'opcions quant a la ubicació:

- Recursos situats en barris de grans ciutats (Barcelona, etc.) que aglutinen dinàmiques d'exclusió social (pobresa, venda i ús de substàncies tòxiques, robatoris, prostitució, etc.). Aquesta ubicació espacial i les dinàmiques que genera al seu voltant poden dificultar el procés d'inserció social dels menors ingressats en aquest centre (Alqantara i Dolors Aleu).
- Centres situats en barris residencials de grans ciutats. Aquest tipus de població en risc social suposa una ruptura amb la dinàmica habitual del barri i genera un impacte social important. Aquest impacte es tradueix, en ocasions, en una confrontació social explícita amb part dels veïns i en una percepció dels menors que són rebutjats socialment.¹⁵³ Ambdues circumstàncies dificulten la integració del menor en el medi on resideix (Talaia, SAT El Bosc i Vilana).
- Centres situats en un municipi petit o en urbanitzacions aïllades amb poc accés als mitjans de transport. Això afecta de forma negativa, ja que la manca de mitjans de transport i el temps que s'ha d'invertir en els desplaçaments dificulta la dinàmica del centre i l'accés als recursos comunitaris formatius i de lleure així com als serveis bàsics (Estrep, Mas Pins, El Castell, Lledoners i Alt Penedès).

Com veiem, doncs, l'emplaçament dels recursos educatius pot influir de forma positiva (entorns amb espais independents per a les activitats dels menors, poble petit on tothom es coneix i es relaciona, col·laboració i suport de certs veïns i serveis municipals) o de forma negativa (falta de serveis i

53 "Més de 120 veïns tallen l'avinguda de Vallvidrera mitja hora en protesta pels centres de menors". *El Periòdic*, 24/11/2008.

recursos tant formatius com d'oci i temps lliure, conflictivitat i hostilitat amb certs veïns, etc.) en els processos educatius dels menors. En definitiva, creiem que desenvolupar estudis previs d'impacte dels emplaçaments i els barris on es preveu situar els recursos educatius es seria una eina molt útil, ja que els processos d'integració dels menors estan relacionats també amb aquest factor.

En resum, la xarxa de recursos de protecció per a MMNA a Barcelona presenta una doble virada. En els primers anys d'arribada de MMNA, es passa d'una xarxa única de recursos, compartida per menors nacionals i per MMNA a una d'específica, pensada i dissenyada exclusivament per als MMNA. Després de deu anys d'experiència en l'atenció de MMNA, el sistema de protecció es torna a orientar, com en els inicis, cap a una xarxa de recursos tan poc especialitzada com sigui possible, deixant de crear recursos exclusius per a aquest nou col·lectiu d'infància en risc i pensant recursos que puguin integrar de forma genèrica tots els infants i adolescents en risc.

LA RESPONSA INSTITUCIONAL ACTUAL

En l'atenció i l'acollida als menors migrants no acompanyats intervenen diversos organismes i múltiples professionals. Aquest procediment inclou quatre dimensions que s'interrelacionen de forma simultània: la jurídica, l'administrativa, l'educativa i la social.

El procediment d'atenció a un o una MMNA pel que fa a la dimensió jurídica i l'administrativa és el següent:

Taula 34.

Procediment jurídic i administratiu en l'atenció a un/a MMNA a Catalunya, 2009

Fase	Organisme	Actuació	Temps
1) Detecció	Mossos d'Esquadra	Identificació del menor i obertura de la fitxa de registre	1 dia
	DGAIA (centre d'acolliment o centre de primera acollida)	Identificació del o la menor	Entre 15 i 21 dies
2) Estudi del cas i avaluació	DGAIA	Declaració de la situació de desemparament	Un cop finalitzada la identificació
	DGAIA	Tutela administrativa provisional	Assumpció automàtica amb la declaració de desemparament
	DGAIA (Centre d'acolliment o centre de Primera acollida)	Diagnòstic de la situació del o la menor	3 o 4 mesos
3) Proposta de mesura	DGAIA	1) Repatriació/retorn voluntari 2) Acolliment institucional en recurs residencial 3) Acolliment en família extensa 4) Derivació a ASJTET	Fins als 18 anys

Font: DGAIA, 2009. Elaboració pròpia.

La DGAIA divideix aquest procediment en tres fases:

- 1) La *detecció*: després de la identificació i de l'obertura d'un registre si es presenta per primera vegada a l'Oficina d'Atenció al Menor dels Mossos d'Esquadra, el o la MMNA ingressa en un centre de primera acollida o d'acolliment, depenent de la disponibilitat dels centres. En aquest recurs es du a terme un procés d'identificació del o la menor i un cop finalitzat aquest procés es fa efectiva la declaració de la situació de desemparament, que comporta l'assumpció automàtica de la tutela administrativa provisional. Segons la DGAIA, el temps transcorregut entre que es detecta el o la menor i se'l tutela provisionalment és d'entre quinze i vint-i-un dies.
- 2) L'*estudi del cas, l'avaluació i la proposta de mesura*: aquesta avaluació es realitza en un centre d'acolliment o de primera acollida i té una durada aproximada d'entre tres i quatre mesos. Com s'ha assenyalat a la taula 34, les propostes de mesura poden ser quatre. La primera mesura que s'estudia, per defecte, és la repatriació al país d'origen.⁵⁴ En el cas que aquesta proposta es descarti per no ser adequada per al cas del menor, es proposa l'acolliment en la família extensa (en el cas que existeixi i que aquesta ho accepti) o bé l'acolliment institucional en un recurs residencial, essent aquesta la mesura més habitual en els i les MMNA. Quan la mesura és l'acolliment institucional, la DGAIA tramita la tutela administrativa definitiva.⁵⁵ La quarta mesura és l'accés als programes de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET), adreçats a un perfil de menor d'entre setze i divuit anys, que poden estar tutelats o bé en estudi (diligències informatives).
- 3) L'*Aplicació de les mesures de protecció*: una vegada s'ha resolt la mesura que la DGAIA considera més adequada, la seva aplicació no és immediata i automàtica. En el cas de l'acolliment en recurs residencial depèn de la disponibilitat de places i en el cas de les repatriacions el procediment és molt llarg i, com veurem en l'apartat específic per a aquesta mesura, pot trigar mesos a ser aplicada.

Com ja s'ha assenyalat, la DGAIA ha descentralitzat les seves actuacions i això fa que la província on es detecti i sigui acollit el menor marcarà la forma d'atenció a aquest menor. Si fins l'any 2007 els MMNA de la província de Barcelona rebien un tractament diferenciat fruit de l'existència d'un circuit més especialitzat, que diferia de la resta de províncies, a partir del 2008 es produeix un canvi i les actuacions protectores i educatives tendeixen a homogeneïtzar-se sota la forma d'un mateix circuit, tot i que la gestió i l'organització continua essent descentralitzada.

La descripció de l'actuació institucional actual es realitzarà seguint el criteri de territorialitat: en un primer apartat s'explorarà el circuit de la província de Barcelona, i en segon terme, el circuit de les províncies de Girona, de Lleida i de Tarragona. No s'ha inclòs un apartat per a les Terres de l'Ebre perquè en els anys 2006 i 2007 no van registrar cap MMNA en el seu territori.⁵⁶

54 En el cas dels i les MMNA marroquins, s'esbrina la idoneïtat de la repatriació mitjançant trucades telefòniques a la família fetes per dos traductors marroquins de la DGAIA. Quan l'any 2007 entra en funcionament el Programa Catalunya Magrib, els equips d'atenció al menor de Tànger d'aquest programa donen suport a aquesta tasca d'observació (ST DGAIA.23/07/2007).

55 Segons la Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de família.

56 Segons les dades facilitades pel Servei Territorial de Terres de l'Ebre.

Província de Barcelona

Segons el nou model de gestió territorial impulsat pel Decret 243/2005, de 8 de novembre, de modificació parcial de l'estructura del Departament de Benestar i Família, els Serveis Territorials de Barcelona es divideixen en dos òrgans per als àmbits de la ciutat de Barcelona⁵⁷ i de les comarques de Barcelona.

De la Subdirecció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència en depenen quatre serveis,⁵⁸ entre els quals ens interessa destacar el Servei d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de Barcelona Ciutat. Aquest servei està dividit en la Secció d'Atenció a menors de Barcelona ciutat i la Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars,⁵⁹ que és la que s'ocupa dels i les MMNA.

La Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars té les funcions següents:⁶⁰

- Prestar atenció directa i immediata de primera acollida als i les menors estrangers sense referents familiars en l'àmbit de Barcelona.
- Avaluar-ne la situació personal i sociofamiliar, formular les propostes d'actuació que s'escaiguin d'acord amb la legislació vigent, i gestionar-los la documentació necessària.
- Tramitar-los les autoritzacions que calgui sol·licitar en interès d'aquests menors, previstes en la legislació d'estrangeria.
- Fer el seguiment i control dels recursos i dels centres de primera acollida i donar-los l'assessorament, l'orientació i la informació adients.
- Informar sobre la necessitat de recursos i, si s'escau, formular les propostes adients de recerca i de concertació de places.
- Elaborar les dades estadístiques i els informes sol·licitats per la Direcció General.
- Qualsevol altra funció de naturalesa anàloga que li encomani l'òrgan superior.

Aquesta secció disposa d'un circuit dissenyat per atendre les necessitats específiques dels i les MMNA. Quan el o la menor és detectat, ingressa en algun dels centres d'acolliment o de primera acollida existents, que estan "destinats als menors acabats d'arribar que requereixen un període d'adaptació i valoració del seu itinerari migratori, de la situació de desemparament i de la idoneïtat de romandre al nostre país"⁶¹.

57 Fins a la posada en marxa del Consorci per a la Gestió dels Serveis Socials del municipi de Barcelona, el Servei Territorial de Barcelona Ciutat dependrà, orgànicament i funcional, de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de l'àmbit territorial de Barcelona ciutat, tal com decreta el Decret 243/2005.

58 El Servei de Suport Jurídic, el Servei de Planificació i Avaluació, el Servei de Gestió Administrativa i el Servei d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de Barcelona Ciutat.

59 Aquesta secció s'equipara amb l'equip funcional d'Infància 1 (EFI 1), integrat per un jurista, tres tècnics, dos educadors, tres tècnics (ambuladoris) i dos administratius (traductors).

60 Informació extreta de www.gencat.cat/benestar/dgaia [consulta: 26/11/2008].

61 DGAIA (2007). *Guia bàsica* [consulta: 15/10/2008].

A. CENTRES D'ACOLLIMENT I DE PRIMERA ACOLLIDA

Fins l'any 2007, la majoria de MMNA no acompanyats que eren detectats per la DGAIA eren ingressats als recursos específics de "primera acollida", on se'ls donava una atenció immediata, se'n valorava la situació i es feia la proposta més adequada. A dia d'avui, l'any 2009, quatre dels centres de primera acollida han estat reconvertits en centres d'acolliment i un resta en procés de fer-ho. L'únic centre que es manté amb aquestes característiques de centre de primera acollida és el centre Alcor, del barri de Poblenu.

Per tant, els centres que fan la primera acollida dels i les MMNA són els centres d'acolliment, que són "serveis residencials d'estada limitada, que tenen per objecte l'observació, el diagnòstic, la guarda i l'educació en l'atenció immediata i transitòria en les situacions d'urgència dels menors en alt risc social per tal d'elaborar la corresponent proposta de mesura."⁶²

A continuació presentem una taula (taula 35) amb el llistat de centres d'acolliment i primera acollida:

Taula 35.

Xarxa de centres d'acolliment i recursos de primera acollida per a MMNA a la província de Barcelona, 2009⁶³

Nom	Any obertura	Any atenció MMNA	Tipologia recurs	Província/municipi	Titularitat	Gestió	Places	Places MMNA Qüestionari 2007	Caract. usuaris
Centre Alcor	2000	2005	Centre de 1a acollida (nocturn)	Poble Nou-Barcelona	Concertat	APIP	50	Sense resposta (exclusiu MMNA)	Mixt 12-18 anys
SAT El Bosc	2002	2002	Centre d'acolliment (diürn)	Sarrià-Barcelona	Gestió delegada	ACISJF	70	63	Nois 12-18 anys
El Castell	2005	2005	Centre d'acolliment	Santa Perpètua Moguda/Barcelona	Concertat	Gedi s.c.c.l.	32	Sense resposta (exclusiu MMNA)	Nois 12-18 anys
Mas Pins	2005	2005	Centre d'acolliment	Torrelles de Ll./Barcelona	Concertat	Ciutat i Valors	30	30	Nois 14-18 anys
Estrep	1996	1996	Centre d'acolliment	Sant Salvador de Guardiola/Barcelona	Concertat	Fun. Mercè Fontanilles	40	19	Nois 13-18 anys
Talaia	2001	2001	Centre d'acolliment	Barcelona/Barcelona	Gestió delegada	EDUVC s.c.c.l.	32	4	Noies 13-18 anys
Total							294	116	

Font: DGAIA, 2009. Elaboració pròpia.

62 Informació extreta de www.gencat.cat/benestar/dgaia. Consulta realitzada el 26/11/2008.

63 Metodològicament, cal deixar constància que en el moment de respondre al qüestionari els centres SAT El Bosc, El Castell i Mas Pins estaven classificats com a centres de primera acollida i no com a centres d'acolliment, la classificació actual.

Es comptabilitza un nombre de places de centres de primera acollida d'entre cinquanta i setanta, ja que la població que fa nit al centre Alcor és la mateixa que és atesa per SAT El Bosc en horari diürn. Si ens fixem en el nombre de places, s'observa que hi ha una diferència de vint places de més ateses des de SAT El Bosc. L'explicació rau en la sobresaturació del centre Alcor, que segons fonts consultades habitualment està sobreocupat amb unes vint places; per això passa de cinquanta a setanta places. Aquest desdoblament de recursos es troba en procés de canvi i la intenció manifestada per la DGAIA és que aquesta tipologia de recurs nocturn, a la llarga, desaparegui.

El Centre Alcor va obrir les portes l'any 2000 en règim de concert amb l'entitat APIP, fruit de la pressió mediàtica, política i veïnal en relació amb els menors marroquins que delinquen i malviven als carrers. Inicialment, les cinquanta places estaven destinades a MMNA marroquins però a finals del 2006 aquest centre també va començar a atendre els MMNA subsaharians derivats des de les illes Canàries, i menors de sexe femení, romaneses i catalanes, principalment. Les situacions de sobresaturació eren constants i les baralles i els conflictes continuats al centre van alarmar els veïns, situació recollida pels mitjans de comunicació.⁶⁴ Aquest fet va motivar que el síndic de greuges dugués a terme una avaluació de les condicions del centre, i la recomanació, el febrer del 2006, de tancar aquesta instal·lació i reconvertir-la en un centre de vint-i-quatre hores de caràcter permanent.⁶⁵ El Departament de Benestar i Família va assegurar que tindria en compte aquesta recomanació i el 2007 el centre Alcor va tornar a ser un centre exclusivament per a MMNA, amb cinquanta places, tot i que diverses fonts consultades⁶⁶ coincideixen a assenyalar que la sobreocupació és un fet que es dona de forma continuada.

El SAT El Bosc, a dia d'avui, realitza les funcions d'acolliment però sense disposar de la infraestructura residencial. De fet, podria dir-se que sumat al centre Alcor es dibuixa com un centre d'acolliment sense ser-ho, ja que disposa d'un servei tècnic de diagnòstic. La DGAIA està cercant un espai en el qual poder ubicar també la dimensió residencial i llavors ja passaria a ser un centre d'acolliment.

Les places d'acolliment disponibles destinades exclusivament a MMNA sumen un total de seixanta-dues. La resta de places depenen dels nombres de casos de MMNA i varien de mes en mes segons el nombre d'ingressos.

Els quatre centres que assumeixen funcions de centre d'acolliment són:

- *Estrep*: el centre d'acolliment Estrep va obrir les portes l'any 1991 en un poble proper a la ciutat de Manresa, com un servei d'atenció a la drogodependència en exclusivitat. L'any 1991 es reconverteix en centre per a adolescents i joves de la DGAIA. El primer MMNA atès en aquest centre està registrat el 1996 i, segurament, Estrep és un dels primers centres a atendre MMNA a Catalunya, conjuntament amb el centre d'urgències Roure. La població destinatària són adolescents en risc social de sexe masculí.
- *Talaia*: és l'únic centre d'acolliment per a adolescents de sexe femení i també és l'únic centre d'acolliment situat a la ciutat de Barcelona. Aquest centre obre les portes l'any 2001, el mateix

64 lanchar, Clara. "El Poblenou alerta de la presencia de un grupo de menores violentos". *El País*, 5/7/2005. http://www.elpais.com/articulo/cataluna/Poblenou/alerta/presencia/grupo/menores/violentos/elpepuespcat/20050705elpcat_15/Tes.

65 Síndic de Greuges de Catalunya (2006), p. 26.

66 Menors entrevistats, ACPE, educadors de carrer, DGAIA.

any que comença a atendre MMNA. Té una disponibilitat de trenta-dues places per a noies adolescents en risc social, entre les quals també es poden comptar places per a germans i/o germanes de noies ingressades.

- *Mas Pins*: aquest centre va iniciar l'activitat el setembre del 2005 com a centre de primera acollida vint-i-quatre hores amb trenta places, sota el nom de Can Mas, i va tenir una primera ubicació provisional a Vidreres (Girona) i després es va traslladar a Torrelles de Llobregat, el seu emplaçament definitiu. El juny del 2008 aquest centre modifica la seva funcionalitat i es reconverteix en un centre d'acolliment; també canvia també el nom i ara s'anomena Mas Pins. Aquest centre està destinat exclusivament a població menor migrada no acompanyada de sexe masculí.
- *El Castell*: centre que es posa en marxa l'any 2005 com a centre de primera acollida amb vint-i-quatre places i que el 2008 es reconverteix en un centre d'acolliment i augmenta a trenta-dues places. Aquest centre està destinat exclusivament a població menor migrada no acompanyada de sexe masculí.

Dels sis recursos d'acolliment i primera acollida, quatre són de titularitat concertada i dos són propis amb la gestió delegada.

Pel que fa a la situació geogràfica dels centres, tres dels recursos estan situats a Barcelona, un al barri de Poble Nou i els altres dos en barris residencials del Districte de Sarrià-Sant Gervasi. La resta de recursos són en municipis petits de la perifèria de la ciutat de Barcelona i/o de Manresa.

La cabuda dels centres se situa al voltant de trenta-cinc places, amb l'única excepció del centre nocturn Alcor i SAT El Bosc. El centre Alcor disposa de cinquanta places, i com hem ja avançat, és un dels pocs centres que està sobreocupat de forma continuada (unes vint places aproximadament) i segurament l'explicació la podem trobar en el fet que és la porta d'entrada al circuit de protecció dels MMNA. Aquesta sobreocupació afecta considerablement l'atenció dels menors, el treball educatiu dels professionals del centre i les relacions amb el veïnat, com ja s'ha assenyalat .

Pel que fa als perfils dels usuaris i usuàries dels centres, quatre dels recursos estan destinats exclusivament a menors migrants no acompanyats i només dos recursos atenen població amb perfils i problemàtiques diverses, ja siguin menors nacionals o estrangers. Aquest és un canvi que s'ha produït entre el 2007 i el 2008, la DGAIA ha canviat d'orientació en relació amb l'especialització dels recursos educatius. Aquest és un aspecte important, ja que molts dels agents que intervenen amb aquests menors –inclosos els d'altres comunitats autònomes, que es recullen en els informes autonòmics– coincideixen en el fet que la barreja de perfils estrangers i nacionals en els recursos educatius es considera un requisit per dur a terme una integració sociolaboral amb èxit.⁶⁷

Pel que fa a l'edat i el sexe dels menors que atenen aquests centres, tots els centres són horitzontals i cobreixen la franja de població adolescent, des dels dotze fins als divuit anys. Dels sis recursos d'acolliment, no n'hi ha cap que tingui un caràcter mixt i només un dels centres és destinat a població de sexe femení.

67 IFAM, Informe País Basc, p. 317.

Les dades semblen indicar que com més gran és el centre de primera acollida i d'acolliment major és el grau d'insatisfacció en relació amb el projecte educatiu i amb els conflictes. L'exemple que millor il·lustra aquesta situació és el centre Alcor.

Els menors entrevistats també han manifestat que estan descontents amb aquests centres. Molts d'ells han parlat de la sobreocupació i dels inconvenients que això ocasionava. Un altre dels aspectes en què coincideixen molts dels menors és l'alta freqüència de conflictes que es viu en aquests centres, ja sigui entre els mateixos menors o entre menors i educadors. Els menors perceben clarament les situacions de sobreocupació quan es produeixen, es queixen perquè les condicions del centre són deficitàries, que han de dormir en matalassos a terra i amb un nombre molt elevat de menors en cada habitació i, de vegades, amb àpats poc adequats.

Per acabar, alguns dels menors entrevistats s'han queixat que en aquests centres “no es feia res, només dormir i menjar”. El fet de “no poder fer res” es valora molt negativament ja que els menors indiquen que la seva emigració a Espanya està lligada a un projecte laboral –en la majoria de casos, com hem vist en el capítol 5– i el fet d’“estar perdent el temps” en un centre els crea molta incertesa i incomprensió sobre el circuit d'atenció.

Com veiem, els aspectes negatius deriven de les limitacions i els dèficits que resulten de la tipologia d'un recurs amb la finalitat educativa que presenta.

B. RECURSOS RESIDENCIALS

Els centres residencials d'acció educativa (CRAE, en endavant) són recursos que tenen per funció oferir a l'infant un recurs alternatiu a un medi familiar inexistent, deteriorat o amb greus dificultats per cobrir les seves necessitats bàsiques. D'aquests centres, uns són de titularitat pròpia de la DGAIA i uns altres pertanyen a entitats d'iniciativa social concertades amb la DGAIA.

La taula 36 recull els centres i serveis de protecció residencials que habitualment atenen MMNA⁶⁸.

68 Només s'han considerat com a vàlids aquells CRAE que, com a mitjana anual, atendien almenys un 20% de MMNA; han quedat descartats els CRAE que van respondre al qüestionari però que no arriben a aquest 20% (CREI El Pedrenyal).

Taula 36.

Xarxa de CRAE a la província de Barcelona

Nom	Any obertura	Any atenció MMNA	Tipologia recurs	Municipi	Titularitat	Gestió	Places	Places MMNA qüestionari 2007	Caract. usuaris
Alqantara	2000	2000	CRAE	Barcelona	Concertat	Càrites	12	12	Nois 16-18 anys
Lledoners	1999	1999	CRAE	Sant Cugat/Barcelona	Concertat	Fun. Mercè Fontanilles	16	5	Nois 12-18 anys
Vilana	2005	2005	CRAE	Sarrià/Barcelona	Concertat	Fun. Mercè Fontanilles	40	40	Nois 12-18 anys
Verge del Mar	2006	2006	CRAE només per MMNA)	Montgat/Barcelona	Concertat	AMICS	10	10	Nois 12-18 anys
Alt Penedès	2005	2005	CRAE	Avinyonet del Penedès/Barcelona	Concertat	ACTUA SCCL	20	5	Nois 12-18 anys
CESEMI	2001	2005	CRAE	Barcelona	Concertat	Creu Roja	20	Sense resposta (18)	Nois 14-18 anys
Dolors Aleu	2007	2007	CRAE	Barcelona	Concertat	APIP	10	3	Noies 14-18 anys
Total							128	93	

Font: DGAIA, 2009. Elaboració pròpia

La mitjana de places ocupades per MMNA en recursos residencials és una dada que no es pot conèixer, ja que no existeix un nombre fix de places reservades exclusivament a MMNA, com sí que és dona en el sistema de protecció del País Basc, per exemple.

L'única aproximació estadística que ens pot resultar útil és la informació extreta dels qüestionaris fets a directors i directores de recursos que es va realitzar el 2007.⁶⁹ Els resultats que se'n extreuen, però, cal analitzar-los amb cura, ja que metodològicament existeixen diversos biaixos.⁷⁰

Una vegada conegudes les limitacions de les dades analitzades, si comptabilitzem els vint-i-un CRAE⁷¹ que podrien acollir MMNA podem aproximar-nos al nombre de places ocupades per MMNA, sempre tenint en compte les respostes del qüestionari realitzat l'any 2007. L'any 2007 les places disponibles totals per a menors en risc social sota l'empament de la DGAIA eren 377, noranta-tres de les quals estaven ocupades per MMNA en el moment que es va realitzar el qüestionari. Aquest volum representa gairebé el 25% de les places per a menors totals disponibles en centres residencials de la xarxa de la DGAIA.

69 Es van enviar qüestionaris a vint-i-tres recursos de la xarxa de la DGAIA, de setze dels quals es va obtenir resposta entre els mesos de gener i juliol del 2007. D'aquests, deu corresponien a CRAE, i d'aquests només sis es van considerar vàlids ja que com a mínim tenien un 20% de places ocupades per MMNA. CESEMI no va respondre al qüestionari.

70 En primer lloc, cal esmentar que les dades ens aporten únicament una fotografia fixa del moment en què es va respondre aquesta enquesta. En segon lloc, només s'han inclòs en el llistat aquells recursos i centres que atenen, com a mínim, el 20% de MMNA dins de la totalitat de places.

71 Residència Kairós, Can Rubió, Els Castanyers, Elima, Coll de l'Alba, Maternal Antaviana, Centre Dolors Aleu, Centre Vilana, Centre Alcàntara, Habitatge Alba, Els Lledoners, Colònia Agrícola Santa Maria del Vallès, El Mas, El Pedrenyal, Santa Agnès, Llar d'Igualada, Alt Penedès, Residència Juvenil de Manresa, Llar Betània, CESEMI i Verge del Mar. Com a criteris, s'han exclòs els CRAE verticals i només s'han comptabilitzat aquells que atenen, com a mínim, menors de dotze anys.

Els CRAE on majoritàriament són ingressats els MMNA estan constituïts pels centres Alqantara, CESEMI, Lledoners, Alt Penedès i Dolors Aleu (només per a noies), que són centres residencials de la xarxa de protecció ordinària. Els únics centres que s'han especialitzat en l'atenció educativa a MMNA a dia d'avui són Vilana, Alqantara i Verge del Mar.

- *Alqantara*: és el primer recurs de caràcter residencial a Catalunya que s'activa per atendre específicament a MMNA en procés d'autonomia i d'inserció, seguint els passos de SAAEMI. Aquest centre es crea l'any 1998 i és gestionat per Càrites Diocesana de Barcelona com a centre de dia però l'any 1999 es reconverteix en el "centre d'estada limitada" (CEL) Alqantara, que a la pràctica fa les funcions d'un centre residencial de llarga estada i l'any 2003 es transforma en CRAE.
- *Lledoners*: centre que obre les portes l'any 1999 com a centre d'urgències. L'any 2002 reorienta les seves funcions i es transforma en un centre residencial d'inserció sociolaboral.
- *Vilana*: des de l'any 1997, aquest era un centre d'acollida per a menors de sexe femení tutelades per la DGAIA. L'any 2002 es tanca el centre per a noies i aprofitant les instal·lacions s'hi obre un centre d'inserció sociolaboral adreçat a MMNA de sexe masculí.⁷²
- *Alt Penedès*: s'inaugura l'any 2005, amb vint places.
- *Dolors Aleu*: s'inaugura l'any 2007 amb deu places, com a CRAE. En els anys anteriors era un centre d'acolliment però arran de l'aparició de múltiples conflictes en el centre, tot l'equip educatiu va dimitir i es va reconvertir en CRAE.
- *CESEMI*: va obrir les portes el 2001 com a centre nocturn amb divuit places (dues eren d'urgència) fruit de la pressió mediàtica respecte als menors que vivien als carrers de Barcelona, gestionat per Creu Roja. L'any 2008 es reconverteix en un CRAE.
- *Verge del Mar*: centre gestionat per AMICS, que es crea a finals del 2006 amb l'objectiu d'acollir els i les MMNA subsaharians vinguts de les illes Canàries com a centre de primera acollida, amb vint places. L'any 2007 es reconverteix en CRAE només per a MMNA. El 2008 deixa d'atendre específicament menors subsaharians i incorpora noves nacionalitats però redueix el nombre total de places a deu.

Dos dels recursos es posen en funcionament amb les primeres arribades de MMNA a Catalunya i els altres cinc són de creació relativament recent, entre el 2005 i el 2007. Tots set centres són concertats amb l'Administració (dos d'ells gestionats per la mateixa entitat).

Pel que fa a la situació geogràfica dels centres, quatre dels recursos estan situats a la ciutat de Barcelona, dos en municipis propers i el darrer a uns cinquanta quilòmetres de Barcelona. La diversitat en les ubicacions d'aquests tres recursos i les problemàtiques associades a aquesta ubicació il·lustren, de forma molt entenedora, la importància de la ubicació dels recursos educatius.

72 Coincidint amb la cimera de caps d'estat i de govern de la UE a Barcelona el març del 2002.

En general, la valoració de les condicions del centre feta per la direcció d'aquests sis recursos és més aviat bona, exceptuant dos dels centres (Vilana i Alqantara) que ho han fet de forma negativa, referint-se principalment a l'estat precari de les seves instal·lacions.

Les places dels centres difereixen entre si, però el centre tipus sol tenir entre deu i vint places. Hi ha una franja d'entre deu i dotze places a Dolors Aleu, Verge del Mar i Alqantara. Després, una segona franja de setze a vint places, a Lledoners, CESEMI i Alt Penedès ; i, per últim, l'única excepció a aquest model la trobem en el centre Vilana, amb quaranta places.

En general, els recursos residencials no pateixen episodis de sobreocupació i el volum de menors coincideix amb el nombre de places.

Un fet positiu és que dels set recursos, només Dolors Aleu no compta amb un educador/a o mediador/a que desenvolupa tasques de mediació. La resta de centres han incorporat un professional d'aquestes característiques amb un mínim de dos i un màxim de sis. Coincidint amb el volum de menors que atenen, els professionals que desenvolupen aquesta funció són majoritàriament de nacionalitat marroquina, excepte l'únic cas de Verge del Mar, procedent de Senegal.

Quant a l'edat dels menors que atenen, cinc dels centres acullen menors de catorze a divuit anys, el sisè de dotze a divuit anys i un últim de setze a divuit anys.

En relació amb el sexe, cap dels set recursos residencials presents en la taula és mixt, i només un (Dolors Aleu) està destinat a població de sexe femení (i a germans i germanes de les noies, menors de dotze anys).

Un fet positiu és que, dels set recursos, només Dolors Aleu no compta amb un educador/a o mediador/a que desenvolupi tasques de mediació. La resta de centres han incorporat algun professional d'aquestes característiques, amb un mínim de dos i un màxim de sis. Coincidint amb el volum de menors que atenen, els professionals que desenvolupen aquesta funció són majoritàriament de nacionalitat marroquina, excepte l'únic cas de Verge del Mar, en què és una persona procedent del Senegal.

En relació amb el tipus de contractació de l'equip educatiu, en tres dels centres la majoria de professionals de l'equip educatiu tenen contractes indefinits (Lledoners, Vilana i Alt Penedès), Alqantara combina els contractes indefinits amb els contractes temporals i a Dolors Aleu i Verge del Mar tots els professionals estan contractats temporalment.

Quatre dels responsables dels centres valoren que la rotació de l'equip educatiu afecta bastant els menors, ja que dificulta la creació i el manteniment de vincles afectius des dels quals treballar, ja que l'educador pretén ser una figura de referència i d'afecte i perquè, en els casos d'abandonaments repetits al llarg del cicle vital d'un menor, aquests canvis es converteixen en pèrdues i generen molta desconfiança, i tot plegat desestabilitza el menor. Un dels centres ha manifestat que malgrat que es dóna aquesta inestabilitat de referents, el centre té la capacitat d'ajustar-se amb rapidesa als canvis de personal. El darrer centre ha expressat que a aquesta tipologia de menors no els afecta la pèrdua de llaços afectius, ja que saben que es troben en una situació de trànsit.

Una altra qüestió, molt lligada a aquesta rotació dels equips educatius: en els set centres residencials les dades indiquen que en la majoria dels casos els professionals no arriben a finalitzar els seus contractes com a conseqüència d'una baixa voluntària. De la mateixa manera, les baixes per estrès o patiment psicològic tenen molt poca incidència. En properes recerques, caldrà veure per què els professionals no presenten un grau de satisfacció alt del seu lloc de treball, fins i tot aquells que tenen contractes indefinits, i quins són els motius que presenten, ja siguin raons centrades en les condicions econòmiques o bé en la tipologia i qualitat de la feina.

Per acabar volem assenyalar que la valoració dels centres en relació amb l'aplicació del projecte educatiu de grup, de centre o similar, segons els directors i directores dels centres, estan tots en l'escala positiva del qüestionari. Tres dels centres presenten una valoració de satisfacció (grau més alt de l'escala) i només quatre centres estan "més aviat satisfets" (Alqantara, Lledoners, Verge del Mar i Dolors Aleu).

Cal assenyalar que aquestes apreciacions sobre els recursos residencials concorden bastant amb les dels i les menors entrevistats. Si els centres amb caràcter d'urgència són valorats de forma poc satisfactòria pels menors, els recursos amb un caràcter residencial de llarg termini i amb uns objectius sociodeducatius clars són valorats positivament pels i les menors. En la seva gran majoria, els i les menors valoren positivament les activitats que tenen com a objectiu la seva inserció sociolaboral, principalment els recursos de formació prelaboral, com ara els cursos professionals.

La vida en un recurs residencial, ja sigui pis o centre, també inclou activitats d'oci. En general, les dades apunten que les relacions socials i d'oci dels menors solen produir-se amb persones de la seva mateixa nacionalitat i del mateix centre. En el cas dels marroquins, és habitual que es relacionin amb d'altres marroquins del seu mateix centre o d'un altre. En canvi, com que el nombre de menors de l'Àfrica subsahariana procedents del mateix país és menor, aquests es relacionen amb menors de la seva mateixa nacionalitat o de nacionalitats pròximes, preferentment de la seva mateixa àrea geogràfica.

Províncies de Girona, Lleida i Tarragona

Com ja s'ha esmentat a l'inici d'aquest capítol, l'entrada en vigor del Decret 243/2005 es tradueix en una descentralització de la gestió de la DGAIA, que potencia els òrgans adscrits als Serveis Territorials del mateix Departament a partir d'uns equips funcionals d'infància. Cal recordar que hi ha sis Serveis Territorials: Barcelona Ciutat, Barcelona Comarques, Girona, Lleida, Tarragona i Terres de l'Ebre.

Si bé l'atenció i l'acollida de la població estrangera menor d'edat sense referents adults que arriba a la DGAIA de la província de Barcelona s'ha especialitzat, a través de la creació de la Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars, a la resta de províncies catalanes el procediment, en general, és la incorporació d'aquests menors a la xarxa de protecció ordinària.

Tal com s'ha descrit en el capítol 4, els i les MMNA detectats a les províncies de Tarragona, Lleida i Girona representen entre el 17% i el 18% (segons dades del 2006 i del 2007), un volum de menors molt baix en comparació amb el volum de la província de Barcelona, pels volts del 81%, segons dades dels mateixos anys.

TARRAGONA

El Servei Territorial d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de Tarragona és l'organisme responsable de la detecció de MMNA i està constituït per dos equips funcionals d'infància (EFI). Segons les dades facilitades per aquest Servei Territorial, el nombre de MMNA que s'han atès l'any 2007 és de quaranta-set (trenta-nou nois i vuit noies, del Marroc i Romania, majoritàriament), el 10,1% del total a Catalunya.

A continuació, en la taula 37, indiquem la xarxa de recursos actual disponible per aquesta població:

Taula 37.

Xarxa de recursos de la província de Tarragona, 2009

Nom	Any obertura	Any atenció MMNA	Tipologia recurs	Municipi	Titularitat	Gestió	Places	Places MMNA qüestionari 2007	Caract. usuaris
Garbí	Agost 2008	2008	Centre urgències	Tarragona	Privada	Fund. INTRESS	10	Sense resposta	Mixt 3-18 anys
La Mercè	1994	2000	Acolliment	Tarragona	Pública	-	34	Sense resposta	Mixt 3-18 anys

Font: Servei Territorial Tarragona, DGAIA, 2009. Elaboració pròpia.

Aquesta província acollia els MMNA al centre d'acolliment La Mercè, de titularitat pública. A finals de l'any 2007 es comença a dur a terme el procediment pel qual tots els i les MMNA detectats a Tarragona són traslladats a la Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars de Barcelona Ciutat (DGAIA) en menys de setanta-dues hores, on s'estudiarà el cas del o la menor i es realitzarà la proposta de mesura (inclosa la tutela a un familiar i el reagrupament familiar).⁷³ Aquest procediment de derivació a la DGAIA de Barcelona funcionava com un protocol "no escrit".

L'any 2008 es comença a plantejar la necessitat de disposar d'un centre d'urgències a la província de Tarragona per atendre aquesta tipologia de menors, i l'agost del mateix any s'inaugura el centre d'urgències Garbí, amb deu places mixtes per a menors des de tres fins a divuit anys. El temps d'estada mitjana en aquest centre oscil·la entre una setmana i un mes, temps en el qual s'identifica el o la menor i es fa el contacte amb la família. Posteriorment el o la MMNA es trasllada al centre d'acolliment La Mercè. Des del moment que el o la menor ingressa al centre, els Serveis Territorials de Tarragona en tenen la tutela provisional.

Per acabar, les sol·licituds de serveis que el Servei Territorial de Tarragona⁷⁴ ha sol·licitat a l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJETET) de la Secretaria d'Infància i Adolescència sumen el 9% del total de sol·licituds rebudes per aquest organisme. Segons els programes habitatge de l'ASJET existents, l'any 2007 hi havia trenta-dues places en pisos per aquesta província (Tarragona, Vila-seca i Reus).⁷⁵

73 No es disposen de dades sobre les repatriacions efectuades des de Tarragona.

74 Hi ha incloses les sol·licituds procedents de les Terres de l'Ebre.

75 A Tortosa hi ha dotze places.

LLEIDA

Els i les MMNA que arriben a Lleida són detectats pel Servei Territorial d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de Lleida, constituïts per un únic equip funcional d'infància (EFI). Segons les dades facilitades per aquest Servei Territorial, el nombre de MMNA que s'ha atès l'any 2007 és de vuit menors (tots de sexe masculí i nacionalitats molt diverses), l'1,7% del total de Catalunya.

A continuació (taula 38) indiquem la xarxa de recursos actual disponible per aquesta població:

Taula 38.

Xarxa de recursos de la província de Lleida, 2008

Nom	Any obertura	Any atenció MMNA	Tipologia recurs	Municipi	Titularitat	Gestió	Places	Mitjana places 2007 ⁸⁷	Caract. usuaris
Raïmat	1996	1996	Centre d'acolliment	Raïmat/Lleida	Gestió delegada	Fund. Mercè Fontanilles	22	3	Mixt 3-18 anys
Casa Don Bosco	1988	1988	CRAE	Lleida	Concertat	Assoc. Casa Don Bosco	7	2	Nois 15-18 anys
Enric Llaberia	1989	1989	CRAE	Lleida	Propi	Propi	24	1	Mixt 13-18 anys

Font: Servei Territorial Lleida, DGAIÀ, 2009. Elaboració pròpia.

El protocol que se segueix a la província de Lleida és similar al de les altres províncies. El més freqüent és que la detecció del menor s'efectuï a través dels Mossos d'Esquadra, tot i que des del Servei Territorial de Lleida també citen els casos en què el o la MMNA arriba acompanyat d'un compatriota o bé en què la detecció s'ha produït a partir dels serveis socials d'atenció primària. Una vegada detectat el menor, es trasllada a la comissaria dels Mossos d'Esquadra de la ciutat de Lleida i se li fa la prova del canell a l'Hospital Universitari Arnau de Vilanova. Un cop confirmada la minoria d'edat, ingressa al centre d'acolliment Raïmat.

La mitjana de places ocupades per MMNA en el centre d'acolliment Raïmat per l'any 2007 ha estat de tres menors, tots ells nois procedents del Marroc. Aquest centre d'acolliment és un centre mixt gestionat per la Fundació Mercè Fontanilles, té vint-i-dues places, tot i que sol estar sobreocupat de forma habitual. Segons la informació facilitada pel qüestionari, el primer MMNA que arriba a aquest centre és el mateix any de l'obertura d'aquesta instal·lació, l'any 1996. El centre s'ha anat adaptant a l'arribada de nous perfils de MMNA a través de la revisió dels protocols educatius. Tot i això, aquest centre no disposa de cap professional que desenvolupi tasques de mediació cultural i lingüística. La tutela del o la menor se sol realitzar entre un i dos mesos després que el menor ingressi en aquest centre. El grau de satisfacció en relació amb el projecte educatiu segons la direcció del centre és de "més aviat insatisfet". Alguns dels factors que indiquen i que podrien explicar aquesta "insatisfacció" serien la impossibilitat de tramitar la documentació abans de nou mesos i com afecta a la pràctica la seva integració sociolaboral, el poc

76 A Lleida s'ha optat per indicar la mitjana de places ocupades per MMNA i no per la resposta del qüestionari, ja que és una informació més fiable

temps per elaborar el PEI i la informació sobre la situació del o la menor que es rep al llarg de tota la seva estada en el centre.

En el període que el o la MMNA està ingressat en aquest centre es determina la mesura de protecció adient: l'ingrés en un CRAE o bé repatriació al país d'origen. Pel que fa a la repatriació, les dades del Servei Territorial de Lleida indiquen que des del 2003 fins al 2007 s'ha fet efectiva una única repatriació. Aquesta dada no coincideix amb les dades recollides en el qüestionari, en què s'indica que en aquest centre, des de 1996, s'han dut a terme tres repatriacions i deu retorns voluntaris.

Si la mesura és l'ingrés en un CRAE, els centres habituals on ingressen aquests menors són Casa Don Bosco o Enric Llaveria. Casa Don Bosco és un centre petit, amb set places per a noies d'entre quinze i divuit anys, que es va crear l'any 1988 i està gestionat per l'Associació Don Bosco, que pertany als Salecians de Barcelona. Enric Llaveria és un centre propi de caràcter mixt, de vint-i-quatre places, creat l'any 1989 per a menors d'edats compreses entre els tretze i els divuit anys.

Per acabar, les sol·licituds de serveis que el Servei Territorial de Lleida ha sol·licitat de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) de la Secretaria d'Infància i Adolescència sumen l'1% del total de sol·licituds rebudes per aquest organisme. Segons els programes habitatge existents, l'any 2007 hi havia vuit places de l'ASJET per aquesta província.

GIRONA

Com ja s'ha esmentat al principi del capítol, l'actual Servei Territorial de Girona recorda que els primers MMNA comencen a aparèixer pels volts de l'any 1992: menors de nacionalitat marroquina que fugien d'altres països europeus, com França, Holanda i Itàlia i eren detectats en els controls fronterers pels cossos policials. Això no obstant, el primer cas de menor estranger no acompanyat registrat es troba recollit pel centre Llar Infantil i data del 4 d'octubre de 1994; la poca informació recollida en aquell any només revela que era un noi i que es va escapolir. El segon cas registrat per aquest centre data del 27 d'octubre d'aquell mateix any, i era un noi procedent d'Algèria que també es va escapolir.

A partir d'aquesta data, la detecció de MMNA és un degoteig constant. La província de Girona té un paper important en els inicis de l'arribada de MMNA en tant que pas fronterer, ja sigui com a lloc de sortida per anar cap a altres ciutats europees o bé com a lloc d'entrada. En els primers anys, del 1998 al 2002, a la ciutat de Figueres s'acumulaven molts menors procedents de Catalunya però també d'altres comunitats autònomes, preparats per fer el salt cap a Europa (Quiroga, 2003).

El perfil de menor era un noi originari de països com el Marroc, Algèria o Palestina, majoritàriament indocumentat, que s'escapolia o bé era traslladat al CRAE Can Bellvitge –actualment reconvertit en Can Tai– o bé al CRAE Els Castanyers. A mitjan any 1995 el centre Llar Infantil ja havia atès i acollit uns vint-i-tres casos de MMNA.

La primera noia MMNA registrada per aquest centre va arribar-hi l'any 2001; era una noia romanesa detectada en l'exercici de la prostitució, que es va escapolir. Com ja hem vist, el perfil de MMNA de

sexe femení no coincideix amb les característiques dels nois. El perfil majoritari de noia es corresponia amb el de treballadora del sexe de nacionalitat romanesa, i era molt habitual que aquestes noies s'escapolissin.

Els i les MMNA que arriben a Girona són detectats pel Servei Territorial d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència de Girona, constituïts per un únic equip funcional d'infància (EFI). Segons les dades facilitades per aquest servei territorial, el nombre de MMNA que s'ha atès l'any 2007 és de vint-i-cinc menors (tots de sexe masculí i nacionalitats diverses), el 5,4% del total de Catalunya.

A continuació (taula 39) indiquem la xarxa de recursos actual disponible per aquesta població:

Taula 39.

Xarxa de recursos de la província de Girona, 2008

Nom	Any Obertura	Any Atenció MMNA	Tipologia recurs	Municipi	Titularitat	Gestió	Places MMNA	Qüestionari 2007	Carat. usuaris
Mas Garriga	2002	2002	Centre d'acolliment	Juià/ Girona	Concertat	Fun. Plataforma Resilis	30	12	Nois 12-18 anys
Llar Infantil	Traspàs de diputació	1994	Centre d'acollida	Girona ciutat	Pública	-	30	Sense resposta	Mixt fins 0-11 anys / Nenes 12-18 anys
Can Tai	1975	1994	CRAE	Sant Gregori/ Girona	Gestió delegada	Fund. OSCOBE	12	9	Nois 15-18 anys
L'Albera	1985	2001	CRAE	Figueres/ Girona	Concertat	CC Alt Empordà/ Suara Coop. (subcontrata)	16	2	Mixt 4-18 anys
Total							88	23	

Font: Servei Territorial Girona, DGAIA, 2009. Elaboració pròpia.

El protocol d'acollida està regulat. Un cop el menor ha estat detectat, se'l trasllada a l'Hospital Germans Trueta, on se li fa la prova òssia del canell. Un cop confirmada la minoria d'edat, ingressa al centre d'acolliment Mas Garriga, on es du a terme el diagnòstic.

Les places ocupades per MMNA en el centre d'acolliment Mas Garriga segons el qüestionari de l'any 2007 eren dotze, tots eren nois procedents del Marroc. Aquest centre d'acolliment és un centre de trenta places per a nois de dotze a divuit anys, de gestió delegada, gestionat per la Fundació Plataforma Resilis. La primera atenció a MMNA es produeix el mateix any de l'obertura d'aquesta instal·lació, l'any 2002. El centre s'ha anat adaptant a l'arribada de nous perfils de MMNA a través de la revisió dels protocols educatius i en l'actualitat disposa de dos professionals que desenvolupen les tasques de mediació cultural i lingüística, ambdós del Marroc. El grau de satisfacció en relació amb el projecte educatiu segons la direcció del centre és de "satisfet", el grau més alt de l'escala, tot i que manifesten que manquen places en els CRAE i això obliga a un temps d'espera molt elevat en el centre d'acolliment, també s'indica que manquen més recursos de formació prelaboral per a menors indocumentats i que cal més dedicació al treball intern.

En el període durant el qual el o la menor està ingressat en aquest centre, se'n determina la mesura de protecció, la repatriació, l'ingrés en un CRAE o bé la derivació a l'ASJET. Segons les dades recollides en el qüestionari, s'han realitzat dos reagrupaments familiars i dos retorns voluntaris des de l'obertura d'aquest centre. Segons les dades de les subdelagacions s'han efectuat tres repatriacions.

Si la mesura és l'ingrés en un CRAE, el centre on ingressen habitualment aquests menors és Can Tai, i amb molta menor freqüència, ho fan al centre L'Albera.

El centre Can Tai, l'antic Bellvitge, és un centre gestionat per la Fundació OSCOBE, té dotze places, nou de les quals estaven ocupades per MMNA de nacionalitat marroquina en el moment que es va passar el qüestionari. Aquest centre es va obrir l'any 1975 amb el nom de Can Bellvitge i va començar a atendre MMNA l'any 1994. Està ubicat en un municipi petit molt pròxim a la ciutat de Girona, en una zona aïllada, fet que la direcció del centre valora com a positiu per la tranquil·litat que ofereix als menors, tot i que s'haurien de valorar els aspectes relacionats amb la manca de transport públic proper i la dependència que això genera. El centre disposa d'un mediador d'origen marroquí. El grau de satisfacció en relació amb el projecte educatiu és de "satisfet", el més alt de l'escala. Des d'aquest centre s'indica que la tutela al menor sol trigar més de sis mesos, fet que es valora de forma negativa. D'entre els aspectes que funcionen pitjor, destaquen la no adaptació d'alguns perfils de menors amb el projecte, la manca de temps per intervenir en l'àmbit psicoafectiu del menor i la no acceptació del menor del seu projecte de vida.

Les sol·licituds de serveis que el servei territorial de Girona ha sol·licitat a l'ASJET de la Secretaria d'Infància i Adolescència sumen el 9% del total de sol·licituds rebudes per aquest organisme. Segons els programes habitatge existents, l'any 2007 hi havia dinou places en habitatges de l'ASJET de MMNA procedents d'aquesta província (Girona, Salt i Figueres).

Recursos d'emancipació per a menors i majors d'edat a Catalunya

Si tenim en compte que la mitjana d'edat d'arribada és de quinze anys i vuit mesos (pel 2006 i 2007) i que la Llei d'estrangeria obliga a esperar nou mesos per a la tramitació del permís de residència, això ens situa en una edat aproximada de setze anys i mig en el moment en què s'inicien els tràmits per a la documentació. Tot i això, no podem oblidar que el 31% dels MMNA el 2006 i el 18% el 2007 té una edat de disset anys i no té marge per dur a terme els tràmits.

Així doncs, una de les dificultats més visibles dels joves que han estat tutelats per la DGAIA se centra en la garantia de la seva emancipació real en arribar a la majoria d'edat i la desinstitucionalització que això comporta.

A Catalunya, aquesta dificultat també va ser copsada per l'Administració i, l'any 1995, a través de la Resolució de 26 de gener de 1995, es va aprovar el Pla de coordinació de mesures interdepartamentals adreçades als joves tutelats per l'Administració de la Generalitat en arribar a la majoria d'edat. En aquest Pla participen diversos departaments de la Generalitat: Benestar i Família, Educació, Treball i Indústria, Justícia, Governació i Administracions Públiques, Salut i Presidència.

Des de l'any 1995, la DGAIA impulsa aquest Pla i el volum d'usuaris d'aquest servei s'incrementa ràpidament: si l'any 1995 va atendre 126 joves, el 2001 ja eren 482, el 2005 eren 655 i el 2007 ja eren 922 joves.

A partir de la demanda creixent l'any 2003 es crea la Comissió del segon Pla de coordinació de mesures interdepartamentals adreçades a les persones joves tutelades per l'Administració de la Generalitat en arribar a la majoria d'edat, amb la finalitat d'elaborar i executar l'esmentat segon Pla de mesures.⁷⁷

Paral·lelament, fruit de la constatació de les dificultats per aconseguir una integració sociolaboral amb èxit tant per a la població jove autòctona com per a l'estrangera, l'any 2005 el Decret 243/2005, en el seu article primer insta la DGAIA a "promoure programes d'orientació i integració social dels menors tutelats i extutelats per majoria d'edat i d'inserció sociolaboral a partir dels setze anys, així com actuacions encaminades a millorar la capacitació del jove, en relació amb l'adquisició i desenvolupament de competències socials i laborals." Per tant, si fins aleshores el Pla només intervenia en joves majors d'edat, amb aquest decret s'amplia la població objecte de les seves actuacions a joves a partir de setze anys.

En l'actualitat, el Pla interdepartamental es du a terme mitjançant l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET) de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència. Com ja s'ha comentat, s'adreça, doncs, a una doble població:

- a. Els i les joves tutelats per l'Administració de la Generalitat que en arribar a la majoria d'edat necessiten rebre suport i orientació.
- b) Els i les joves atesos en centres residencials de la DGAIA que han complert els setze anys, per tal que vagin assumint autonomia personal i es preparin progressivament per a l'àmbit laboral.

L'objectiu és finalitzar el seu procés educatiu, tant en els casos dels joves que l'han iniciat als CRAE, com en el cas d'altres menors d'entre setze i divuit anys, afegint recursos alternatius als existents per reforçar el seu procés educatiu. Les actuacions del Pla es divideixen en sis programes amb l'objectiu que els menors assoleixin una plena inserció social i laboral en situació d'autonomia i independència: el programa de seguiment socioeducatiu (creat el 1995), el programa habitatge (creat el 1995), el programa de suport psicològic i supervisió (creat el 2002), el programa d'ajuts econòmics (creat el 2001), el programa d'inserció sociolaboral (creat el 2002), i per últim, el programa d'acompanyament jurídic i mediació, creat l'any 2006 per fer front a la demanda creixent de tramitació de la documentació dels menors estrangers.

A mesura que s'han anat incorporant programes específics per a la franja de setze a divuit anys, el volum de sol·licituds per aquesta franja ha experimentat un augment molt significatiu.

Les edats dels joves marquen o defineixen el tipus d'intervenció. Així la franja d'edat de setze a divuit anys està caracteritzada per una intervenció a través de programes de formació i d'estada. Els joves d'aquesta edat es dediquen més a estudis formatius prelaborals professionalitzats o de formació reglada posterior a l'ensenyament primari i, d'altra banda, els tipus d'estada es fan més en CRAE, residències o pisos assistits. De les sol·licituds rebudes, el 32% es correspon a menors d'edat i l'altre 68% són intervencions que s'han dut a terme amb població major de divuit anys.

77 Decret 185/2003, d'1 d'agost.

Com hem pogut veure en el capítol 4, el volum d'estrangers que ha anat atenent aquest organisme ha esdevingut més important any rere any: l'any 1995 eren l'1%, el 2001 ja eren el 48%, al 2005 van disminuir al 44% i el 2007 representaven el 58% dels joves atesos pel Pla.

Dissortadament, i com ja s'ha indicat en el capítol de la dimensió sociodemogràfica del fenomen, el problema rau en el fet que dins de la categoria d'estrangers no s'especifica quins són "no acompanyats" i quins fills i filles de famílies immigrades. Això no obstant, fruit de les entrevistes realitzades amb els professionals d'aquest organisme es constata que un volum molt important dins de la categoria d'"estrangers" correspon a MMNA.

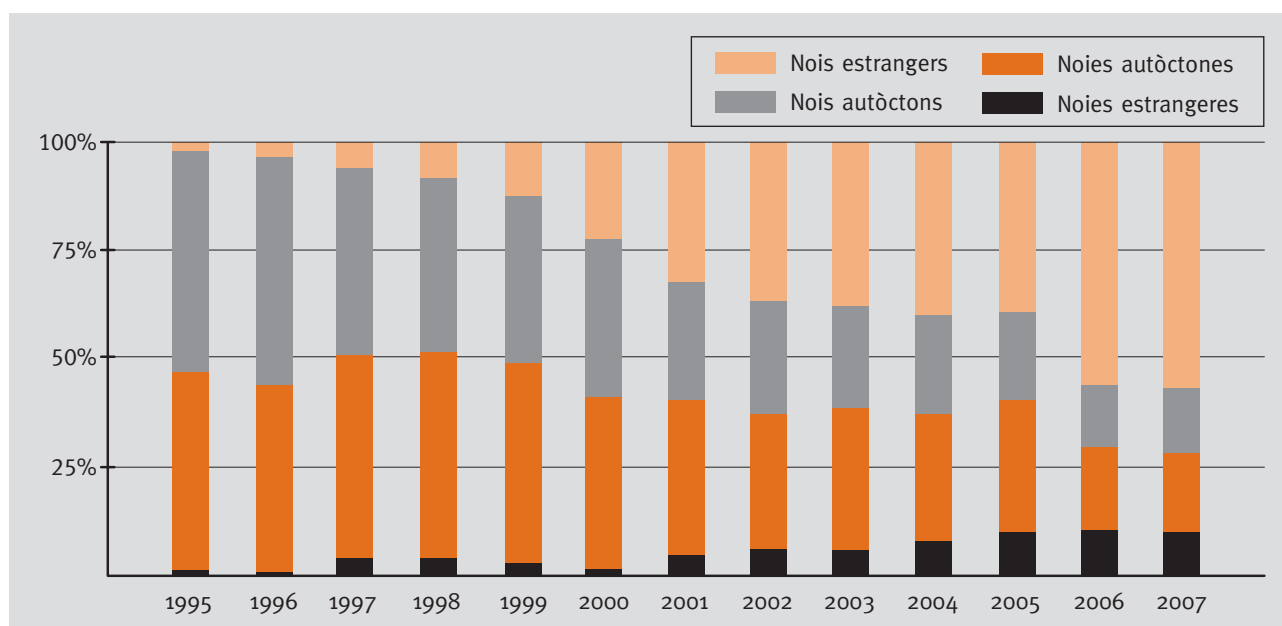
Recordem que les dades assenyalen que el pes dels menors estrangers ha anat augmentant de forma progressiva fins arribar al 58% de les 439 sol·licituds del 2007. D'aquest 58% de l'any 2007, el perfil majoritari és masculí, ja que només el 8% correspon a població de sexe femení. L'arribada de menors migrants no acompanyats ha significat canvis importants en els programes desplegats pel Pla, amb la creació de nous projectes que poguessin cobrir les necessitats específiques d'aquesta població.

L'exemple més clar el trobem amb la creació del programa d'acompanyament jurídic i mediació, consolidat el 2007 i destinat íntegrament als i les MMNA, ja que té la finalitat de resoldre la tramitació de la documentació amb les subdelegacions del govern. Precisament des d'aquest programa s'alerta de l'aplicació de criteris diferents en la documentació dels i les MMNA en les subdelegacions del Govern i la necessitat d'unificar aquests criteris.

Seguint amb aquesta línia, el Programa Habitatge de l'ASJTET també observa com a mesura que s'incrementa el nombre d'estrangers –principalment els nois i, en menor mesura, les noies–, disminueix el nombre de joves nacionals atesos des del 1995, tal com es mostra en la el gràfic 33.

Gràfica 33.

Evolució del nombre de joves autòctons i estrangers en el Programa Habitatge de l'ASJTET, 1995-2007

Font: ASJTET. Memòria 2007.

El cas del Pla de majors de divuit anys és un exemple paradigmàtic de la capacitat i la viabilitat que tenen els recursos educatius per adaptar-se a als nous col·lectius, que tot i les dificultats i les limitacions, han aconseguit una renovació que garanteix que la inserció sociolaboral i l'emancipació dels i les MMNA obtingui resultats positius i satisfactoris.

LA REPATRIACIÓ COM A MESURA

De la mateixa manera que a la resta de comunitats autònomes de l'Estat espanyol, les repatriacions dels i les MMNA es regeixen pel que marca l'article 35 de la Llei d'estrangeria 8/2000, per la qual, segons el "principi de reagrupament familiar del menor", l'Administració General de l'Estat, actuant a través de les Delegacions i Subdelegacions del Govern, resol la repatriació al seu país d'origen o la seva permanència a l'Estat espanyol, després d'haver escoltat el o la menor i previ informe dels Serveis de Protecció al Menor.

A Catalunya, la DGAIA és la institució competent per efectuar la valoració de la repatriació i per informar la Subdelegació del Govern sobre les dades específiques dels i les menors als quals s'ha fet una valoració positiva de retorn.

La DGAIA estableix que el "reagrupament familiar" és la mesura prioritària per sobre de qualsevol altra mesura. Un dels principis d'actuació en relació amb el procés de reagrupament familiar en el seu país d'origen dels menors estrangers sense referents familiars a Catalunya es basa en "el dret a viure i créixer en la seva pròpia família, en el compliment estricte de la legalitat i la garantia dels drets del menor en el procés de reagrupació, en l'atenció immediata per la DGAIA durant el procés d'estudi de la situació de cada menor i de la viabilitat del reagrupament, en l'assumpció de la tutela per part de la DGAIA en cas de desemparament i en la sol·licitud del permís de residència del menor si el retorn al país d'origen no és possible".⁷⁸

Així, un dels criteris fonamentals que regeixen l'estudi del cas i l'avaluació se centra en el grau de desemparament en origen:

Una cosa és la lectura que el nen està desemparat en aquest moment a Catalunya perquè no hi ha ningú que se n'ocupi, i hi ha un desemparament al territori català. Però el que es fa és un estudi de quina és la situació en el país d'origen, és a dir, si hi ha o no situació de desemparament en el país d'origen, i això es el que es valora per fer la proposta [...]. S'ha fet una traducció, diria, del que marca la llei que entén desemparament, per als nostres menors, per entendre-ho al país d'origen; és a dir, hi hauria coses que nosaltres aquí fem una lectura i entenem com a desemparament, i potser allà són coses que no estarien en situació de desemparament. Què entendríem per situació de desemparament allà? Un menor no acceptat per la família, que l' han fet fora de casa i que fa molts anys que ja no té contacte amb aquest menor, que no hi ha família o que ningú en vol saber res, i que ja ha estat expulsat, que ja ha estat vivint amb centres o similar allà, en situacions de maltractament físic o de violència a dins de la família. Nosaltres valorem si allà serien emparadors

78 DGAIA. Guia bàsica. www.gencat.cat/benestar/persones/infants/dgaia/infandole/guia//index.htm

o no, al marge del tema merament econòmic i del criteri d'edat. Aquest és el nostre plantejament: És millor estar en un centre o és millor estar a prop d'uns pares i uns tiets amb qui hi ha una vinculació afectiva i [que tenen] una vinculació amb el nano?"

(Servei Territorial DGAIA, 23/7/2007)

Un altre dels criteris rellevants és l'edat del menor:

Un nano de dotze anys que estigui aquí, penses que fins que als divuit no podrà tenir una vida autònoma, doncs són molts anys en centres i en institució. Jo no sé si un nen tan petit ha de tenir vida de centre [...]. Des de la lectura nostra, un nano ha d'estar amb la família, no en un centre intentant guanyar-se la vida amb dotze anys, perquè, a més a més, per la nostra legislació és impossible, i també és impossible, o de vegades molt difícil, que faci una integració escolar adequada, perquè no tenen el nivell, perquè allà no han estat escolaritzats, o no entén l'idioma, o sigui que és un nano que aquí difícilment se'n sortirà i en canvi allà potser li pots oferir una altra cosa, i entra al Programa Catalunya-Magrib.

(Servei Territorial DGAIA, 23/7/2007)

Tenint en compte, doncs, que el desemparament a l'origen i l'edat són els criteris fonamentals per avaluar la idoneïtat de la repatriació, existeix un procediment administratiu i burocràtic sistematitzat que la llei obliga a seguir en cada un dels casos valorats:

1. La DGAIA elabora un informe amb una valoració de repatriació del menor, que pot ser positiva o negativa. Aquest informe recull dades relatives a la manera com ha arribat el menor, a com ha estat detectat, a l'edat, a la seva família en el país d'origen,⁷⁹ a procediments judicials pendents⁸⁰ i les raons per les quals la DGAIA considera que la repatriació està justificada per al reagrupament familiar.⁸¹
2. La DGAIA transmet aquest informe i les dades específiques del menor a la Subdelegació del Govern.
3. Si la valoració és positiva, la Subdelegació del Govern sol·licita a la Brigada Provincial d'Estrangeria i Documentació del Cos Nacional de Policia un informe que descarti l'existència de perill per al menor o la seva família en el cas de fer efectiva la repatriació.
4. Una vegada es disposa de l'informe policial, la Subdelegació del Govern sol·licita a la Fiscalia de Menors el permís per fer efectiva la repatriació. En general, la Fiscalia de Menors no s'oposa als procediments de repatriació.
5. Llavors es lliura l'informe complet a la DGAIA.

79 El contacte amb la família es fa telefònicament; tot i així no sempre es pot localitzar la família. En el cas dels menors marroquins, la valoració de la idoneïtat de la repatriació es fa mitjançant trucades telefòniques a la família fetes per dos traductors marroquins i els equips d'atenció al menor del Programa Catalunya-Magrib poden donar suport sobre el terreny.

80 "En el caso de que el menor se encontrase incurso en un proceso judicial, la repatriación quedará condicionada a la autorización judicial. En todo caso deberá constar en el expediente la comunicación al Ministerio Fiscal" (LO 8/2000).

81 Subdelegació del Govern, 26/6/2007.

6. A continuació es du a terme la signatura de conformitat de la Subdelegació del Govern.

7. Obertura de l'expedient de repatriació del menor.

La preparació de l'expedient es podria resoldre en un període aproximat de deu dies però a la pràctica les persones entrevistades de la Subdelegació del Govern indiquen que aquest procediment s'allarga fins a dos mesos, aproximadament.

Una vegada obert l'expedient de repatriació, el Cos Nacional de Policia sol·licita a la Subdelegació del Govern la signatura per a l'autorització de viatge. Un cop signada l'autorització, el procediment d'execució queda en mans del Cos Nacional de Policia. El temps entre la resolució i l'execució és molt divers però, com veurem una mica més endavant, es pot allargar mesos. Tant si l'ordre de repatriació és executada com anul·lada (com veurem més endavant, per instància de la DGAIA) la Subdelegació del Govern n'ha d'estar informada.

Pel que fa a la repatriació, existeix una excepció a la norma: són els casos de menors procedents de Romania. A finals del 2005 es va contraure un acord bilateral entre el Ministeri d'Assumptes Exteriors i de Cooperació d'Espanya i el govern de Romania sobre la protecció dels menors d'edat romanesos no acompanyats a Espanya. En aquest acord s'estipula la repatriació obligatòria de tot menor d'edat d'aquesta nacionalitat, a partir de l'elaboració d'un projecte de retorn ja sigui a la pròpia família com als serveis romanesos competents.

Els casos que hem pogut detectar de noies MMNA de nacionalitat romanesa que han estat repatriades a Romania no han estat comptabilitzades sota l'epígraf de "repatriació" sinó de "retorn voluntari". El retorn voluntari és definit per l'Organització Internacional per les Migracions (OIM) com "el retorn independent o assistit al país d'origen, de trànsit o a un tercer país basat en la lliure voluntat de la persona que torna" (OIM, 2005, p. 65) i està finançat per l'OIM. No obstant això, en els casos d'adolescents menors de nacionalitat romanesa, la denominació de retorn "com una decisió voluntària" és incorrecta ja que, com hem apuntat abans, existeix un acord bilateral que obliga a la repatriació.

Segons fonts de la DGAIA, el procediment administratiu i burocràtic que es du a terme per un "retorn voluntari" difereix dels de la repatriació i és el següent:

1. Ingress de la menor a la xarxa de centres de la DGAIA.
2. La DGAIA realitza tots els tràmits per a la identificació de la menor. En aquest procediment hi pot intervenir la DGAIA, la família del o la menor, el Consolat de Romania i/o els cossos policials.
3. Una vegada identificada la família de la noia, aquesta envia la documentació que certifica la filiació. L'autoritat romanesa per a la protecció del menor realitza la comprovació i l'avaluació de la situació familiar a través del consolat de Romania a Barcelona.⁸²
4. Un cop finalitzades aquestes comprovacions es demana a la família el compromís de recollir la seva filla a l'aeroport d'arribada a Romania.

82 s desconeixen els criteris específics utilitzats per a l'avaluació de la situació familiar.

2. S'autoritza la menor a viatjar mitjançant una autorització de viatge que cal que la família envii prèviament o bé se sol·licita una "carta de viatge" al Consolat de Romania. És habitual que aquestes menors viatgin soles, però si ho fan acompanyades és d'algun membre dels cossos policials.⁸³

No és possible conèixer el nombre de retorns voluntaris que s'han efectuat, ja que no existeix cap registre que sistematitzi aquesta informació ni des de la DGAIA ni des de la Subdelegació del Govern. Les dades sobre retorns voluntaris a Catalunya contenen informació insuficient per dur a terme una anàlisi fiable sobre aquesta realitat. De totes maneres, s'ha pogut registrar un total de catorze casos de retorns voluntaris: dos a la província de Barcelona, deu a la província de Lleida (des del 1996) i dos més a la província de Girona (des del 1989).⁸⁴ Els únics casos dels quals disposem més informació són els ocorreguts a Barcelona i ambdós corresponen a noies adolescents romaneses treballadores del sexe, detectades durant la mediatitzada operació policial "Constanta" el novembre del 2006 contra una xarxa de prostitució.⁸⁵

De la mateixa manera que no existeixen dades públiques sobre els retorns voluntaris, l'accés a les dades sobre les "repatriacions" de MMNA també ha resultat summament difícil. Les fonts de les dades són múltiples i diverses i no existeix cap organisme que centralitzi aquesta informació.⁸⁶

A continuació mostrem una taula de l'evolució de les repatriacions que s'han efectuat des de Catalunya:

Taula 40.

Repatriacions executades a Catalunya, 2000-2007

	Anys							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁹⁸
Província de Barcelona ⁹⁹	0	4	19	13	12	14	12	1
Província de Girona ¹⁰⁰	-	-	-	1	1	0	0	1
Província de Lleida ¹⁰¹	-	-	-	0	0	0	1	0
Província de Tarragona ¹⁰²	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	0	4	19	14	13	14	13	2

Font: Subdelegació del Govern, Serveis Territorials de Girona, Serveis Territorials de Lleida, 2007. Elaboració pròpia.

83 Per a més informació sobre noies MMNA romaneses vegeu Alonso (2008).

84 Dades recollides a partir del qüestionari lliurat pel centre d'acolliment Raïmat a Lleida i pel centre d'acolliment Mas Garriga de Girona.

85 "Operación contra las redes de proxenetas". *El Periódico*, 20/11/2006.

86 La Subdelegació del Govern només recull informació de la província de Barcelona i per a la resta de províncies s'ha consultat telefònicament els Serveis Territorials de la DGAIA de Girona, Lleida i Tarragona. Els retorns de MMNA de nacionalitat romanesa, que sabem que també s'han efectuat, no estan inclosos en aquestes dades ja que no es corresponen a la categoria de "repatriació" sinó de "retorn voluntari". Les dades que tenim de retorn voluntari de MMNA romaneses s'han extret a partir de buidatges dels expedients de la DGAIA de MMNA de sexe femení de la província de Barcelona (2006-2007).

87 Dades que inclouen només de gener a juny del 2007.

88 Dades extretes de la Subdelegació del Govern.

89 Dades extretes del Servei Territorial d'Atenció al Menor de Girona.

90 Dades extretes del Servei Territorial d'Atenció al Menor de Lleida. Segons dades de la Subdelegació del Govern a Lleida s'han ordenat tres repatriacions.

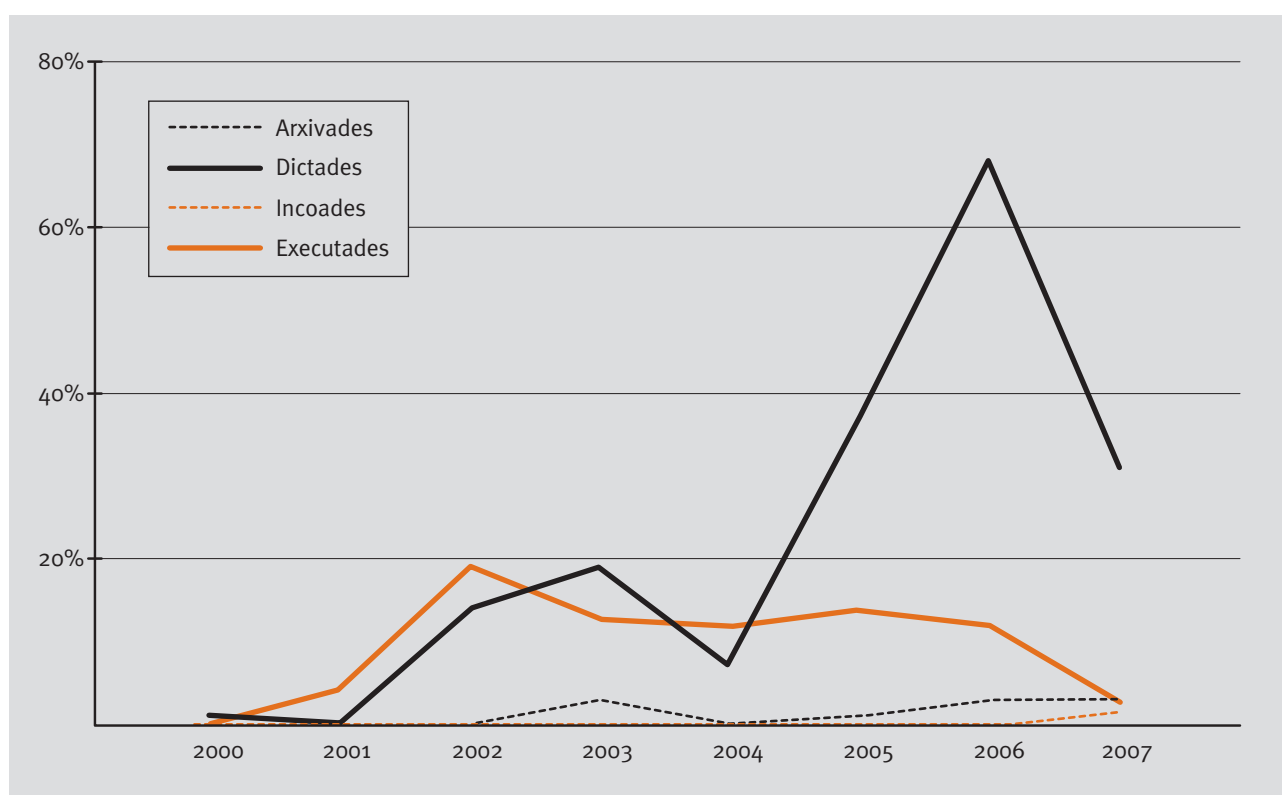
91 Sense informació.

La primera conclusió que es pot extreure de les dades d'aquesta taula és que la majoria de repatriacions s'han dut a terme des de la província de Barcelona: setanta-cinc, enfront de les tres efectuades des de Girona i una única efectuada des de Lleida. Això no ens ha d'estranyar, ja que Barcelona és, amb diferència, la província amb un volum més elevat de MMNA. L'any en què el volum de repatriacions ha estat més elevat és el 2002.⁹²

Les dades de la província de Barcelona ens indiquen que, entre l'any 2000 i el 2007, es van executar setanta-cinc repatriacions.

Gràfica 34.

Evolució de les repatriacions de MMNA a la província de Barcelona, 2000-2007

Font: Subdelagació del Govern a Barcelona, 2008. Elaboració pròpia.

Com s'observa en el gràfic 34, les setanta-cinc repatriacions executades representen el 29% de les dues-centes seixanta sol·licitades en aquest període. Les repatriacions incoades representen el 13%, les repatriacions dictades el 56% i les arxivades el 3%.

Amb la informació de la què es disposa i amb les dades relatives a les repatriacions, la primera conclusió que apareix és que el nombre de repatriacions executades es manté estable, des de l'any 2002, amb una mitjana de tretze repatriacions anuals. L'any 2007 només se'n comptabilitzen tres i sembla que es produïx un descens important, tot i que cal tenir compte que les dades només són

92 Caldría esbrinar si algunes reagrupacions provinents dels Serveis Territorials de províncies no es fan des de Barcelona.

fins al juny. Malgrat aquesta estabilitat, la dada que marca la diferència és el volum de repatriacions dictades, que des de l'any 2000 va incrementant-se substancialment, amb l'excepció de l'any 2004, en què es produïx una davallada important. Aquesta dada revela que la DGAIA ha incrementat les valoracions positives per a les repatriacions en molts més casos de menors. Caldria veure si l'augment de les repatriacions dictades entre el 2005 i el 2006 té alguna relació amb la posada en marxa del Programa Catalunya-Magrib impulsat per la DGAIA l'any 2006 o només és una simple coincidència. Aquest programa es va iniciar l'any 2005 amb el desplegament informatiu al territori i la creació de la infraestructura necessària i està previst que finalitzi el desembre de 2009. L'expectativa que s'havia generat inicialment, que assegurava que aquest programa fomentaria les repatriacions dels menors marroquins no ha tingut l'èxit esperat.⁹³

Si tenim en compte les nacionalitats, les xifres són contundents, com s'observa en la taula 41.

Taula 41.

Repatriacions a la província de Barcelona, 2000-2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹⁰⁵	Total
Marroc	Arxivada ¹⁰⁶			2		1		3	6
	Dictada ¹⁰⁷	1		14	18	6	36	68	143
	Incoada ¹⁰⁸					1	3	30	34
	Executada		4	19	13	12	14	12	75
	Total	1	4	33	33	19	51	83	34
Romania	Arxivada								0
	Dictada				1	1			2
	Incoada								0
	Executada								0
	Total				1	1			
Algèria	Arxivada			1					1
	Dictada					1		1	2
	Incoada								0
	Executada								0
	Total				1	1	1		1
Total	1	4	33	35	20	52	83	35	260

Font: Subdelagació del Govern de Barcelona, 2008. Elaboració pròpia.

Les setanta-cinc repatriacions efectuades corresponen a menors de nacionalitat marroquina de sexe masculí, amb l'excepció d'un únic cas en què la repatriació ha afectat una noia (2007). De la resta de nacionalitats que es contempen a la taula, Romania i Algèria, només s'ha procedit a l'estudi del cas però en cap moment no s'ha arribat a executar la repatriació.

93 "Es graduen a Tànger els primers 56 alumnes del programa Catalunya Magrib". *Avui cat*, 5/3/2009.

94 Dades que inclouen només de gener a juny del 2007.

95 Després de procedir a l'estudi del cas, s'anul·la la petició de repatriació.

96 Cas en estudi.

97 Aprovada i en procés d'execució però encara no efectuada.

Si s'analitzen els setanta-cinc casos de repatriacions executades des de la província de Barcelona, el temps transcorregut entre la resolució de l'expedient i l'execució de la repatriació és molt divers: el cas que s'ha efectuat amb un temps mínim ha estat d'un dia i el cas que s'ha efectuat amb un temps màxim ha estat de gairebé dos anys d'espera.

La diferència entre les repatriacions executades i les incoades i dictades rau en el temps que transcorre entre la resolució de l'expedient i l'execució de la repatriacions pel Cos Nacional de Policia, i aquest temps té conseqüències múltiples.

En primer lloc, la majoria de menors arriben a la majoria d'edat en el període d'espera de l'execució de la repatriació. Segons les dades de la Subdelegació del Govern, el motiu principal pel qual les repatriacions dictades i incoades no es converteixen en executades no es perquè es descarti la conveniència de la repatriació sinó perquè el menor ja ha complert els divuit anys durant el procediment.

En segon lloc, alguns dels menors, un cop informats de la proposta de mesura, s'escapoleixen i es traslladen a una altra comunitat autònoma. Aquesta estratègia dels menors ha estat confirmada pels professionals catalans⁹⁸ i està àmpliament documentada en l'Informe del País Basc⁹⁹ i en altres estudis (Comas i Quiroga, 2005, p. 199). Malgrat que el menor canviï de comunitat, el procediment de repatriació a Catalunya continua obert i la Subdelegació del Govern catalana pot sol·licitar a la Subdelegació del Govern d'una altra comunitat autònoma la devolució d'un o una menor.

I en tercer i últim lloc, com que el tràmit es pot allargar molts mesos, en el moment d'executar la mesura la mateixa DGAIA pot sol·licitar una anul·lació de la repatriació a la Subdelegació del Govern, ja que el menor està consolidant un procés d'integració social amb èxit.

Hi ha algun cas en què triga tant tot el tràmit burocràtic-administratiu que fins i tot es revalora la proposta. És a dir, el que en un moment ens semblava que no hi hauria desemparament, i que aquí s'estava fent un procés molt dolent, algun nano hi ha hagut que, per característiques personals o està en un moment molt immadur o molt desorientat, no se'n surt, no es centra, no pot mantenir ni una mínima formació..., què farà quan arribi als 18 anys, més val tenir suport en aquesta situació familiar que no tenir res; doncs pel que sigui fa un tomb, va fent, es va allargant el procés, va fent un procés de formació i dius: "escolta, potser ara no val la pena", que dius que la situació del nano és molt millor ara. Llavors dius: "era coherent en el moment que la vam proposar però ara resulta que el nano ha fet tot un procés..."

(Servei Territorial de Barcelona, DGAIA, 23/7/2007)

La repatriació dels MMNA és un dels aspectes que ha generat més polèmica i més confrontació entre les administracions públiques (DGAIA) i les entitats socials en defensa dels drets d'aquests menors. En primer lloc, la concepció del "reagrupament familiar" de menors estrangers no acompanyats com a "mesura de protecció" pensada des de la premissa que "tot menor té dret a viure i créixer en la seva pròpia família" no és compartida per moltes entitats socials ni tampoc per alguns dels i les professionals que atenen aquesta població (educadors, advocats, investigadors, tècnics, etc.), que posen en dubte que aquesta mesura es pugui qualificar "d'educativa" tal i com està plantejada.

98 Asoc. Catalana de Professionals de l'Estrangeria i Ajuntament de Barcelona.

99 Informe del País Basc.

Aquesta polèmica i les pressions i acusacions constants des d'un costat i des de l'altre han influït enormement en el tractament i el tipus d'atenció que s'ha ofert en relació amb les repatriacions de MMNA. En conseqüència, l'accés a les dades estadístiques relatives a les repatriacions no s'ha fet mai públic i des de les institucions s'ha optat per no oferir informació sobre aquest aspecte com a resposta a les crítiques rebudes.

Així doncs, les veus crítiques consideren que en moltes ocasions s'executen repatriacions incomplint molts dels principis que regeixen la normativa internacional i nacional sobre els drets dels menors, com per exemple "l'interès superior del menor" o "el dret a ser escoltat i tenir en compte la seva opinió" (CDN, 1989). També esgrimeixen que algunes de les repatriacions de menors són devolucions encobertes que responen a criteris de control de fluxos, s'efectuen en contra de "l'interès superior del menor" i no s'executen amb garanties per la seguretat del menor.¹⁰⁰

En aquesta sentit, cal indicar que el procediment d'actuació una vegada s'ha obert un expedient de repatriació a un menor no és homogeni per tot l'Estat espanyol sinó que cada comunitat autònoma procedeix d'una forma diferent. La Comunitat de Madrid informa el menor d'aquest procediment a través d'una carta amb la resolució de la repatriació.

Des de l'any 2008, la DGAIA ha adoptat també aquest procediment i informa els menors sobre l'obertura d'un expedient de repatriació a través d'una comunicació formal escrita:

Al menor, se l'informa que serà retornat. Es posa per escrit que l'han informat i què vol en relació amb el tema. Això es fa quan s'ha fet l'estudi, el que se li explica al nano és el perquè li estem fent aquesta proposta i no una altra.

(Servei Territorial de Barcelona, DGAIA, 23/7/2007)

Segons es recull en l'Informe 2008 del Síndic de Greuges (Síndic de Greuges, 2008), el Departament d'Acció Social i Ciutadania manifesta que tots els menors disposen de l'assistència d'un traductor que els llegeix la documentació relativa a la proposta de repatriació que els menors han de signar.

Però amb anterioritat a aquesta comunicació escrita formal, la DGAIA duia a terme una compareixença escrita que els menors havien de signar. L'Associació Catalana de Professionals de l'Estrangeria (ACPE) va denunciar reiteradament aquests fets i acusava l'Administració de Catalunya que els MMNA no rebien cap notificació formal que els informés que se'ls havia obert un expedient de repatriació.¹⁰¹

Pel que ens expliquen els xavals, ells mai no saben res, no hi ha intèrpret, llavors això és tremendo. Perquè si li estan dient: "te vamos a devolver a tu casa", que s'assegurin que ho està entenen. Perquè aleshores et diuen: "Yo firmé algo." "¿Qué firmaste?" "No lo sé."

(Associació Catalana de Professionals de l'Estrangeria, 27/6/2007)

Des de l'Associació Catalana de Professionals de l'Estrangeria (ACPE), seguint la via oberta per CEAR Madrid l'any 2006, s'han sol·licitat anul·lacions d'expedients de repatriació a partir de la demanda

¹⁰⁰ Per a informació més detallada sobre aquesta problemàtica i sobre el marc legislatiu consultar les publicacions de CEAR; E. Arce, D. Moya, E. Aja, FJ. Durán, entre altres.

¹⁰¹ Síndic de Greuges, 2008, p. 212.

d'alguns MMNA. Aquesta associació procedeix a la presentació d'un "contenciós administratiu per obligació de drets fonamentals amb mesura cautelar d'urgència", argumentant que no s'ha actuat correctament perquè el menor no ha estat informat de la repatriació (manca de notificació). En el termini d'uns dies, es desenvolupa la vista amb totes les parts implicades i el Ministeri Fiscal suspèn la repatriació o bé aixeca la mesura cautelar i es procedeix a la repatriació. El següent pas del contenciós són les causes d'inadmissibilitat, que n'hi ha de molts tipus. En aquest pas és on solen fracassar, perquè és molt fàcil que el jutge trobi alguna falta d'inadmissibilitat en el procés. Però si el jutge considera que no existeix cap falta d'inadmissibilitat es duu a terme la repatriació.

Tant des de CEAR com des d'ACPE, s'alerta que una de les dificultats principals d'aquest procediment rau en la representació del menor davant de la Fiscalia de Menors, ja que el menor té com a unitat tutelant la DGAIA, organisme que ha sol·licitat la repatriació. La forma de procedir en la vista sol ser que el menor sol·licita que ACPE sigui el seu representant legal, tot i que en alguns casos ha calgut que el notari fes uns poders al menor, al·legant que és un menor madur (de més de setze anys) i que sap el que li convé.¹⁰²

En aquest sentit, diversos organismes catalans –entre ells el síndic de greuges (Síndic de Greuges, 2008), el Col·legi d'Advocats de Catalunya i ACPE¹⁰³– i espanyols –defensor del poble i Consell General de l'Advocacia Espanyola– han sol·licitat que tot menor estranger no acompanyat tingui el dret d'assistència jurídica (un advocat d'ofici especialitzat en estrangeria) en els procediments de repatriació que els afectin, i segons la voluntat del menor, es pugui actuar a favor de la nul·litat de l'expedient de repatriació amb la notificació formal de la resolució de la repatriació i garantint que els menors siguin escoltats.¹⁰⁴

En definitiva, es desprèn que, a la pràctica, la repatriació és una solució que resulta problemàtica. En primer lloc, la concepció del terme i la seva finalitat són ambigües. En segon lloc, el procediment d'avaluació d'aquesta repatriació per l'Administració és poc transparent, amb criteris poc clars i segurament no està prou protocolitzat. En tercer lloc, existeix un desajustament important entre el nombre de repatriacions dictades i el nombre de repatriacions executades a causa de la burocràcia i la lentitud del procediment. I en quart lloc, la seva efectivitat és limitada, ja que molts menors repatriats tornen a emigrar, tal com han mostrat algunes investigacions (FICAT, 2002; Comas i Quiroga, 2005).

Segurament el que s'ha aconseguit és que en aquests moments la repatriació es configuri com "un mecanismo de control, vigilancia y disciplinamiento, aun cuando es sólo una amenaza. Podríamos decir que cumple más funciones como amenaza que como acto en sí mismo" (Monteros, 2007, p. 296). Al llarg de totes les entrevistes realitzades –a Catalunya, a Madrid, a València i al País Basc–, els menors han manifestat de forma continuada molta por, angoixa i un patiment psicològic important sempre que s'abordava el tema de la repatriació i han manifestat la seva vulnerabilitat davant d'aquesta mesura

La realitat mostra que aquesta mesura no sempre s'ajusta a les necessitats de tots els menors i pot acabar tenint resultats contraproductius que intensifiquen les situacions de risc i vulnerabilitat dels

102 Des de CEAR Madrid es convida tot menor marroquí que ingressa en el sistema de protecció de la Comunitat de Madrid a signar una designació del menor a CEAR per guanyar temps en el cas que es faci efectiu un expedient de repatriació.

103 Altimira, M. "Ofensiva dels advocats per posar fi a les irregularitats en la repatriació de menors". *El Punt Digital*, 18/2/2009.

104 Des de finals del 2008, el menor pot sol·licitar assistència gratuïta i un defensor judicial.

menors, com és l'escapoliment dels centres per evitar el retorn, i les seves conseqüències. L'ambient que s'ha generat d'hostilitat, desconfiança i crispació entre l'Administració i diversos agents crítics amb el procediment al voltant de la repatriació tampoc no ha beneficiat els menors ni el debat sobre la idoneïtat d'aquesta mesura en si mateixa.

Per tot això, cal que es dugui a terme una avaluació i revisió dels objectius, del procediment i de l'impacte que aquesta mesura genera en els menors, en les famílies, en l'Administració i en els professionals, entre altres. Encara que la repatriació sigui una mesura que cal considerar, només s'hauria de fer efectiva en cas que es garanteixi "l'interès superior del menor" i es disposi d'un procediment de repatriació que tingui com a requisits els drets bàsics del menor, la idoneïtat, la viabilitat i la seguretat de la mesura. El fet de deixar els menors al marge de les intervencions institucionals que, en definitiva, els afecten, ens està allunyant d'una bona praxis en la protecció.

ELS MENORS INVISIBLES

En tots els processos d'adaptació, trobem també una cara més oculta: aquells i aquelles que estan al marge del sistema. En el procediment d'acollida i atenció a aquests menors, n'hi ha uns quants que no encaixen en el sistema, bé per voluntat pròpia, bé perquè el sistema mateix els expulsa o bé perquè el sistema no els detecta.

Els menors que marxen per "voluntat pròpia" ho fan per diverses raons: perquè s'enfaden, se senten desplaçats, tristos, tractats de forma injusta, desmotivats o desinteressats pel que el sistema de protecció els pot oferir. Alguns tampoc no acaben de comprendre exactament en què consisteix la maquinària i els circuits en què estan i, davant la incertesa i la incomprensió, opten per marxar.

La situació d'aquells menors que no són detectats o bé que són expulsats pel mateix sistema és deguda al fet que aquest no pot oferir-los una resposta que s'ajusti a les seves particularitats i expectatives, i sol coincidir amb perfils de menors amb necessitats molt específiques i amb itineraris lligats a l'exclusió i a contextos més marginals, com ara les menors treballadores del sexe, els menors que presenten conductes addictives, els menors amb malalties mentals o els menors que es troben en circuits d'explotació altament controlats per adults.

De fet, l'acollida i l'atenció als MMNA es caracteritza per tenir una doble dimensió a tot l'Estat espanyol. D'una banda, un circuit institucional gestionat pels serveis de protecció de menors de cada comunitat autònoma. I, d'altra, un circuit informal, al marge de l'oficial, que discrepa amb algunes mesures i intenta contrarestar el que considera irregularitats i dèficits (en alguns casos, vulneracions dels drets de la infància) en l'atenció als menors que es troben al marge dels circuits d'atenció. L'exemple per excel·lència el trobem en la pràctica freqüent –relatada pels menors– de recomanar la mobilitat a una altra comunitat autònoma feta per professionals d'atenció davant l'amenaça directa o indirecta de reagrupament.

Així com al País Basc el circuit informal està molt consolidat i hi són presents múltiples associacions i entitats,¹⁰⁵ a Catalunya està integrat únicament per l'Associació Drari. Aquesta associació atén una part dels menors invisibles, principalment MMNA marroquins acabats d'arribar no atesos pel sistema de protecció, MMNA expulsats pel sistema de protecció i els extutelats majors d'edat. La seva tasca consisteix a assessorar els menors sobre els recursos a què poden accedir dins del sistema de protecció i acompanyar-los-hi. Atenen menors de Catalunya, del País Basc i també del Marroc.

En aquest apartat, hem volgut mostrar els cinc perfils de menors que s'han detectat a dia d'avui i que romanen al marge de la protecció de l'Administració. Dos dels perfils, els "marroquins que viuen al carrer" i els "marroquins que resideixen amb família extensa" corresponen a col·lectius ja coneguts pels professionals i les institucions de protecció.

Els tres últims perfils que es presenten, en canvi, són col·lectius de menors molt poc coneguts. Dos d'ells tenen en comú que són col·lectius de sexe femení i la majoria de les quals va decidir marxar del seu país d'origen com una via de sortida, fent servir la migració com un mecanisme de resolució d'una situació de conflicte, alhora que com una estratègia per fugir d'un estancament social que les incomodava. Malgrat que el seu projecte migratori i la seva instal·lació a Catalunya difereixen en molts aspectes, també podem trobar punts en comú entre elles, entre els quals destaquem la poca accessibilitat als circuits de protecció institucionals i que, a diferència dels nois, en general, fan la seva instal·lació a Catalunya a partir d'espais vinculats amb el privat i l'ocult, fet que les aboca a viure situacions d'invisibilitat, d'exclusió social i de risc.

Perfil 1: Marroquins que viuen al carrer

El Col·lectiu Drari té documentats els primers casos de MMNA que viuen al carrer de nacionalitat marroquina l'any 1988, però el cert és que no és fins l'any 1998 que entitats del tercer sector detecten una seixantena de menors marroquins (Galea, 2007) al pont de Marina i a la plaça de Catalunya, i també és llavors quan salta l'alarma en els mitjans de comunicació (Quiroga, 2003; Comas i Quiroga, 2005).

Des de l'any 2004, la bossa de menors marroquins que viuen al carrer ha disminuït notòriament segons les dades recollides pels professionals que intervenen en l'espai de carrer de la ciutat de Barcelona, de Santa Coloma de Gramanet i el Col·lectiu Drari. Els mateixos professionals ho justifiquen adduint que el paper fonamental que té la xarxa social amb els MMNA nouvinguts avui dia –germans grans o familiars– redueix substancialment l'accés del menor a les realitats marginals i a les dinàmiques de risc social.

Malgrat que el volum de menors marroquins que viuen al carrer s'ha reduït radicalment, els educadors de carrer de l'Ajuntament de Barcelona i el Col·lectiu Drari coincideixen a assenyalar que encara existeix un grup de deu a quinze menors de nacionalitat marroquina que persisteix en dinàmiques de carrer. Entre aquests menors també s'hi poden trobar alguns dels que s'han escapolit després de tenir coneixement de l'obertura del seu expedient de repatriació.

Malgrat que el nombre no és alarmant, sí que ho són les seves condicions de vida, ja que el deteriorament físic i psicològic que pateixen s'ha intensificat.

105 Existeix una xarxa d'entitats integrada per l'Associación Amigoniana-Terciarios Capuchinos, la Fundación Ellacuría, Izangai Elkartea, Cáritas de Bizkaia, Asociación Elkarbanatuz, Asociación Goiztiri i CEAR Euskadi. Per a més informació vegeu Informe país Basc (2008).

Aquests menors de carrer sobreviuen per tres camins: haixix i substàncies, o robatoris, o dedicar-se a la prostitució. O fent una acumulació dels tres. Són les “canteres” dels nanos que treballen en prostitució juvenil. Paral·lelament també es dona un degoteig de nanos que teòricament estan en centres i que esporàdicament fan petits robatoris i que també cauen en mans de la justícia juvenil.

(Educatadors de carrer, Ajuntament de Barcelona, 30/10/2008)

En anys anteriors, aquests menors residien en *jarbes* ocupades del barri del Raval i de Santa Coloma de Gramenet. En l'actualitat, sembla que l'ocupació d'aquests espais ha disminuït notòriament i les poques que funcionen s'han traslladat a barris com Sant Martí, el Poble Nou o la Barceloneta.

Les dinàmiques de marginació d'aquest tipus de menors estan diversificades i inclouen la venda i el consum de substàncies tòxiques, la prostitució i els furtis i els robatoris.

Les pautes de consum de substàncies tòxiques també s'han modificat. Si en els inicis de l'arribada dels MMNA, entre el 1999 i el 2001, la substància per excel·lència al carrer era el dissolvent, a partir de l'any 2002 es comença a detectar entre els MMNA al carrer el consum d'altres drogues, com l'èxtasi i les pastilles. La introducció d'aquestes drogues està molt lligada a la funcionalitat que se'n deriva: si el dissolvent era utilitzat per fer passar la gana i el fred, les drogues de síntesi són utilitzades per “anar-se'n de festa”, compartint aquests espais d'oci amb les noies de famílies immigrades també tutelades per la DGAIA.¹⁰⁶

Amb la disminució del consum de dissolvent, els professionals que intervenen en el carrer comencen a detectar també a partir del 2006 alguns MMNA que consumeixen cocaïna i també es registren entre cinc i sis casos d'exMMNA consumidors de dissolvents i que en l'actualitat són consumidors d'heroïna.

La prostitució exercida per MMNA ha sofert diversos canvis. Aquesta activitat es comença a detectar en aquest col·lectiu pels volts de l'any 2000 a la plaça de Catalunya. Més endavant, cap a l'any 2002, es trasllada als lavabos de l'estació de Sants i als parcs de Montjuïc, i en l'actualitat està molt vinculada a l'oferta que es deriva d'Internet i de les saunes i les discoteques d'ambient gai.

Els professionals assenyalen que el perfil de menor és principalment de la zona del Magrib, d'orientació heterosexual, que exerceix la prostitució amb homes perquè els és més fàcil aconseguir els diners i tenen un desconeixement inicial de les relacions i les pràctiques homosexuals. Tot i que els menors que exerceixen la prostitució estan, en la majoria de casos, ocults als circuits de detecció i atenció, també es pot trobar en aquest col·lectiu menors que estan tutelats per la DGAIA.

Aquesta realitat també ha estat detectada en altres comunitats autònomes, com per exemple al País Basc.¹⁰⁷ Un dels aspectes que resulten més alarmants és la constatació que el menor d'edat treballador

¹⁰⁶ El contacte, les relacions, les dinàmiques i els espais compartits que s'han establert entre els MMNA marroquins i les noies filles de famílies immigrades tutelades per la DGAIA il·lustra una nova realitat social que caldria analitzar. Un dels educadors de carrer entrevistats denomina aquesta atracció de les noies envers aquest model masculí: “*les Spicegirls buscant a su morito*”.

¹⁰⁷ a prostitució la solen exercir en l'espai públic i el treball en el sexe està molt associat al consum de substàncies tòxiques, com inhalants, cocaïna o speed, entre altres. Normalment les relacions amb els menors solen ser molt breus, en forma de petits contactes, i es fan en llocs públics, com un lavabo o bé al cotxe del client. Per a més informació sobre la situació dels MMNA al País Basc vegeu Informe País Basc.

del sexe viu una situació de major vulnerabilitat que l'adult perquè sol estar més exposat a enganys i perquè les condicions del servei solen ser menys beneficioses per al menor, com per exemple el tema del *grooming*¹⁰⁸ o la prestació en forma de regal que reben per un servei. El menor, en aquestes situacions, no ho percep com un treball sexual sinó com un favor sexual.

Perfil 2: Nois marroquins amb família extensa o amb xarxa social

Tot i que els menors emigren sols, des dels primers anys d'arribada dels MMNA marroquins existeixen diverses xarxes de suport al llarg del trajecte –com hem vist en el capítol 7– i també en el moment de l'arribada al destí final. Al costat de les xarxes d'iguals, apareixen xarxes familiars i de compatriotes adults que els proporcionen ajuda de forma espontània i esdevenen una peça clau en l'acollida i l'atenció a aquests menors.

Alguns dels professionals entrevistats apunten que entre el 2001 i el 2004 a la comunitat marroquina immigrada a Barcelona i Santa Coloma de Gramenet es va produir una sobresaturació fruit del creixement d'arribades de MMNA. En alguns moments la xarxa de parents es va encavalcar ja que els cosins i els germans es trobaven en situacions similars a la dels MMNA (sense feina, en situació administrativa irregular) i la seva acollida era difícil de dur a terme (Comas i Quiroga, 2005, p. 253).

El 2005, però, sembla que es torna a produir un canvi. Aquell any, la xarxa de suport informal, configurada per familiars (germans, tiets, cosins) i per compatriotes (extutelats, MMNA, veïns i coneguts) activa altre cop el seu paper de suport i torna a tenir un interès renovat per als MMNA. Aquest interès pot ser producte de l'arribada de moltes dones marroquines, vingudes a través del procés de reagrupament familiar del 2004 i del 2005. Les dones casades reproduïxen a Catalunya el paper de cuidadores que tenien al Marroc, i vetllen per aquests menors immigrants del seu país. Segurament, aquesta actitud protectora encara es dóna amb molta més força quan es tracta de tenir cura de les MMNA de sexe femení, com veurem en el perfil 3.

Un dels articles consultats assenyala que a Espanya –sense concretar en quines comunitats autònomes– s'està desenvolupant una pràctica “dubtosa” entorn d'aquells casos en què els MMNA marroquins tenen familiars. En aquest estudi s'han detectat casos en què l'Administració “convida el menor a abandonar les dependències de protecció de menors sota l'amenaça de la repatriació”. També s'alerta que moltes vegades es produeixen situacions de molta tensió amb les famílies, ja que aquestes es veuen obligades a “acollir” el menor per les pressions del país d'origen davant l'amenaça de la repatriació. L'arribada del MMNA a la família sol ser explosiva, i més si es té en compte que moltes d'aquestes famílies no tenen les condicions ni els recursos necessaris per fer front a aquesta nova incorporació. En conseqüència, alguns d'aquests menors acaben vivint al carrer. Una altra de les dificultats esmentades és que aquests menors es troben en una espècie de “l'limb legal”, ja que se'ls permet residir a l'Estat espanyol però no hi ha cap organisme que sol·liciti la seva regulació administrativa (Empez, 2008).

Aquesta situació té algunes coincidències amb situacions detectades a Catalunya, segons manifesten diversos professionals que intervenen al carrer. Aquests professionals alerten sobre una gestió ineficaç i una intervenció deficient de la DGAIA amb els casos de MMNA que es detecta que resideixen amb la

108 El client fa unes fotos amb el mòbil al menor sense que aquest percebi que és part d'un servei. Després el client les utilitzarà per al seu ús personal.

família extensa. Una de les preocupacions més grans se centra en el fet que la DGAIA sobreentén que aquest acolliment anul·la el desemparament i, en conseqüència, no activa cap mesura de protecció institucional. Aquests mateixos professionals manifesten que aquesta interpretació no s'hauria de donar de forma automàtica, ja que en molts casos la residència amb un familiar (germà, tiet o cosí) no és garantia d'acompanyament i de protecció reals i efectius i que el menor acaba vivint situacions de risc social. D'altra banda, també alerten que l'absència de regulació administrativa d'un menor no acompanyat comporta un desemparament, i que la gestió dels "papers" només es pot gestionar a través de la DGAIA. Des de la DGAIA, s'informa que els casos de família extensa es valoren cas per cas.

Perfil 3: Noies marroquines amb xarxa social¹⁰⁹

Com ja s'ha recollit al llarg de l'informe, la poca informació disponible sobre aquesta població apunta que són del nord del Marroc, com la majoria de nois MMNA i un percentatge important, concretament de la ciutat de Tànger. Un dels trets característics que els ha impulsat a abandonar el seu país és l'existència de conflictes en el si de la família, conflictes que tenen l'origen en la incompatibilitat d'expectatives, absolutament determinades per la posició de gènere i generació.

Un dels aspectes que més les diferencien dels nois MMNA és la dinàmica d'acomodació que presenten: el llarg període que transcorre entre que la noia arriba a Catalunya i el moment que és detectada. La detecció de la menor per la DGAIA no sempre es produeix de forma immediata i en algunes de les noies entrevistades s'ha produït quan la menor ja feia més d'un any que residia a Catalunya. Aquesta detecció sol ser efectuada per les administracions locals (serveis socials), els cossos de seguretat i les entitats sense ànim de lucre.

Una vegada arriben a Catalunya, la xarxa de suport informal té un paper primordial en l'acollida, i d'aquesta xarxa en destaca el rol que tenen les dones marroquines (mares de família, solteres o casades). Les trajectòries laborals es donen dins el sector informal, sovint ajuden en el servei domèstic la família marroquina acollidora, com a *petites bonnes*, o bé en el sector dels serveis o en el sector tèxtil.

Les expectatives de les noies marroquines són semblants a les dels nois: obtenir el permís de residència i el de treball i visitar la família quan tinguin vacances. En el cas de les noies, la seva posició de gènere també orienta les seves expectatives, i algunes de les noies acaben sent mares adolescents. Tenir una casa i formar una família és un projecte de futur àmpliament manifestat. No cal obviar que algunes d'elles també citen l'afany de llibertat com a propòsit de futur.

Perfil 4. Nois i noies de l'Europa de l'Est amb família extensa o amb xarxa social

Els professionals de carrer apunten que a partir de l'any 2003, comencen a detectar-se menors amb dinàmiques de carrer d'altres nacionalitats diferents de la marroquina, com els menors de Romania, que es dediquen al furt i al robatori. L'estigma social que es donava amb els marroquins s'està desplaçant ara cap a aquests nous perfils emergents. El coneixement que es té d'aquest nou col·lectiu encara és escàs i per aquesta raó calen estudis que s'apropin a aquesta nova realitat de carrer.

109 Per a més informació vegeu Quiroga (2008). "Les menors migrants no acompanyades marroquines: una nova tendència?" a *Anuari de la immigració*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

El perfil d'aquests menors indica que són d'origen romanès i búlgar, molts d'ells d'ètnia gitana, i que es dediquen al furt i la mendicitat. Una de les particularitats d'aquest col·lectiu és que il·lustren de manera molt clara la realitat que hem descrit com a “menors mal acompanyats”. Molts d'aquests menors pertanyen a clans familiars extensos que, en molts casos, es dediquen “professionalment” a activitats delictives, en les quals els menors tenen un paper actiu.

Aquests serien, en realitat, els més visibles, i els que generen més alarma social, com a membres d'un col·lectiu altament estigmatitzat, el dels gitanos romanesos. Una de les singularitats d'aquest col·lectiu, però, és el paper que hi tenen les nenes, que són doblement invisibles: d'una banda perquè són un col·lectiu que no s'apropa als serveis socials i, de l'altra, perquè estan molt controlades pels adults del clan. En realitat, tal com hem constatat a partir del nostre treball de camp, amb entrevistes a alguna d'aquestes menors, així com a informants experts, aquestes nenes viatgen sovint acompanyades no pas pels seus pares sinó per la família del marit o el promès, i són una peça clau en aquesta activitat delictiva, atès que són utilitzades pels adults del grup, perquè legalment no poden ser imputades.

Perfil 5: Noies treballadores del sexe de l'Europa de l'Est¹¹⁰

Molts són els estudis que revelen que la inserció laboral de les dones migrants es produeix en determinats segments laborals “típicament femenins” (etnificats i marcats pel gènere), en els quals substitueixen les dones catalanes i espanyoles, i un d'aquests nínxols ocupacionals és el treball sexual.

No existeixen dades sobre la prostitució de menors d'edat a Catalunya. L'aportació de dades estadístiques fiables resulta molt complicada a causa de la il·legalitat, la no documentació i l'estigmatització de les persones que treballen en la prostitució. A partir de les dades de l'any 2007, segons el Cos de Policia Nacional, unes tres-centes mil dones adultes exerceixen la prostitució a Espanya i el 98%, segons la Guàrdia Civil, són estrangeres. A Catalunya, només comptem amb les dades presentades pels Mossos d'Esquadra per a l'any 2003, on el nombre de prostitutes era de 2.876, el 17% de les quals treballava a la via pública; l'altre 83% treballava en algun dels 585 clubs existents.¹¹¹ Amb la mostra complementària de l'entitat Àmbitprevenció es dedueix que un 75% de les prostitutes era immigrant i, d'aquestes, el 30% venia de l'Europa de l'Est, el 30% era de l'Amèrica llatina, el 30% de l'Àfrica subsahariana i la resta del Magrib i d'altres països.

Múltiples estudis¹¹² asseguren que en els últims cinc anys s'ha experimentat un rejuveniment de l'edat de les treballadores del sexe. Malgrat que la bibliografia existent en aquest àmbit és molt poc significativa al nostre país, hi ha algunes publicacions que assenyalen la presència de MMNA treballant en el sexe a l'Estat espanyol. El nostre treball de camp en clubs i carreteres de Catalunya i de Madrid amb aquestes joves i dones, així com les nombroses entrevistes amb professionals de l'àmbit (DGAlA, Mossos d'Esquadra, Cos Nacional de Policia) també confirmen la presència de menors estrangeres que exerceixen la prostitució a Catalunya.

A través de les institucions citades i del treball de camp s'ha elaborat una taula a partir dels casos detectats de MMNA treballadores del sexe a Catalunya, amb la finalitat de visibilitzar aquesta realitat.

110 Resum extret d'Alonso (2008).

111 Catalunya ocupa el tercer lloc entre les comunitats autonòmiques amb un nombre major d'aquests establiments, només superada per Andalusia i València.

112 Long, 2004; APRAMP a *El Periódico*, 27/11/2007.

Hi ha un total de de vint-i-quatre casos, en els anys 2006 i 2007.¹¹³ Tot seguit es presenten les dades a les taules 42 i 43, per cada any de registre (2006 i 2007), segons la font¹¹⁴ i la nacionalitat.

Taula 42.

Treballadores del sexe que van arribar com a MMNA a Catalunya detectades durant la investigació, 2006¹¹⁵

Font	Total	Nacionalitat		
		Romania	Marroc	Nigèria
DGAIA	3	2	-	1
Mossos d'Esquadra	2	0	1	1
UCRIF-Policia Nacional	6	6	-	-
Treball de camp	0	0	-	-
Base	11	8	1	2

Font: Diverses institucions, 2007-2008. Elaboració pròpia.

Taula 43.

Treballadores del sexe que van arribar com a MMNA a Catalunya detectades durant la investigació, 2007

Font	Total	Nacionalitat				
		Romania	Eslovàquia	Sierra Leona	Portugal	Desconeguda
DGAIA	4	3			1	
Mossos d'Esquadra	2	1				1
Cos Nacional de Policia	2	2				
Treball de camp	5	2	2	1		
Base	13	8	2	1	1	1

Font: Diverses institucions, 2007-2008. Elaboració pròpia.

Com s'observa a les dues taules, dels vint-i-quatre casos registrats, el 75% correspon a noies de l'Europa de l'Est i, d'aquestes, el 89% prové de Romania. El 12,5% corresponen a noies de l'Àfrica subsahariana.

El perfil majoritari de MMNA de sexe femení que exerceix la prostitució a Catalunya és una noia de nacionalitat romanesa de disset anys, tot i que també s'han pogut detectar noies procedents d'altres nacionalitats, com Nigèria, Eslovàquia o Bulgària.

El cas de les menors de l'Àfrica subsahariana mereix una atenció especial. Al llarg del treball de camp s'ha pogut confirmar l'existència d'aquestes menors a l'Estat espanyol: la presència de menors treba-

113 Cal advertir que aquesta taula presenta múltiples biaixos metodològics. En primer lloc, l'any que aquestes noies van ser detectades com a menors no coincideix, ja que les noies detectades en el treball de camp ja eren majors d'edat en el moment d'entrevistar-les. En segon lloc, en crear tots els casos registrats no es descarta que un mateix cas pugui estar registrat per més d'una institució.

114 La font fa referència a la institució que proporciona les dades, i no a la institució per on entra la menor en el circuit.

115 És possible que un cas registrat per la DGAIA estigui duplicat, i també hagi estat registrat pels Mossos d'Esquadra.

lladores del sexe procedents de l'Àfrica subsahariana és una realitat a Espanya.¹¹⁶ A Catalunya també s'ha detectat aquesta realitat, menors principalment de Nigèria, tot i que l'única font de què disposem és la policial¹¹⁷ i no s'ha tingut accés a entrevistar dones que haguessin entrat essent menors. Tot i que s'ha fet un esforç molt important, l'aproximació i el contacte amb aquesta població ha tingut resultats encara poc esclaridors fins ara, i per això creiem que cal continuar aprofundint en l'estudi d'aquesta població.

En els casos de les noies de Romania, la zona principal d'emissió és la franja sud-est del país, que coincideix amb la zona d'origen majoritària de la prostitució adulta. Un dels trets que diferencia les pautes migratòries dels nois, és que la seva minoria d'edat a l'hora de decidir el projecte migratori no es contempla com a estratègia migratòria sinó que es perfila com un factor circumstancial.

La cultura migratòria en origen pren molta força en el foment de l'emigració. La majoria de noies tenen familiars i coneguts que han emigrat i entre les noies romaneses els antecedents familiars i socials migratoris a Europa presenten una pauta comuna: és una migració femenina i que pot acabar en el treball del sexe. Entre els motius principals d'emigració trobem, per un costat, la fugida d'una situació conflictiva i incòmoda que comporta molta inestabilitat emocional i, en segon lloc, la migració com a mecanisme per trencar amb una situació d'estancament i un cert afany d'aventura adolescent.

La utilització d'intermediaris es dona amb molta més força entre els sectors de població que vénen a ocupar sectors laborals molt desregularitzats, com la prostitució. Així, tant si l'opció del treball sexual és voluntària com si es tracta de situacions forçades, és molt habitual l'existència d'intermediaris que organitzen el viatge i gestionen la informació sobre el funcionament del sector del sexe a Catalunya.

Les treballadores del sexe procedents de Romania són un dels col·lectiu més controlat i amb situacions d'explotació per organitzacions migratòries de caràcter criminal¹¹⁸ i les menors romaneses també en són un exponent. Les condicions laborals de les noies que treballen depenen, principalment, del grau de control i coacció a què estan sotmeses per organitzacions de caràcter criminal.

En general, la detecció d'aquesta població és summament difícil a causa de la invisibilitat i la clandestinitat dels circuits i de l'ambivalència en les edats. Les menors treballadores del sexe desconeixen els seus drets com a infants, així com l'existència d'un sistema de protecció.

A la clàssica estigmatització de ser prostituta, migrant i il·legal, cal sumar-hi la de ser menor d'edat, situació que les col·loca en posicions molt debilitades de maniobra i iniciativa. Per tant, és fonamental que les administracions amb competència de menors estiguin alerta sobre l'existència d'aquesta realitat i puguin començar a activar mecanismes que afavoreixin la detecció, l'atenció i la posterior inserció d'aquestes noies en risc d'exclusió social.

116 En l'estudi de Womens Link World Wide (2008) també es detecten menors en el treball de camp: el 22,3% de les noies que resideixen al Marroc per fer el salt a Espanya tenen entre onze i disset anys i en les entrevistes realitzades a Almeria hi ha un nombre sense concretar de població d'entre quinze i disset anys amb el mateix perfil.

117 Entrevistes realitzades a diferents agents de la secció de l'UCRIF del Cos Nacional de Policia a Madrid, Barcelona i València l'any 2007.

118 L'engany ha estat utilitzat per aquestes organitzacions com a estratègia de captació, ja sigui en les condicions laborals o en el tipus de treball que es realitzarà; un dels mètodes de captació més generalitzats és aquell en què el captador demostra un interès afectiu fals envers a la noia, llavors s'inicia una relació afectiva i el noi li proposa la migració a Espanya, és la figura del xicot-proxeneteta.

Cal advertir que la introducció –o més aviat, la visibilització– de les noies dins la migració de menors no acompanyats és una realitat nova que requereix ser analitzada i estudiada amb profunditat. A més, cal tenir en compte que les pautes migratòries de les menors de sexe femení difereixen de les dels seus iguals masculins, i que algunes especificitats d'aquests projectes femenins no poden ser interpretades des de les lògiques masculines, fet que –de la mateixa manera que ens obliga a generar nous marcs d'anàlisi i noves teories– també ens ha d'obligar a pensar si el sistema de protecció actual s'ajusta a aquestes noves poblacions de risc.

CLAUS DEL CAPÍTOL

- Hi ha un cert volum de menors que abans de ser detectats per la DGAIA han passat un període de temps de viure al carrer, al domicili d'un familiar, d'un compatriota o bé amb una família catalana o bé exercint el treball sexual.
- En els recursos de la DGAIA en l'atenció als MMNA s'han establert diferències clares entre la ciutat de Barcelona i la resta de províncies de Catalunya, essent Barcelona la província on s'han produït més canvis.
- La xarxa de recursos de protecció per a MMNA a Barcelona presenta un doble viratge, es passa d'una xarxa específica els primers anys a una xarxa de recursos tan poc especialitzada com sigui possible en l'actualitat.
- El Servei d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de Barcelona Ciutat disposa d'una unitat específica per a MMNA: la Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars.
- El recurs institucional destinat als menors que compleixen divuit anys és l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats (ASJTET). De forma progressiva, el pes dels estrangers ha anat augmentant en aquest recurs fins arribar al 58% de les 439 sol·licituds fetes l'any 2007. L'arribada de MMNA ha significat canvis importants en els programes desplegats pel Pla, amb la creació de nous projectes que poguessin cobrir les necessitats específiques d'aquesta població.
- Des de l'any 2002, s'han efectuat setanta-cinc repatriacions a Catalunya, la majoria a la província de Barcelona i totes de MMNA marroquins de sexe masculí; la DGAIA ha incrementat les propostes de repatriació.
- En els casos de menors procedents de Romania, existeix un acord bilateral entre Espanya i Romania sobre els menors no acompanyats que obliga a la repatriació de tot menor d'edat d'aquesta nacionalitat, ja sigui a la família o als serveis romanesos competents. Els casos que hem pogut detectar de noies MMNA de nacionalitat romanesa que han estat repatriades no han estat comptabilitzats sota l'epígraf de "repatriació" sinó de "retorn voluntari".
- Existeix un volum de menors sense quantificar que o bé no accedeixen al circuit de protecció o bé són expulsats pel mateix sistema, els "menors invisibles".
- S'han detectat cinc perfils de menors invisibles: 1) Nois marroquins que viuen al carrer, 2) Nois marroquins amb família extensa o amb xarxa social, 3) Noies marroquines amb xarxa social, 4) Nois i noies de l'Europa de l'Est amb família extensa o amb xarxa social, i 5) Noies treballadores del sexe de l'Europa de l'Est.

9. Conclusions i recomanacions

CONCLUSIONS

La informació més destacada s'ha resumit al final de cadascun dels capítols sota el nom de Claus del capítol al llarg de tot l'informe. Per aquesta raó, en aquest capítol de conclusions s'exposaran les conclusions fonamentals de forma breu i en canvi es prestarà més atenció a les recomanacions i a les propostes de millora dels procediments i circuits d'atenció als i les MMNA.

La història migratòria de Catalunya és excepcional respecte a la de la resta de comunitats autònomes, ja que sempre s'ha configurat com una terra d'acollida. Després de rebre importants migracions internes, comença a rebre, a partir de la dècada dels vuitanta del segle xx, migracions estrangeres. L'any 2006 ocupava el primer lloc entre les comunitats autònomes en la recepció de població immigrada adulta.

La novetat d'aquest fenomen no es basa en el desplaçament ni en la circulació de menors, que s'havia donat en dècades anteriors, sinó més aviat en la visualització i en el tractament institucional d'aquest col·lectiu, a partir de l'aparició de les lleis proteccionistes del menor. El fenomen de la migració de joves menors d'edat sense referents familiars es comença a detectar a Europa a la dècada dels noranta del segle xx, com a resultat de la ratificació de la Convenció dels Drets de la Infància (1989), amb la qual es produeix una modificació dels plantejaments i es fa efectiva una perspectiva proteccionista.

L'arribada al nostre país de menors d'edat que emprenen l'aventura de la immigració en solitari o "mal acompanyats" s'ha consolidat com una nova estratègia d'immigració que ha de ser tractada independentment de la duta a terme pels adults, i podem començar a pensar que els i les menors que emigren sols constitueixen un nou actor migratori, amb un patró específic que el distingeix d'altres actors que intervenen en els fluxos: la minoria d'edat i el fet que la migració es realitza sense referents familiars adults.

A Espanya se'n registren els primers casos l'any 1994 i a Catalunya el primer cas de MMNA es registra el 4 d'octubre de 1994 al centre Llar Infantil de Girona; tot i que es té constància de la presència de menors detectats en anys anteriors a Catalunya, principalment com a lloc de pas fronterer amb França, i per tant, per la seva situació geogràfica, però també com a comunitat autònoma amb més oferta laboral que d'altres.

El reglament jurídic que regula la presència i l'atenció d'aquests menors és doble. En primer lloc, es fonamenta en la Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, amb totes les seves modificacions posteriors, des de la seva posició com a estrangers. I en segon lloc, des de la seva posició com a menors d'edat, a través de la Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, que en l'article 166 estableix la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció a la infància i l'adolescència. Aquesta doble condició jurídica resulta problemàtica i de vegades ha suscitat incoherències, perquè malgrat que l'estatus de menor hauria de prevaler sobre el d'immigrant, s'han introduït mesures que restringeixen aquesta protecció, tant des de l'àmbit estatal com des de l'àmbit autonòmic.

Apunts estadístics

Catalunya no és aliena a la recepció de MMNA, en tant que és, juntament amb la Comunitat de Madrid, un territori històric d'establiment de MMNA. L'any 2007, Catalunya se situa en cinquena posició, per darrere d'Andalusia, la Comunitat Valenciana, les illes Canàries i el País Basc, i seguida de la Comunitat de Madrid. Val la pena assenyalar, però, que de fet és la quarta –ja que les dades estadístiques relatives a MMNA de la Comunitat Valenciana estan sobredimensionades– i la segona si obviem les comunitats autònomes que són punts d'entrada, com Andalusia i les illes Canàries.

Des de l'any 1994, en els inicis del fenomen, es percep amb més o menys regularitat que la tendència és creixent. En l'evolució dels i les MMNA acollits, l'any 2002 és el que mostra el percentatge més alt: el 17% (1.132). A partir del 2003, amb l'11% dels acollits, els percentatges comencen a disminuir, menys en el cas del 2005, quan hi ha una lleu pujada i s'assoleix el 10% dels acollits. En el 2007 és manté la xifra de l'any anterior, el 9% dels acollits dels MMNA.

Durant el 2007, han ingressat un total de 466 menors en algun centre d'acollida de Catalunya. Tant el 2006 com el 2007, Barcelona és la província que té més MMNA acollits, amb el 81% del total d'acollits de Catalunya, el primer any, i el 82% en el segon. A Girona es troba el 9% del total d'acollits (comptant els nois, exclusivament) el 2006 i el 5% el 2007. A Lleida l'1% de MMNA acollits el 2006 i el 2% el 2007. Finalment, Tarragona en té un 8% el 2006 i un 10% el 2007.

També pel 2007, el nombre d'ingressos de MMNA de sexe masculí en centres d'acollida és de 443 nois. La província de Barcelona concentra el nombre més gran de noves acollides el 2007, amb el 83% dels ingressos. Tarragona en té el 10%, Lleida el 2% i Girona el 5%.

El nombre d'ingressos de MMNA de sexe femení és clarament inferior al nombre d'ingressos de MMNA de sexe masculí, tot i que el volum de MMNA de sexe femení segurament és més gran del que mostren les dades, ja que es sospita que en la majoria de casos les MMNA no accedeixen al circuit de protecció. L'any 2007, de 446 MMNA només 23 són noies. Barcelona és la província que té un nombre major de MMNA de sexe femení aquell any.

La mitjana d'edat dels menors quan arriben a Catalunya els anys 2006 i 2007 és de quinze anys i vuit mesos, segons la prova d'edat. El 2007, a Lleida, el 63% dels ingressos de MMNA tenia setze anys i el

25% tenia disset anys. A Girona, les edats dels i les MMNA són més diverses: el 36% tenia disset anys, el 44% tenia entre quinze i setze anys.

Pel que fa a la nacionalitat, durant els anys 2006 i 2007 el perfil masculí està integrat bàsicament per nois del Marroc (entre el 75 i el 80% dels casos). La resta correspon a altres nacionalitats, entre el 25% i el 30% dels casos. Les principals zones geogràfiques d'origen són l'Àfrica subsahariana (principalment el Senegal), que oscil·la entre el 8% i l'11%, i l'Europa de l'Est (principalment romanesos), que es manté pels volts del 6-9%.

El perfil femení, en canvi, durant el 2006 i el 2007 acumula un 70% per noies procedents de l'Europa de l'Est, un 17% del Magrib i un 3% de l'Àfrica subsahariana. Si tenim en compte les nacionalitats predominants, el 63% prové de Romania i el 17% del Marroc.

Els contextos d'origen

El perfil tradicional de MMNA que arriba a Catalunya, de forma similar a la resta de l'Estat espanyol, és un menor del Marroc. Però des de l'any 2003, es comencen a diversificar els perfils de menors; als del Marroc (del nord i del sud) se sumen els menors de l'Àfrica subsahariana i de l'Europa de l'Est. Un altre canvi fonamental és el registre de MMNA de sexe femení.

En els primers anys del fenomen, la majoria de MMNA procedia de zones urbanes (del nord del Marroc), però amb els anys i l'aparició d'altres perfils de menors les procedències s'han fet més heterogènies; també arriben menors d'àmbit rural, com els del sud del Marroc i més de la meitat dels de l'Àfrica subsahariana.

La forma predominant de les famílies dels i de les MMNA és la nuclear (el 44% i majoritàriament marroquina); el 18% de les famílies dels menors és polígama. En la resta de menors hi ha una alta proporció de famílies en què s'ha produït una discontinuïtat familiar abans de l'emigració, ja sigui quan el menor prové de famílies monoparentals (amb pares separats, divorciats o bé vidus) o bé de famílies reconstituïdes, i en molts casos, aquesta situació ha estat determinant per a la seva migració.

La mitjana de germans per família és d'entre quatre i set i la majoria de menors ocupa posicions de responsabilitat entre els germans. Gairebé la meitat de les famílies dels i les MMNA tenen dificultats econòmiques per diverses raons. Gairebé tots els i les MMNA han estat escolaritzats en algun període i saben llegir i escriure i la major part dels menors té algun tipus d'experiència laboral al país d'origen, principalment en el sector més informal.

El projecte migratori

Els motius principals de l'emigració són 1) econòmics, 2) de millora d'expectatives socials i 3) polítics. En aquest estudi s'ha detectat una motivació nova en els i les MMNA: 4) l'emigració com a mecanisme per fugir d'una situació familiar de conflicte, una motivació específica de les menors de sexe femení i

molt influïda pel rol de gènere en origen. També, dins de la motivació de millora d'expectatives socials, s'ha detectat una variant: l'emigració com a estratègia per triomfar esportivament o artísticament. També en alguns casos, a aquestes quatre motivacions se li ha de sumar un cert esperit d'aventura propi de l'adolescència.

Els antecedents migratoris, ja siguin familiars, en el seu grup d'iguals, en veïns o coneguts, exerceixen un paper determinant en la decisió d'anar-se'n a Europa i en la xarxa de suport al país de destí.

Gairebé la totalitat de MMNA entrevistats han pres la decisió d'emigrar de forma individual i només en el 5% ha estat una decisió familiar, com a estratègia per protegir el fill i la filla, per millorar la situació econòmica familiar o bé per invertir en el futur del menor.

L'opció més habitual per entrar a l'Estat espanyol és fer-ho de forma irregular –en el 85% dels casos d'aquest estudi–; alguns ho fan de forma clandestina, amagats en camions, autocars i pasteres o *cayucos*; la resta ho fa de forma regular, principalment amb avió i cotxe o autocar. Els casos que coneixem de MMNA de sexe femení il·lustren també un canvi en els mitjans de transport utilitzats: han arribat amb avió, amb cotxe o amb autocar, això darrer en el cas de les nenes procedents de països de l'est d'Europa que es dediquen a la prostitució.

Quan el viatge tingui un cost –perquè en alguns casos el cost econòmic és nul– pot ser assumit pels pares, per familiars que són a Europa o bé pels mateixos menors; en aquest últim cas és freqüent que realitzin treballs temporals de molt baixa qualificació per obtenir els diners suficients per pagar la pastera en origen o durant el trajecte.

D'entre els i les MMNA entrevistats, el 57% no necessita cap organització migratòria per al trajecte i el 43% ho fa amb l'ajuda d'intermediaris o d'una organització migratòria. En alguns dels casos de les noies de l'Europa de l'Est, aquesta organització també té com a finalitat última la prostitució.

El grau de risc en el viatge migratori s'incrementa com més gran és la distància entre el país d'origen del menor i l'Estat espanyol així com segons el nombre de canvis i de diferents mitjans de transports que ha d'utilitzar el o la MMNA. Durant el trajecte, en gairebé tots els casos, el o la menor ha viscut al carrer durant un cert període de temps, ja siguin dies o mesos. De forma indistinta a la seva nacionalitat, alguns menors accedeixen a algun tipus de treball de qualificació molt baixa, irregular i habitualment amb una durada de dies o poques setmanes per anar subsistint al llarg del trajecte.

L'entrada al territori espanyol es fa, principalment, per Andalusia (el 41% dels MMNA; la majoria, del Marroc); el 31% dels MMNA accedeix a l'Estat per les illes Canàries (la majoria dels de l'Àfrica subsahariana) i un altre 14% hi arriba directament per Barcelona (amb avió o autocar, principalment). El 67% dels menors diu que ha rebut suport i ajuda com a mínim d'una persona des que ha entrat en territori espanyol fins que ha aconseguit arribar a Catalunya, ja sigui d'un familiar, d'un compatriota o d'un autòcton. La comunitat d'origen establerta a Espanya exerceix un paper “estabilitzador i atorga una certa “seguretat” als i les menors, alhora que els facilita una primera acomodació en la societat d'acollida. Alguns menors no utilitzen de forma expressa la xarxa de suport familiar establerta a Espanya, motivats pel seu desig d'intentar resoldre ells mateixos la seva situació. El 60% dels menors no ha accedit a cap recurs de protecció fins a la seva arribada a Catalunya i el 40% de menors sí que ho ha fet: d'aquests, el 85% prové de l'Àfrica subsahariana.

L'atenció i l'acollida

Escollir Catalunya com a comunitat autònoma de residència sol venir precedit pel rumor que aquesta és una zona de referència per als emigrants; aquesta informació circula a través de les persones amb què es troben els i les menors.

Els diversos projectes educatius que es desenvolupen des del ventall de recursos existents a Catalunya depenen, en part, de les línies d'actuació que es dibuixen des de la Generalitat de Catalunya i, com ja s'ha apuntat, de les limitacions que imposa la Llei d'estrangeria en matèria de menors estrangers no acompanyats.

La DGAIA ha fet esforços importants per adaptar el circuit de protecció a aquest nou col·lectiu de menors en risc social i ha anat modificant la majoria dels recursos que atenen els i les MMNA a Catalunya i els seus programes educatius.

En els recursos de la DGAIA d'atenció als i les MMNA s'han establert clares diferències entre la ciutat de Barcelona i la resta de províncies de Catalunya, essent Barcelona la província on s'han produït més canvis. El Servei d'Atenció a la Infància i l'Adolescència de Barcelona Ciutat disposa d'una unitat específica per a MMNA: Secció d'Atenció a Menors Estrangers sense Referents Familiars. A les províncies de Tarragona, Lleida i Girona, en canvi, els i les MMNA s'integren en el mateix circuit de protecció que els menors en risc nacionals.

Fruit d'aquesta voluntat d'adaptar-se als nous perfils, la xarxa de recursos de protecció per a MMNA a Barcelona presenta un doble viratge. En els primers anys d'arribada de MMNA, es passa d'una xarxa única de recursos, compartida per menors nacionals i per MMNA a una d'específica, pensada i dissenyada exclusivament per als i les MMNA. Després de deu anys d'experiència en l'atenció de MMNA, el sistema de protecció es torna a orientar, com en els inicis, cap a una xarxa de recursos tan poc especialitzada com sigui possible, deixant de crear recursos exclusius per a aquest nou col·lectiu d'infància en risc i pensant en recursos més inclusius, que puguin integrar de forma genèrica tots els adolescents en risc.

El procediment jurídic i administratiu en l'atenció a un o una MMNA a Catalunya és el mateix que per a un infant o adolescent atès a la DGAIA seguint la Instrucció 1/2007 i es pot dividir en tres fases: 1) la detecció, 2) l'estudi del cas i l'avaluació i 3) la proposta de mesura.

En l'únic recurs per a majors de divuit anys, l'ASJTET, s'ha anat passant d'atendre menors nacionals a atendre menors estrangers, que han anat incrementant-se fins a arribar a ser el 58% dels joves atesos l'any 2007.

Seguint el principi de reagrupament familiar que marca l'article 35 de la Llei d'estrangeria 8/2000, des de l'any 2000 fins al 2007, a Catalunya s'han dut a terme setanta-cinc repatriacions, totes elles de menors marroquins a la província de Barcelona, amb una mitjana de tretze repatriacions anuals executades.

Malgrat aquesta estabilitat, la dada que marca la diferència és que el volum de repatriacions dictades s'ha incrementat des de l'any 2000 com a resultat de les resolucions administratives de la Subdelagació del Govern respecte a les propostes positives presentades per la DGAIA. Les dades de l'any 2007 sembla que apunten a una reducció en el volum de les repatriacions.

Per últim, cal assenyalar que en el procediment d'acollida i atenció a aquests menors, hi ha uns quants nois i noies que no encaixen en el sistema, bé per voluntat pròpia, bé perquè el sistema mateix els expulsa o bé perquè el sistema no els detecta: els menors invisibles.

Hem detectat cinc perfils de menors invisibles: 1) nois marroquins que viuen al carrer, 2) nois marroquins amb família extensa o amb xarxa social, 3) noies marroquines amb xarxa social, 4) Nois i noies de l'Europa de l'Est amb família extensa o amb xarxa social i 5) noies de l'Europa de l'Est treballadores del sexe.

La visibilització de les noies dintre de la migració de menors no acompanyats és una realitat nova que requereix ser analitzada i estudiada amb profunditat. Les pautes migratòries no poden ser interpretades des de les lògiques masculines, fet que a la vegada que ens obliga a generar nous marcs d'anàlisi i noves teories, també ens ha d'obligar a pensar si el sistema de protecció actual s'ajusta a aquestes noves poblacions en risc.

RECOMANACIONS

Les recomanacions que es descriuen en aquest apartat són aquelles que s'han considerat altament rellevants. Tanmateix, al llarg de l'informe també es poden trobar altres recomanacions. Aquestes recomanacions estan adreçades a tots els agents implicats i/o en contacte amb aquests infants i joves, des de les Administracions públiques d'àmbit autonòmic i estatal fins als professionals que hi intervenen en el dia a dia.

Una de les premisses subjacents a aquestes recomanacions és la idea que els fluxos migratoris han d'assumir-se com un factor estructural de la globalització, i l'arribada de menors migrants no acompanyats com un fet imparable.

Al Govern espanyol:

- S'ha d'especificar de forma més detallada l'article 35 de Llei d'estrangeria 4/2000, relatiu als menors immigrants no acompanyats, sobre els drets del menor, els procediments d'actuació, les mesures i els seus terminis en relació amb la detecció, la determinació de l'edat, els reagrupaments familiars, la documentació d'origen, el permís de residència i el permís de treball, etc.

Específicament es presenten algunes propostes concretes:

1. *Les repatriacions.* Caldria revisar els objectius, el procediment i l'impacte que la mesura de la repatriació genera en els i les menors, en les famílies, en l'Administració i en els professionals, amb la finalitat d'avaluar la seva idoneïtat i viabilitat. Les repatriacions no han de dur-se a terme de forma automàtica, sense un estudi detallat, sinó que han de tenir en compte l'interès superior del o la menor, la finalitat educativa de la mesura i la voluntarietat del o la menor. En els casos en què finalment es dugui a terme, des de l'ingrés del o la menor al circuit de protecció fins al moment d'executar la repatriació hauria de transcórrer un màxim de cent vint dies (el temps per realitzar l'estudi i la proposta de diagnòstic) i una vegada aprovada la repatriació hauria de ser obligatori informar el o la menor d'aquesta mesura i executar el procediment amb garanties totals. Caldria considerar la possibilitat que el o la menor pogués disposar d'assistència jurídica gratuïta des que ingressa al circuit de protecció fins que es resol i s'executa la mesura educativa.
 2. *La documentació d'origen.* El grau de dificultat depèn principalment de la nacionalitat del o la menor, sobretot en el cas d'alguns països de l'Àfrica subsahariana. Proposem pactar amb la Delegació de Govern perquè aquesta sigui més flexible en aquests casos i permeti emprar un altre tipus de documentació (com ara l'acta notarial que demostra que el consolat no el vol documentar, declaracions jurades, etc.).
 3. *El permís de residència.* Caldria reduir de nou a quatre mesos el termini d'atorgament de l'autorització de residència un vegada resolta la mesura (tenint en compte que el període d'estudi de la idoneïtat per a la repatriació se situa en una mitjana de tres mesos) i aconseguir el compliment de terminis idèntics en totes les delegacions del Govern. Cal més dotació de recursos humans per agilitzar els tràmits de les sol·licituds de permisos de residència per evitar la indocumentació d'aquests menors en complir la majoria d'edat.
 4. *El permís de treball.* Perllongar l'excepcionalitat de l'obligatorietat per a l'obtenció d'autorització de treball per als menors estrangers tutelats en edat laboral (Llei d'estrangeria 4/2000, article 41) fins als vint-i-un anys.
 5. Cal promoure i estimular la contractació de MMNA que compleixin la majoria d'edat a partir de les bonificacions del Programa de Foment de l'Ocupació per a les persones en situació d'exclusió social, entre les quals es troben els "joves majors de 18 anys i menors de 30 que procedeixin d'institucions de protecció de menors" (Llei 43/2006).
- Impulsar les responsabilitats de protecció plena del Ministeri Fiscal i no només de forma burocràtica, com s'està donant en algunes comunitats autònòmiques, entre elles, Catalunya. Una forma d'impulsar-les seria a través dels col·legis d'advocats.
 - Cal consensuar els criteris comuns d'actuació en totes les comunitats autònomes, incentivant una coordinació interautonòmica liderada per l'Estat. Així mateix, hauria d'augmentar la coordinació entre tècnics de les administracions protectores de les diferents comunitats autònomes per agilitzar molts dels tràmits, com ara la detecció de tuteles existents en altres comunitats autònomes, els tràmits de documentació realitzats als consolats i en les sotsdelegacions, els cursos de formació realitzats, etc.

Al Govern català:

- Cal dissenyar, planificar i activar les línies d'actuació per a la gestió de l'arribada de MMNA del govern català per un període mínim de dos anys, evitant així que es puguin donar actuacions amb caràcter d'urgència.
- És necessària la creació i organització d'una comissió interdepartamental i interdisciplinària (administracions, entitats del tercer sector, cossos policials, etc.) per a la gestió i l'atenció dels i les MMNA, que es reuneixi amb caràcter anual. Aquesta comissió de treball tindria com a objectiu la revisió de les línies d'actuació vigents i l'avaluació del funcionament del circuit d'atenció, així com l'avaluació dels procediments amb la finalitat d'introduir els canvis pertinents (nombre de places, tipologia de centres, principals problemes, sobresaturació, nous perfils de menors, etc.).
- Hi ha una necessitat urgent de sistematitzar l'obtenció de dades sobre aquesta població, que hauria d'encapçalar el govern català, tenint en compte els criteris següents:
 - a) Registre únic, compartit i informatitzat per a totes les institucions implicades en la detecció (administració, cossos policials, entitats del tercer sector).
 - b) Elaboració de camps específics, homogenis, commesurables i consensuats per a les dades (edat, sexe i nacionalitat com a camps primordials).
 - c) Necessitat de diferenciar en el moment del registre la població estrangera menor d'edat "acompanyada" de la "no acompanyada".
- S'ha de protocolitzar de forma detallada tots els procediments d'atenció, acollida i integració per tal d'evitar les situacions d'"incertesa administrativa". S'ha de treballar per garantir els drets dels i les MMNA i en especial el dret a la informació sobre la seva situació i els recursos a què pot accedir. Així mateix, s'ha de concebre l'assistència jurídica gratuïta des del moment que el o la menor accedeix al circuit de protecció.

Al circuit de protecció de menors:

- L'arribada de nous perfils de menors en risc social o desemparament requereix actuacions diferents de les que tradicionalment s'adreçaven a la població menor espanyola.
- Cal impulsar recursos de detecció i prevenció per garantir l'accés al sistema de protecció dels i les "menors invisibles" (treballadores del sexe, menors amb família extensa, menors amb xarxa social, etc.), que es caracteritzen per la seva diversitat i la seva invisibilitat, per seguir itineraris ocults i circuits desregularitzats.
- Una part significativa de CRAE i centres d'acollida han proposat una major coordinació i fluidesa en la comunicació amb la DGAIA a partir de reunions periòdiques presencials i del seguiment individualitzat dels casos.

- Cal una major coordinació i comunicació fluida entre els recursos de carrer (educadors de carrer) i la DGAIA per detectar i/o prevenir les situacions de risc dels i les MMNA que viuen al carrer i aquells que de forma intermitent surten del circuit. Creiem que tampoc no es pot obviar la informació i el coneixement de la realitat del carrer que tenen entitats privades sense competències en el sistema i caldria trobar canals de comunicació mútua per fer possible la transmissió de la informació.
- Cal protocolitzar el procediment de valoració que es dóna en la repatriació d'un o una MMNA, establint i unificant uns criteris i uns paràmetres de valoració compartits entre tots els serveis territorials, amb la finalitat de dotar de transparència una mesura altament polèmica i amb un fort impacte mediàtic.
- Cal dissenyar recursos d'urgència i acollida amb una capacitat màxima de quinze menors i recursos residencials o d'emancipació amb una capacitat màxima de deu menors. Quan s'obrin nous centres, s'hauria de vetllar perquè estiguin situats a prop del centre del municipi i ben comunicats.
- La mitjana de la sobreocupació dels centres no pot superar més de tres places d'urgència. Quan això succeeix normalment, la DGAIA hauria de traslladar els menors més "antics" a altres recursos residencials o d'emancipació.
- Cal incrementar el nombre de professionals per garantir la detecció de situacions d'estrès post-traumàtic i/o de dol fruit del procés i del viatge migratori. Una vegada detectada aquesta necessitat, el o la menor ha de poder rebre un suport psicosocial adequat que incorpori elements específics d'atenció, com ara psicòlegs que parlin la llengua materna del o la menor, psicòlegs infantils, etc.

De cara a la inserció sociolaboral:

- Calen més facilitats per accedir als recursos socials i educatius, independentment del moment de l'arribada.
- S'ha d'incentivar la utilització de recursos ja existents a la ciutat (formatius, assistencials...) i la participació dels i les MMNA en activitats lúdiques ja existents com a estratègia per promoure les relacions interculturals.
- El permís de treball: és necessari dotar de més recursos humans per afavorir acords amb empreses convencionals per aconseguir les ofertes de treball. Però mentre hi hagi molta dificultat per aconseguir ofertes de treball caldria que el Govern català creés empreses d'integració per aconseguir el permís de residència, impulsant els avantatges fiscals que s'ofereixen per la contractació de població de risc (Llei 43/2006).
- El suport emocional: cal impulsar el paper que les famílies en origen puguin exercir en el procés socioeducatiu del menor i com a referent vàlid per a la seva inserció social.

- El suport institucional: seria convenient allargar la protecció fins als vint-i-un anys, fins a equiparar les places existents per a menors amb les places per a majors d'edat a partir de la creació d'una xarxa d'acollida per a l'emancipació que allargui el període de seguiment educatiu del o la menor, on se li ofereixi un suport i una supervisió en l'adquisició d'habilitats socials i de la vida quotidiana enfocades a l'autonomia.

Pel que fa a la formació i la sensibilització:

- És necessari realitzar una formació continuada dels professionals, en aspectes relatius als contextos d'origen dels menors, als fluxos migratoris, a les relacions interculturals, l'educació en valors, etc.
- S'ha de tenir en compte l'opinió de la població autòctona, ja que moltes vegades la premsa i els mitjans de comunicació intenten estigmatitzar la situació dels immigrants a través de la realització de campanyes d'informació i sensibilització de cara a la societat en general per donar a conèixer l'existència d'aquest col·lectiu i les seves necessitats des d'una perspectiva positiva.
- Cal mesurar l'impacte que suposarà l'obertura d'un centre per a MMNA i dialogar amb i sensibilitzar la comunitat veïnal per prevenir situacions de confrontació a partir d'un estudi previ d'impacte dels emplaçaments i els barris on es preveu situar els recursos educatius.
- Cal promoure la investigació sobre els processos migratoris de la infància i l'adolescència estrangera, tenint en compte la diversitat de perfils, el sexe, l'edat, la nacionalitat, els motius migratoris, el paper de les administracions com a agents d'acollida, els factors de risc social i els factors protectors d'aquests menors, la figura i el rol de la família, les dinàmiques d'acomodació i inserció sociolaboral, per citar només alguns dels elements rellevants.

Bibliografía

ACNUR (2006). *Refugiados en cifras 2005*. ACNUR. http://www.acnur.org/index.php?id_pag=3180

ALBERICH, N. (1999). “Joventut a l’exili. El cas del poble sahraui”. Tesina de màster. Universitat Autònoma de Barcelona.

ALEGRE, M.A.; BENITO, R.; GONZÁLEZ, S. (2007). *Els sistemes educatius als països d’origen de l’alumnat immigrant. Una aproximació*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

ALONSO, A. (2008). “En terra de ningú. Una aproximació a la prostitució en els projectes migratoris de menors no acompanyades de l’Europa de l’Est a Catalunya”. Tesina de màster. Universitat Autònoma de Barcelona.

ARARTEKO (2005). *Situación de los menores extranjeros no acompañados en la CAPV*. Informe extraordinario de la Institución del Ararteko al Parlamento Vasco.

ARCE, E. (1999). “Menores extranjeros en situación de desamparo”. *LEX NOVA*, núm. 5, Madrid.

ASOCIACIÓN PRO DERECHOS HUMANOS DE ANDALUCÍA (2006). *Entre la represi3n y la protecci3n. Menores extranjeros no acompañados en Andalucía*. Comunicado.

Aycart, I. (2005). “Menores inmigrantes en Andalucía: conclusiones de un informe”, a Jiménez, M. i Ramírez, A. (coords.). *Las otras migraciones: la emigraci3n de menores marroquies no acompañados a Espa3a*, p. 171-186. Madrid: Akal.

Berga, A. (2007). “Adolescència femenina i risc social” a *Col·lecci3 Estudis*, 21. Barcelona.

Bueno, J.R.; Mestre, F.J. (2006) “La protecci3n de menores migrantes no acompañados. Un modelo de intervenci3n social”. *Revista Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 14, p. 155-170. Universitat d’Alacant.

Cabr3, A.; Domingo, A.; Menacho, T. (2002). “Demografía y crecimiento de la poblaci3n espa3ola durante el siglo XX”. *A Mediterráneo Económico*, 1, monogràfic coordinat per Manuel Pimentel “Procesos Migratorios, economía y personas”, p. 121-138. Almería: Cajamar.

CAPDEVILA, MANEL; FERRER, MARTA (2003a). *Els Menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

CAPDEVILA, MANEL; FERRER, MARTA (2003b) *Estudi sobre els menors estrangers que arriben sols a Catalunya*. Barcelona: Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) de la Generalitat de Catalunya.

CHECA, F.; CHECA, J.C.; ARJONA, A. (2006). *Menores tras la frontera. Otra inmigración que aguarda*. Barcelona: Icaria.

COLECTIVO IOÉ (1994). *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis.

COMAS, M.; QUIROGA, V. (2005). *Una investigació transnacional. Menors que emigren de Marroc a Barcelona*. Barcelona: Mediterrània - Fundació Jaume Bofill.

DEFENSOR DEL MENOR ANDALUZ (2004). *Menores Inmigrantes en Andalucía. Informe especial para el Parlamento de Andalucía*.

DGAIA (2007). *Guia bàsica*. A: www.gencat.cat/benestar/dgaia

EMPEZ N. (2008). "Menores no acompañad@s con referentes familiares, l@s invisibles del sistema de protección", a *X Coloquio Internacional de Geocrítica*, Barcelona, 26 al 30 de maig de 2008. Barcelona: Universitat de Barcelona.

FUNDACIÓ FICAT (2001) Rognoni, Irma (Coord.) "Menors i joves del carrer: visió sociojurídica". Barcelona: *Finestra oberta*, nº 23, , Fundació Jaume Bofill.

GALEA, V. (2007). "La gestió de la DGAIA com a factor de vulnerabilitat dels menors no acompanyats". Ponència de les II Jornades sobre Drets i Ciutadania, 31 d'octubre de 2007, organitzades per Àmbit-Prevenició i Creació Positiva.

GARCÍA, E.; KHALIFA, A. (2005). "Los menores marroquíes inmigrantes y las respuestas del órgano tutelar andaluz" a Jiménez, M. i Ramírez, A. (coords.). *Las otras migraciones: la emigración de menores marroquíes no acompañados en España*, p. 89-114. Madrid: Akal.

GOBIERNO VASCO (2007). *II Plan Vasco de Inmigración 2007-2009*. Departamento de Vivienda y Asuntos Sociales.

HUETE MACHADO, L. (2008). "Mujeres invisibles". *El País Semanal*, 15/2/2009. (Article basat en l'informe de Womens Link World Wide (2008). Los derechos de las mujeres migrantes: una realidad invisible.)

HUMAN RIGHTS WATCH España (2008). *Retornos a cualquier precio*.

JIMÉNEZ, C.; SUÁREZ, L. (2000). *Menores extranjeros no acompañados*. Madrid: Dirección General de Acción Social, del Menor y de la Familia, del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

- JIMÉNEZ, M. (2003). *Buscarse la vida*. Madrid: Fundación Santa María.
- JIMÉNEZ, M. (2004). “Análisis de los procesos migratorios transnacionales de los menores de origen marroquí”, a *IV Congreso de Inmigración de Gerona*.
- JIMÉNEZ, M.; RAMÍREZ, A. (2005). *Las otras migraciones: la emigración de menores marroquíes no acompañados en España*. Madrid: Akal.
- JULIANO, D. (2004). *Excluídas y marginadas*. Barcelona: Cátedra - Ediciones Feminismos.
- LONG, L.D (2004). “Anthropological perspectives on the trafficking of women for sexual exploitation”. *International Migration*, núm. 42, 1,5-29.
- LÓPEZ GARCÍA, B.; RAMÍREZ, A.; PLANET, A. (2004). *Atlas de la Inmigración Marroquí en España*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos.
- MONTEROS, S. (2005). “Los menores marroquíes no acompañados en la Comunidad de Madrid”, a Jiménez, M. i Ramírez, A. (coords.). *Las otras migraciones: la emigración de menores marroquíes no acompañados a España*, p. 57-88. Madrid: Akal.
- MONTEROS, S. (2007). “La construcción social de un nuevo sujeto migratorio: los menores migrantes marroquíes no acompañados”. Tesis doctoral, Universidad Autónoma de Madrid.
- MORANTE, M. L.; TRUJILLO, M.A. (2007). “Las niñas adolescentes que emigran solas a España”, a *Actas del Coloquio Internacional La Migración de Menores Extranjeros No Acompañados*. Poitiers.
- OBSERVATORIO DE LA INFANCIA DE ANDALUCÍA (2006). *Buenas Prácticas en la atención de menores inmigrantes en Andalucía*.
- PICUM. *Los niños indocumentados en Europa: Víctimas invisibles de las restricciones a la inmigración*.
- PNUD (2008). *Informe sobre Desarrollo Humano 2007/2008*. PNUD: 2008.
<http://www.undp.org/spanish/publicaciones/annualreport2008/>. [Consulta 28/07/2009]
- PRODEIN, Asociación Proderechos de la infancia. *Informe sobre las expulsiones sumarias de los menores en Melilla durante los años 200 y 2001*.
- QUIROGA, V. (2003). *Los pequeños harraga. Menores inmigrantes irregulares no acompañados de origen marroquí en Cataluña*. Tesis doctoral de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.
- QUIROGA, V.; ALONSO, A.; ARMENGOL C. (2005). *Rutas de pequeños sueños*. Barcelona: Fundació Pere Tarrés.
- QUIROGA, V.; ALONSO, A.; BERGA, A.; SÒRIA, M. (2007). *Nenes i adolescents invisibles a Catalunya. Les menors migrants no acompanyades des d'una perspectiva de gènere*. Barcelona: Institut Català de les Dones.

QUIROGA, V.; ALONSO, A.; SÒRIA, M. (2009). *Los y las menores migrantes no acompañados/das en el País Vasco. Estado Actual y nuevas tendencias*. Gobierno Vasco. (en premsa)

QUIROGA, V. (2008) “Les menors migrants no acompanyades marroquines: una nova tendència?” a: *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

QUIROGA, V. (2002) *Atenció als menors immigrants: col·laboració Catalunya-Marroc*. Barcelona: *Finestra Oberta*. Fundació Jaume Bofill.

RAMÍREZ, E. (1996). *Inmigrantes en España: vidas y experiencias*. Madrid: Siglo XXI.

REQUENA SANTOS, F. (1990) *Redes sociales y mecanismos de asignación ocupacional. Elementos para una teoría del capital relacional*. Madrid: col. Tesis doctorales (35/90). Universidad Complutense de Madrid.

SANTOJA, V.; KONRAD, M. (2005). *Menores migrantes: de los puntos cardinales a la rosa de los vientos*. València: Promolibro.

SETIÉN, M.L.; BARCELÓ, F. (2008). “La atención de los menores no acompañados en el País Vasco: modelos de intervención y luces y sombras del sistema de acogida” *E-migrinter*, 2, Universitat de Poitiers.

SÍNDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2006). *Informe extraordinari: La situació del menors immigrants sols*. Generalitat de Catalunya.

SÍNDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2008). *Informe al Parlament*. Generalitat de Catalunya.

SMITH, S. (2005). *Atlas de l'Afrique*. París: Éditions Autremont.

SUÁREZ, L. (2006). “Un Nuevo actor migratorio: jóvenes, rutas y ritos juveniles transnacionales”, a AADD, *Menores tras la frontera. Otra emigración que aguarda*, p. 17-50. Barcelona: Icaria.

UNFPA (FONS DE POBLACIÓ DE NACIONS UNIDES) (2007). *Estado de la población mundial 2007. Liberar el potencial del crecimiento urbano*. [Es pot consultar a la pàgina web: www.unfpa.org].

UNICEF (2008). *Acción Humanitaria UNICEF. Informe 2008*. Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia.

UNITED NATIONS (2007). “Populations and Vital Statistics Report”. *Statistical Papers*. Series A, vol. LIX, núm. 1. Department of Economic and Social Affairs.

WOMENS LINK WORLD WIDE (2008). *Los derechos de las mujeres migrantes: una realidad invisible*. Resultados. http://www.womenslinkworldwide.org/pub_migrantwomen.html

LLEIS

Acord entre Romania i Espanya sobre cooperació en l'àmbit de la protecció dels menors d'edat romanesos no acompanyats a Espanya, la seva repatriació i lluita contra l'explotació dels mateixos del Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación, publicat al *BOE* el 16 d'agost de 2006. Convenció sobre Drets dels Infants, 1989.

Decret 243/2005, de 8 de novembre, de modificació parcial de l'estructura del Departament de Benestar i Família

Resolució 97/C221/03 del Consell de la Unió Europea, del 26 de juny de 1997

Tractat de Maastricht, 1992.

Acord de Schenguen, 1995.

Reial Decret 155/1996.

Decret 127/1997 del Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, de la Generalitat de Catalunya.

Decret 243/2005, de 8 de novembre, de modificació parcial de l'estructura del Departament de Benestar i Família.

Llei d'estrangeria 7/1985.

Llei Orgànica 1/1996 sobre protecció jurídica del menor.

Llei 9/1998, de 15 de juliol, del Codi de família.

Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social.

Llei Orgànica 8/2000, de 22 de desembre, de reforma de Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social

Llei Orgànica 6/2006, de 19 de juliol, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

PREMSA

Baquero, Antonio. “Los clientes solicitan prostitutas más jóvenes y sexo sin condón”. *El Periódico*, 27/11/2007.

Blanchar Clara. “El Poblenou alerta de la presencia de un grupo de menores violentos”. *El País*, 5/7/2005.

“Es graduen a Tànger els primers 56 alumnes del programa Catalunya Magrib”. *Avui.cat*, 5/3/2009.

“Més de 120 veïns tallen l’avinguda de Vallvidrera mitja hora en protesta pels centres de menors”. *El Periódico*, 24/11/2008.

Altimira, M. “Ofensiva dels advocats per posar fi a les irregularitats en la repatriació de menors”. *El Punt Digital*, 18/2/2009.

“Operación contra las redes de proxenetas”. *El Periódico*, 20/11/2006.

WEBS

Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR)

<http://www.acnur.org>

Anuario de Migraciones

www.mtas.es/migraciones/anumigra/default.htm

APRAMP

www.apramp.org

Comisión Española de Ayuda al Refugiado (CEAR)

<http://www.cear.es>

Declaració Universal dels Drets Humans

www.unhchr.ch/udhr/lang/cln.htm

Instituto Nacional de Estadística

<http://www.ine.es>

Organització Internacional per a les Migracions (OIM)

<http://www.iom.int>

ONU

<http://www.un.org/spanish>

Save The Children

<http://www.savethechildren.es>

Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración

<http://www.mtas.es/migraciones/>

UNICEF

<http://www.unicef.org>

Unió Europea

<http://www.ue.eu.int>

Annex I. Informants claus entrevistats/des

	Nom	Càrrec	Entitat
1	Lourdes Parramon	Coordinadora	Lloc de la Dona
2	Clara Rives i Dèlia Faixó	Educadores socials	Projecte Carretera (Corporació de Salut del Maresme i la Selva)
3	Pep Palau i Jesus Guerrero	Educadors socials	Ajuntament de Badalona
4	Clarisa Velocci i Anna	Coordinadores	Genera
5		Cap (Unitat Menors)	Mossos d'Esquadra
6	Constanza	Educadora	Àmbit Dona
7		Caporal	Guardia Urbana (Santa Coloma de G.)
8	Salvador Gonzàlez	Educador de carrer	Ajuntament de Badalona
9	Nicolasa	Empresària tèxtil	Santa Coloma de Gramanet
10		Cap (Grup de Tràfic d'Éssers Humans)	Mossos d'Esquadra
11	Mercè Meroño	Coordinadora	Àmbit Dona
12	Vicenç Galea	Educador social	Col·lectiu DRARI
13	Gabi	Mediadora	Projecte Sicar
14	Doukkali Abdelghni	Vicecònsul	Ambaixada del Marroc
15	Lluís Vila	Educador social	Fundació Secretariat Gitano
16	Malena	Propietària	Club d'alterne (Girona)
17	Ma José Bielsa	Responsable repatriacions	Subdelegació del Govern
18	Concha Par	Advocada	ACPE
19		Cap (Secció Operativa d'Estrangers)	UCRIF (Cos Nacional de Policia)
20		Cap (Repatriacions)	UCRIF (Cos Nacional de Policia)
21		Cap (Grupo IV-Àfrica)	UCRIF (Cos Nacional de Policia)
22		Cap (Grup Europa de l'Est)	UCRIF (Cos Nacional de Policia)
23		Cap (Aeroport del Prat)	Cos Nacional de Policia
24	Rachid Mostaie	Coordinador (Programa Catalunya-Tànger)	DGAIA
25	Florin Angelo	Cònsol General	Consulat de Romania
26	Rosa Pèrez	Cap (Servei d'Infància)	DGAIA
27	Sofia Ferris	Educadora social	Ajuntament de Barcelona
28	Marc Larranga	Educador de carrer	Ajuntament de Barcelona
29	Luis	Responsable (Projecte Prostitució masculina)	STOP SIDA
30	Isabel Holgado	Coordinadora	Assoc. L.I.C.I.T. (Línea de Investigación y Cooperación con Inmigrantes Trabajadoras Sexuales)

NOTA: El nom i el cognom dels membres dels cossos policials entrevistats s'han omès per motius de seguretat. El nom de la propietària del club és un nom inventat pel mateix motiu.